

40 РОКІВ ВОЗЗ'ЄДІ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

УКРАЇНСЬКИЙ
ІСТОРИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

9

КИЇВ-1979

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9 (222)

ВЕРЕСЕНЬ

1979

*Науковий журнал
Заснований 1957 р.
Виходить щомісяця*

ОРГАН ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР,
ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ПРИ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ —
ФІЛІАЛУ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КПРС

КИЇВ

«НАУКОВА ДУМКА»

З М І С Т

СТАТТІ

40 років возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною

- Добрик В. Ф. (Львів). Возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі — видатна перемога лєнінської політики КПРС 5
- Замлинський В. О. Комуністична партія — організатор перемоги соціалізму в західних областях України 16

XXV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва

- Акопов М. А. Марксизм-ленінізм — наукова основа ідеологічної діяльності КПРС 29

ПОВІДОМЛЕННЯ

З історії дружби народів

- Євстратов В. О. (Чернігів). Соціалістичне змагання робітників — важливий фактор зміцнення дружби народів СРСР 41
- Толузлу Г. М. (Кишинів). Співробітництво Української РСР з Молдавською РСР у галузі сільського господарства (1944—1958 рр.) 48
- Стеблій Ф. І. (Львів). Культурні зв'язки західноукраїнських земель з Росією в першій половині XIX ст. 51

З історії революційної боротьби трудящих західноукраїнських земель

- Панчук М. І. Ленінські організаційні принципи у діяльності КПЗУ 60
- Браславський З. Б. (Чернівці). Комуністи Буковини — послідовні борці за торжество ідей інтернаціоналізму (20—30-ті роки) 70
- Добрецова В. В. (Львів). Про боротьбу Комуністичної партії Західної України проти реакційного клерикалізму 78

З історії соціалістичного будівництва в західних областях УРСР

- Замлинський Т. І. (Львів). Форми роботи партійних організацій України по інтернаціональному вихованню інтелігенції (1966—1970 рр.) 85
- Хвостін М. П. (Івано-Франківськ), Кривохижий П. К. (Івано-Франківськ). Трудова активність робітників (1959—1965 рр.) 94
- Сайчук І. А. (Луцьк). Створення і діяльність політвідділів МТС 102
- Шийчук В. О. (Луцьк). Допомога братніх народів СРСР у ліквідації економічної відсталості західних областей УРСР (1939—1941 рр.) 109

* * *

- Грановський Б. В. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з НДР у галузі промисловості 118

ПАМ'ЯТНИКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

- Бадяк В. П. (*Львів*). Увічнення засобами монументального мистецтва революційної боротьби західноукраїнських трудящих 125

НАШ КАЛЕНДАР

- Кулінич І. М. 30 років Німецькій Демократичній Республіці 132

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛОЗНАВСТВО

- Лещенко М. Н., Олійник Л. В. Розвиток досліджень з історії західноукраїнських земель 136

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

- Нагорна Л. П. А. В. Лихолат, В. Ф. Панибудьласка. В единой семье народов. Дружба и сотрудничество народов СССР в условиях развитого социализма 146
Івасюта М. К. (*Львів*), Калиновський А. П. (*Львів*), Ф. Чернявский. По пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939—1950) 147
Троян М. В. (*Мукачеве*), Бубряк М. М. (*Мукачеве*), В. Ю. Твердохліб. Солідарність у боротьбі за визволення 149
Вірник Д. Ф. С. В. Кульчицкий. Внутренние ресурсы социалистической индустриализации СССР (1926—1937) 150
Горелік Я. М. (*Москва*). Ян Гамарник. Воспоминания друзей и соратников 152

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

- Божук Г. В. (*Ужгород*). Ювілейна наукова конференція в Ужгороді 154
Козловська Є. І. (*Львів*). Львівський історичний музей — до 40-річчя воз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі 155
Дудник І. О. Державному історичному музею Української РСР — 80 років 156
Іван Сергійович Кравченко 157
Темі дисертацій і монографій 158

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ю. Ю. Кондуфор (головний редактор), Ю. В. Бабко, П. Л. Варгатюк, В. К. Василенко, В. О. Замилинський (заст. головного редактора), П. М. Калениченко, А. Ф. Кізченко, М. В. Коваль (заст. головного редактора), М. Ф. Котляр, В. В. Кузьменко, М. Н. Лещенко, І. М. Мельников, Л. П. Нагорна, А. В. Санцевич, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков, П. М. Шморгун.

Відповідальний секретар редакції Г. Я. Туранська

Адреса редакції
252001, Київ-1, вул. Кірова, 4,
Телефон 29-62-34

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

40 лет воссоединения западноукраинских земель с Советской Украиной

- Добрик В. Ф. (*Львов*). Воссоединение западноукраинских земель в едином Украинском Советском государстве — выдающаяся победа ленинской политики КПСС 5
- Замлинский В. А. Коммунистическая партия — организатор победы социализма в западных областях Украины 16

XXV съезд КПСС и проблемы коммунистического строительства

- Акопов М. А. Марксизм-ленинизм — научная основа идеологической деятельности КПСС 29

СООБЩЕНИЯ

Из истории дружбы народов

- Евстратов В. А. (*Чернигов*). Социалистическое соревнование рабочих — важный фактор укрепления дружбы народов СССР 41
- Топузлу Г. Н. (*Кишинев*). Сотрудничество Украинской ССР с Молдавской ССР в области сельского хозяйства (1944—1958 гг.) 48
- Стеблей Ф. И. (*Львов*). Культурные связи западноукраинских земель с Россией в первой половине XIX в. 51

Из истории революционной борьбы трудящихся западноукраинских земель

- Панчук М. И. Ленинские организационные принципы в деятельности КПЗУ 60
- Браславский Э. Б. (*Черновцы*). Коммунисты Буковины — последовательные борцы за торжество идей интернационализма (20—30-е годы) 70
- Добрецова В. В. (*Львов*). О борьбе Коммунистической партии Западной Украины против реакционного клерикализма 78

Из истории социалистического строительства в западных областях УССР

- Замлинский Т. И. (*Львов*). Формы работы партийных организаций Украины по интернациональному воспитанию интеллигенции (1966—1970 гг.) 85
- Хвостин Н. П. (*Ивано-Франковск*), Кривохижий П. К. (*Ивано-Франковск*). Трудовая активность рабочих (1959—1965 гг.) 94
- Сайчук И. А. (*Луцк*). Создание и деятельность политотделов МТС 102
- Шийчук В. А. (*Луцк*). Помощь братских народов СССР в ликвидации экономической отсталости западных областей УССР (1939—1941 гг.) 109

* * *

- Грановский Б. В. Участие Украинской ССР в сотрудничестве Советского Союза с ГДР в области промышленности 118

ПАМЯТНИКИ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ

- Бадяк В. П. (*Львов*). Увековечение средствами монументального искусства революционной борьбы западноукраинских трудящихся 125

НАШ КАЛЕНДАРЬ

- Кулинич И. М. 30 лет Германской Демократической Республике 132

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

- Лешенко Н. Н., Олейник Л. В. Развитие исследований по истории западноукраинских земель 136

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

- Нагорная Л. А. А. В. Лихолат, В. Ф. Панибудьласка. В единой семье народов. Дружба и сотрудничество народов СССР в условиях развитого социализма 146
- Ивасюта М. К. (*Львов*), Калининский А. П. (*Львов*). Ф. Чернявский. Пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению ру-

ководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939—1950)	147
Троян М. В. (<i>Мукачево</i>), Бубряк Н. Н. (<i>Мукачево</i>). В. Ю. Твердохліб. Солідарність у боротьбі за визволення	149
Вирник Д. Ф. С. В. Кульчицкий. Внутренние ресурсы социалистической индустриализации СССР (1926—1937)	150
Горелик Я. М. (<i>Москва</i>). Ян Гамарник. Воспоминания друзей и соратников	152

ХРОНИКА И ИНФОРМАЦИЯ

Божук Г. В. (<i>Ужгород</i>). Юбилейная научная конференция в Ужгороде	154
Козловская Е. И. (<i>Львов</i>). Львовский исторический музей — к 40-летию воссоединения западноукраинских земель в едином Украинском Советском государстве	155
Дудник И. Е. Государственному историческому музею Украинской ССР — 80 лет	156
<u>Иван Сергеевич Кравченко</u>	157
Темы диссертаций и монографий	158

Статті

40 років возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною

В. Ф. ДОБРИК (Львів),
кандидат в члени Політбюро ЦК Компартії України,
перший секретар Львівського обкому партії

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ — ВИДАТНА ПЕРЕМОГА ЛЕНІНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ КПРС

Велика Жовтнева соціалістична революція, здійснена робітничим класом і трудящим селянством Росії під керівництвом ленінської партії, спрямувала суспільний процес у нове історичне русло, відкрила нову епоху — епоху переходу від капіталізму до соціалізму. Жовтень, круто повернувши долі народів, поклавши початок новому, соціалістичному літочисленню, став тріумфом ідей марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму. Перемога Жовтня відкрила перед народами колишньої царської Росії можливість зробити історичний вибір, дала їм священне право самим визначати свою долю, «...вона дала змогу всім пригнобленим народам, які борються, побачити і свою грядущу перемогу»¹.

У дні Жовтня трудящі України слідом за робітничим класом Росії пішли по шляху, вказаному Леніним, в єдиному строю з усіма народами нашої країни боролися за перемогу пролетарської революції, за соціалістичне перетворення суспільства. Революційно-перетворюючі ідеї Жовтня, виражені в історичних ленінських декретах, проголошених Другим Всеросійським з'їздом Рад, знайшли гарячий відгук у серцях мільйонних мас українського народу, як і всіх народів, що населяли Росію, зміцнили їх волю до перемоги.

Пам'ятною подією у визвольному русі трудящих України став Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, який проголосив перехід влади до Рад і оголосив про створення Української Радянської Республіки як федеративної частини Радянської Росії. У рішеннях з'їзду втілені корінні інтереси і воля українського народу, закріплена перемога соціалістичної революції на Україні. Ця перемога стала торжеством ленінських принципів інтернаціоналізму, торжеством політики Комуністичної партії.

Український народ разом з усіма народами Радянського Союзу пішов по шляху соціалізму і домогся здійснення своєї віковичної мрії —

¹ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року, К., 1977, стор. 4.

створив свою суверенну державу, поклавши початок нової епохи в своїй історії.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції ще не всі українські землі були возз'єднані в єдиній Українській Радянській державі. На Заході, в результаті підступних дій країн Антанти, залишалася частина українських земель — Західна Україна, Північна Буковина і Закарпаття. Західноукраїнські землі, насильно відторгнуті від своєї матері-Батьківщини, були включені до складу капіталістичних держав. Панівні класи Польщі, Румунії, Угорщини і Чехословаччини піддавали трудящих західноукраїнських земель жорсткому соціальному та національному гнобленню. Колоніальна політика окупантів привела до масового безробіття серед робітників, обезземелення й закабалення трудящого селянства, що становило переважну більшість населення. Трудящі поневолених земель ніколи не мирилися з своїм важким становищем, самовіддано боролися за своє соціальне та національне визволення.

Перемога Жовтневої революції в Росії й утворення українським народом своєї незалежної національної Радянської держави — УРСР справили величезний вплив на трудящих західноукраїнських земель і сприяли розгортанню їх революційно-визвольної боротьби. Перед очима робітників і селян Галичини, Буковини і Закарпаття, які страждали від капіталістичної експлуатації, національного гніту з боку австро-угорських баронів, польської шляхти і румунських бояр, стояв живий приклад робітників і селян Радянської Росії і України. Вони бачили, що трудящі Радянської України за допомогою російського народу будують вільне життя. Все це викликало в них непохитне прагнення до визволення і возз'єднання з Українською РСР.

Під впливом Великого Жовтня могутня хвиля революційних виступів прокотилась по всій Європі, зокрема, в Австро-Угорщині, в складі якої, насильно відірвана від основної частини українських земель, перебувала Східна Галичина. У листопаді 1918 р. під ударами масового революційного руху Австро-Угорська імперія розпалася. Перед трудящими Східної Галичини відкривались можливості об'єднання з своїми братами в єдиній Українській Радянській державі.

Міжнародний імперіалізм доклав чимало зусиль, щоб затримати розвиток революційного руху, не допустити встановлення Радянської влади і возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній державі трудящих. «Історія учить,— писав В. І. Ленін,— що панівні класи завжди жертвували всім, чисто всім: релігією, свободою, батьківщиною, коли йшлося про придушення революційного руху пригноблених класів»². З допомогою імперіалістичних урядів Антанти буржуазно-поміщицька Польща, королівська Румунія, буржуазна Чехословаччина в 1918—1919 рр. окупували Східну Галичину, Північну Буковину та Закарпаття і встановили на цих землях режим жорсткого соціального і національного гноблення.

В той час як Радянська Україна у братній сім'ї народів СРСР будувала соціалістичне суспільство, бурхливими темпами розвивалася її економіка, наука і культура, західноукраїнські землі були перетворені в аграрно-сировинний придаток окупаційних режимів. Близько 70% землі в Західній Україні належало поміщикам і куркулям, а понад 1 млн. селянських господарств були малоземельними або безземельними. Характерною рисою сільського господарства був надзвичайно низький технічний рівень їх озброєності. Сільськогосподарські знаряддя залишалися на рівні ранньофеодального періоду, а основною

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 13, стор. 285.

тягловою силою були коні. Так, за даними 1927 р. були безкінними у Львівському воєводстві 45% селянських господарств, у Тернопільському — 46, у Станіславському — 57, у Волинському — 32,3%. Внаслідок дуже низького рівня культури землеробства середня врожайність зернових (жита, пшениці і ячменю) на території Східної Галичини становила в 1933—1937 рр. близько 10,5 ц з гектара, а врожайність картоплі залишалася на рівні 1895—1905 рр., не перевищуючи 40 ц з гектара.

Непосильним тягарем для трудового селянства західноукраїнських земель були податки, штрафи, натуральні повинності. Розорення і злидні несла аграрна політика буржуазно-поміщицьких урядів, яка підтримувала економіку дрібних господарств. Безземелля і низька продуктивність дрібного господарства примушували селян шукати побічних заробітків у поміщиків, куркулів та капіталістів. Голод і злидні змусили у той час десятки тисяч людей покинути рідні місця й емігрувати в інші країни. За період з 1925 по 1938 рр. з Західної України емігрувало в США, Канаду, Францію та інші капіталістичні країни понад 344 тис. чоловік. Значна кількість селян виїжджала за кордон на сезонні роботи.

Соціальне гноблення і політичне безправ'я доповнювались жорстоким національним гнітом. Найзліші вороги українського народу — українські буржуазні націоналісти вірою і правдою служили іноземним поневолювачам, допомагаючи їм творити чорну справу гноблення і поневолення трудящих Західної України.

Радянський народ ніколи не забував про долю своїх братів — робітників, селян і трудової інтелігенції західноукраїнських земель, які вели постійну боротьбу за визволення з-під буржуазно-поміщицького гніту, за возз'єднання з Радянською Україною.

Організатором і керівником визвольної боротьби західноукраїнських робітників і селян була Комуністична партія Західної України. КПЗУ, підтримуючи тісні й різнобічні зв'язки з ВКП(б) та її складовою частиною — КП(б)У, спираючись на історичний досвід Комуністичної партії, вела невтомну боротьбу за зміцнення своїх рядів, зростання організацій. Вона піклувалася про посилення провідної ролі робітничого класу в революційно-визвольному русі та про зміцнення союзу робітничого класу і трудового селянства. Комуністи, незважаючи на жорстокий фашистсько-поліцейський терор, невтомно несли в маси визвольні ідеї марксизму-ленінізму. В одній з листівок, випущених ЦК КПЗУ у січні 1936 р., вказувалось, що серед трудящих Західної України «росте свідомість того, що тільки ленінський шлях є вірним, а ім'я Леніна стає дорогим для всіх робітників і селян, незалежно від політичних переконань або партійної належності»³.

«...Ми віддаємо належне мужності і стійкості комуністів Західної України, Буковини і Закарпаття, — вказував член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, — які в надзвичайно важких умовах підпілля очолили боротьбу трудящих за соціальне і національне визволення, за демократію і соціалізм»⁴.

Під впливом комуністичної пропаганди до визвольного руху дедалі активніше приєднувалася прогресивна інтелігенція. Керуючи революційним рухом мас, комуністи проводили рішучу боротьбу проти українських націоналістів, викривали їх як прислужників української буржуазії і поміщиків, як агентів польського і міжнародного імперіалізму. Комуністи закликали трудящих до боротьби на два фронти — проти

³ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 473.

⁴ Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 75-річчю II з'їзду РСДРП та 60-річчю I з'їзду Компартії України 27 липня 1978 року, К., 1978, стор. 14.

окупантів та їх пособників — українських буржуазних націоналістів. КПЗУ виховувала трудящих у дусі пролетарського інтернаціоналізму і братерської єдності трудящих усіх націй у боротьбі за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

Трудящі західноукраїнських земель все рішучіше виступали проти спроб міжнародної реакції, в союзі з якою діяла і українська буржуазія, розв'язати імперіалістичну війну проти Радянського Союзу. КПЗУ видавала в 30-х рр. листівки, в яких викривала антирадянську політику Заходу та українських буржуазних націоналістів, закликала трудящих до боротьби на захист Радянського Союзу.

Підкреслюючи, що захист Країни Рад є інтернаціональним обов'язком робітників і селян усіх країн, комуністи активно пропагували успіхи радянського народу в будівництві соціалізму. Ця робота не пройшла безплідно. Трудящі західноукраїнських земель виявляли братерську солідарність з радянським народом.

У складній міжнародній обстановці, в умовах наростання загрози війни та посилення наступу реакції, КПЗУ, як і Комуністична партія Польщі в цілому, наполегливо боролася за створення єдиного народного фронту, піднімала маси на боротьбу.

Зміцнення могутності і зростання міжнародного авторитету Радянського Союзу дало можливість перетворити в життя споконвічні сподівання українського народу про возз'єднання Західної України з Радянською Україною.

17 вересня 1939 р. Червона Армія принесла визволення від тяжкої неволі трудящим Західної України і Західної Білорусії.

Виражаючи одностайну волю визволеного народу Західної України, наслідуючи приклад народів Радянського Союзу, Українські Народні Збори у Львові 27 жовтня 1939 р. прийняли Декларацію про встановлення Радянської влади на всій території Західної України, Декларацію про прийняття Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і включення її до складу Української РСР. Народні Збори з радістю відзначили, що «злучилися брати. По цей і той бік Збруча — єдина земля, єдиний народ, єдина вільна Радянська Україна»⁵.

1 листопада 1939 р. Позачергова П'ята Сесія Верховної Ради СРСР, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, постановила: «Задовольнити просьбу Народних Зборів Західної України і включити Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою»⁶.

Рішенням Позачергової III Сесії Верховної Ради УРСР Західна Україна була включена до складу Української РСР. Двадцятирічна діяльність КПЗУ, героїчна боротьба народних мас завершилася у вересневі дні 1939 р. возз'єднанням Західної України в єдиній Радянській соціалістичній державі.

«Перемога соціалізму в нашій країні, — говорив товариш В. В. Щербицький, — надихнула трудящих західноукраїнських земель, які довгі роки з надією і захопленням стежили за успіхами Радянської України, боролися за возз'єднання з нею. Тільки під сонцем соціалізму втілилась у життя багатовікова мрія українського народу про возз'єднання всіх споконвічних земель»⁷.

⁵ Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939—1949 рр.). Збірник документів і матеріалів, К., 1949, стор. 48.

⁶ Там же, стор. 71.

⁷ В. В. Щербицький. Могутня сила віковичної дружби, монолітної єдності народів-братів. — «Під прапором лєнінізму», 1979, № 4, стор. 16.

Здійснення споконвічних мрій українського народу про возз'єднання всіх українських земель в єдину Українську Радянську Соціалістичну державу, як і возз'єднання білоруського і молдавського народів, відновлення Радянської влади в Прибалтійських республіках і входження їх в Союз Радянських Соціалістичних Республік, стало знаменною подією в житті нашої багатонаціональної держави. «Без перебільшення можна сказати,— підкреслив товариш Л. І. Брежнев,— що тільки в співдружності радянських республік, об'єднавшись з ними і подесятиривши тим самим власні сили, зміг по-справжньому розправити свої плечі, знайти простір своїй трудовій енергії і талантам народ України!»⁸.

Приступити до соціалістичних перетворень на Львівщині довелось в дуже важких умовах. Як відомо, економіка Львівщини до возз'єднання, як і всієї Західної України, мала односторонній аграрний характер, вона була сировинним додатком буржуазно-поміщицької Польщі. Тут була лише дрібна, напівкустарна промисловість, яка працювала головним чином на переробці сільськогосподарської сировини і місцевих матеріалів. З 1224 підприємств, на яких було зайнято 16,4 тис. робітників, тільки 7 налічували від 300 до 1000 робітників. Металообробні і машинобудівні підприємства являли собою напівкустарні майстерні з незначною кількістю робітників. Більшість фабрик і заводів була виведена з ладу, частина з них закрилася ще в роки світової економічної кризи 1929—1933 рр., частина — не витримала конкуренції і припинила діяти в 1937—1938 рр. На той час тільки у Львові було законсервовано 43 підприємства.

Величезні природні багатства або зовсім не розроблялися, або хижацьки експлуатувалися німецькими, американськими, французькими і англійськими капіталістами, які штучно гальмували розвиток місцевої промисловості. В результаті колоніальної політики буржуазно-поміщицького уряду Польщі в 30-х роках обсяг промислового виробництва Львівщини різко скоротився. Так, видобуток нафти за 1913—1937 рр. скоротився у три рази, бурого вугілля — більше, ніж у 10 разів, виробництво озокериту — в 4 рази.

Ще в гіршому стані було сільське господарство. На Львівщині 300 псміщиків і 7 тис. куркулів та осадників (3% до загальної кількості господарств) володіли 514 885 га землі, тоді як близько 25 тис. селянських господарств були зовсім безземельними, а 33 тис. — мали лише до одного гектара на двір. У 1931 р. у краї не вмiли читати і писати, починаючи з десятирічного віку, майже третина жінок і кожен п'ятий чоловік. А в окремих, особливо гірських районах, неписьменність серед дорослого населення перевищувала 70%. У Львівському воеводстві постійно налічувалось понад 40 тис. безробітних.

З перших днів встановлення Радянської влади на західноукраїнських землях Компартія України під керівництвом ЦК ВКП(б) розгорнула у визволених районах велику роботу по організації партійного і радянського будівництва, очолила політичну і трудову активність мас, спрямувавши їх зусилля на здійснення першочергових завдань соціалістичного перетворення життя народу. Завдяки постійній турботі Комуністичної партії докорінно змінилися соціально-економічні умови життя трудящих західноукраїнських земель.

Яскравим прикладом значних соціальних перетворень є Львівщина. В результаті послідовної політики КПРС, великої безкорисливої допомоги всіх радянських народів трудящі Львівщини, як і інших західних областей України, у винятково короткі історичні строки зуміли подолати успадковану від буржуазного минулого економічну відсталість,

⁸ Л. І. Брежнев. Про 50-річчя Союзу РСР, К., 1973, стор. 17.

зливні і неписьменність, наслідки національного гніту і політичної безправності. На початок 1940 р. в області було націоналізовано 542 підприємства, залізничний транспорт і зв'язок. Соціалістична промисловість Львівської області у тому ж році не тільки досягла рівня 1939 р., але значно перевершила його. Значні зміни відбулися і в сільському господарстві. Безземельні та малоземельні селяни Львівщини одержали 171 773 га землі. Трудяще селянство визволеного краю дістало змогу використати величезний досвід соціалістичного будівництва, напружаний колгоспним селянством радянських республік. Переконаючись у перевагах колективного господарювання, бідняцькі та середняцькі господарства почали об'єднуватися в колгоспи. На 1 червня 1941 р. в області було створено 631 колгосп, в яких було об'єднано 31 910 селянських господарств.

На основі ленінської національної політики широким фронтом розгорнулося національно-культурне будівництво. На початку 1940/1941 навчального року працювало 1972 загальноосвітні школи, в яких навчалось 365,3 тис. учнів, 9 вищих навчальних закладів (з викладанням рідною мовою) з контингентом 10,2 тис. студентів, 33 технікуми з 35,6 тис. учнів.

Повсюдно відкривалися культурно-освітні установи. У 1940 р. в області діяло 1191 клуб, 708 бібліотек з книжковим фондом 670,2 тис. примірників, 116 кіноустановок, 12 музеїв і 6 театрів. Великі заходи були проведені в справі охорони народного здоров'я.

Гітлерівські загарбники, напавши на нашу Батьківщину, перервали мирну працю радянських людей. У роки Великої Вітчизняної війни трудящі західних областей України продемонстрували безмежну відданість Радянській Батьківщині, Комуністичній партії, виявили глибоку ненависть до фашистських загарбників, їхніх буржуазно-націоналістичних поплічників. Вони самовіддано захищали Країну Рад, соціалістичні завоювання в лавах Червоної Армії, в партизанських загонах і з'єднаннях. У жовтні 1944 р. радянські війська завершили визволення Радянської України від німецько-фашистських загарбників. Радянський народ урочисто відзначає нині 35-річчя визволення території УРСР від гітлерівських окупантів.

Героїчну сторінку в літопис Великої Вітчизняної війни за визволення Львівщини вписали воїни 1-го Українського фронту. За проявлений героїзм, мужність, відвагу у Львівсько-Сандомирській операції по розгрому фашистів і вигнання їх за межі нашої Батьківщини 79 крупним підрозділам було присвоєно звання Львівських, 116 — нагороджено орденами і медалями, понад 123 тис. солдатів і офіцерів удостоєні високих урядових нагород, а 160 — присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Львів'яни свято шанують пам'ять про тих, хто визволяв наш край від фашистів, хто віддав своє життя за наше прекрасне сьогодні. В містах і селах області встановлено 448 пам'ятників і пам'ятних знаків на могилах воїнів, а також тим односельчанам, які полягли на полях битв за визволення нашої Батьківщини. В пам'яті людей завжди зберігаються слова: «Ніхто не забутий, ніщо не забуто!».

З визволенням території Радянської України Червоною Армією розгорнулася творча робота по відбудові зруйнованого окупантами народного господарства культури і побуту республіки. Значні завдання стояли перед трудящими Львівщини в справі ліквідації наслідків німецької окупації. Загальні матеріальні збитки, завдані гітлерівцями народному господарству Львівщини, становили 9 019 204 тис. карбованців.

Після звільнення західних областей були вжиті невідкладні заходи для відтворення і дальшого розвитку народного господарства Львівщини. 13 грудня 1944 р. Державний Комітет Оборони прийняв постанову «Про відбудову і розвиток промисловості, транспорту та міського господарства м. Львова»⁹. Згідно з постановою місту було передано понад 8 тис. машин і верстатів та багато іншого промислового інвентаря; на постійну роботу у Львівську область направлено близько 2 тис. інженерно-технічних працівників, майже 14 тис. кваліфікованих робітників, тисячі інших спеціалістів. За їх допомогою будувались нові заводи і фабрики, з місцевого населення готувались кваліфіковані кадри для всіх галузей народного господарства. Свій досвід львівським робітникам передавали відомі новатори виробництва країни. Інженерно-технічні працівники Львова підвищували кваліфікацію і здобували досвід на підприємствах всіх радянських республік.

У післявоєнний час на Львівщині почався розвиток промисловості. У 1945 р. для цього було відпущено 250 млн. карбованців. Спеціалісти 26 національностей брали участь у будівництві Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну; 21 національність — у спорудженні Роздольського виробничого об'єднання «Сірка» та ін. У 1947 р. був досягнутий довоєнний рівень промислового виробництва. На основі значних родовищ на Львівщині кам'яного вугілля, газу, сірки, калійних солей створювалась основа великої хімії. Став до ладу Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн — важлива паливно-енергетична база на заході Радянського Союзу. Заново створені машинобудівна, приладобудівна, радіотехнічна, електроенергетична та інші галузі промисловості. Швидкими темпами розвиваються паперова, деревообробна, легка, харчова промисловості, промисловість будівельних матеріалів. Ряд міст перетворився в крупні промислові і культурні центри республіки. У будівництві багатьох промислових підприємств брали участь досвідчені інженерно-технічні працівники з інших братніх республік. Безперервно прибувало з Москви, Ленінграда, Києва та інших міст країни різноманітне устаткування, що набагато прискорило процес соціалістичної індустріалізації Львівщини. За післявоєнні роки побудовано і реконструйовано більше 200 крупних підприємств.

Нині Львівщина це область з високорозвинутою промисловістю, передовим сільським господарством, високою культурою. Це досягнуто в результаті безкорисливої допомоги всіх народів нашої країни. Сьогодні Львівщина в окремих галузях займає одне з провідних місць в республіці. Дійсно, автотранспортувачі, підвісні конвеєри, мопеди виготовляє на Україні тільки промисловість області. Нині за одну декаду випускається більше продукції, ніж її виготовлено за весь 1940 р. Лише за один робочий день Львівщина виготовляє 23 автокрани, 65 автотранспортувачів, 54 автобуси, 916 мопедів, понад 2 тис. телевізорів та ін.

Сучасне індустріальне обличчя Львівської області — це потужні шахти Львівсько-Волинського вугільного басейну, Роздольське і Яворівське виробничі об'єднання «Сірка», а також Стебниківський калійний завод, Миколаївський цементно-гірничий комбінат, Добротвірська ДРЕС, заводи — автобусний, автотранспортувачів, штучних алмазів і алмазного інструменту, радіоелектронної медичної апаратури, ізоляторної, автомобільних кранів, газової апаратури, виробничі об'єднання імені В. І. Леніна, «Львівхімсільгоспмаш», «Електрон», «Кінескоп», імені 50-річчя Жовтня, «Конвейер» та інші. По території області проходять

⁹ Ф. Ф. Чернявский. По пути социализма, Львов, 1978, стор. 89.

нафтопровід «Дружба», енергосистема «Мир», газопровід «Братерство», які символізують нерозривність долі народів соціалістичної співдружності. Промисловість області випускає понад тисячу видів продукції з державним Знаком якості. Їх питома вага — понад 25%.

Комплексна система управління якістю продукції нині впроваджена в промисловості, будівництві, на транспорті, в сільському господарстві. Львів став центром машинобудування західних областей УРСР. В області організовано більше 50 виробничих об'єднань, які дають більше 65% усієї продукції промисловості. Львівські підприємства є невід'ємною частиною загальносоюзного народногосподарського комплексу. Всі народи Радянського Союзу допомагають у розвитку економіки. Так, сім союзних республік, 73 міста, 140 підприємств беруть участь у комплектації львівських автотранспортувачів, 600 підприємств країни — у виготовленні автобусів. Львів експортує свою продукцію більше ніж у 60 країн світу¹⁰.

Широкі перспективи перед Львівщиною відкриті у десятій п'ятирічці. За 5 років область повинна освоїти понад 4 млрд. крб. капіталовкладень, більше ніж у 1,5 раза збільшити обсяг виробництва в машинобудуванні, у 2 рази — випуск приладів і засобів автоматизації. Видобуток вугілля становитиме більше 11 млн. т, випуск сірки — 3 млн. т в рік. Великі зміни відбудуться у Львові. У поточній п'ятирічці йому асигновано суму капіталовкладень, яка по обсягу перевершує капіталовкладення на такі ж цілі за попередні 15 років.

Велика програма будівництва передбачена на четвертий рік десятиї п'ятирічкі. Потрібно освоїти на 21 млн. крб. капіталовкладень більше, ніж у попередньому році. Головними будовами року є Червоноградська центральна збагачувальна фабрика, друга черга Яворівського технологічного комплексу по переробці сірки, в Самборі — прядильно-ткацька фабрика, в Старому Самборі — сирзавод, в Трускавці — дитячий санаторний комплекс «Джерело» та завершення реконструкції Львівського домобудівного комбінату, Роздольського комбінату будматеріалів, Червоноградського заводу залізобетонних виробів і т. д.

Трудящі Львівщини, як і всієї нашої Батьківщини, відчують постійну турботу партії і уряду про дальше підвищення матеріального рівня життя, поліпшення добробуту людей. Тільки за минулу п'ятирічку значно підвищилась зарплата в різних категорій робітників і службовців, зокрема, учителів, викладачів вузів, профтехучилищ, працівників охорони здоров'я, сфери побутового обслуговування. В результаті прийнятих заходів у 130 тис. трудящих області зарплата підвищилась в порівнянні з 1960 р. на 73%, а оплата праці колгоспників зросла у 4,1 раза. У 9 разів збільшилась виплата державних пенсій робітникам і службовцям і в 8 разів — колгоспникам. Сьогодні в кожній сім'ї є радіоприймач або радіола, у 2 із 3 сімей — телевізор. Трудящі області мають понад 50 тис. легкових автомобілів.

Значним джерелом доходів населення стали суспільні фонди споживання. За їх рахунок в області одержують безкоштовно освіту 600 тис. чоловік у загальноосвітніх школах, ПТУ, середніх спеціальних і вищих учбових закладах, а понад 70% студентів, учнів технікумів одержують стипендії.

Великим розмахом проводиться будівництво житла. Більше половини населення області відсвяткували новосілля. Порівняно з 1945 р. житловий фонд в містах, селищах міського типу збільшився в 3,3 раза. За післявоєнні роки в області побудовано і реконструйовано 579 приміщень шкіл на 263 тис. місць, понад 460 дошкільних закладів на

¹⁰ В. В. Щербинський. Радянська Україна. К., 1978, стор. 60.

53 тис. місць. Велика програма будівництва передбачена на поточну п'ятирічку. До 1980 р. буде споруджено 1 млн. 800 тис. кв. метрів житла, на 30,6 тис. місць дошкільних установ, шкіл, палац піонерів, виставочний зал та ін.

Розв'язуючи поставлені завдання, трудящі Львівщини все ширше розгортають соціалістичне змагання за успішне і дострокове їх виконання з трудівниками Ульяновської області, Ростова-на-Дону, Баку, Алтайського краю. Оцінюючи численні цінні починання, вони нагородили значний досвід у підвищенні технічного рівня, надійності і довговічності продукції, у введенні комплексної системи управління якістю. ЦК КПРС схвалив досвід роботи партійних організацій і колективів передових підприємств промисловості Львівської області по розробці і впровадженню комплексної системи управління якістю продукції.

Близька дружба пов'язує Львівщину з рядом областей країн РЕВ. Творчі, дружні відносини склалися між трудящими нашої області і області Бараня Угорської Народної Республіки, Жешувського, Кросненського і Перемишльського воєводств Польщі. Міцну дружбу зав'язали гірники Червонограда і угорського міста Комло. Колективи чотирьох червоноградських шахт змагаються з колективами комловських шахт «Бетта», імені Кошута, «Саболь», «Зобак». Міцніють братерські зв'язки між колективами Львівського винзаводу і Печського заводу «Венгерське вино», Львівської і Печської тютюнових фабрик; Львівського об'єднання «Колос» і Печського пивзаводу; хіміків Роздола і Тарнобжега; львівських автобусобудівників з польським колективом «Автосан».

Значні зміни відбулися в сільському господарстві західних областей України. Сьогодні сільськогосподарське виробництво зосереджено в 1550 колгоспах, 269 радгоспах та інших сільськогосподарських підприємствах, у розпорядженні яких є 61 тис. тракторів, близько 13 тис. зернозбиральних комбайнів, понад 32 тис. вантажних автомобілів, 357 тис. електродвигунів загальною потужністю 1,7 млн. квт. У 1977 р. вони виробили валової продукції на суму понад 5,2 млрд. крб.

Особливо помітних успіхів добилися трудівники колгоспних ланів Львівщини після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Основні засоби виробництва колгоспів області зросли з 291,1 млн. крб. у 1965 р. до 928,1 млн. крб. у 1977 р., неподільні фонди, відповідно, з 410,6 млн. крб. до 1174,8 млн. крб. Валовий дохід господарств за цей період збільшився на 96,5%, а чистий прибуток — на 86,3%. Нині в області 283 колгоспи, 69 радгоспів, 10 птахофабрик і птахорадгоспів. 16 науково-дослідних і селекційних інститутів та організацій. У їх розпорядженні 12 тис. тракторів, 5 тис. комбайнів, 8 тис. вантажних автомобілів.

Разом змінюється культура і побут населення. Сучасна Львівщина — край високої культури. Тут навчається понад 800 тис. чол., або кожен третій житель. Лише в 12 вузах, 42 середніх спеціальних учбових закладах, 65 професійно-технічних і технічних училищах здобуває освіту близько 200 тис. юнаків і дівчат 46 національностей. У Львівському ордену Леніна політехнічному інституті на 14 факультетах навчається 28 тис. студентів, які здобувають 51 спеціальність. У вищих учбових закладах працює 1822 науково-педагогічних працівників, в тому числі 40 докторів і близько 600 кандидатів наук. За роки Радянської влади вузи Львівщини випустили понад 450 тис. спеціалістів. Тут працюють театри опери і балету, української і російської драми, музично-драматичний, юного глядача, філармонія, 15 музеїв, 1715 бібліотек, 1642 палаців, будинків культури і сільських клубів, 126 кінотеатрів, книжковий фонд масових бібліотек становить 17,9 млн. примірників. На кожні

10 тис. жителів припадає 100 лікарняних ліжок, 34 лікаря, 94 чол. середнього медперсоналу. До послуг трудящих — 35 санаторіїв, пансіонатів і будинків відпочинку.

Сьогодні Львівщина має крупний науковий потенціал. У Львові працюють інститути Академії наук УРСР, бібліотека АН УРСР. На різних ділянках наукових досліджень і розробок в них трудяться 310 докторів, майже 3 тис. кандидатів наук. Велику роботу по координації наукових розробок виконує Західний науковий центр під керівництвом академіка АН УРСР Я. С. Підстригача. Науковці Львівщини вносять вагомий внесок у розвиток науково-технічного прогресу, зміцнення зв'язків науки з виробництвом. В області успішно функціонують чотири міжгалузеві науково-виробничі комплекси, мета яких скоротити час впровадження наукових розробок у виробництво. Ці та інші досягнення — реальні плоди лєнінської національної політики Комуністичної партії. Трудящі області відповідають на цю турботу самовідданою працею. За успіхи у виконанні і перевиконанні народно-господарських планів область четвертий рік нагороджується перехідним Червоним прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ.

Для розв'язання відповідальних завдань, поставлених Центральним Комітетом партії, обласна партійна організація своєчасно організовує ідеологічне забезпечення. З цією метою активно використовуються можливості засобів масової інформації, стиль партійного керівництва, який постійно удосконалюється. Вирішальним для поліпшення всієї справи виховання є постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи»¹¹.

Глибокі перетворення, які відбулися у всіх галузях суспільно-політичного життя в західних областях України за роки Радянської влади, проходили під керівництвом лєнінської Комуністичної партії. Трудящі люди стали повновладними господарями своєї долі, творцями всіх матеріальних і духовних цінностей. Здійснилося передбачення В. І. Лєніна про те, що «...розум десятків мільйонів творців створює щось незмірно вище, ніж найбільш велике і геніальне передбачення»¹².

Досвід соціалістичного будівництва в західних областях України став ще одним викриттям облудної брехні ідеологів буржуазії про нездатність трудящих мас до самостійної історичної творчості, показав, що чудеса можуть творити визволені від гніту і експлуатації народи.

Найвеличніше завоювання Комуністичної партії і Радянської держави — це зміна духовного обличчя трудящих, об'єднаних єдиною метою будівництва комунізму. Нашою радянською дійсністю вихована нова людина. Відійшли у вічність часи, коли за клаптик землі брат убивав брата, коли людина людині була вовком. Тепер люди живуть по нових законах нашого соціалістичного суспільства — коли людина людині друг, товариш, брат. Трудящі західних областей УРСР мислять державними категоріями, відчувають себе складовою частиною усїєї української нації, нерозривною частиною всього багатомільйонного, багатонаціонального радянського народу.

Трудящим західних областей України властиві основні риси усїєї соціалістичної нації, які характеризуються соціалістичним ставленням до праці і суспільної власності, колективізмом, взаємодопомогою, високим почуттям обов'язку перед радянським суспільством та державою,

¹¹ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979.

¹² В. І. Лєнін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 270.

радянським патріотизмом, дружбою народів, інтернаціональною солідарністю з трудящими всіх країн.

Всіма своїми досягненнями в господарському і культурному будівництві трудящі західних областей України завдячують мудрому керівництву ленінської Комуністичної партії, великій дружбі народів Радянського Союзу, їх братерському співробітництву і взаємодопомозі. Лише завдяки цій безкорисливій допомозі західні області перетворилися у високорозвинутий край Радянської України.

У братній сім'ї радянських народів, тісно згуртованих навколо Комуністичної партії, трудящі західних областей Української РСР, як і весь український народ, впевнено йдуть по шляху комуністичного будівництва, відкритому Великим Жовтнем.

*В. Ф. Добрик,
кандидат в члени Политбюро ЦК Компартии Украины,
первый секретарь Львовского обкома Компартии Украины*

**ВОССОЕДИНЕНИЕ ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ
В ЕДИНОМ УКРАИНСКОМ СОВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ —
ВЫДАЮЩАЯСЯ ПОБЕДА ЛЕНИНСКОЙ ПОЛИТИКИ КПСС**

Резюме

В статье на значительном фактическом материале автор освещает деятельность коммунистов по мобилизации трудящихся масс на борьбу за социальное и национальное освобождение и воссоединение с Советской Украиной. Основное внимание в статье уделено деятельности Коммунистической партии по осуществлению социалистических преобразований в западных областях, в частности во Львовской области, за годы Советской власти.

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ — ОРГАНІЗАТОР ПЕРЕМОГИ СОЦІАЛІЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції, утвердження в нашій країні диктатури пролетаріату створили вирішальні передумови для подолання її економічної і культурної відсталості, будівництва соціалістичного суспільства. Пролетарська революція, підкреслював В. І. Ленін, відкрила народам Росії можливість створення основних послідовок цивілізації, піднесення продуктивних сил, створення соціалізму¹. З цією метою треба було, насамперед, всіляко зміцнювати диктатуру пролетаріату, Радянську владу, союз робітників і селян, перетворити Росію в могутню індустріальну державу, залучити селянство через кооперацію до соціалістичного будівництва, піднести життєвий і культурний рівень народу. Таким є, вказував В. І. Ленін, «...загальний план нашої роботи, нашої політики, нашої тактики, нашої стратегії...»².

Ленінський план будівництва соціалізму ідейно озброїв партію для боротьби з опортуністами і капітулянтами, які твердили про неможливість перемоги соціалізму в Росії внаслідок її економічної і культурної відсталості.

Узагальнюючи досвід Жовтневої революції і перших кроків будівництва соціалізму в Радянській країні, В. І. Ленін відзначав, що в ньому є багато своєрідного, специфічного як щодо форм диктатури пролетаріату, так і щодо форм та строків соціалістичних перетворень. Органічною частиною цього досвіду, який водночас мав свою специфіку, було соціалістичне будівництво в західних областях України.

Як відомо, значна частина українських земель протягом тривалого часу перебувала в складі Австро-Угорської імперії — однієї з найреакційніших держав Європи. Лише восени 1918 р. в результаті масового революційного руху, що розгорнувся під благодотворним впливом Великого Жовтня, Австро-Угорська імперія розпалася.

В умовах революційного піднесення на західноукраїнських землях почали створюватися комуністичні організації та нові органи влади — Ради, які одразу приступали до здійснення ленінських декретів, зокрема конфісковували поміщицькі і куркульські маєтки, а також вимагали возз'єднання Західної України з Радянською Україною.

В. І. Ленін, Комуністична партія приділяли постійну увагу розвитку революційної боротьби на цих землях, створенню тут комуністичних організацій і здійсненню радянського будівництва. Володимир Ілліч неодноразово цікавився діяльністю галицьких комуністичних організа-

¹ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 45, стор. 361.

² Там же, стор. 383.

цій на території РРФСР і УРСР, героїчною боротьбою в підпіллі щойно створених Комуністичної партії Східної Галичини та Комуністичної партії Буковини і подавав їм допомогу, вказуючи на настійну необхідність залучення їх до III Комуністичного Інтернаціоналу.

Однак з ряду причин західноукраїнським трудящим у той час не вдалося скинути ярмо колоніального гноблення і добитися возз'єднання їх краю з Радянською Україною. Східна Галичина і Західна Волинь були силоміць включені до складу панської Польщі, Північна Буковина — до складу боярської Румунії, а Закарпатська Україна — до складу буржуазної Чехословаччини.

Але народні маси західноукраїнських земель не втрачали надій на визволення і вели активну боротьбу проти окупантів. Особливого розмаху революційно-визвольний рух набув у Східній Галичині. Підкреслюючи нерозривну єдність трудящих Західної України і Радянської України, їх спільні прагнення побудувати нове суспільство, відомий діяч КПСГ Ів. Кулик у квітні 1920 р., напередодні галицької партійної конференції, яка відбулася у Києві, писав: «Галичина — це не чужий якийсь край, а невід'ємна частина України, лише тимчасово окупована ворогом, і перша галицька конференція мусить ще раз підкреслити нерозривну єдність пролетарів Східної Галичини і Буковини з пролетарями решти робітничо-селянської України»³.

Боротьбу трудящих Західної України проти своїх гнобителів всіляко підтримували В. І. Ленін, Комуністична партія. У липні 1920 р. Червона Армія здійснила визвольний похід у Східну Галичину, там було встановлено Радянську владу, створено Галицький революційний комітет — перший тимчасовий робітничо-селянський уряд — на чолі з видатним діячем Компартії України В. П. Затонським. 16 липня 1920 р. Пленум ЦК РКП(б), який проходив під головуванням В. І. Леніна, схвалив пропозицію ЦК КП(б)У про створення Галревкому і призначення В. П. Затонського його головою. В. І. Ленін надіслав телеграму В. П. Затонському з проханням повідомити докладніше, що робиться для роз'яснення галицьким селянам необхідності брати землю поміщиків і куркулів у свої руки, щоб «батраки, а також селянська маса відчули круту зміну на їх користь»⁴.

Галревком видав декрети про встановлення у Галичині Радянської влади і скасування всіх законів, що діяли там у період загарбання краю Австро-Угорською монархією і панською Польщею. У декларації про встановлення Радянської влади висловлювалася впевненість, що трудящі Країни Рад подадуть допомогу народним масам Галичини «у руйнуванні старого, капіталістичного ладу і будівництві нового, соціалістичного і комуністичного ладу»⁵.

Галревком, створені ним місцеві партійні комітети і ревкоми керували процесом радянського будівництва у визволених районах Східної Галичини. Постійно цікавлячись ходом соціалістичних перетворень, В. І. Ленін надіслав В. П. Затонському спеціальну директиву, радив робити все можливе, щоб широкі маси робітників і бідніше селянство зрозуміли, що Радянська влада несе їм життя; вимагав щотижня інформувати його про становище в краї⁶.

Раднарком РРФСР подавав трудящим Радянської Галичини велику допомогу як матеріальну, так і в справі керівництва радянським

³ «Галицький комуніст», 22 квітня 1920 р.

⁴ Збірник декларацій, декретів і розпоряджень Галицького Революційного Комітету, зошит I, Тернопіль, 1920, стор. 6.

⁵ Там же.

⁶ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника, т. 9, М., 1978, стор. 103.

будівництвом. Зокрема, уряд РРФСР виділив Галревкому 500 млн. крб.⁷ Крім того, бійці, командири, політпрацівники Червоної Армії, які брали активну участь у визволенні Галичини, допомагали західноукраїнському населенню налагоджувати нове життя, здійснювати перші соціалістичні перетворення.

Натхненні увагою і піклуванням В. І. Леніна, ЦК РКП(б) і Радянського уряду, комуністи, всі трудящі Галичини дедали більше переконалися у тому, «що тільки Радянська влада, — як зазначалося у звіті Золочівського повітпарткому, — може дати все, що потрібно пролетаріатові, що тільки Комуністична партія може забезпечити пролетаріат від руйн, холоду і голоду... і дасть можливість пролетаріату самому будувати своє життя так, як він бажає»⁸.

Однак при підтримці імперіалістів Антанти буржуазно-поміщицькій Польщі у 1920 р. вдалося загарбати Західну Україну. Внаслідок цього у той час, як трудящі Радянської України в братній сім'ї радянських народів під керівництвом Комуністичної партії почали відбудовувати народне господарство, закладати основи нового суспільства, народні маси Західної України знову потрапили у ярмо буржуазної експлуатації.

Колонізаторська, антинародна політика уряду буржуазно-поміщицької Польщі на Західній Україні призводила до економічного занепаду краю, посилення соціального і національного гноблення його трудящих. У цьому йому всіляко допомагали українські буржуазні націоналісти, уніатська та православна церкви, які брали найактивнішу участь в експлуатації західноукраїнських народних мас. Про колоніальне становище Західної України в складі буржуазно-поміщицької Польщі свідчив, зокрема, той факт, що, незважаючи на наявність у краї значних природних багатств, тут майже зовсім не розвивалася велика промисловість, а в дрібній і кустарній було зайнято лише 4% населення. Водночас понад 40% населення Західної України не мали роботи і засобів до існування. Найбільш родючі землі належали державі, церкві, поміщикам, осадникам, куркулям, а трудяще селянство страждало від безземелля і жило в страшенних злиднях.

Єдиний порятунок від експлуатації та іноземного поневолення трудящі Західної України вбачали в боротьбі за возз'єднання краю з Радянською Україною. Очолила цю боротьбу Комуністична партія Західної України (КПЗУ), яка, незважаючи на винятково важкі умови підпілля і поліцейський терор, встановила міцні зв'язки з робітничим класом і селянством, йшла в авангарді руху народних мас за соціальне і національне визволення.

Посиленню революційно-визвольного руху трудящих поневоленого краю значною мірою сприяли зростання могутності Радянського Союзу, розквіт Радянської України у сім'ї народів-братів, успішне будівництво в ній соціалістичного суспільства.

У своїх зверненнях, листівках та інших документах КПЗУ постійно пропагувала досягнення трудящих Радянської України у будівництві нового ладу, наголошувала, що лише возз'єднання всіх українських земель в Українській Радянській державі дасть можливість втілити з життя споконвічні прагнення народних мас краю. Так, IV з'їзд КПЗУ, який відбувся в жовтні 1934 р., підкреслив, що перед кожною партійною організацією, перед кожним членом КПЗУ стоїть завдання «популяризувати серед найширших мас робітників і працюючих селян могутні перемоги більшовиків Радянського Союзу і Радянської України в

⁷ А. Д. Ярошенко. В. І. Ленін і революційний рух на західноукраїнських землях, Львів, 1969, стор. 123.

⁸ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 9, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

справі соціалістичного будівництва, піднесення добробуту мас і створення нової культури — пролетарської за змістом, національної щодо форми»⁹.

Важливим фактором посилення впливу соціалістичної ідеології серед західноукраїнських трудящих була здійснювана під керівництвом партійних організацій політична, моральна, а в багатьох випадках і матеріальна підтримка визвольної боротьби населення краю з боку урядів і трудящих СРСР і, зокрема, Радянської України. Питання про умови життя і боротьби трудящих Західної України, можливість подання їм необхідної допомоги неодноразово обговорювалися на засіданнях Політбюро ЦК КП(б)У. У роботі з'їздів і конференцій Комуністичної партії Західної України активну участь брали відомі діячі КП(б)У Г. І. Петровський, В. П. Затонський, С. В. Косіор, П. П. Поштишев та інші.

Отже, радянський народ ніколи не лишався байдужим до важкої долі своїх західноукраїнських братів. Трудящі Країни Рад рішуче виступали проти анексії Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею та боярською Румунією, піднімали голос протесту проти окупаційного режиму і жорстокого гноблення західноукраїнських народних мас. Коли у вересневі дні 1939 р. польська буржуазно-поміщицька держава під ударами гітлерівських військ розпалася і припинила своє існування, КПРС і Радянський уряд, прагнучи не допустити поневолення Західної України і Західної Білорусії фашистською Німеччиною, подали допомогу братнім народам і взяли їх під свій захист.

Перемога соціалізму в нашій країні та зміцнення її могутності дали змогу українському народові здійснити його віковичну мрію — возз'єднати всі українські землі в єдиній Українській Радянській соціалістичній державі. Ця історична подія в житті українського народу мала велике значення для всієї Радянської держави, вона відкривала нову сторінку в соціалістичному і комуністичному будівництві в краї.

Після визволення Західної України тут створювалися єдині органи народної влади — міські, повітові, волосні тимчасові управління, на заводах і фабриках — робітничі, а на селі — селянські комітети. При підтримці трудящих вони рішуче ламали старі порядки, проводили демократичні перетворення. Зокрема, робітничі комітети встановлювали контроль над виробництвом, селянські — брали на облік і охороняли від розкрадання майно, реманент, худобу, зерно, виявлені в поміщицьких маєтках, приступали до розподілу поміщицьких земель.

В. І. Ленін вважав закономірністю соціалістичної революції розв'язання таких двох основних завдань: злам старого апарату державної влади і залучення на бік пролетаріату трудящих мас «...шляхом революційного задоволення їхніх найбільш насущних економічних потреб ціною експропріації поміщиків і буржуазії»¹⁰.

На західноукраїнських землях з переходом політичної влади до тимчасових управлінь і селянських комітетів, по суті, завершився процес зламу старого державного апарату. Ці величезні революційні перетворення в суспільно-політичному і економічному житті західноукраїнських трудящих, як зазначається в «Історії Комуністичної партії Радянського Союзу», «були рівнозначні початку соціалістичної революції»¹¹.

⁹ Цит. за кн.: Велика Жовтнева соціалістична революція — корінний поворот в історії українського народу, К., 1966, стор. 67.

¹⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 40, стор. 12.

¹¹ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 5, кн. I, М., 1970, стор. 84.

Тимчасові управління і комітети частково почали здійснення і другого завдання. Завдяки їх діяльності тисячі безробітних були влаштовані на роботу, а малоземельні й безземельні селяни одержали землю.

Вірні ленінським принципам національної політики, КПРС, Радянський уряд не нав'язували західноукраїнським трудящим форм суспільно-політичного устрою. Питання про характер політичної влади і державного устрою на західноукраїнських землях, про возз'єднання їх з Радянською Україною мав вирішити верховний представницький народний орган. Таким органом стали Народні Збори Західної України, обрані всім населенням краю в ході загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. Вони розпочали роботу у Львові 27 жовтня 1939 р.

Виражаючи найзаповітніші сподівання трудящих, їхню непохитну волю, Народні Збори одностайно прийняли декларації про встановлення Радянської влади в Західній Україні і про входження її до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки. Було схвалено також декларації про конфіскацію земель поміщиків, монастирів, великих урядовців з усім живим і мертвим реманентом; про націоналізацію великої промисловості і банків. Історичні рішення Народних Зборів законодавчо закріпили перемогу соціалістичної революції на західноукраїнських землях, перехід всієї влади у руки трудящих.

1 і 2 листопада 1939 р. позачергова V сесія Верховної Ради СРСР на прохання повноважних комісій Народних Зборів Західної України і Західної Білорусії прийняла Закони про включення Західної України і Західної Білорусії до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і возз'єднання їх з Українською РСР і Білоруською РСР. 15 листопада 1939 р. позачергова III сесія Верховної Ради УРСР одностайно ухвалила прийняти Західну Україну до складу Української РСР.

До братньої сім'ї народів Радянського Союзу влилися й Бессарабія та Північна Буковина. В ноті від 26 червня 1940 р. уряд СРСР зажадав від уряду Румунії повернути Бессарабію, насильницького загартання якої радянський народ ніколи не визнавав. Цю вимогу було виконано. Одночасно було розв'язано питання про передачу Радянському Союзові Північної Буковини¹².

2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла Закон про возз'єднання Північної Буковини, Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії з Українською Радянською Соціалістичною Республікою.

Так було ліквідовано історичну несправедливість щодо українського і білоруського народів. «Під зорею Жовтня, — відзначав член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, — український народ возз'єднав усі свої споконвічні землі в єдиній соціалістичній державі. Це був глибокий революційний поворот у долі населення західноукраїнських земель, поворот від соціального гноблення, безправ'я і відсталості до свободи і всебічного прогресу»¹³.

Особливістю перемоги Радянської влади і процесу соціалістичних перетворень у краї було те, що завдяки всебічній допомозі всіх народів Радянського Союзу і включенню західноукраїнської економіки в загальносоюзний комплекс вони проходили прискореними темпами. Адже ці перетворення здійснювалися за умов, коли територія західних областей України була надійно захищена всією могутністю Радянського

¹² Історія Комуністичної партії Радянського Союзу, т. 5, кн. I, К., 1974, стор. 104.

¹³ В. В. Щербицький. Избранные речи и статьи, М., 1978, стор. 544.

Союзу від нападу зовнішніх ворогів і підступів внутрішньої контрреволюції, що дало змогу трудящим краю зосередити основну увагу на втіленні в життя положень історичних документів, прийнятих Народними Зборами Західної України.

Вирішальним також був той факт, що в процесі соціалістичного будівництва на західноукраїнських землях широко використовувався досвід, набутий радянським народом у ході будівництва нового життя в СРСР.

Одразу після визволення Західної України Комуністична партія і Радянський уряд докладали багато зусиль, щоб якнайшвидше ліквідувати її господарську і культурну відсталість. З цією метою вже до кінця 1939 р. було націоналізовано всі банки, а також більше 2200 промислових підприємств, що належали приватним власникам і акціонерним компаніям. Соціалістична націоналізація, проведена найширшими масами трудящих під керівництвом Комуністичної партії, підірвала економічні підвалини капіталізму і створила міцну базу для перебудови й розвитку народного господарства на соціалістичних засадах.

Комуністична партія і Радянський уряд особливу увагу приділяли індустріалізації західних областей України. Спеціальною постановою ЦК КП(б)У «Про план розвитку народного господарства західних областей УРСР на 1940 рік»¹⁴ було передбачено створення тут великих осередків машинобудівної, електротехнічної, нафтодобувної, легкої, харчової, лісової та інших галузей промисловості.

Уже в 1940 р. провідне місце в промисловості краю належало соціалістичному сектору. На кінець року тут було відбудовано, реконструйовано, а також споруджено майже тисячу підприємств. Протягом 1940—1941 рр. кількість робітників, зайнятих у промисловості і на транспорті, зросла на 320 тис. чол.¹⁵

Історичні зміни відбувалися й на селі. Земля стала всенародною власністю. Безземельним і малоземельним селянським господарствам було безкоштовно передано понад 2,5 млн. га поміщицьких, церковних і куркульських земель, тисячі коней, голів великої рогатої худоби¹⁶.

У березні 1940 р. ЦК КП(б)У та РНК УРСР прийняли постанову про організацію в західних областях України машинно-тракторних станцій¹⁷. А навесні наступного року тут уже працювало 190 МТС, які подавали селянам значну допомогу в проведенні сільськогосподарських робіт.

Однак селянські господарства західних областей залишалися ще дрібними, одноосібними. Дальший розвиток їх був можливий лише на основі кооперування, об'єднання у великі колективні соціалістичні господарства. Завдяки роз'яснювальній роботі партійних організацій, а головне на прикладі величезних успіхів, досягнутих у галузі колгоспного будівництва всіма братами республіками СРСР, селяни Західної України наочно переконувалися, що тільки колективне господарювання забезпечить їм заможне життя. Навесні 1940 р. в західних областях УРСР вже налічувалося 180 колгоспів, а через рік їх кількість зросла до 2650; вони об'єднували майже 200 тис. одноосібних господарств (13,5% від загального числа).

Широко розгорнулося в краї культурне будівництво. Одразу після визволення в західних областях було запроваджено безплатне навчан-

¹⁴ Торжество історичної справедливості, Львів, 1968, стор. 597.

¹⁵ В. Н. Варецький. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР, К., 1960, стор. 208.

¹⁶ «Більшовик України», 1940, № 9, стор. 16.

¹⁷ З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1976, стор. 26—29.

ня дітей шкільного віку рідною мовою. У 1940/41 навчальному році тут працювали 7034 загальноосвітні школи, в яких навчалося близько 1284,4 тис. дітей, а також 440 шкіл для дорослих¹⁸. У цей час створювалися нові вищі навчальні заклади, технікуми, організовувалися робітфаки. У Львові було відкрито філіали й відділи багатьох інститутів Академії наук УРСР. Почали працювати 13 нових театрів, обласні філармонії, будинки народної творчості, відкрито середні музичні навчальні заклади і консерваторію у Львові. Широко входили в побут трудящих західних областей України радіо і кіно, видавалися 63 газети.

Велика увага приділялася організації мережі охорони здоров'я трудящих. Зокрема, було запроваджено безплатну медичну допомогу, відкрито нові лікарні, санаторії, будинки відпочинку.

Завдяки наполегливій, цілеспрямованій діяльності партійних організацій неухильно зростала політична активність західноукраїнських трудящих, в їх свідомості утверджувалися ідеї радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, комуністичні переконання. Цьому сприяло й те, що класове загартування населення Західної України відбувалося ще у процесі його майже двадцятирічної боротьби під проводом КПЗУ за повалення буржуазно-поміщицького ладу і возз'єднання краю з Радянською Україною. Встановлення Радянської влади на Західній Україні і возз'єднання її з Радянською Україною остаточно ліквідували ґрунт для поширення буржуазної ідеології. Матеріальною основою зростання комуністичної свідомості серед західноукраїнських трудящих стала соціалістична суспільна власність.

Бажливим засобом комуністичного виховання трудящих була пропаганда марксистсько-ленінської теорії. У західних областях України в цей час створювалися і успішно працювали сотні гуртків та семінарів для поглибленого вивчення історії партії, основ марксистсько-ленінського вчення. Велику політичну роботу проводили, зокрема, пропагандисти військових частин, які дислокувалися тут. В ході соціалістичного будівництва з місцевого населення формувалася й загартовувався радянський актив, що став надійною опорою партії в місті й на селі.

1 жовтня 1939 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло постанову «Про створення комуністичних організацій у Західній Україні і Західній Білорусії»¹⁹. Для проведення політико-виховної роботи в ці області було направлено більше 6 тис. комуністів і комсомольців. Крім того, до лав партії приймали передових робітників, селян та представників трудової інтелігенції з місцевого населення²⁰. У цей час ЦК ВКП(б) звертає увагу партійних організацій на необхідність уважного ставлення до колишніх членів КПП і КПЗУ. У 1941 р. їх стали приймати до ВКП(б) і відновлювати партійний стаж. Створювалися обласні і районні, а також місцеві первинні парторганізації. Відповідно до нового адміністративного поділу в західних областях УРСР почали працювати Волинський, Дрогобицький, Львівський, Ровенський, Станіславський, Тернопільський, а згодом і Чернівецький обкоми КП(б)У, 22 міськкоми і 217 райкомів партії. На травень 1941 р. вони об'єднували 3056 первинних партійних організацій, в яких налічувалося 36 969 комуністів. Комсомольські організації об'єднували 61 824 юнаків і дівчат²¹. До управління державою, активної участі в політичному, виробничому і

¹⁸ Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник, К., 1957, стор. 426—430.

¹⁹ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу, т. 5, кн. I, стор. 81.

²⁰ Там же, стор. 82.

²¹ В. О. Замлинський. З вірою у перемогу. Комуністична партія на чолі партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників у західних областях України. 1941—1944, К., 1976, стор. 21.

культурному житті стали широко залучати місцеве населення. Лише за порівняно короткий час на керівну радянську й господарську роботу було висуното 28 835 чол. з місцевого населення²².

Відзначаючи успіхи в соціалістичному будівництві, велику роботу партійних організацій в справі проведення перших соціалістичних перетворень у західних областях, XV з'їзд Компартії України вказував, що «Комуністична партія (більшовиків) України та її Центральний Комітет з допомогою і під керівництвом ЦК ВКП(б) успішно справилися з завданнями, які стояли перед ними в зв'язку з визвольним походом героїчної Червоної Армії в Західну Україну, визволенням трудящих Західної України з-під ярма польських панів і возз'єднанням великого українського народу в єдиній Радянській Українській державі»²³. З'їзд констатував, що з метою успішного здійснення будівництва соціалізму на возз'єднаних землях «Комуністична партія (більшовиків) України послала західним областям УРСР більшовицькі кадри, забезпечила розгортання політичної роботи в масах і здійснення директив партії і уряду про залучення визволеного народу до активної участі в господарському і культурному будівництві, про вирощування місцевих кадрів, про послідовне проведення ленінської національної політики»²⁴. З'їзд схвалив курс партії на проведення соціалістичних перетворень у західних областях республіки.

Процес соціалістичного будівництва в західних областях України, як і в усій країні, був перерваний розбійницьким нападом фашистської Німеччини на СРСР. Трудящі нещодавно визволених земель разом з усім радянським народом виступили на захист завоювань соціалізму. В Червоній Армії, партизанських загонах і комуністичному підпіллі, на евакуйованих підприємствах вони докладали велетенських зусиль для розгрому ненависного ворога. В період гітлерівської окупації західних областей України тут діяли десятки партизанських загонів і з'єднань, розгалужене комуністичне підпілля, в яких налічувалося близько 60 тис. чол.²⁵. Крім того, сотні тисяч місцевих жителів допомагали партизанам і підпільникам у боротьбі з окупантами та їх буржуазно-націоналістичними прислужниками.

Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни трудящі західних областей України, як і інших визволених районів Радянського Союзу, приступили до відбудови зруйнованого народного господарства. За 33 місяці хазяйнування тут гітлерівці знищили всі підприємства, а їхнє обладнання вивезли до Німеччини. Розмір матеріальних збитків, заподіяних фашистами народному господарству західних областей України, досягав більше 57 млрд. крб.²⁶

Всіляко перешкоджали налагодженню мирного життя в західних областях й буржуазні націоналісти. Їх злочинна діяльність продовжувалася і після визволення краю від окупантів. «...В цих районах точилася гостра класова боротьба. Трудящі з великою радістю вітали відродження Радянської влади, активно включались у відбудову господарства і здійснення соціалістичних перетворень. А рештки колишніх панівних класів і буржуазні націоналісти, що співробітничали з гітлерівцями, всіляко перешкоджали цьому. Вони розгорнули антирадянську агітацію, намагаючись вплинути на відсталу частину населення, теро-

²² Там же.

²³ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. I, К., 1976, стор. 935—936.

²⁴ Там же, стор. 936.

²⁵ В. О. Замлинський. Назв. праця, стор. 192.

²⁶ Там же, стор. 45—46.

ризували жителів, вели підривну роботу, влаштовували замахы на комуністів, комсомольців, безпартійних активістів»²⁷. Процес відбудови народного господарства в західних областях України ускладнювався ще й тому, що в довоєнний період повністю не вдалося ліквідувати успадковану від минулого економічну і культурну відсталість краю.

Таким чином, у ході відбудови народного господарства в західних областях України тут продовжувався перерваний війною процес дальшого поглиблення соціалістичних перетворень, який мав привести до вирівнювання рівнів економічного і суспільно-політичного розвитку східних районів і західних областей України, до подолання відмінностей як у рівні соціалістичних виробничих відносин, так і в розвитку продуктивних сил, а зрештою — до перемоги соціалізму. З цією метою необхідно було продовжити і завершити процес докорінного перетворення економіки, суспільних відносин, який розпочався у передвоєнні роки, здійснити соціалістичну індустріалізацію, колективізацію, назавжди покінчити з експлуатацією людини людиною, провести культурну революцію.

Враховуючи особливі умови, які склалися в західних областях України у післявоєнний період, КПРС приділяла соціалістичному будівництву на цій території виняткову увагу. Про це, зокрема, свідчить той факт, що у 1944—1945 рр. ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У ухвалили ряд рішень, спрямованих на подолання впливу буржуазно-націоналістичних елементів і посилення виховання трудящих західних областей у дусі радянського патріотизму і дружби народів, створення там індустріальних центрів, якнайшвидшу відбудову і розвиток їх народного господарства та ін. У цих важливих партійних документах накреслено програму роботи партійних організацій по залученню трудящих до активної участі у відбудові краю, забезпеченні швидкої ліквідації наслідків фашистської окупації, дальшому зміцненні і розвитку радянського ладу, будівництві соціалістичної економіки і культури. Наприкінці 1944 р. при уряді України було створено спеціальну Раду допомоги західним областям, до якої увійшли відповідальні працівники ЦК КП(б)У та уряду республіки. У грудні 1945 р. створено відділ ЦК КП(б)У по західних, Ізмаїльській і Закарпатській областях УРСР, що значно сприяло поліпшенню партійного керівництва господарським і культурним будівництвом, посиленню оперативності і дієвості усієї роботи щодо подання допомоги партійним організаціям, радянським і господарським органам зазначених областей у відбудові і дальшому піднесенні народного господарства, здійсненні соціалістичних перетворень і політичному вихованні мас.

Однією з вирішальних умов успішного здійснення соціалістичних перетворень у західних областях республіки було збільшення партійного прошарку. Після відновлення діяльності партійних, радянських, господарських, профспілкових і комсомольських організацій партія вважала першочерговим завданням забезпечення цих областей спеціалістами, досвідченими партійними і радянськими працівниками. До кінця 1945 р. лише на промислові підприємства краю направлено більше 5 тис. спеціалістів і керівних партійних працівників²⁸.

Вживалися дієві заходи для зміцнення місцевих партійних організацій. На січень 1946 р. у Вслинській, Дрогобицькій, Закарпатській, Ізмаїльській, Львівській, Ровенській, Станіславській, Тернопільській,

²⁷ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу, т. 5, кн. 1, стор. 418.

²⁸ Г. І. Ковальчак. Розвиток промисловості в західних областях України за 20 років Радянської влади (1939—1958 рр.), К., 1965, стор. 41.

Чернівецькій області налічувалося 31 107 комуністів, а на кінець грудня 1950 р. їх чисельність зроста майже в три рази і становила 88 693 чол.²⁹

Партійні організації західних областей дбали про зміцнення органів Радянської влади на місцях, під їх керівництвом розширювалася мережа профспілкових і комсомольських організацій. Тільки з місцевого населення на партійну, радянську, господарську і культурно-освітню роботу було висунуто більше 53 тис. чол.³⁰

На виконання постанов партії та уряду про розвиток народного господарства в західних областях України тут проводилася докорінна реконструкція старих підприємств, споруджувалися сотні нових промислових об'єктів. Так, за рішенням ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР від 31 січня 1948 р. «Про розвиток видобутку кам'яного вугілля в західних областях України» почалося освоєння Львівсько-Волинського вугільного басейну, який став другою кам'яновугільною базою України³¹. Однією з найбільших будов першої післявоєнної п'ятирічки по праву можна назвати газопровід «Дашава—Київ». Створення за роки четвертої п'ятирічки в західних областях України великої промислової бази дало можливість різко збільшити тут виробництво промислової продукції. У 1950 р. порівняно з 1940 р. її обсяг становив 214%³².

У процесі соціалістичної індустріалізації західних областей республіки зростає новий великий загін робітничого класу. Протягом п'ятирічки кількість робітників і службовців у народному господарстві краю збільшилася у два рази і досягла 885 тис. чол.³³. Робітничий клас відіграє провідну роль у всіх соціалістичних перетвореннях.

Глибокі соціально-економічні зміни відбувалися також у сільському господарстві західних областей України. Вже в перші післявоєнні роки Компартія України, керуючись ленінським кооперативним планом і використовуючи досвід колгоспного будівництва в СРСР, підготувала умови для проведення в цих областях масової колективізації сільського господарства. Одразу після визволення західних областей УРСР відбувалися колгоспи, МТС, радгоспи, які існували до війни, і водночас створювалися нові колективні господарства. При допомозі держави трудове селянство одержало можливість продовжувати розпочату ще в довоєнні роки соціалістичну перебудову села. Поряд з цим вживалися заходи для обмеження експлуататорських тенденцій куркулів, ліквідації куркульства як класу. Внаслідок гігантської діяльності Комуністичної партії, спрямованої на розгром буржуазно-націоналістичних банд та ліквідації їх соціальної бази — куркульства, селянство західних областей України безповоротно стало на шлях соціалістичної перебудови. Завдяки керівництву КППС, допомозі робітничого класу всіх народів СРСР вже на початку 1950 р. суцільна колективізація в західних областях була завершена, на селі переміг колгоспний лад, встановилися соціалістичні виробничі відносини. До 1 липня 1950 р. 1,5 млн. селянських господарств (98% загальної кількості) об'єдналися у 7191 сільськогосподарську артіль. Їм було передано більше 5500 тис. га сільськогосподарських угідь³⁴.

²⁹ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 565.

³⁰ Там же, стор. 566.

³¹ Там же.

³² В. Задорожний, М. Паламарчук. Успіхи економічного розвитку західних областей Української РСР, К., 1960, стор. 14.

³³ Нариси історії Комуністичної партії України, стор. 566—567.

³⁴ З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР, стор. 11.

Успіхи, досягнуті робітничим класом і колгоспним селянством західних областей України, відкрили широкі можливості для ліквідації тут успадкованої від минулого культурної відсталості. Соціалістичне оновлення культури краю відбувалося в багатьох напрямках. Це і ліквідація неписьменності та малописьменності дорослого населення, і запровадження обов'язкового навчання дітей шкільного віку, і підготовка кадрів для народного господарства через вищі та середні спеціальні навчальні заклади, і організація культосвітніх та мистецьких установ, і видання книг та періодичної преси тощо. Партійні організації проводили копітку роботу по вихованню нової, радянської інтелігенції та перевихованню і залученню до соціалістичного будівництва передових представників старої інтелігенції.

Величезне значення у справі прискорення процесу культурного будівництва в західних областях УРСР мало використання досвіду культурної революції в СРСР, братерська допомога всіх народів нашої країни.

Значні досягнення у розвитку суспільних відносин, індустріалізації та колективізації, проведенні культурної революції знаменували собою перемогу Радянської влади і завершення процесу соціалістичних перетворень у західних областях УРСР.

Таким чином, завдяки послідовному втіленню в життя ленінської національної політики КПРС на початку 50-х років у західних областях України було завершено процес соціалістичного будівництва і їх трудящі разом з усім радянським народом активно включилися в будівництво розвинутого соціалістичного суспільства. У книзі «Радянська Україна» член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький яскраво показує докорінні зміни, які відбулися в умовах праці, усіх сферах матеріального і духовного життя трудящих західних областей УРСР за останні 35 років. «Історично склалося так, — пише товариш В. В. Щербицький, — що їх розвиток у братній сім'ї народів СРСР охоплює набагато менший період, ніж інших районів республіки... Радянський лад неспізнано змінив життя трудівників цих областей. Продуктивні сили тут розвиваються високими темпами, швидше, ніж у цілому по республіці. Обсяг промислового виробництва у 1977 році перевищив рівень 1940 року у Львівській області у 54 рази, у Ровенській — у 38, в Івано-Франківській і Волинській — в 27, у Тернопільській — у 28, у Закарпатській, порівняно з 1946 роком, — у 41 раз. Усе це не може не викликати почуття законної гордості за нашу рідну Радянську владу, за величні досягнення соціалізму»³⁵.

Сьогодні західні області України — це квітучий, високорозвинутий край, невід'ємна частина Радянського Союзу, суспільства розвинутого соціалізму. Їх економіка, промисловість, науковий потенціал стансвлять невід'ємну частину єдиного народногосподарського комплексу СРСР, що дає можливість якнайефективніше залучати до процесу розширеного соціалістичного відтворення природні і трудові ресурси цих областей і водночас забезпечувати високі темпи їх економічного і соціально-політичного розвитку, передбачені на десяту п'ятирічку. На XXV з'їзді Компартії України член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький відзначав, що у дев'ятій п'ятирічці промисловість західних областей республіки розвивалася випереджаючими темпами порівняно з промисловістю реш-

³⁵ В. В. Щербицький. Радянська Україна, К., 1978, стор. 59.

ти областей республіки³⁶. Ці темпи зберігаються і в десятій п'ятирічці.

Швидко розвиваються, насамперед, машинобудівна, приладобудівна, радіотехнічна та інші галузі промисловості, а також енергетика. Зростає обсяг продукції, що її виробляють підприємства паперової, деревообробної, легкої, харчової промисловості та промисловості будівельних матеріалів. Нині промислові підприємства західних областей України випускають широкий асортимент продукції, сотням зразків якої присвоєно державний Знак якості. Вона експортується більш як у 70 країн, неодноразово нагороджувалася золотими, срібними і бронзовими медалями різних міжнародних ярмарок і виставок. Це — автотранспортні засоби і автобуси, легкові автомашини і верстати, телевізори і прилади, меблі і взуття та багато інших. На західні області України припадає сьогодні 100% республіканського виробництва автобусів, 94% автокранів, 100% обладнання для підприємств нафтової промисловості, 97% калійних добрив, 67% картону, 57% целюлози³⁷.

У західних областях республіки працює більш ніж мільйонний загін висококваліфікованого робітничого класу, що йде в авангарді комуністичного будівництва. За успіхи у виконанні виробничих завдань десятки тисяч робітників нагороджені орденами і медалями СРСР, а більше 50 з них удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці. Робітничий клас західних областей України взяв активну участь у будівництві таких важливих міжнародних народногосподарських об'єктів, як високовольтної лінії електропередач «Мир», нафтопроводу «Дружба», газопроводів «Братерство» і Оренбург — Західний кордон СРСР, етиленопроводу тощо.

Партійні організації західних областей республіки, а також передові робітничі колективи часто виступають з цінними починаннями, які стають надбанням багатьох підприємств. Так, 8 серпня 1975 р. ЦК КПРС розглянув питання «Про досвід роботи партійних організацій і колективів передових підприємств промисловості Львівської області по розробці і впровадженню комплексної системи управління якістю продукції» і схвалив їх ініціативу³⁸.

Індустріальною галуззю народного господарства, що постійно розвивається, стало в умовах розвинутого соціалізму і поступового переходу до комунізму сучасне соціалістичне сільське господарство західних областей УРСР. 1700 економічно розвинутих, добре технічно оснащених колгоспів і майже 200 радгоспів, здійснивши широку програму меліорації земель, виробляють значну кількість найважливіших видів сільськогосподарської продукції. У них працює великий загін Героїв Соціалістичної Праці, чотирьом з яких — Є. Долинюк, Г. Ладані, У. Лучук, Ю. Пітрі — це високе звання присвоєно двічі, а також десятки тисяч чоловік, нагороджених орденами і медалями Союзу РСР.

В усіх містах і селах західних областей України інтенсивно проходить процес культурного будівництва. Тут діє 22 університети та інститути, 138 середніх спеціальних навчальних закладів, 6,4 тис. загальноосвітніх шкіл. На 10 тис. чол. населення припадає в середньому у 2—3 рази більше студентів, ніж у таких розвинутих капіталістичних країнах, як Франція, Італія і ФРН. У створених за роки Радянської влади більш як 60 науково-дослідних інститутах та установах, серед яких помітне місце належить установам Західного наукового центру

³⁶ XXV з'їзд Комуністичної партії України. Стенографічний звіт, К., 1976, стор. 22.

³⁷ Назустріч волі. Збірник науково-історичних нарисів, Львів, 1979, стор. 116.

³⁸ Справочник партійного работника, вып. XVI, М., 1976, стор. 294—297.

Академії наук УРСР, актуальні наукові проблеми розробляють багато провідних учених країни. Успішно працюють також обласні відділення республіканських спілок письменників, композиторів, художників та журналістів.

Грандіозні перспективи дальшого розвитку західних областей УРСР накреслені в рішеннях XXV з'їзду КПРС та наступних постановах партії і уряду. У десятій п'ятирічці намічено, зокрема, як і раніше, розвивати всі галузі промисловості у цих областях більш високими темпами, ніж по республіці в цілому, прискорювати науково-технічний прогрес, систематично оновлювати асортимент продукції, підвищувати її технічний рівень і якість. Про високі темпи економічного розвитку краю свідчить хоча б той факт, що лише протягом перших трьох років десятої п'ятирічки тут має бути освоєно близько 5 млрд. крб. капіталовкладень³⁹.

Багато треба зробити і в справі дальшого підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Лише в Ровенській області до 1980 р. кількість спеціалізованих господарств і міжгосподарських об'єднань повинна збільшитися до 268. Середньорічний обсяг валової продукції сільськогосподарства намічено збільшити до 790 млн. крб. проти 692 млн. крб. у дев'ятій п'ятирічці.

Досягнуті успіхи у розвитку суспільного виробництва сприятимуть дальшому зростанню ефективності виробничих процесів, раціональнішому використанню всіх наявних ресурсів і більш широкому соціальному плануванню. На це спрямовані й прийняті у липні 1979 р. постанови ЦК КПРС про дальше вдосконалення господарського механізму і завдання партійних і державних органів та постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи»⁴⁰. У цих документах, підготовлених на виконання рішень XXV з'їзду КПРС, положень нової Конституції СРСР, порушено назрілі проблеми управління економікою розвинутого соціалізму. Розроблений партією механізм господарювання передбачає активне використання кожним підприємством інтенсивних факторів зростання продуктивності праці, прийняття і виконання напружених зустрічних планів, збереження наявних ресурсів, зниження собівартості продукції, швидше освоєння нових її видів.

Піклування Комуністичної партії про дальший соціально-економічний і культурний розвиток західних областей УРСР надихає трудящих на боротьбу за успішне виконання планів десятої п'ятирічки, величких завдань, поставлених XXV з'їздом КПРС, за дальший розквіт нашої Вітчизни, за побудову комунізму.

В. А. Замлинский

КОМУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ —
ОРГАНИЗАТОР ПОБЕДЫ СОЦИАЛИЗМА В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ

Резюме

В статье раскрывается руководящая роль Коммунистической партии Советского Союза в установлении Советской власти, организации и осуществлении социалистических преобразований в западных областях Украины, показаны успехи, достигнутые трудящимися края с помощью братских народов СССР в развитии его экономики и культуры, перспективы его дальнейшего расцвета.

³⁹ Соціально-економічні перетворення в західних областях УРСР за роки Радянської влади, К., 1977, стор. 71.

⁴⁰ «Радянська Україна», 28, 29 липня 1979 р.

XXV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва

М. А. АКОПОВ (Київ)

МАРКСИЗМ-ЛЕНІНІЗМ — НАУКОВА ОСНОВА ІДЕОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КПРС

Постанова ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», прийнята 26 квітня 1979 року, перебуває в центрі уваги партії, всього радянського народу. Цей видатний документ є розгорнутою програмою комуністичного виховання трудящих.

Виконання завдань, висунутих у постанові ЦК КПРС, сприятиме дальшому піднесенню ідеологічної, політико-виховної роботи партії. Величезне значення цієї постанови для всього нашого життя зумовлюється насамперед тим, що вона базується на міцному фундаменті марксистсько-ленінської теорії, завдяки чому в ній глибоко науково визначено як місце і роль ідеологічної роботи в умовах розвинутого соціалізму, так і шляхи дальшого її поліпшення, вказано на методи, форми і засоби пропаганди і агітації, які найбільшою мірою відповідають сучасному етапові комуністичного будівництва.

Ідеологічна діяльність — це складна і багатогранна робота, що охоплює всі основні сфери суспільного життя — економіку і політику, виробництво і науку, культуру і мораль. Вона пов'язана з вирішенням як науково-теоретичних проблем, так і організаційно-практичних завдань. Наукову основу ідеологічної і всієї багатогранної діяльності партії становить марксизм-ленінізм. «Справу комуністичного виховання, як і всю свою революційно-перетворюючу діяльність, КПРС будує на міцному фундаменті марксистсько-ленінської теорії, — підкреслював у Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев. — Марксизм-ленінізм — це єдина надійна основа для розробки правильної стратегії і тактики. Він дає нам розуміння історичної перспективи, допомагає визначити напрям соціально-економічного і політичного розвитку на довгі роки вперед, правильно орієнтуватися в міжнародних подіях. Сила марксизму-ленінізму — в постійному творчому розвитку. Цього вчив Маркс. Цього вчив Ленін. Їх заповітам наша партія завжди буде вірна!»¹.

Соціалізм, комунізм і наука — нероздільні поняття. Адже комуністичне будівництво — це історичне втілення в життя наукових передбачень класиків марксизму-ленінізму. В. І. Ленін назвав марксистське вчення *науковою* соціологією², тобто наукою, що виконує ідеологічні функції, вченням, яке дає не ілюзорне, а науково адекватне відобра-

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 80.

² Див. В. І. Л е н і н. Повне зібрання творів, т. 1, стор. 129.

ження соціальної дійсності, інтересів і цілей класової боротьби пролетаріату³. Ця лєнінська характеристика марксизму повністю підтверджена досвідом соціалістичної революції, соціалістичного й комуністичного будівництва.

Звичайно, й до марксизму в деяких прогресивних ученнях були елементи наукового підходу до соціальних явищ, правильного відображення дійсності. Це, насамперед, вчення соціалістів-утопістів, яке стало одним із джерел наукового соціалізму. Але тільки з появою марксизму виникла наукова ідеологія, оскільки лише марксизм на основі вивчення об'єктивних законів суспільного розвитку визначив як становище і роль пролетаріату в буржуазному суспільстві, так і цілі та завдання його класової боротьби. Підкреслюючи справді науковий характер марксизму, В. І. Ленін писав: «...ідучи *шляхом* Марксової теорії, ми будемо наближатися до об'єктивної істини все більше й більше (ніколи не вичерпуючи її); ідучи ж *усяким іншим шляхом*, ми не можемо прийти ні до чого, крім плутанини й брехні»⁴.

Науковий характер марксистської ідеології визначається тим, що вона точно відображає картину об'єктивної дійсності, виявляє тенденції суспільного розвитку. Саме ця обставина визначає соціальну дієвість марксистських ідей, їх активний вплив на історичні процеси. Первинність матеріальних і вторинність ідеологічних відносин — наріжний камінь марксистського розуміння суспільного життя — аж ніяк не означає заперечення чи приниження ролі ідеології як активного фактора в житті суспільства. «Політичний, правовий, філософський, релігійний, літературний, художній і т. д. розвиток ґрунтується на економічному розвитку. Але всі вони також, — наголошував Ф. Енгельс, — впливають один на одного і на економічний базис»⁵.

Підкреслюючи дійовий, творчий характер революційної теорії, класики марксизму-лєнінізму зазначали, що їх учення не догма, а керівництво для дії⁶. Це стосується не тільки діяльності партії і держави, народних мас у цілому, а й окремих людей. Адже історія складається як з корінних революційних подій, великих діянь народу, класів, видатних людей, так і з буденних, іноді непомітних чи малопомітних справ і вчинків людини, які прямо чи опосередковано пов'язані з революційними перетвореннями. У справах радянських людей дістає конкретний вияв їх комуністична переконаність, відданість комуністичним ідеалам. Це й героїчні вчинки, що вимагають граничного напруження сили й волі, і нерідко пов'язані з готовністю до самопожертви. Це й героїзм, що виявляється у повсякденній буденній роботі.

В. І. Ленін надавав великого значення розвитку свідомості мас, що «...лишається, як і завжди, базою і головним змістом всієї нашої роботи»⁷. Будівництво соціалізму й комунізму — справа всіх трудящих. Тому надзвичайно важливо всемірно розвивати їх активність і самодіяльність. «Одно з найголовніших завдань тепер, — вказував В. І. Ленін, — якщо не найголовніше, розвинути якомога ширше цей самостійний почин робітників і всіх взагалі трудящих... у справі творчої *організаційної* роботи»⁸.

В процесі соціалістичного і комуністичного будівництва роль і значення ідеологічної роботи постійно зростають. Це пов'язано із зростан-

³ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 6, стор. 340.

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 18, стор. 133.

⁵ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 39, стор. 166.

⁶ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 20, стор. 78.

⁷ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 13, стор. 352—353.

⁸ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 192.

ням ролі і значення суб'єктивного фактора. Будівництво соціалізму і комунізму є логічним продовженням природно-історичного процесу, де діють об'єктивні закони суспільного життя. Однак природа цих законів така, що саме їх пізнання і свідоме використання становлять об'єктивну, властиву лише соціалізму необхідність. Новий суспільний лад відрізняється від усіх попередніх саме тим, підкреслювали К. Маркс і Ф. Енгельс, що він «...здійснює переворот в самій основі всіх дотеперішніх стихійно виниклих передумови як витвори попередніх поколінь, позбавляє ці передумови стихійності і підкоряє їх владі об'єднаних індивідів»⁹.

Озброєна марксистсько-ленінським вченням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, внутрішню і зовнішню політику, керує свідомою діяльністю народу, надає плано-мірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму. В умовах розвинутого соціалізму наука в житті суспільства набуває особливо важливого значення. «Так само як у промисловості і сільському господарстві ми не можемо тепер робити буквально жодного кроку вперед без допомоги повітніх досягнень науки, — говорив товариш Л. І. Брежнев, — так і в нашому суспільному житті розвиток науки — необхідна база для прийняття рішень, для повсякденної практики. Партія завжди підтримувала і підтримуватиме новаторський, ленінський підхід до вивчення складних суспільних явищ, зусилля наших тесрегичних кадрів, спрямовані на розвиток суспільної теорії, на творчий аналіз дійсності»¹⁰.

Марксистсько-ленінська теорія — надійна ідейна зброя партії — дістала дальший розвиток у Програмі КПРС, рішеннях з'їздів партії, пленумів її Центрального Комітету, в Конституції СРСР та інших партійних і державних документах. Великий вклад у розвиток марксистсько-ленінської теорії вносить Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев. Його книги «Актуальні питання ідеологічної роботи КПРС», «Мала земля», «Відродження», «Цілина» є справжньою енциклопедією партійно-політичної роботи, науковим узагальненням передового досвіду, могутньою ідейною зброєю у боротьбі за комунізм. «Скарбниця марксистсько-ленінських ідей в сучасних умовах збагачується КПРС і братніми комуністичними партіями, колективними зусиллями марксистів-ленінців усього світу, — відзначав член Політбюро ЦК КПРС, секретар ЦК КПРС товариш М. А. Суслов. — Наша партія розглядає багатогранну роботу по розвитку марксистсько-ленінської теорії, що органічно поєднується з непримиренною боротьбою проти всіх форм буржуазної ідеології, як найважливішу складову частину свого інтернаціонального об'язку перед міжнародним комуністичним рухом»¹¹.

Питання, пов'язані з вихованням трудящих мас, обов'язково вимагають до себе конкретно-історичного підходу, оскільки на кожному етапі розвитку суспільства перед ним постають нові проблеми, зумовлені особливостями певного конкретного етапу.

Нині ідеологічна робота будується відповідно до тих змін, які відбулися в країні за більш як 60 років, що минули з часу перемоги Великого Жовтня, у тісному взаємозв'язку із завданнями сучасного етапу комуністичного будівництва.

⁹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 3, стор. 66.

¹⁰ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4, К., 1974, стор. 92.

¹¹ М. А. Суслов. Речі и статті в двух томах, т. 2, М., 1977, стор. 497.

В нашій країні уперше в світі побудовано розвинуте соціалістичне суспільство, утвердився радянський спосіб життя, сформувалася нова людина. Рівень свідомості, політична і моральна культура людей стали в нашому суспільстві одними з вирішальних факторів досягнення успіху на всіх ділянках комуністичного будівництва. Життя ставить дедалі вищі вимоги до радянської людини як до працівника, громадянина, особи, до його загальноосвітньої й професійної підготовки, економічних і правових знань, політичної культури, моральної свідомості.

Зміни, що відбулися в житті радянського народу, глибоко узагальнено в багатьох документах партії. Творчо розвиваючи марксистсько-ленінське вчення в цілому, КПРС водночас збагачує й теорію комуністичного виховання. Це насамперед стосується концепції розвинутого соціалізму, що озброює ідеологічних працівників чіткими настановами про те, якими шляхами забезпечується розв'язання завдань формування нової людини, які її найхарактерніші риси, як краще забезпечити єдність і взаємодію економічної, соціальної, духовної та політичної систем нашого суспільства з метою формування нової людини.

Велике значення для дальшого розвитку теорії комуністичного виховання мають сформульовані партією положення про соціалістичний спосіб життя. Пропаганда таких основних його рис, як вільна творча праця, колективізм, гуманізм, патріотизм і органічно з ним пов'язаний інтернаціоналізм, демократизм, висока моральність, соціальний оптимізм, сприяє формуванню і зміцненню у членів нашого суспільства якостей людини комуністичної формації.

Серцевиною ідеологічної, політико-виховної роботи є формування в радянських людей наукового світогляду, безмежної відданості справі партії, комуністичним ідеалам, любові до соціалістичної Вітчизни, пролетарського інтернаціоналізму.

Марксизм-ленінізм, постійно збагачуваний КПРС, братніми комуністичними й робітничими партіями, є міцною науковою основою всієї теоретичної, пропагандистської, агітаційної, культурно-масової роботи. «Чим більший розмах, чим більша широта історичний дій,— писав В. І. Ленін,— тим більше число людей, яке в цих діях бере участь, і, навпаки, чим глибше перетворення, яке ми хочемо зробити, тим більше треба підняти інтерес до нього і свідоме ставлення, переконати в цій необхідності нові й нові мільйони і десятки мільйонів»¹². У наші дні ця ленінська настанова є особливо актуальною. Створення матеріально-технічної бази комунізму, з'єднання досягнень науково-технічної революції з перевагами соціалізму, завершення перебудови всіх суспільних відносин на колективістських засадах, вдосконалення соціалістичного способу життя, всебічний гармонійний розвиток людини — будь-яка з цих, як і багатьох інших, проблем може бути успішно розв'язана лише при активній участі у цій справі найширших верств трудящих, керованих Комуністичною партією.

Об'єктивною основою зростання творчої активності мас є ряд факторів. Це, зокрема, зростання масштабів і складність завдань комуністичного будівництва, розширення і поглиблення соціалістичної демократії, високий рівень освіченості і культури радянських людей, їх політичної свідомості, що є результатом величезних змін, які відбулися в країні, результатом цілеспрямованої діяльності партії.

Творча активність мас, що дедалі зростає, дістає свій вияв у багатьох виробничих починах, у конкретних пропозиціях трудящих по вдосконаленню діяльності державних установ і громадських організацій,

¹² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 42, стор. 133—134.

радянського законодавства, управління економікою, культурою, соціальними процесами і т. д.

Переконалим прикладом справді всенародної творчості стала нова Конституція СРСР, в обговоренні і вдосконаленні проекту якої взяло участь 140 млн. чол., тобто більше чотирьох п'ятих дорослого населення країни¹³.

Яскравим виявом творчої активності має є широкий розмах соціалістичного змагання і, зокрема, його вищої форми — руху за комуністичне ставлення до праці. З 1965 по 1979 р. кількість підприємств і організацій, що завоювали звання колективів комуністичної праці, зростає з 4 тис. до 7,1 тис., а кількість цехів (дільниць, відділів) — з 98,8 тис. до 351,3 тис. Якщо в 1960 р. налічувалося 38 тис. бригад комуністичної праці, то на початок 1979 р. — 950,9 тис. Питома вага учасників руху за комуністичне ставлення до праці зростає за цей же час з 2,2% до 57,3%. Значно поповнилися лави ударників комуністичної праці. У 1960 р. їх було трохи більше 100 тис., а нині — понад 30 млн.¹⁴

Соціалістичне змагання — дійовий засіб дальшого розвитку виробництва, залучення трудящих до його управління, трудового, морального і політичного виховання працівників. Дієвість змагання багато в чому залежить від рівня пропагандистської, виховної роботи в колективах, від ступені його гласності, поширення досвіду передовиків.

Комуністична партія робить усе необхідне для зростання соціальної активності радянських людей, розвитку всіх елементів політичної системи соціалістичного суспільства. Володіючи знаннями законів суспільного розвитку, послідовно виражаючи корінні інтереси трудящих, КПРС забезпечує наукове керівництво побудовою комуністичного суспільства, комуністичним вихованням мас.

На сучасному етапі комуністичного будівництва перед партійними організаціями, ідеологічними працівниками, пропагандистськими кадрами постав цілий ряд актуальних завдань політичного виховання трудящих. Ці завдання детально і глибоко охарактеризовано у постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи». Одне з них полягає в необхідності забезпечити високий науковий рівень пропаганди і агітації. При розв'язанні цього завдання, як й інших проблем комуністичного виховання, партія керується основоположними ідеями К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна.

Науковий рівень пропаганди і агітації передбачає глибоке знання пропагандистами законів суспільного розвитку, уміння застосовувати матеріалістичну діалектику до аналізу явищ дійсності. Найвищим взірцем щодо цього є діяльність основоположників марксизму-ленінізму. «Застосування матеріалістичної діалектики до перероблення всієї політичної економії, з основи її, — до історії, до природознавства, до філософії, до політики і тактики робітничого класу, — писав В. І. Ленін, — ось що найбільше цікавить Маркса і Енгельса, ось у чому вони вносять найбільш істотне і найбільш нове, ось у чому їх геніальний крок вперед в історії революційної думки»¹⁵. Ці слова можуть бути повністю віднесені й до самого В. І. Леніна. Якби явища не досліджував Володимир Ілліч, він завжди і в усьому встановлював їх причини, закономірності, не зупиняючись при цьому перед необхідністю аналізу численних фактів. Його завжди цікавила історична зумовленість подій, що відбувалися.

¹³ Див.: Л. Н. Брежнев. Актуальные вопросы идеологической работы КПСС, т. 2, М., 1978, стор. 348.

¹⁴ «Коммунист», 1979, № 6, стор. 30.

¹⁵ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 24, стор. 252.

Підвищувати науковий рівень пропаганди і агітації, наголошується у постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», означає яскраво показувати всеперемагаючу силу марксизму-ленінізму, велич комуністичних ідеалів; глибоко висвітлювати політику партії, її діяльність, спрямовану на зміцнення могутності Радянської Батьківщини, підвищення добробуту народу, здійснення завдань комуністичного будівництва; переконливо, на конкретних фактах розкривати досягнення соціалістичного суспільства, шляхи його поступового переростання в комуністичне¹⁶.

Партія ставить перед пропагандистськими кадрами і активом надзвичайно важливе завдання — шляхом глибокого висвітлення об'єктивних процесів суспільного життя допомогти радянським людям набутти наукові знання, виробити вміння правильно, з наукової точки зору узагальнювати явища суспільної практики і перевіряти набуті знання за допомогою тієї ж практики. У промові на XVIII з'їзді комсомолу товариш Л. І. Брежнев говорив: «Наш головний компас на шляху до комунізму — це марксистсько-ленінське вчення про закони розвитку суспільства. Неможливо переоцінити значення глибокого і систематичного засвоєння цієї революційної науки. Свідомого, вдумливого засвоєння, а не механічного заучування окремих істин і формул. Тільки тоді знання теорії чого-небудь варті, коли воно перетворюється в переконання, підкріплюється ділом. Інакше кажучи, кожен молодий ленінець повинен бути активним політичним бійцем, здатним на ділі проводити політику партії і вести непримиренну боротьбу з ворожою ідеологією»¹⁷. Звичайно, сказане стосується не тільки нашої молоді, а й кожної свідомої радянської людини.

Обов'язковою умовою підвищення наукового рівня пропаганди і агітації є всебічний підхід до суспільних явищ, врахування об'єктивних взаємозв'язків і взаємозумовленостей. Цілком очевидно, наприклад, що зрозуміти проблеми сучасного суспільного розвитку неможливо без врахування впливу, що його справляє на всі сторони життя науково-технічна революція. Водночас і цей вплив, і роль самої науково-технічної революції неможливо зрозуміти поза зв'язком із соціальними процесами, не враховуючи відмінностей у соціальних наслідках цієї революції за умов соціалізму і капіталізму. Діалектику взаємозв'язку науково-технічної революції і соціальних завдань глибоко науково визначив товариш Л. І. Брежнев у Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії: «Ми, комуністи, виходимо з того, що тільки в умовах соціалізму науково-технічна революція дістає вірний напрям, який відповідає інтересам людини і суспільства. У свою чергу, тільки на основі прискореного розвитку науки і техніки можуть бути розв'язані кінцеві завдання революції соціальної — побудоване комуністичне суспільство»¹⁸.

Правильно зрозуміти і оцінити явища і події суспільного життя неможливо без точного врахування позиції певних класів у сучасному світі. Тому в цілковитій відповідності з теорією марксизму-ленінізму в постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» підвищення наукового рівня пропаганди і агітації пов'язується з класовим принципом, з необхідністю класового підходу до оцінки цих явищ і подій¹⁹.

¹⁶ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 7.

¹⁷ Л. І. Брежнев. Промова на XVIII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді. 25 квітня 1978 року, К., 1978, стор. 9.

¹⁸ Матеріали XXV з'їзду КПРС, стор. 52—53.

¹⁹ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи, стор. 8—9.

Партія постійно приділяє велику увагу питанням підвищення дієвості всієї ідеологічної роботи. У зв'язку з цим у постанові вказується на необхідність посилення діловитості і конкретності пропаганди й агітації, зміцнення її зв'язків з життям, з розв'язанням господарських і політичних завдань²⁰. Ця вимога цілком і повністю відповідає ленінському духові пропаганди. «Комунізм, — вказував Володимир Ілліч, — починається там, де з'являється самовіддана, перемагаюча тяжку працю, турбота *рядових робітників* про збільшення продуктивності праці, про охорону *кожного пуда хліба, вугілля, заліза* та інших продуктів, які дістаються не тим, хто працює особисто..., а... всьому суспільству в цілому...»²¹.

Питання ефективності ідеологічної роботи — це насамперед питання її зв'язку з життям. Причому йдеться зовсім не про «розчинення» ідеологічних проблем у сукупності поточних питань і завдань, не про спрощення складних питань науки, а про поглиблення теоретичного аналізу, про вміння бачити за поточними подіями основні тенденції суспільного життя, про вміння виявляти об'єктивні зв'язки часткового із загальним.

Принцип зв'язку пропаганди й агітації з життям ґрунтується на ленінському положенні про єдність теорії і практики. Він може успішно здійснюватися лише на основі глибокого вивчення і засвоєння теорії і методології марксизму-ленінізму. Лекція, що не містить у собі глибоких теоретичних узагальнень і висновків, не буде правильно відображати життєві процеси. Без глибокого аналізу дійсності неможливо зрозуміти її суть, не може бути й мови про зв'язок з життям.

Виховувати ідейно переконаного будівника нового суспільства, борця за комуністичні ідеали — значить вести всю політико-виховну роботу в нерозривній єдності з виробничою і громадською діяльністю людей. В. І. Ленін, визначаючи обов'язки агітаторів і пропагандистів як політичних бійців партії, наголошував, що основне і головне в їх роботі полягає в тому, щоб «...зв'язувати маси з будівництвом загального господарського життя...»²². Лише за умови тісного зв'язку з життям, з конкретними завданнями практики, підкреслював Володимир Ілліч, комунізм з готових заучених формул і рецептів стає тим живим, що об'єднує нашу безпосередню роботу²³.

Саме в конкретних справах, у виробничій і громадській діяльності розкривається соціальна суть людини, її духовний світ. «...З яких ознак судити нам про *реальні* «помисли і почуття» *реальних* осіб? — писав В. І. Ленін.— Зрозуміло, що така ознака може бути лише одна: *дій* цих осіб, — а через те, що мова йде тільки про суспільні «помисли і почуття», то слід додати ще: *суспільні дії* осіб, тобто *соціальні факти*»²⁴.

Ефективність ідеологічної роботи, її результати виявляються насамперед у соціальних діях особи, зокрема у ставленні до праці та соціалістичній власності, у ступені організованості й дисципліни, в усвідомленні свого громадського обов'язку та відповідальності перед суспільством, у соціальній активності.

Творчо розвиваючи ленінську теоретичну спадщину стосовно вимог сучасного етапу комуністичного будівництва, товариш Л. І. Брежнев так характеризує органічний зв'язок і взаємозалежність між рівнем

²⁰ Там же, стор. 7.

²¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 21.

²² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 388.

²³ Там же, стор. 293.

²⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 1, стор. 394.

ідейно-політичної підготовки людини та її справами: «...Вирішальною передумовою нашого просування вперед в усіх напрямках є саме зростання ідейної переконаності, політичної свідомості трудящих.

Бути ідейним — це значить усвідомити свою працю як частку великої загальної справи — будівництва комунізму, привчтися усвідомлювати і відчувати, як, говорячи словами поета, «мій труд впливається в труд моєї республіки».

Це значить бути непримиренним до егоїзму і косності, до розхлябаності і нехлюйства, до обивательської байдужості і рвацтва.

Це значить вимагати від себе і від інших найсуворішого додержання дисципліни праці, трудитися з вогником, ініціативно, з повною віддачею сил.

Це значить палко любити свою велику соціалістичну Батьківщину і усвідомлювати, що наші успіхи — це вклад у загальну справу боротьби всіх народів за міцний мир, за свободу, за соціалізм.

Іншими словами, товариші, бути ідейним — це значить бути активним і свідомим борцем за комунізм, за торжество його великих ідеалів»²⁵.

Правдивість, принциповість, ясна і чітка постановка завдань, сміливе викриття недоліків і визначення шляхів їх подолання, рішуча боротьба з буржуазними пережитками — ці характерні риси діяльності партії справляють вирішальний вплив на дієвість нашої пропаганди і агітації. Важливі вимоги щодо посилення її наступального характеру висунуто у постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи». «Всемірно підтримувати, — зазначається в ній, — все нове і передове, перспективне, рішуче боротися з тим, що завважає нашому рухові вперед. Виходити з того, що рекордні показники новаторів — не самоціль, а надзвичайно важливий засіб мобілізації трудової енергії має на підвищення продуктивності праці, могутній резерв підвищення ефективності виробництва і якості роботи. Ініціатива, творча участь у праці, громадському житті — показник ідейної, громадянської зрілості людини»²⁶.

Особлива увага у постанові звернута на необхідність послити ідеологічний наступ проти імперіалізму та гегемонізму, мілітаризму і реакції²⁷.

В. І. Ленін розглядав ідеологічну боротьбу як невід'ємну частину класової боротьби, вимагав глибоко партійного підходу до оцінки явищ дійсності. «Люди завжди були і завжди будуть дурненькими жертвами обману і самообману в політиці, — писав він, — поки вони не навчаться за всякими моральними, релігійними, політичними, соціальними фразами, заявами, обіцянками знаходити *інтереси* тих чи інших класів»²⁸.

Втрачаючи позицію за позицією, капіталізм посплює свій опір. Він використовує найрізноманітніші засоби боротьби проти країн соціалістичної співдружності, покладаючи особливі надії на ідеологічні диверсії. Розрядку міжнародної напруженості, активізацію контактів між народами різних країн буржуазні ідеологи намагаються використати для «проникнення» в соціалістичне суспільство, для пропаганди ворожих соціалістичним ідеям. Вони прямо заявляють про свій намір «пом'якшити» соціалізм, домогтися його «ерозії».

²⁵ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 5, К., 1976, стор. 307—308.

²⁶ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи, стор. 8.

²⁷ Там же.

²⁸ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 23, стор. 46.

Партія постійно пам'ятає вказівку В. І. Леніна про те, що «ми повинні безустанно боротися проти всякої буржуазної ідеології, хоч би в які модні й блискучі мундири вона одягалась»²⁹.

Наступальний характер пропаганди проти буржуазної ідеології зумовлений тим, що тільки соціалістична ідеологія відбиває закономірності суспільного життя, вимоги соціального прогресу, виражає інтереси найбільш революційного і прогресивного класу сучасності — робітничого класу. Саме тому соціалістична ідеологія не може займати оборонні позиції і бути пасивною стороною у боротьбі з різного роду антинауковими концепціями. За своїм характером і призначенням вона покликана викривати фальшивість цих концепцій, бути духовною зброєю робітничого класу в його боротьбі за комунізм.

Основне завдання, що його ставить партія в галузі ідейно-виховної роботи, — підвищення її ефективності. XXV з'їзд КПРС визначив шляхи розв'язання цього важливого завдання, особливо наголосивши на необхідності забезпечити єдність ідейно-політичного, трудового і морального виховання³⁰. При цьому партія неухильно керується теорією марксизму-ленінізму, враховує досягнутий рівень суспільного розвитку, результати всієї попередньої ідеологічної, ідейно-виховної роботи.

Визначаючи ідейне спрямування, зміст, форми і методи комуністичного виховання, основоположники марксизму-ленінізму вбачали головну його мету у формуванні всебічно і гармонійно розвиненої особи як об'єктивної необхідності розвитку людського суспільства. Комуністичне суспільство, писав К. Маркс, виробляє, як свою постійну дійсність, людину з усім цим багатством її сутності, виробляє *багату і всебічну, глибоку в усіх її почуттях і сприйняттях* людину³¹.

В. І. Ленін, розвиваючи ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса з цього питання, неодноразово підкреслював, що соціалізм не лише встановлює нові виробничі відносини, а й забезпечує задоволення економічних, соціальних і духовних потреб суспільства в цілому і кожної людини зокрема. Нове суспільство, зауважував В. І. Ленін, покликане забезпечити *повний добробут і вільний всебічний розвиток в с і х* його членів³².

Сформульоване на XXV з'їзді КПРС положення про комплексний підхід до всієї справи виховання є концентрованим виразом політики партії в галузі комуністичного виховання на сучасному етапі, методологічною основою її діяльності по формуванню всебічно розвиненої особи, значним вкладом у марксистсько-ленінську теорію.

Звичайно, ідейно-політичне, трудове і моральне виховання мають свою специфіку. Але водночас між ними існують глибокі й органічні взаємозв'язки і взаємовпливи. Про це слід постійно пам'ятати при розгляді питань, пов'язаних з комплексним підходом до ідейно-політичної роботи.

Формуванню наукового світогляду трудящих підпорядкована насамперед система політичної освіти.

Під світоглядом звичайно розуміють цілісну систему поглядів на світ (природу, суспільство, мислення), що справляють визначальний вплив на поведінку людей, класів. Це — певне розуміння людиною моральних норм і цінностей, свого місця в суспільстві, своїх ідеалів. Світогляд — це ядро свідомості, це знання, що стали переконаннями і диктують людині її поведінку. Сприймавши ті чи інші ідеї і цілі, що їм відповідають, люди підпорядковують усі свої вчинки досягненню цих ці-

²⁹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 6, стор. 253.

³⁰ Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС, стор. 83.

³¹ Див.: К. Маркс і Ф. Енгельс. Соч., т. 42, стор. 122—123.

³² Див. В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 6, стор. 218.

лей. Іншими словами, світогляд — це тверда переконаність людини в правоті своїх ідей. А, за словами К. Маркса, ідеї, які «...оволодівають нашою думкою, підпорядковують собі наші переконання і до яких розум приковує нашу совість. — це узи, з яких не можна вирватись, не розірвавши свого серця, це демони, що їх людина може перемогти, лише підкорившись їм»³³.

Марксистсько-ленінський світогляд — надійний ключ до правильного розуміння складних, іноді надзвичайно заплутаних явищ суспільного життя, нехвибний орієнтир у потоці інформації, що дедалі більше зростає. Озброєні ним, радянські люди виявляють класовий, політичний підхід до розв'язання повсякденних завдань і виконання своїх обов'язків перед суспільством, до кінця усвідомлюють свій громадянський обов'язок.

Перед системою партійного навчання, економічної освіти, комсомольської політичної освіти, масовими формами пропаганди ЦК КПРС поставив завдання великої політичної ваги — забезпечити глибоке вивчення творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, історії КПРС, документів XXIII, XXIV, XXV партійних з'їздів, праць товариша Л. І. Брежнєва, інших керівників партії³⁴.

Важливе місце в ідейно-політичному вихованні трудящих займають питання пропаганди радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму. При цьому партія виходить з того, що патріотизм виявляється щоденно у конкретних вчинках людини, в усвідомленні нею свого глибокого зв'язку з народом, кровної причетності до його великих справ.

Важливим напрямом роботи по розвитку радянського патріотизму є виховання трудящих, особливо молоді, на революційних, бойових і трудових традиціях нашого народу. ЦК КПРС підтримує досвід тих партійних організацій, які посилюють у патріотичному вихованні моральний аспект, тісно пов'язують велич традицій і подвигів старших поколінь з нинішніми героїчними справами трудових колективів.

Велику увагу приділяє партія вихованню радянських людей у дусі пролетарського інтернаціоналізму. КПРС ставить перед органами пропаганди завдання формувати в усіх радянських людей марксистсько-ленінський погляд на пролетарський інтернаціоналізм як солідарність робітничого класу, комуністів усіх країн у боротьбі за спільні ідеї, солідарність з боротьбою народів за національне визволення і соціальний прогрес.

Одна з найважливіших умов успішної роботи по формуванню нової людини полягає в тому, щоб, як учив В. І. Ленін, кожний крок виховання, освіти і навчання був нерозривно зв'язаний з конкретною участю в праці³⁵. Саме в трудовій сфері яскраво виявляються найкращі якості радянських людей: комуністична партійність і мораль, політична свідомість і колективізм, почуття господаря виробництва, організованість, дисциплінованість, єдність слова і діла. Ставлення людини до праці в соціалістичному суспільстві є одним з найважливіших показників її громадянської зрілості.

З ідейно-політичним і трудовим вихованням нерозривно зв'язане і справляє на них значний вплив виховання моральне. «Треба, щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді, — підкреслював

³³ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 1, стор. 112.

³⁴ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи, стор. 9.

³⁵ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 300—302.

В. І. Ленін, — була вихованням в ній комуністичної моралі»³⁶, і ці ленінські слова стосуються не тільки молоді.

Завдання морального виховання, відзначалося у Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії, полягає у виробленні активної життєвої позиції³⁷. Це передбачає формування в особі наукового світогляду та колективістського світосприймання, політичну свідомість, сумлінну працю кожної людини на благо суспільства, непримиренне ставлення до відхилення від норм соціалістичного способу життя, тобто якнайдіяльнішу участь у комуністичному будівництві.

Торкаючись у Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії питань морального виховання, товариш Л. І. Брежнев вказував на важливість того, щоб притаманне розвитку радянського суспільства постійне зростання матеріальних можливостей супроводжувалося «...підвищенням ідейно-морального і культурного рівня людей. Інакше ми можемо мати рецидиви міщанської, дрібнобуржуазної психології. Цього не можна випускати з уваги»³⁸.

Радянській людині, яка живе широкими громадськими інтересами, глибоко чужі психологія власника, жадоба збагачення. Партія ставить завдання викривати і рішуче боротися проти міщанських, обивательських поглядів, протиставляючи їм норми комуністичної моралі, основу якої становить нерозривна єдність особистих і громадських інтересів, активна боротьба за перемогу комунізму.

Успішне здійснення комплексного підходу до ідейно-виховної роботи великою мірою залежить від правильного співвідношення і максимального використання всіх методів, форм і засобів виховання, які, будучи тісно пов'язані з його змістом, підпорядковані досягненню основної мети — розвиткові свідомості мас. Серед методів комуністичного виховання головним є метод переконання, суть якого полягає в тому, щоб переконати маси в правильності політики і теорії КПРС, добитися, щоб ця політика сприймалася кожним членом нашого суспільства, як своя кровна справа.

Підвищення ефективності ідейно-виховної роботи вирішальною мірою залежить від складу пропагандистських кадрів. «В усякій школі найважливіше — ідейно-політичний напрям лекцій, — писав В. І. Ленін. — Чим визначається цей напрям? Цілком і виключно *складом лекторів*»³⁹. Життя знову й знову підтверджує правильність цих ленінських слів. При доборі пропагандистів В. І. Ленін рекомендував обов'язково враховувати здібності і покликання людини до пропагандистської роботи. У «Листі до товариша про наші організаційні завдання» він писав: «Де речі, з приводу пропагандистів я хотів би ще сказати кілька слів проти звичайного *переповнення* цієї професії малоздібними людьми і приниження цим рівня пропаганди... По-справжньому витриманих принципово і здібних пропагандистів *дуже небагато* (і щоб стати ним, треба чимало повчитися і набути досвіду), і таких людей треба спеціалізувати, використовувати їх цілком і берегти сугубо»⁴⁰. З того часу, коли були написані ці слова, багато що змінилося. Значно зросли ряди кваліфікованих пропагандистів, стало незрівнянно більше можливостей для підготовки і виховання пропагандистських кадрів. Однак, в принципі, ленінська постановка питання зберігає своє значення і в наші дні.

³⁶ Там же, стор. 294.

³⁷ Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС, стор. 87.

³⁸ Там же.

³⁹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 47, стор. 189.

⁴⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 7, стор. 14—15.

Керуючись ленінськими настановами, КПРС надає великого значення добору і підготовці пропагандистських кадрів. Нині наша партія має в своєму розпорядженні численний загін пропагандистів високої кваліфікації. Тільки на Україні ідейно-виховну роботу проводять більш як 2 млн. пропагандистів, лекторів, агітаторів та політінформаторів, близько 15 тис. журналістів. Це справді велика сила, наголошував у доповіді на зборах партійного активу республіки 7 червня 1979 р. член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, і партійні організації повинні так поставити справу, щоб наш ідеологічний арсенал використовувався з найвищою ефективністю⁴¹.

Соціалістична ідеологія, пропаганда і агітація покликані освітлювати шлях практиці, відкривати перед нею нові горизонти і перспективи. Саме в цьому вбачають своє завдання бійці ідеологічного фронту, які переконані в тому, що відповідальні завдання, висунуті у постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», будуть успішно виконані. Водночас вони добре усвідомлюють, що реалізація цієї програми вимагає не короткочасної кампанії, а постійної цілеспрямованої роботи.

Великі завдання у справі дальшого поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи стоять перед суспільними науками. Зокрема, у постанові ЦК КПРС визнано за доцільне зосередити увагу вчених на таких проблемах: ідеологічна діяльність КПРС в умовах зрілого соціалізму; шляхи підвищення ефективності і якості ідеологічної роботи; формування марксистсько-ленінського світогляду різних груп трудящих; вироблення активної життєвої позиції як найважливіше завдання морального виховання; виховні функції трудового колективу; методологія комплексного підходу до постановки всієї справи виховання; вивчення громадської думки; особливості й методи ідеологічної боротьби на сучасному етапі. Основне завдання досліджень з цих проблем полягає в тому, щоб глибоко проаналізувати духовне життя суспільства, дати науково обгрунтовані рекомендації по дальшому вдосконаленню політико-виховної діяльності⁴².

Нині партійні організації розгорнули величезну роботу, спрямовану на виконання постанови ЦК КПРС. Виховання всіх членів нашого суспільства у дусі відданості комуністичним ідеалам вони успішно поєднують з мобілізацією трудящих на втілення в життя історичних накреслень XXV з'їзду КПРС, гідну зустріч 110-ї річниці з дня народження В. І. Леніна, XXVI з'їзду рідної партії.

М. А. Акопов

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ — НАУЧНАЯ ОСНОВА ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КПСС

Резюме

В статье в свете марксистско-ленинской теории рассматривается постановление ЦК КПСС «О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы». Особое внимание уделяется вопросам о месте и роли идеологической работы в коммунистическом строительстве, ее актуальных задачах на современном этапе, о путях повышения эффективности и качества идейно-воспитательной деятельности партийных организаций.

⁴¹ Див.: «Радянська Україна», 8 червня 1979 р.

⁴² Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. стор. 12.

Повідомлення

З історії дружби народів

СОЦІАЛІСТИЧНЕ ЗМАГАННЯ РОБІТНИКІВ —
ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР

В. О. ЄВСТРАТОВ (Чернігів)

Соціалістичне змагання, підкреслював В. І. Ленін, має велике значення «для неухильного підвищення організованості, дисципліни, продуктивності праці, для переходу до вищої техніки, для економії праці й продуктів...»¹. Творче ставлення до праці можливе лише в суспільстві, яке ґрунтується на суспільній власності на засоби виробництва, коли «вперше після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів з'являється можливість *роботи на себе...*»².

В. І. Ленін розробив наукову теорію соціалістичного змагання і вказав на основні його принципи: тісний взаємозв'язок соціалістичного змагання з політикою партії, гласність, порівнянність результатів, практичне повторення передового досвіду і обмін матеріальними ресурсами та людськими силами³.

Ці принципи соціалістичного змагання застосовуються у процесі будівництва соціалізму і збагачуються творчою ініціативою мас, керованих Комуністичною партією. На XVI з'їзді радянських профспілок Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев відзначив, що «соціалізм на додаток до хорошого управління, як кажуть, «зверху» має ще одну могутню силу прискорення економічного зростання. Це — творча активність, ініціатива, трудовий ентузіазм мільйонів, які йдуть «знизу», а точніше кажучи, з самих глибин суспільства»⁴. Саме це дало можливість добитися таких темпів розвитку соціалістичного суспільства, яких не знала жодна країна світу.

Особливого розмаху соціалістичне змагання набуло в роки розвинутого соціалізму. Так, у 1960 р. у змаганні брало участь 82,2% трудящих, а у 1977 р. — 97,5%⁵.

Авангардом соціалістичного змагання виступає робітничий клас, чия праця, як підкреслив товариш Л. І. Брежнев, «лежить в основі могутності і процвітання країни і чия ідеологія — марксизм-ленінізм — є провідною зіркою нашого руху до вершин соціального прогресу»⁶.

Російський робітничий клас став ініціатором комуністичних суботників, за його ініціативою розпочався якісно новий, значно вищий етап соціалістичного змагання — рух за комуністичне ставлення до праці. Поряд з боротьбою за виконання і перевиконання планів, підвищення

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 36, стор. 72.

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 190.

³ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 36, стор. 144.

⁴ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 6, К., 1978, стор. 313.

⁵ А. М. Кацва. Производственная активность советского рабочего класса в условиях развитого социализма, М., 1977, стор. 44.

⁶ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 6, стор. 310.

продуктивності праці йде формування нових суспільних відносин і комуністичного виховання трудящих.

Нижче зроблена спроба показати роль соціалістичного змагання між трудящими РРФСР, Української та Білоруської Радянських Соціалістичних Республік у виконанні завдань восьмої п'ятирічки в галузі промисловості.

В рішеннях XXIII з'їзду КПРС підкреслювалось, що для виконання завдань восьмої п'ятирічки в розвитку промисловості необхідно розгорнути соціалістичне змагання, зміцнити творчу співдружність, братерську взаємодопомогу, обмін виробничим досвідом між всіма братніми народами СРСР.

Важливе значення для піднесення трудової активності має мали постанова Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС від 22 січня 1966 р. «Про дальший розвиток соціалістичного змагання в зв'язку з перебудовою управління промисловістю»⁷, яка закликала трудящих нашої країни включитись у Всесоюзне соціалістичне змагання за галузями промисловості, та постанова Президії ВЦРПС (вересень 1966 р.) «Про поліпшення організації соціалістичного змагання»⁸.

В роки восьмої п'ятирічки за комуністичне ставлення до праці у СРСР боролось 41262 тис. чол., проти 34301 тис. чол. на кінець п'ятирічки. На Україні в 1966 р. в соціалістичному змаганні брало участь 11 млн. чол. — 87,4% усіх працюючих, а на кінець п'ятирічки близько 14 млн. — 90,3% працюючих⁹.

Так, у 1966 р. на підприємствах хімічної промисловості УРСР за звання колективів комуністичної праці боролось 36 підприємств, 469 цехів, 68614 бригад і змін. Це звання присвоєно 4 підприємствам, 14482 цехам; 21909 чол. було удостоєно звання ударника комуністичної праці¹⁰.

Прикладом активності і творчої ініціативи трудящих може бути Чернігівський комбінат хімічного волокна, на якому за звання колективу комуністичної праці боролось 31 цех — 8078 чол., 88 змін — 5178 чол., 238 бригад і колективів — 3244 чол. Індивідуально змагались за звання ударника комуністичної праці 6244 чол. Присвоєно звання колективів комуністичної праці 4 цехам, 6 дільницям, 20 змінам, де разом працювало 1792 чол. Звання ударників комуністичної праці удостоєно 3064 чол.¹¹ Трудящі Чернігівського комбінату хімічного волокна змагаються з Енгельським комбінатом хімічного волокна та Курським комбінатом хімічного волокна¹².

В 1968 р. було підтверджено звання «Колектив комуністичної праці» Київському ордена Трудового Червоного Прапора комбінату хімічного волокна і Київському експериментальному заводу побутової хімії. З метою обміну передовим досвідом 5 груп робітників цього заводу їздили на споріднені підприємства Москви, Ленінграда і Прибалтики¹³.

Від хіміків не відставали шахтарі і металурги. В 1967 р. на шахтах Донбасу змаганням за комуністичну працю було охоплено 430 тис. чол. Звання колективу комуністичної праці добивались 230 шахт і підпри-

⁷ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917—1967). Сборник документов за 50 лет, т. 6, М., 1968, стор. 12—13.

⁸ Справочник партийного работника, вып. 7, М., 1967, стор. 376—383.

⁹ «Український історичний журнал», 1973, № 7, стор. 52.

¹⁰ Центральний Державний архів Жовтневої революції УРСР (ЦДАЖР УРСР), ф. Р-5000, оп. 1, спр. 223, арк. 27—28.

¹¹ Архів Української республіканської ради профспілок (АУРРП), ф. Р-2605, оп. 8, спр. 4923, арк. 56.

¹² Там же, арк. 56—57.

¹³ ЦДАЖР УРСР, ф. 5000, оп. 1, спр. 134, арк. 27, 32—33.

емств, 3 тис. дільниць і цехів, близько 7 тис. бригад¹⁴. В Донецькій області за комуністичну працю боролись 54 металургійні підприємства, 2650 дільниць і цехів, понад 7 тис. бригад, 115 тис. робітників металургійної промисловості Донбасу виборювали звання ударника комуністичної праці¹⁵.

На Ждановському ордену Леніна металургійному заводі ім. Ілліча в соціалістичному змаганні брали участь усі трудящі — 25 тис. чол. За право іменуватись ударником комуністичної праці змагалось близько 9 тис. чол. Присвоєно таке звання 263 колективам і 2 тис. чол.¹⁶

Рух за комуністичне ставлення до праці в нашій країні з кожним роком набирає все більшого розмаху. В 1977 р. ним було охоплено 57,8 млн. чол., або 54% всіх працюючих, проти 2% в 1960 р.¹⁷

В Українській РСР в 1977 р. звання колективу комуністичної праці присвоєно 1072 підприємствам, 64260 цехам і дільницям, 201507 бригадам. 5,5 млн. трудівників України стали ударниками комуністичної праці¹⁸.

Значну роль у піднесенні цього руху відіграли школи комуністичної праці, яких в 1970 р. в країні налічувалося 80 тис. В них навчалось 2,5 млн. чол. Головне завдання цих шкіл полягало в тому, щоб озброїти трудівників політичними і економічними знаннями, сприяти підвищенню їх трудової активності, зміцненню відносин дружби і взаємодопомоги, пропагувати передовий досвід.

Однією з форм спільної боротьби всіх народів СРСР за підвищення продуктивності праці, краще використання виробничих фондів і капіталовкладень, зниження трудових затрат, раціональне використання і економію сировини і матеріальних ресурсів та ефективність виробництва стало трудове побратимство колективів промислових підприємств, цехів, бригад союзних республік, областей і районів. Воно знаходить вияв в укладенні договорів на соціалістичне змагання, в обміні передовим виробничим досвідом, у конкретній матеріальній взаємодопомозі. «Животворна сила братерства радянських народів, — відзначав товариш Л. І. Брежнев на спільному урочистому засіданні ЦК Компартії України і Верховної Ради Української РСР, присвяченому врученню республіці ордену Дружби народів, — яскраво виявляється і в їх трудових ділах. Хіба не про це говорять, наприклад, змагання і систематичний обмін досвідом трудящих України з трудовими колективами підприємств, районів і областей інших республік нашого Союзу, міцна виробнича дружба, яка зв'язала шахтарів Донецька і Кемерово, металургів Придніпров'я і Казахстану, колгоспників Херсонщини з їх грузинськими побратимами? Постійне, неухильно міцніюче співробітництво народів стало життєвою умовою, важливою основою творення нового суспільства у нашій країні»¹⁹.

Велике значення у піднесенні соціалістичного змагання між братніми народами нашої країни мала постанова вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС і рішення ХХІІІ з'їзду партії, які надавали підприємствам самостійність та ініціативу у виробничій діяльності. Це посилювало відповідальність усіх трудящих за виконання планових завдань та підвищення продуктивності праці. Встановлення галузевої структури управління народним господарством дало можливість поліпшити обмін

¹⁴ АУРРП, ф. Р-2605, оп. 8, спр. 5317, арк. 79.

¹⁵ Там же, спр. 4888, арк. 124—125.

¹⁶ Там же, арк. 111.

¹⁷ А. М. Кацва. Назв. праця, стор. 44.

¹⁸ В. Бондаренко. В центрі уваги — соціалістичне змагання, К., 1977, стор. 9.

¹⁹ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4, К., 1974, стор. 203—204.

передовим виробничим досвідом між колективами підприємств, створило кращі умови для навчання кадрів на споріднених підприємствах, проведення виробничих конференцій, фестивалів дружби, випуску об'єднаних номерів газет, радіоповідомлень тощо. Все це — переконливе підтвердження думки К. Маркса про те, що «кожна нація може і повинна вчитися у інших»²⁰.

Про широту таких взаємозв'язків свідчить те, що лише Україна змагається з 1142 промисловими підприємствами, 161 районом, з 49 містами, 23 областями і автономними республіками СРСР²¹. Так, з підприємствами Москви і Московської області змагаються трудівники Києва, Київської та Кіровоградської областей²². Івано-Франківська область змагається з Новгородською, Ровенська — з Могильовською, Волинська — з Брестською, Сумська — з Курською областю.

В ході виконання завдань восьмої п'ятирічки за ініціативою трудящих Саратова розгорнувся рух за підвищення якості продукції. Трудящі Саратова почали боротьбу за бездефектне виготовлення продукції і здачу її з першого пред'явлення. На кінець п'ятирічки близько 500 промислових підприємств області здали до 90% продукції з першого пред'явлення. Втрати від браку скоротилися майже в 3 рази, що дало можливість заощадити близько 100 млн. крб.²³ ЦК КПРС схвалив цей почин і запропонував поширити його на підприємствах країни.

На Харківському тракторному заводі у боротьбу за підвищення якості продукції включились колективи 15 цехів, що дало річну економію понад 700 тис. крб.²⁴ Представники Харківських заводів «Серп і молот», велосипедного, «Кондиціонер», підшипникового виїжджали вивчати досвід трудівників Саратова на місці; у Харківській області було проведено семінар з питання впровадження саратовського методу на підприємствах машинобудування²⁵.

Почин саратовських трудящих підхопили робітники Запорізької області. Так, на Запорізькому трансформаторному заводі в 1965 р. відділом технічного контролю було повернуто 28 трансформаторів IV—VI габаритів, а в 1968 р. — жодного. Втрати від браку в 1967 р. у порівнянні з 1965 р. знизились з 0,09 до 0,07%. Аварійність машин випуску 1965 р. становила 11,5%, а 1967 р. — 1,2%.

На дизельному заводі ім. С. М. Кірова втрати від браку до впровадження нового методу становили 1%, а в 1967 р. — 0,7%. Лише за 1967 р. на заводі одержано економії 1 млн. 812 тис. крб. 252 робітники і 2 майстри почали здавати продукцію з особистим клеймом. За 1968 р. з першого пред'явлення трудівниками дизельного заводу здано 94,5% продукції, а Запорізького моторобудівельного — 98%. Робітники автозаводу «Комунар» на суміжних підприємствах Москви, Горького, Мінська вивчали досвід впровадження саратовського почину²⁶.

В роки восьмої п'ятирічки політичному і трудовому піднесенню сприяла підготовка до 50-річчя Великого Жовтня і 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Ініціаторами соціалістичного змагання під девізами: «Ювілейному року — ударна праця!», «Жодного відстаючого поряд!» на честь цих знаменних дат виступили трудящі Москви і Ленінграда. ЦК КПРС схвалив цей патріотичний почин і рекомендував партійним, громадським організаціям підтримати його.

²⁰ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 23, стор. 12.

²¹ Ф. Я. Горювський. Шляхом розквіту і зближення, К., 1974. стор. 171.

²² АУРРП, ф. 2605, оп. 8, спр. 4967, арк. 12, 15, 21, 33.

²³ «Правда», 26 листопада 1971 р.

²⁴ АУРРП, ф. 2605, оп. 8, спр. 4914, арк. 57.

²⁵ Там же, арк. 64.

²⁶ Там же, спр. 5797, арк. 16.

Одними з перших на цей заклик відгукнулись нафтовики Татарії, розгорнувши змагання за право брати участь у видобутку 300-мільйонної тонни нафти. На Україні ініціаторами цього змагання виступили у 1968 р. трудящі Прилуцько-Леляківського нафтопромислового управління об'єднання «Чернігівнафтогаз». Їх ініціативу було підтримано на республіканському активі працівників нафтової промисловості, який проходив у Полтаві. Змагання під лозунгом: «Швидше дамо Батьківщині 300-мільйонну тонну нафти»²⁷ охопило всіх нафтовиків України.

У цей же час металурги країни, борючись за виплавку 100-мільйонної тонни сталі, показували зразки творчого підходу до праці. Особливо відзначились бригади сталеварів В. В. Ключева з московського заводу «Серп и молот», А. В. Ткаченка з волгоградського заводу «Красный Октябрь», А. А. Растягаева з Нижнього Тагілу²⁸.

Від своїх російських колег не відставали металурги України. Бригада сталевара В. В. Холявко з Макіївки добилася прогягом року збільшення виплавки сталі на кожний агрегат в 2,6 рази.

Робітники Московського електромеханічного заводу ім. Володимира Ілліча вирішили завершити п'ятирічку до 7 листопада 1970 р., а завдання по зростанню продуктивності праці виконати до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Вони виступили ініціаторами руху за підвищення продуктивності праці під девізом: «Візьмемо від техніки все, що вона може дати». Цей заклик знайшов палкий відгук серед робітників усієї країни і особливо у друзів по змаганням — трудівників Харківського електромеханічного заводу. В ході змагання колективи заводів обмінювались досвідом, порівнювали результати виконання планів, що дало можливість обом підприємствам добитись великих виробничих успіхів²⁹.

Високих показників добилися шахтарі країни, які взяли зобов'язання видобути 600-мільйонну тонну вугілля до ленінського ювілею. Так, бригада А. В. Степанова з Донбасу в 1967 р. встановила світовий рекорд по продуктивності праці. З цією бригадою змагається бригада М. Путри з шахти «Чертынская-1» у Кузбасі. Врахувавши досвід українських шахтарів, бригада М. Путри у 1970 р. при максимальному використанні техніки видобула понад 670 тис. тонн вугілля.

Підвищенню продуктивності праці і кращому використанню техніки у металургії сприяло змагання між окремими промисловими підприємствами. Так, підмосковний електрометалевий завод «Електросталь» ім. І. Ф. Тевосяна і завод «Дніпроспецсталь» Запорізької області обмінюються досвідом роботи новаторів і передовиків виробництва, впровадження нової техніки та технології. У соціалістичне змагання включились усі цехи і бригади обох заводів. Сталевар «Дніпроспецсталі» Гузев В. С. змагається з сталеваром заводу «Електросталь» Головіним В. Ф., заслужений металург УРСР, Герой Соціалістичної Праці Галушко Д. Ф. — з сталеваром Шибаєвим М. Ф. Підсумки змагання колективи підводять подекадно, помісячно і поквартально³⁰.

Трудівники Мінського тракторного заводу підтримують дружні зв'язки з Волгоградським, Челябінським, Липецьким, Петрозаводським, Володимирським і Харківським спорідненими заводами, в яких запозичили і впровадили у виробництво 64 технічні вдосконалення. Це дало на мінців п'ятирічки понад 630 тис. крб. економічного ефекту. У свою чергу мінчани поділились новим методом накатування шлиців на валах

²⁷ Там же, арк. 4.

²⁸ «Советская Россия», 26 листопада 1967 р.

«Правда», 5 лютого 1968 р.

²⁹ АУРРП. ф. 3607, оп. 8, сир. 4915, арк. 1—3.

та створеною на заводі установкою типу БЛУЗ — 1—15, яка була застосована на 250 заводах країни³¹.

У 1970 р. на Мінському верстатобудівному заводі ім. Жовтневої революції в результаті впровадження нової техніки і технології виробництва значно підвищилась продуктивність праці, знизилась собівартість продукції. Своїм досвідом мінчани поділилися з верстатобудівниками Москви, Ульяновська та України³².

Велику увагу підвищенню продуктивності праці приділяли працівники хімічної промисловості. На Вінницькому хімічному комбінаті робітники та інженерно-технічні працівники реконструювали технологічну лінію діючого цеха грануляції, перевівши його на випуск складнозмішаних гранульованих добрив. Велику допомогу в цьому їм подали працівники Ленінградського Гіпрохіма³³.

На Черкаському заводі хімічного волокна за рахунок раціонального використання техніки випуск продукції збільшився на 25%, що дало економічний ефект близько 34 тис. крб.³⁴

В боротьбі за підвищення продуктивності праці особливе місце займає досвід Щокінського хімічного комбінату (нині об'єднання «Азот»). Трудящі комбінату запропонували збільшувати випуск продукції шляхом вдосконалення праці і системи заробітної плати при одночасному скороченні кількості працюючих.

За три перші роки роботи за новим методом на Щокінському комбінаті випуск продукції зріс на 86%, продуктивність праці підвищилася в 2 рази, середня заробітна плата робітників — на 25%. У виробництво було впроваджено 3546 раціоналізаторських пропозицій і 10 винаходів із загальним економічним ефектом 4 млн. 840 тис. карбованців. За той же період 1314 чол. освоїли суміжні професії, підвищило кваліфікацію 5912 чол., кількість працюючих було зменшено на 400 чол.³⁵

Працюючи під девізом «Більше, краще, з меншими персоналом», у 1977 р. щокінські хіміки у порівнянні з 1967 р. збільшили випуск продукції в 2,7 рази, продуктивність праці зросла в 3,4 рази при скороченні персоналу на 1,5 тис. чол.³⁶

У жовтні 1969 р. ЦК КПРС прийняв спеціальну постанову, в якій було схвалено ініціативу комбінату і рекомендовано впровадити цей метод на всіх підприємствах країни³⁷. Приклад щокінців надихнув трудівників усіх братніх республік.

Одним з перших на цей метод перейшов Дарницький шовковий комбінат. За 4 роки п'ятирічки випуск продукції зріс на 148,5%. Понад план випущено 2 млн. метрів тканин на суму 33,5 млн. крб. Реалізація продукції в 1969 р. становила 110%. Продуктивність праці зросла на 25,4% при зменшенні персоналу на 253 чол. Економія фонду заробітної плати дорівнювала 182,1 тис. крб.³⁸

Почин щокінських трудівників був впроваджений на Чернігівському комбінаті хімічного волокна. За 4 роки випуск продукції збільшився на 79%, продуктивність праці підвищилась на 62% при значному скороченні числа працюючих³⁹.

³¹ «Промышленность Белоруссии», 1972, № 8, стор. 24.

³² «Вечерний Минск», 26 жовтня 1970 р.

³³ ЦДАЖР УРСР, ф. Р-5000, оп. 1, спр. 181, арк. 5.

³⁴ Там же, спр. 600, арк. 14.

³⁵ Там же, ф. 5000, оп. 1, спр. 59, арк. 6, 21.

³⁶ «Правда», 13 лютого 1977 р.

³⁷ В. И. Ленин, КПСС о социалистическом соревновании, М., 1974, стор. 228—230.

³⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. Р-5000, оп. 1, спр. 59, арк. 49.

³⁹ «Деснянська правда», 4 березня 1970 р.

В 1970 р. за новою системою господарювання працювало 60 підприємств Міністерства хімічної промисловості УРСР, які давали 90,1% обсягу всієї реалізованої продукції⁴⁰.

В роки дев'ятої п'ятирічки на цей метод перейшло близько 1000 підприємств країни. В результаті вивільнено 45500 робітників і 10600 інженерно-технічних працівників, якими укомплектовано 350 нових цехів⁴¹.

Велику роль у розгортанні руху за раціональне використання матеріальних ресурсів, за дострокове освоєння і введення в дію промислових потужностей відіграв приклад західносибірських металургів. Достроково освоївши проектні потужності, вони збільшили виробництво чавуну на 700 тис. тонн, сталі — 400 тис. тонн, коксу — 200 тис. тонн. Цей почин був схвалений ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР і знайшов поширення на багатьох підприємствах країни.

Вісімнадцять заводів хімічної промисловості України взяли підвищені соціалістичні зобов'язання у відповідь на почин західносибірських металургів⁴². Високі показники у соціалістичному змаганні за дострокове освоєння потужностей в 1968 р. добився колектив Роздольського гірничохімічного комбінату. За рахунок дострокового освоєння потужності рудника «Північний» було додатково виплавлено 14 тис. тонн сірки. Цей почин було підхоплено в машинобудівній, текстильній та інших галузях народного господарства.

Всенародний розмах, якого набуло соціалістичне змагання у роки восьмої п'ятирічки, свідчить про масовий трудовий героїзм усіх народів СРСР, про високу ідейність радянських людей, їх свідоме, творче ставлення до праці.

Соціалістичне змагання за шістьдесят років існування Радянської влади в нашій країні стало невід'ємною частиною нашого життя. «Народжене соціалістичним ладом змагання, — підкреслював на XII з'їзді профспілок Української РСР член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, — було і залишається могутнім фактором прискорення економічного і соціального прогресу, випробуванням засобом піднесення трудової активності мас»⁴³.

Радянський багатонаціональний народ під керівництвом Комуністичної партії успішно перетворює у життя історичні рішення XXV з'їзду КПРС, виконуючи завдання десятої п'ятирічки. Соціалістичне змагання, яке все ширше розгортається у нашій країні, братерська взаємодопомога братніх народів є свідченням їх міцної дружби, відданості ідеям комунізму. Збулось на практиці передбачення В. І. Леніна про те, що «в міру того, як розвиватиметься комуністичне змагання..., в міру цього успіх комуністичного будівництва буде забезпечений»⁴⁴.

⁴⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. Р-5000 оп. 1, спр. 613, арк. 8.

⁴¹ «Правда», 28 березня 1977 р.

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. Р-5000, оп. 1, спр. 386, арк. 36.

⁴³ «Радянська Україна», 4 березня 1977 р.

⁴⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 303.

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР З МОЛДАВСЬКОЮ РСР У ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1944—1958 рр.)

Г. М. ТОПУЗЛУ (Кишинів)

Відбудова і дальший розвиток сільського господарства Молдавської РСР у післявоєнні роки здійснювалися в особливих умовах. Внаслідок 22-річної бояро-румунської і трирічної фашистської окупації правобережні райони республіки, що займали $\frac{9}{10}$ її території, значно відставали від інших районів нашої країни в соціально-економічному відношенні.

Автор робить спробу розкрити таку форму співробітництва братніх республік, як економічна допомога слаборозвинутим у господарському відношенні республікам з боку більш розвинутих регіонів. У повідомленні висвітлюється допомога Української РСР у відбудові і дальшому розвитку сільського господарства Молдавії, зокрема у забезпеченні його технікою, в будівництві виробничих, культурно-побутових об'єктів; укомплектуванні сільського господарства кваліфікованими керівними кадрами і спеціалістами.

Допомога, яку подавали Молдавській РСР братні союзні республіки, зокрема Українська РСР, у післявоєнні роки, відіграла важливу роль у вирівнюванні рівнів економічного розвитку. Уже в другій половині 1944 р. Молдавія одержала 100 сіялок і 28 кінних приводів, що їх надіслав кіровоградський завод «Червона зірка»¹. Протягом 1944—1947 рр. сільськогосподарську техніку у республіку надсилали Біла Церква, Запоріжжя, Кіровоград, Київ, Макиївка, Миколаїв, Одеса, Стаїно, Харків та інші міста Української РСР².

Проте до другої половини 1947 р. постачання МРСР сільськогосподарською технікою було незначним. Це пояснювалося в основному великими збитками, заподіяними війною. Крім того, багато заводів, які до війни виробляли сільськогосподарські машини й устаткування, ще не були відбудовані.

Великі зміни у технічному забезпеченні сільського господарства Молдавії відбулися після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, у рішеннях якого передбачалося дальше збільшення випуску сільськогосподарських машин нових конструкцій³. Уже в 1954 р. у Молдавію з Києва надійшло 2303 різні машини. Багато їх надходило з Ворошиловграда, Дніпропетровська, Кіровограда, Львова й Одеси. У 1955—1956 рр. Україна відправила в МРСР 8433 машини, не рахуючи 23,5 тис. автопоїлок марки «ПА-1», що надійшли з м. Луцька⁴. Одеський ремонтний завод забезпечував Молдавію бензовозами і бензо-заправниками, Одеський автоскладальний завод — самоскидами, а Львівський автобусний — автокранами⁵.

Велику допомогу Молдавській РСР подавала Україна і в справі електрифікації сільського господарства. Так, з Києва, Одеси, Харкова та інших міст у республіку надходили дизелі, гідротурбіни, трансфор-

¹ ЦДА МРСР, ф. 3013, оп. 5, спр. 40, арк. 167, 176.

² Там же с. ф. 3009, оп. 6, спр. 1, арк. 92—93; ф. 3013, оп. 5, спр. 247, арк. 29—29 зв.; ф. 3021, оп. 5, спр. 342, арк. 71, 99, 109; спр. 1133, арк. 46, 53.

³ Див.: Директиви КПРС и Советского правительства по хозяйственным вопросам 1917—1957 годы, т. 4, М., 1958, стор. 20—61.

⁴ ЦДА МРСР, ф. 3009, оп. 4, спр. 3, арк. 2—3, 8—8 зв., 9—9 зв., 12, 13—13 зв., 14, 20, 22—22 зв., 27, 29, 41—42, 47, 49, 50, 52, 54, 64—67, 78, 83—86, 89, 91; спр. 6, 11. Підраховано автором.

⁵ Там же с. ф. 3009, оп. 4, спр. 5, арк. 1, 3—5, 7, 9—12, 15, 17.

матори, дріт тощо⁶. Про значну допомогу, яку подавали Молдавії братні союзні республіки, зокрема РРФСР і УРСР, свідчить той факт, що протягом 1954—1958 рр. сільське господарство Молдавської РСР одержало машин на суму 263 млн. крб., тобто в 3 рази більше порівняно з 1949—1953 рр.⁷

Значну допомогу МРСР подавала Українська РСР і в будівництві виробничих та культурно-побутових об'єктів, що було складовою частиною матеріально-технічної бази сільського господарства республіки. При їх будівництві виникали величезні труднощі, не вистачало будівельного матеріалу, зокрема лісу.

Партійні і радянські організації України провели велику роботу по забезпеченню Молдавської РСР лісом. Ліс заготовляли і відправляли для потреб сільського господарства республіки Сторожинське лісопромгосподарство Чернівецької області, Косівське і Ділятинське лісопромгосподарства Станіславської області, а також Рахівське Ужгородської області. У 1946 р. вони відправили у МРСР 28,9 тис. м³ будівельного лісу. Лише Сторожинське лісопромгосподарство відвантажило 15 тис. м³ ділової деревини⁸.

Крім того, у березні 1948 р. Рада Міністрів СРСР виділила лісосічний фонд для заготівлі 200 тис. м³ деревини в лісах Української РСР. Таку ж кількість фонду планувалося виділити і в 1949—1950 рр.⁹ Так, у 1950 р. Рахівське Ужгородської і Косівське лісопромгосподарства Станіславської областей відвантажили в Молдавію 38,9 тис. м³ лісу¹⁰.

Обсяг ввезення в республіку будівельних матеріалів з кожним роком зростає. Так, у 1952 р. Одеська і Чернівецька області доставили Молдавії 5525 рулонів толю і руберойду, близько 4 тис. м² скла було відвантажено з Костянтинівки Сталінської області, 9100 листів шиферу — з Київської області. З Дніпродзержинська Дніпропетровської області надходив цемент, з Одеської — бітум, з Київської і Чернігівської областей — парникові рами, з Дрогобицької, Львівської, Станіславської і Чернівецької областей — силосні вежі й напіввежі¹¹.

Все це дало змогу розпочати інтенсивне будівництво виробничих, культурно-побутових об'єктів. Так, у 1954—1957 рр. у Молдавії було побудовано 104 школи, 54 клуби і будинки культури, понад 60 дитячих садків і ясел, кілька лікарень, 307 упорядкованих польових станів, близько 10 тис. виробничих приміщень, у тому числі 5080 тваринницьких¹². Силами колгоспників, робітників радгоспів і МТС було споруджено 41,3 тис. житлових будинків¹³.

Важливим завданням у досліджуваній період була підготовка кваліфікованих спеціалістів для сільського господарства Молдавії. Велику допомогу в їх підготовці подавали вузи братніх союзних республік, у тому числі й вузи України. Однією з форм допомоги було направлення кваліфікованих кадрів, які передавали досвід соціалістичного будівництва, готували механізаторів. Так, у 1951—1958 рр. у Мол-

⁶ Там же, ф. 3105, оп. 1, спр. 11, арк. 5.

⁷ М. И. Бобичев, М. И. Медведев. Деятельность Коммунистической партии Молдавии по укреплению материально-технической базы колхозов (1951—1958 гг.), Кишинев. 1968. стор. 52—53. Підраховано автором.

⁸ ЦДА МРСР, ф. 3009, оп. 1, спр. 1, арк. 22; оп. 6, спр. 9, арк. 15; спр. 4, арк. 12—13.

⁹ ЦДАНГ СРСР, ф. 4372, оп. 48, спр. 289, арк. 28.

¹⁰ ЦДА МРСР, ф. 3021, оп. 5, спр. 1115, арк. 154.

¹¹ Там же, ф. 3000, оп. 2, спр. 109, арк. 61.

¹² М. И. Бобичев, М. И. Медведев. Назв. праця, стор. 208.

¹³ «Советская Молдавия», 13 лютого 1958 р.

давську РСР прибули спеціалісти з Білоцерківського, Дніпропетровського, Житомирського, Київського, Львівського, Одеського, Полтавського, Харківського, Херсонського й Уманського сільськогосподарських інститутів, Української сільськогосподарської академії, Київського держуніверситету, Київського фінансово-економічного інституту, Київського, Одеського і Харківського ветеринарних інститутів, Львівського і Харківського зооветеринарних інститутів, Київського, Мелітопольського і Харківського інститутів механізації сільського господарства та ін.¹⁴

Крім того, в різні міста України приїздили механізатори з Молдавії, які вивчали сільськогосподарські машини тощо. Так, у 1950 р. група механіків проходила виробничу місячну практику по експлуатації нових тракторів на Харківському тракторному заводі¹⁵.

З жовтня 1948 р. по квітень 1949 р. у Молдавській РСР працювала бригада з харківського заводу «Серп і молот», яка допомагала сільським працівникам оволодівати новою технікою, зокрема молотаркою марки МС-1000¹⁶.

Велику роль у дальшому зміцненні кваліфікованими кадрами колгоспів, радгоспів і МТС відіграв вересневий (1953 р.) Пленум ЦК КПРС. Виконуючи рішення Пленуму, Рада Міністрів СРСР у листопаді 1953 р. направила у машинно-тракторні станції Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки 80 інженерів і 100 техніків-механіків з Ворошиловградської, Запорізької й Одеської областей Української РСР¹⁷.

Багато керівних кадрів і спеціалістів навчалися на три-, п'яти- і шестимісячних, одно- і дворічних курсах підвищення кваліфікації. Так, у 1951—1953 рр. на тримісячних курсах, що діяли при Житомирському сільськогосподарському інституті, навчалися завідувачі районними відділами сільського господарства з 11 районів Молдавської РСР. У 1952—1956 рр. 30 чол. пройшли тримісячну і піврічну підготовку в Харківському сільгоспінституті. У 1953—1956 рр. на три- і шестимісячних курсах, що працювали при Київському і Харківському інститутах механізації сільського господарства, підвищували свою кваліфікацію 33 механіків, інженерів і директорів МТС республіки¹⁸.

Протягом 1951—1958 рр. Мелітопольський інститут механізації сільського господарства підготував 87 керівних працівників і спеціалістів МТС Молдавії. У 1954 р. при інституті було створено спеціальний дворічний факультет, на якому навчалися директори, агрономи, механіки та інженери машинно-тракторних станцій. Такий же факультет діяв і при Харківському інституті механізації сільського господарства. У 1954 р. цей факультет закінчили 13 директорів і головних інженерів МТС Молдавської РСР¹⁹.

Відзначаючи великий вклад братніх союзних республік у відбудову і дальший розвиток народного господарства Молдавської РСР, перший секретар ЦК Компартії Молдавії І. І. Бодюл у доповіді «50 років Сою-

¹⁴ ЦДА МРСР, ф. 3013, оп. 18, спр. 32, 33, 36, 44, 54, 62, 65, 76, 89, 113. Із списків спеціалістів, які прибули в сільське господарство МРСР у 1951—1958 рр.

¹⁵ ЦДА МРСР, ф. 3013, оп. 4, спр. 141, арк. 102—105.

¹⁶ Там же, спр. 138, арк. 10—12.

¹⁷ Там же, оп. 18, спр. 53, арк. 14, 19.

¹⁸ ЦДА МРСР, ф. 3013, оп. 18, спр. 32, арк. 13; спр. 40, арк. 211; спр. 49, арк. 38; спр. 50, арк. 218; спр. 53, арк. 185а; спр. 67, арк. 54, 58; спр. 75, арк. 255; спр. 76, арк. 83. Підраховано автором.

¹⁹ Там же, спр. 40, арк. 211; спр. 50, арк. 210, 218; спр. 76, арк. 83; спр. 89, арк. 162; спр. 106, арк. 166. Підраховано автором.

зу РСР» на спільному засіданні ЦК Компартії Молдавії і Верховної Ради МРСР, що відбулося у грудні 1972 р., відзначав: «Хочеться підкреслити неocenенну допомогу тих, хто, відгукнувшись на заклик партії, прибули з різних районів країни відроджувати визволену Молдавію»²⁰.

Завдяки допомозі братніх республік у Молдавії були підготовлені умови для більш масштабної концентрації засобів виробництва з одночасним переходом до високого рівня спеціалізації господарств, значного поглиблення зв'язків з промисловістю, формування нових виробничо-економічних відносин на селі.

²⁰ «Советская Молдавия», 17 грудня 1972 р.

КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З РОСІЄЮ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Ф. І. СТЕБЛІЙ (Львів)

Возз'єднання України з Росією, проголошене на історичній Переяславській раді у січні 1654 р., створило сприятливі умови для дальшого зміцнення всебічних зв'язків і єднання братніх російського і українського народів, «...таких близьких,— за визначенням В. І. Леніна,— і мовою, і місцем проживання, і характером, і історією»¹. В епоху, що розпочалася після цієї знаменної події, дружба братніх народів ґартувалася у спільній боротьбі проти іноземних загарбників, у селянських війнах феодальної доби, в революційних боях робітничого класу і всіх трудящих за повалення влади капіталу. Однією з важливих ділянок російсько-українського єднання були культурні зв'язки, які дедалі більше розвивалися під впливом визвольної боротьби, нових, прогресивних ідей і охоплювали всі землі України, в тому числі й ті, що не входили до складу Російської держави.

Яскравою сторінкою духовного єднання двох братніх народів стали культурні зв'язки західноукраїнських земель з Росією, а в її складі і Східною Україною, у першій половині ХІХ ст., що, як писав В. І. Ленін, була епохою «...краху феодалізму і абсолютизму...» та «...складання буржуазно-демократичного суспільства і держави, коли національні рухи вперше стають масовими...»².

Як відомо, у той час західноукраїнські землі — Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття, тобто територія площею більш як 70 тис. кв. км з населенням понад 2,5 млн. чол., з яких 2 млн. становили українці,— були насильно відірвані від основних українських земель. Вони перебували під владою Австрійської монархії, яку Ф. Енгельс характеризував як клаптеву, складену «з успадкованих і накрадених кусочків», як організовану плутанину з десятка мов і націй, «безсистемне нагромодження найсуперечливіших звичаїв і законів...»³.

На загарбаних західноукраїнських землях австрійський абсолютизм — оплот «варварства, косності і реакції в Європі»⁴ — проводив

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 32, стор. 334.

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 25, стор. 251.

³ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 4, стор. 452.

⁴ Там же, стор. 453.

реакційну політику, спрямовану на забезпечення класового панування феодалів-кріпосників, що стало головним гальмом економічного і культурного розвитку краю.

Габсбурги і панівна верхівка Австрійської імперії намагалися витравити із свідомості населення Західної України почуття єдності з усім українським народом та спорідненості з великим російським народом, вбачаючи в цьому загрозу для свого панування. Однак об'єктивно закономірний процес становлення української буржуазної нації був неминуче пов'язаний з дальшим посиленням тяжіння західноукраїнських земель до свого природного центру — «до інших малоросійських областей, що об'єдналися з Росією», як зазначав Ф. Енгельс⁵.

Саме під знаком цього тяжіння і розвивалися різнобічні культурні зв'язки західноукраїнських земель з Росією в досліджуваний період.

На початку XIX ст., уникаючи жорстокого національного гніту, деякі представники західноукраїнської інтелігенції в пошуках сприятливих умов для творчості виїхали до Росії, де включилися в роботу різних навчальних закладів і наукових товариств. Зокрема, із Закарпаття сюди прибули І. С. Орлай — згодом почесний член Російської академії наук, ректор Ніжинського і Одеського ліцеїв; М. А. Балудянський — перший ректор Петербурзького університету (1819—1821 рр.), В. Г. Кукольник — завідувач кафедрою римського і вітчизняного права в Петербурзькому університеті; П. Д. Лодій — декан філософсько-юридичного факультету Петербурзького університету; А. Дудрович — ректор Харківського університету; К. Павлович — декан юридичного факультету того ж університету та ін.⁶ Більшість з них зробили чималий внесок у справу виховання студентської молоді, підготовку педагогічних кадрів, поширення наукових знань і передових ідей⁷. Особливо велике значення мала науково-педагогічна діяльність М. А. Балудянського — прихильника ліквідації кріпосного права, розвитку освіти і свободи наукової творчості — та П. Д. Лодія — просвітителя і матеріаліста, який зазнав переслідувань за свої прогресивні погляди і підозрювався в причетності до повстання декабристів⁸. Значну роль у розвитку російського слов'янознавства відіграв виходець із Закарпаття Ю. Гуца-Венелін, праці якого поклали початок зародженню болгаристики в Росії.

Згадані вчені у своїх працях, опублікованих у російській періодичній пресі, доводили, що населення західноукраїнських земель є органічною частиною українського народу, який походить від спільного східнослов'янського кореня. Ці питання порушувалися, зокрема, у статтях І. С. Орлая «Історія про карпато-росів» (1804 р.), «Про Південно-Західну Русь» (1826 р.), Ю. Венеліна «Де кілька слів про росіян угорських» (1823 р.) та ін.⁹ Ці виступи певною мірою сприяли пробудженню інтересу в Росії до історії західноукраїнських земель, їх населення, до встановлення й розвитку культурних зв'язків з ним.

⁵ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 11, стор. 202.

⁶ Е. М. Косачевская. Михаил Андреевич Балудянский и Петербургский университет первой четверти XIX в., Л., 1971; В. Л. Микитасъ. Через горы і кордони (культурні й літературні зв'язки Закарпаття з Україною та Росією у XIX—XX ст.), К., 1977, стор. 8—16; В. Є. Задорожний. Почесний член Російської Академії наук (до 200-річчя від дня народження І. С. Орлая).— «УІЖ», 1970, № 6, стор. 130—131.

⁷ П. И. Дроздов. Вехи многовековой дружбы, М., 1965, стор. 111.

⁸ Нарис історії філософії на Україні, К., 1966, стор. 134.

⁹ Матеріали по історії возродження Карпатської Руси, Львов, 1905, стор. 41—45, 56—83, 86—106.

Важливим джерелом ознайомлення російської громадськості з історією західноукраїнських земель, умовами життя, мовою, побутом і звичаями трудових верств їх населення стали також спогади і записки учасників військових походів та мандрівників Ф. М. Глінки, А. М. Данилевського¹⁰, В. Броневського¹¹, А. Глаголева¹² та інших. У них розповідалося про братерські почуття місцевого населення до російського народу, містився різкий осуд асиміляторської політики, віками здійснюваної на землях Західної України правлячою верхівкою Австрійської імперії.

Про зростаючий інтерес передової російської громадськості до західноукраїнських земель свідчить їх відвідання вченими з Росії. Початок цій справі поклали члени зв'язаного з декабристським рухом «Вільного товариства прихильників російської словесності» польський етнограф і історик З. Доленга-Ходаковський (А. Чарноцький) та російський статистик, етнограф і географ П. І. Кеппен. З. Ходаковський побував у Галичині в 1817—1818 рр. у зв'язку із своїми історико-географічними та фольклористичними дослідженнями. Там він познайомився і встановив контакти із західноукраїнськими вченими І. Могильницьким, І. Лаврівським, М. Гриневецьким, підготував друге, доповнене і виправлене видання своєї праці «Про слов'янщину до прийняття християнства» і опублікував її у львівському журналі «Ратієжник lwowski». Викладені в ній погляди на походження слов'ян поділяли історики-декабристи, зокрема О. Корнилович, О. Бестужев та інші¹³.

У 1822 р. під час поїздки по слов'янських країнах у Галичині побував П. І. Кеппен. Він також налагодив контакти з І. Лаврівським і М. Гриневецьким, відвідав Львівський університет, головні бібліотеки міста, де ознайомився з матеріалами, в яких висвітлювалося історія краю, зібрав відомості про західні етнічні межі українського населення і місцеві діалекти, зняв копію надгробного напису на могилі першодрукаря І. Федорова. Після від'їзду П. І. Кеппена на батьківщину між ним і І. Лаврівським зав'язалися листування та обмін науковою інформацією, які тривали протягом ряду років. П. І. Кеппен познайомив І. Лаврівського з відомим російським філологом О. Востоковим¹⁴.

Контакти з ученими братньої Росії стимулювали дальшу наукову діяльність західноукраїнських учених, зокрема в галузі дослідження старожитностей Карпатського краю, збереження і популяризації прогресивних національних традицій, пропаганди спорідненості російського та українського народів. Особливо помітною була ця тенденція у діяльності І. Могильницького — автора рукописної «Граматики языка славено-руського». Значний громадський резонанс мала його праця «Відомість о руськім язичі» (опублікована у перекладі на російську мову в Петербурзі 1838 р.), в якій містився стислий, але змістовний нарис історії Росії і України, у тому числі й Галичини. Спростовуючи поширені у той час помилкові уявлення про українську мову, автор аргументовано визначив її як одну із самостійних східнослов'ян-

¹⁰ А. М. Данилевский. Журнал путешествия из Вены в Венгрию в 1814 г.— «Сын Отечества», 1816, кн. 34.

¹¹ В. Броневский. Путешествие от Триеста до С.-Петербурга в 1810 г., М., 1828.

¹² А. Глаголев. Записки русского путешественника, СПб., 1837.

¹³ Г. Ю. Гербільський. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.), Львів, 1964, стор. 97—117.

¹⁴ Там же, стор. 62—63; Матеріали по історії возродження Карпатской Русн, стор. 121—141.

ських мов. Водночас І. Могильницький високо оцінював багатство, силу і досконалість російської мови, зокрема у творах М. В. Ломоносова¹⁵.

І. Лаврівський — професор Львівського університету і ліцею — виявляв великий інтерес до книг, виданих у Росії і на Україні, сприяв популяризації в Галичині давньоруської літератури, зокрема здійснив переклад на польську мову «Повісті временних літ». Інший професор університету — М. Гринецький, який займався вивченням історії рідного краю, знайомив російських учених із зібраними ним стародруками та іншими історичними пам'ятками¹⁶.

Досвід російських філологів використав при укладанні своєї «Граматики слов'яноноруського язика» (видана латинською мовою в 1830 р.) закарпатський учений М. Лучкай¹⁷.

У 30—40-х роках ХІХ ст. на західноукраїнських землях побувало чимало російських учених-славістів, письменників і журналістів, які здійснювали поїздки по слов'янських країнах. Серед них — відомий історик М. Погодін (1835, 1842 рр.), історик і філолог І. Срезневський (1842 р.), журналіст М. Надеждін (1835, 1840 рр.) та інші. Вони налагодили зв'язки з місцевими літераторами і вченими, сприяли публікації в Росії їхніх праць і самі інформували російських читачів про стан науки і літератури на західноукраїнських землях.

Особливо тісні й плідні творчі зв'язки встановилися між російськими вченими та діячами просвітительського гуртка «Руська трійця». Його засновники М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їх однодумці, поставивши перед собою мету працювати на благо народу, над розвитком української демократичної літератури на західноукраїнських землях, прагнули використати в своїй роботі історико-культурні надбання інших слов'янських народів, насамперед братнього російського народу. Це визначило їх підвищений інтерес до духовного життя Росії, готовність до спілкування з представниками її науки і культури.

Завдяки сприянню російських учених у московських періодичних виданнях були надруковані: лист І. Вагилевича («Московский наблюдатель», 1836, № 7), статті Я. Головацького «Велика Хорватія, або Галицько-Карпатська Русь» («Москвитянин», 1841, ч. 6), «Про Галицьку і Угорську Русь» («Журнал министерства народного просвещения», 1844, т. 44). Члени «Руської трійці» систематично одержували книги, що видавалися в Росії. Серед них — праці Д. Бантиш-Каменського, Ю. Венеліна, М. Карамзіна, А. Хом'якова, М. Язикова, Г. Квітки-Основ'яненка та ін.¹⁸

Щира дружба, що виникла на основі спільних антикріпосницьких настроїв, однакових поглядів на український народ і його культуру, інтересу до вивчення історії інших слов'янських народів, зв'язувала діячів «Руської трійці» з прогресивним ученим-славістом І. І. Срезневським, який у 1842 р. відвідав Львів. І. І. Срезневський багато зробив для ознайомлення галичан з літературним життям Росії і України. У доповіді, опублікованій у «Журнале министерства народного про-

¹⁵ М. Возняк. Студії над галицько-українськими граматиками ХІХ ст.— Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (далі — ЗНТШ), т. 89, Львів, 1909, стор. 115—143; т. 90, Львів, 1909, стор. 33—79.

¹⁶ Г. Ю. Гербільський. Назв. праця, стор. 61—65.

¹⁷ М. Возняк. Студії над галицько-українськими граматиками ХІХ ст., стор. 80—82.

¹⁸ Письма к М. П. Погодину из славянских земель, М., 1880, стор. 629; М. Шалата. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність, К., 1969, стор. 119.

свещения» (1843 р., IV), він інформував російських читачів про громадські і літературні справи у Східній Галичині і на Закарпатті¹⁹.

На початку 40-х років Я. Головацький і І. Вагилевич налагодили широкі творчі контакти з іншим прогресивним російським і українським ученим-славістом — І. М. Бодянським. Професор Московського університету давав своїм львівським друзям цінні поради з питань вивчення народної мови, забезпечував їх літературою. Лише в 1845—1846 рр. він переслав Я. Головацькому 149 книг, у тому числі зібрання творів О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, «Енеїду» і «Наталку Полтавку» І. П. Котляревського, «Дворянські вибори» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, поеми «Тризна», «Гамалія», «Гайдамаки», а також «Чигиринський кобзар» Т. Г. Шевченка. У свою чергу, Я. Головацький та І. Вагилевич інформували І. М. Бодянського про літературні новини в Галичині, надсилали йому для публікації в Росії пам'ятки західноукраїнського фольклору. Так, підготовлена Я. Головацьким велика збірка галицьких народних пісень була при активному сприянні І. М. Бодянського видана у Москві в 60—70-х роках XIX ст.²⁰

Завдяки зв'язкам з російськими вченими діячі «Руської трійці» були поінформовані про найголовніші явища наукового і культурного життя Росії, знали твори багатьох російських письменників і критиків. Відомо, що Я. Головацький у 1844 р. читав і передавав для ознайомлення своїм друзям журнал «Отечественные записки», провідна роль у якому належала В. Г. Белінському²¹.

М. Шашкевич та його друзі знали і використовували у своїх наукових розвідках дослідження багатьох російських учених, посилалися на них у своїх публікаціях. І. Вагилевич, наприклад, виявляв глибокий інтерес до праць істориків М. О. Полевого та М. С. Арцибашева, мовознавців К. Ф. Калайдовича, А. Х. Востокова, Ю. Венеліна, до фольклорних збірників І. П. Сахарова, І. М. Снегірьова, П. В. Киревського²². Я. Головацький високо цинив наукову діяльність В. І. Дала і здійснив переклад на українську мову ряду виданих ним російських народних казок²³. Інформацією та літературою, що надходила до них з Росії, діячі «Руської трійці» охоче ділилися з широким колом своїх однодумців і прихильників. У свою чергу, російські вчені сприяли поширенню видань «Руської трійці» та інформації про них. Так, І. М. Бодянський одним з перших серед вітчизняних учених ознайомився з виданим членами «Руської трійці» альманахом «Русалка Дністрова» (1836 р.). 1 січня 1838 р. він повідомляв у Росію про вихід цього збірника та про його заборону австрійською цензурою²⁴. У 1841 р. кілька примірників альманаху привіз у Росію М. Надеждін, який повернувся з поїздки по слов'янських країнах²⁵. Очевидно, саме один з цих примірників потрапив до фольклориста, видавця народних пісень П. Лукашевича, де з ним ознайомився й Т. Г. Шевченко²⁶. З «Русалкою Дністровою» був знайомий також І. І. Срезневський, який високо оцінив її на сторінках «Журнала министерства народного просвещения» (1843 р., IV)²⁷. Є відомості про пересилку в Росію й іншого

¹⁹ Г. Ю. Гербільський. Назв. праця, стор. 200—203.

²⁰ Там же, стор. 207—208.

²¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, Львів, 1909, стор. 56.

²² Письма к М. П. Погодину из славянских земель, стор. 626, 649.

²³ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького, Львів, 1913, стор. 162, 242.

²⁴ Письма к М. П. Погодину из славянских земель, стор. 9.

²⁵ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, стор. 56.

²⁶ М. Шалата. Назв. праця, стор. 114.

²⁷ Г. Ю. Гербільський. Назв. праця, стор. 203.

альманаху — «Вінок русинам на обжинки», виданого братами Головацькими у Відні в 1846 р.²⁸

Великий інтерес до російського народу, його історії і культури не міг не позначитися на творчості та громадській діяльності членів «Руської трійці». Їх пильну увагу привертала часи Давньоруської держави — спільної колиски російського, українського і білоруського народів. У ряді своїх творів («Велика Хорватія», «Три вступні промови про руську словесність» Я. Головацького, «Згадка» М. Шашкевича, «Замітки о руській літературі» І. Вагилевича та ін.) вони із захопленням, дещо навіть ідеалізуючи (подібно до інших прогресивних громадських діячів того часу, наприклад, декабристів), описували республіканські інститути древнього Новгороду, «вічовий дзвін» і т. п. Так, у вірші «Згадка» М. Шашкевич протиставляв епоху Ярослава Мудрого сумній кріпосницькій дійсності часів австрійського панування, яке порівнював з татаро-монгольським ігом. У своїх думках він звертався до братів за Дніпром, Волгою і Дунаєм, бо тільки в єдності слов'янських народів вбачав запоруку їх відродження і майбутньої величі.

З великим захопленням висловлювалися діячі «Руської трійці» про видатні пам'ятки давньоруського письменства «Руську правду», «Повість временних літ», «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово Данила Заточника», «Слово о полку Ігореве»²⁹, які свідчили про історичну спільність східнослов'янських народів та їх культур. Надаючи великого значення популяризації цих пам'яток, М. Шашкевич та І. Вагилевич здійснили перші переклади «Слова о полку Ігореве» на українську мову³⁰.

Діячі «Руської трійці» неодноразово наголошували у своїх працях на близькості історичної долі російського та українського народів. Так, М. Шашкевич у начерку «Про запорожців та їх Січ» вказував на спільність у походженні запорізьких і донських козаків, відзначав їх спільні дії проти ворога і підкреслював, що на Запоріжжі, крім українців та представників інших народів, були також і росіяни³¹.

Високу оцінку давала «Руська трійця» визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. «Ми святимо,— писав М. Шашкевич,— пам'ятку 200-літню побідоносного оруж'я русинів під Пилявцями, Зборовом, Збаражем, Львовом, пам'ять славних богатирів козацьких, за віру і свободу павших під Берестечком»³². Відзначаючи велику роль Б. Хмельницького у цій війні, Я. Головацький зображав його як борця за визволення України і прихильника союзу з Росією, підкреслював заслуги гетьмана у здійсненні історичного возз'єднання двох братніх народів³³. При цьому Я. Головацький особливо виділяв думку Б. Хмельницького про те, що до складу возз'єднаної з Росією України серед інших «козацьких наших провінцій» повинні були ввійти Галицька, Львівська, Белзька і Волинська землі³⁴.

Просвітители з «Руської трійці» розуміли, що в Росії і возз'єднаній з нею Україні були сприятливіші умови для суспільного і культурного розвитку, ніж у Галичині та на інших західноукраїнських

²⁸ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, стор. 179.

²⁹ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького, стор. 259—260, 371—372.

³⁰ Там же, стор. 357—369; Писання Маркіяна Шашкевича, Львів, 1912, стор. XX, 21.

³¹ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького, стор. 264.

³² Цит. за: М. Шалата. Назв. праця, стор. 135.

³³ Г. Ю. Гербільський. Назв. праця, стор. 171; Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького, стор. 267.

³⁴ Г. Ю. Гербільський. Назв. праця, стор. 171.

землях. «В царстві Російському, до якого Південна Русь пригорнута,— писав Я. Головацький,— через заведення європейської просвіти зачалися підносити всі науки... Небавком вже Росія стала величати своїми Гомерами, Гораціями, Есхілами»³⁵. Важливим фактором успішного розвитку культур братніх народів Я. Головацький та І. Вагилевич вважали російсько-українські культурні зв'язки, зокрема діяльність таких відомих мислителів, як Ф. Прокопович³⁶.

Закликаючи до дальшого зміцнення зв'язків з Росією, до вивчення російської мови і словесності³⁷, члени «Руської трійці» чітко розмежовували поняття «російський царизм» і «російський народ». Зокрема, Я. Головацький у статті «Становище русинів у Галичині» викривав реакційну внутрішню політику, яку проводив царський уряд, засуджував запроваджену ним систему жорстокого соціального і національного гноблення, але водночас виступав проти спроб перенести ворожість до царизму на весь російський народ³⁸.

Возз'єднану з Росією Україну «Руська трійця» розглядала як центр тяжіння для всіх українських земель. Саме на Наддніпрянщині, писав Я. Головацький, де «тепер недавно показалося своє родове (національне. — Ф. С.) життя», — «вся наша сила фізична і моральна». Він, як і його друзі, орієнтував західноукраїнську інтелігенцію на зміцнення зв'язків з Україною і Росією. «Ліпше нам ся держати цілості Русі,— наголошував він, — того кореня, з котрого смо вирости..., не збочати, не сторонити, а вкупі, в согласію поступати нам до одной цілі — просвіщенія і образованія!»³⁹.

Постійний інтерес і симпатії діячів «Руської трійці» до російського народу та його культури, контакти з ученими братньої країни викликали незадоволення серед правлячих кіл Австрії. Так, у зв'язку із спробою видати альманах «Зоря», який мав прославляти подвиги Б. Хмельницького та інших учасників народно-визвольної боротьби, в австрійських властей виникла підозра, що його укладачі начебто хотіли «викликати антипатію до католицького духовенства і унії та домогтися зближення з російським урядом і церквою»⁴⁰.

Коли ж в обхід цензури вийшла в світ «Русалка Дністровая», куди ввійшли й деякі матеріали із забороненої «Зорі», власті оголосили її видавцям сувору догану. М. Шашкевича було запідозрено в тому, що він очолює серед студентської молоді Львова «російську партію», яка нібито мала намір вести «пропаганду на користь Росії» або навіть за «об'єднання Галичини з Росією» (за визначенням голови Львівського кримінального суду Віттмана)⁴¹. М. Шашкевич до кінця свого життя (1843 р.), а І. Вагилевич і Я. Головацький аж до революції 1848 р. перебували під наглядом поліції і зазнавали всіляких переслідувань.

У 20—40-х роках XIX ст. погзвалися культурні зв'язки між Росією і Закарпаттям. На початку 20-х років під час своєї поїздки по слов'янських країнах там побував П. І. Кеппен, а в 1842 р. — І. І. Срезневський, який зустрічався в Ужгороді з відомим ученим

³⁵ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького, стор. 268.

³⁶ Там же, стор. 373, 268.

³⁷ М. Возняк. До історії видання Ількевичевих приповідок.— ЗНТШ, т. 106, Львів, 1911, стор. 177—178.

³⁸ Г. Ю. Гербільський. Назв. праця, стор. 200; М. Возняк. До історії видання Ількевичевих приповідок, стор. 180.

³⁹ М. Возняк. До історії видання Ількевичевих приповідок, стор. 180, 184.

⁴⁰ Українсько-руський архів, т. III, Львів, 1907, стор. 182.

⁴¹ Там же, стор. 113, 155, 160, 188; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 5, спр. 3448, арк. 99—119.

М. Лучкаєм та письменником О. Духновичем, спілкувався з трудящими краю, вивчаючи їх мову та фольклор. Згодом у «Вестнике Русского Географического общества» на основі зібраних матеріалів він опублікував історико-краєзнавчий нарис «Русь Угорська» (1852 р.)⁴²⁻⁴³.

Интерес до Росії та її культури залишив глибокий слід у творчості О. Духновича. Свою літературну діяльність він розпочав у 1829 р. одами на честь перемоги російських військ у війні з Туреччиною. Тема дружби і єднання з російським народом звучала і в наступних його поетичних творах⁴⁴.

Пожвавлення російсько-західноукраїнських культурних зв'язків у першій половині XIX ст. справило певний вплив і на розвиток музичного мистецтва в краї. Зокрема, виникнення першого в Галичині багатоголосого хору та першої музичної школи (Перемишль, 1829 р.) пов'язані з придбанням у Росії партитур творів відомого російського та українського композитора Д. С. Бортнянського⁴⁵.

Перший на Закарпатті багатоголосий хор «Гармонія» (Ужгород, 1833 р.), який сприяв популяризації в краї кращих творів російської та української пісенної спадщини, був створений політичним емігрантом з Росії К. Матезонським⁴⁶.

Яскравою сторінкою в історію російсько-західноукраїнських культурних зв'язків ввійшли події буржуазно-демократичної революції 1848—1849 рр. в Австрійській імперії. Цьому сприяло викликане революцією в ряді країн Європи піднесення визвольного руху як у Росії, так і на західноукраїнських землях. Передові люди Росії (колишні декабристи, петрашевці, О. І. Герцен, М. Г. Чернишевський та інші) вітали революцію, сподіваючись, що вона принесе визволення поневоленим Австрією народам. Безпосередній учасник революції в Австрійській імперії російський революційний діяч М. О. Бакунін під час Слов'янського з'їзду в Празі (червень 1848 р.) зав'язав особисте знайомство з громадським і політичним діячем з Галичини І. Борискевичем, якому віддав на зберігання французький оригінал свого проекту «Основи нової слов'янської політики», проїнятого ідеями революційного перетворення слов'янського світу і створення федерації слов'янських демократичних республік на руїнах феодально-абсолютистських монархій Європи⁴⁷.

Ряд прогресивних діячів Галичини у своїх публіцистичних виступах 1848 р. висловлював віру у вільну, республіканську, демократичну Росію (В. Подолинський, автор листівки «Українець до поляків»), а також сподівання на те, що настане час, коли великий і могутній російський народ усвідомить свою силу і забезпечить національне визволення інших народів (анонімний автор трактату «Умови згоди між Польщею і Руссю»)⁴⁸.

⁴²⁻⁴³ В. Л. Микитась. Через гори і кордони, стор. 18.

⁴⁴ В. Микитась. О. В. Духнович. Літературно-критичний нарис, Ужгород, 1959, стор. 24.

⁴⁵ Ю. Желеховский. Иоанн Снигурский, его жизнь и деятельность в Галицкой Руси, Львов, 1894, стор. 143; Й. Волинський. Музична культура Галичини 60-х років XIX ст.—Живі сторінки української музики. Статті, дослідження, публікації, К., 1965, стор. 84.

⁴⁶ Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття, Ужгород, 1973, стор. 38.

⁴⁷ І. Франко. «Основи нової слов'янської політики» Бакуніна.—ЗНГШ, т. 109, Львів, 1912, стор. 155—165; «Народ», 1892, № 4, стор. 63—64.

⁴⁸ В. Podoliński. Słowo przestrogi, Sanok, 1848, стор. 22; Fedko znad Pełtwy. Rusin do polaków, Lwów, 1848; W. Bogys. Głós z r. 1848 w sprawie zgody polsko-ukraińskiej.—Przegląd historyczny, 1971, t. LXII, zes. 4, стор. 722.

Революція сприяла пожвавленню культурних зв'язків між західноукраїнськими землями і Росією. Заклики до використання культурних надбань російського народу звучали з трибуни з'їзду діячів науки і культури, що проходив 19—25 жовтня 1848 р. у Львові. Секція шкіл з'їзду виступила з пропозицією запровадити в гімназіях викладання поряд з іншими європейськими мовами й російської мови, а секція філософії ухвалила рішення про необхідність випускати з Росії найновіші книги з питань філософії, математики, фізики⁴⁹. Оскільки до 1848 р. наукова, художня і популярна література, шкільні підручники рідною мовою на західноукраїнських землях не видавалися, одержання їх з Росії мало надзвичайно важливе значення, зокрема для вироблення української термінології⁵⁰.

Значну роль у справі поширення в краї російських книг відіграв Я. Головацький, який мав зв'язки з книгарями Петербурга, Москви, Києва. В одному з листів у Росію (7 квітня 1849 р.) він просив надсилати йому всі книги для гімназій і університетів, за якими в російських навчальних закладах здійснювалося викладання географії, історії загальної (і окремої), історії натуральної, арифметики, математики, філософії, фізики тощо⁵¹. Інформуючи І. М. Бодяньського про основні події культурного життя Східної Галичини в умовах революції, Я. Головацький просив надсилати книги з історії словесності і освіти на Русі, підручники для перекладу⁵². Завдяки Я. Головацькому значну кількість російської художньої та історичної літератури одержала, зокрема, заснована у 1848 р. читальня в Қоломиї⁵³.

У період революції в Східній Галичині з'явилися перші переклади на українську мову творів російських письменників. Так, у 1849 р. П. Головацький переклав повість М. В. Гоголя «Тарас Бульба» (вийшла в світ у 1851 р. з датою виходу 1850 р.), а К. Скоморівський — трагедію О. Хом'якова «Єрмак» (Львів, 1849)⁵⁴, постановку якої здійснив на своїй сцені Перемишльський аматорський театр. У місцевій українській періодичній пресі, що виникла в роки революції, почали друкуватися інформаційні матеріали про Росію.

Багатогранні культурні зв'язки між Росією і західноукраїнськими землями в період розкладу феодального ладу, розвиваючись як складова частина російсько-українських відносин у цілому, були важливим внеском у справу духовного єднання двох братніх народів. Водночас ці зв'язки сприяли тіснішому єднанню українців, що жили по обидва боки російсько-австрійського кордону. Нового, більш високого рівня вони досягли в епоху капіталізму, коли на політичну арену вийшов найреволюційніший в історії клас — пролетаріат.

⁴⁹ Я. Головацький. Исторический очерк основания Галицко-русской матицы, Львов, 1950, стор. XXIV, XVIII, XC.

⁵⁰ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, стор. 323.

⁵¹ Там же, стор. 353.

⁵² Там же, стор. 414—416.

⁵³ Там же, стор. 344, 362—363, 386—387.

⁵⁴ Там же, стор. 392—395, 416; В. А. Малкин. Русская литература в Галиции, Львов, 1957, стор. 38.

3 історії революційної боротьби трудящих західноукраїнських земель

ЛЕНІНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ У ДІЯЛЬНОСТІ КПЗУ

М. І. ПАНЧУК (Київ)

Класики марксизму-ленінізму, науково обгрунтувавши неминучість загибелі капіталізму і перехід людства до більш високої суспільно-ексномічної формації — до комунізму, вказали і на ту суспільну силу, яка здатна знищити старий експлуататорський лад і створити нове суспільство. Сила ця — робітничий клас. В силу свого становища, тільки пролетаріат здатний об'єднати навколо себе всі трудящі маси в єдину, монолітну армію борців проти капіталу. К. Маркс і Ф. Енгельс, розкривши об'єктивні закони суспільного розвитку, науково довели, що загибель капіталізму і «перемога пролетаріату однаково неминучі»¹. Обгрунтування всесвітньо-історичної ролі робітничого класу як могильника капіталізму і творця нового суспільства — головне в марксизмі.

Для того, щоб робітничий клас зумів успішно виконати своє історичне покликання, йому необхідна самостійна політична партія, яка протистояла б всім партіям, створеним експлуататорськими класами. «Для того, — писав Ф. Енгельс, — щоб пролетаріат у вирішальний момент був достатньо сильний і міг перемогти, необхідно — Маркс і я відстоювали цю позицію з 1847 р., — щоб він утворив особливу партію, яка була б відокремлена від усіх інших і протистояла б їм, усвідомлювала б себе як класова партія»².

Розроблені К. Марксом і Ф. Енгельсом основні принципи організації і діяльності пролетарської партії, досвід практичної діяльності створеного ними «Союзу комуністів» склали фундамент ленінського вчення про партію нового типу.

Партія нового типу, вчив В. І. Ленін, озброєна ідеологією робітничого класу — науковим комунізмом — покликана керувати ним в боротьбі за революційне перетворення світу. «Тільки комуністична партія, — писав В. І. Ленін, — якщо вона справді є авангардом революційного класу, якщо вона включає в себе всіх кращих представників його, якщо вона складається з цілком свідомих і відданих комуністів, освічених і загартованих досвідом запеклої революційної боротьби, якщо ця партія зуміла зв'язати себе нерозривно з усім життям свого класу, а через нього з усією масою експлуатованих і здобути в цьому класі і в цій масі повне довіря, — тільки така партія здатна керувати пролетаріатом в найбільш нещадній, рішучій, останній боротьбі проти всіх сил капіталізму»³.

Викриваючи опортуністичний характер соціал-демократичних партій II Інтернаціоналу, лідери яких в умовах імперіалізму ревізували марксизм, відмовились від його революційних принципів і намагались

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 4, стор. 420.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 37, стор. 260.

³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 177.

обмежити робітничий рух рамками боротьби за часткові реформи, що не зачіпали основ капіталістичного ладу, В. І. Ленін писав: «Нам потрібні нові партії, партії інші. Нам потрібні такі партії, які були б завжди в справжньому зв'язку з масами і які уміли б цими масами керувати»⁴.

В. І. Ленін, переборюючи опір всіх ревізіоністів і опортуністів в робітничому русі, не тільки розробив теоретичні, організаційні і політичні принципи партії нового типу, але і створив таку партію — Російську соціал-демократичну партію більшовиків. Із створенням більшовицької партії, що знаменувало перемогу в робітничому русі Росії марксистського, дійсно революційного напрямку, розпочався ленінський етап в історії марксизму, світового комуністичного і робітничого руху.

Весь хід історичного розвитку спростував домисли опортуністів, які оголосили ленінське вчення про партію несумісним з марксизмом. Більшовицька партія, керуючись ленінською політикою, стратегією, тактикою і організаційними принципами, в небагато короткої історичний строк привела народи Росії до перемоги соціалістичної революції і встановлення диктатури пролетаріату. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції ознаменувала історичний поворот у долі народів нашої країни, вона поклала початок епосі переходу від капіталізму до соціалізму в усьому світі, показала, за словами В. І. Леніна, «всім країнам дещо, і дуже істотне, з їх неминучого і недалекого майбутнього»⁵. Перемога Жовтня «...дала змогу всім пригнобленим народам, народам, які борються, побачити і свою грядущу перемогу»⁶. Народжена Жовтнем Радянська держава стала базою розвитку світової пролетарської революції, а більшовизм «...став *світовим* більшовизмом, дав ідею, теорію, програму, тактику, яка відрізняється конкретно, практично, від соціал-шовінізму і соціал-паціфізму... Більшовизм створив ідейні і тактичні основи III Інтернаціоналу, справді пролетарського і комуністичного, який враховує і завоювання мирної епохи і досвід епохи революцій, що почалась»⁷.

Під впливом Великої Жовтня і успіхів молодого Радянського Союзу величезного розмаху набрав світовий робітничий рух. В. І. Ленін уважно стежив за розвитком революційної боротьби в капіталістичних країнах. Теоретичні праці В. І. Леніна, його невтомна боротьба проти зрадництва вождів II Інтернаціоналу, за створення III, Комуністичного Інтернаціоналу відіграли вирішальну роль у згуртуванні революційних сил різних країн, у створенні реальних умов для виникнення пролетарських партій нового типу — комуністичних партій.

У 20—30-х роках відбувався активний процес більшовізації молодих комуністичних партій, засвоєння ними ленінізму, його теоретичних, тактичних і організаційних принципів, перетворення їх в масові, бойові організації трудящих. Однією з таких партій була і Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ), утворена на нелегальній конференції комуністичних організацій і груп у лютому 1919 р. в Станіславі.

Утворення КПСГ стало логічним наслідком соціально-економічного та політичного розвитку Галичини в кінці XIX — на початку XX століття. революційного піднесення трудящих західноукраїнських земель, викликаного перемогою Жовтня, який мав вирішальне значення в історичній долі народних мас Західної України. З утворенням

⁴ Там же, стор. 226.

⁵ Там же, стор. 4.

⁶ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року, К., 1977, стор. 4.

⁷ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 37, стор. 290.

революційної партії західноукраїнські робітники і селяни, як відзначав ЦК КПСГ, «розпочали нову добу в революційній боротьбі за класове і національне визволення, добу революційних боїв за Радянську Західну Україну, об'єднану з цілою Радянською Україною»⁸.

На початку ХХ століття в Галичині, що входила тоді до складу Австро-Угорської імперії, діяло багато політичних партій, які були утворені за національною ознакою. Це — національно-демократична, радикальна, соціал-демократична та інші партії і організації. Лідери та ідеологи цих буржуазно-націоналістичних угруповань охоче вдавалися до загальнодемократичних та загальнонаціональних лозунгів, намагаючись підпорядкувати трудящі маси впливу облудних теорій «безкласовості», «єдиного потоку», «національної гармонії» українського народу і цим самим відвернути їх від класової боротьби. Ідейно-теоретичний еkleктизм, організаційна аморфність, крайня політична нестійкість і соціальна демагогія позбавляли їх тривалого впливу на трудящі маси. Західноукраїнські дрібнобуржуазні партії являли собою такий тип політичних партій, який, за виразом В. І. Леніна, в епоху імперіалізму «пережив себе»⁹.

І тому створення на зміну партіям старого типу — європейським парламентським партіям¹⁰ дійсно революційної, комуністичної партії на західноукраїнських землях було об'єктивною необхідністю революційного розвитку на початку ХХ століття. Комуністична партія Східної Галичини, об'єднавши в своїх рядах кращих представників робітничого класу, трудового селянства та інтелігенції, вбачала смисл своєї діяльності у самовідданій боротьбі за інтереси трудящих. Вона стала справжнім авангардом революційно-визвольного руху на західноукраїнських землях. А її програма: фабрики і заводи — робітникам, земля — селянам, соціалістична революція і возз'єднання з Радянською Україною — стала програмою життя і боротьби мільйонів трудящих.

КПСГ, глибоко розуміючи історичну перспективу робітничого руху, його кінцеву мету і завдання, виступила як політичний вождь пролетаріату і всіх трудящих. Вона спрямувала всю свою діяльність на підготовку пролетаріату і його союзників до завоювання політичної влади і встановлення влади Рад, до возз'єднання з Радянською Україною. «І ясна річ,— говорив на Святоюрському процесі* секретар ЦК КПЗУ Васильків (Й. В. Крілик),— що ми прагнемо до створення влади Рад в Східній Галичині, прагнемо до об'єднання з пролетаріатом тієї країни, де він уже має владу»¹¹.

Керуючись ленінськими настановами про те, що самі насущні інтереси робітничого класу, всіх трудящих можуть бути задоволені «тільки через політичну революцію, яка замінює диктатуру буржуазії диктатурою пролетаріату»¹², КПСГ спрямовувала революційний рух трудящих на завоювання ними політичної влади і проголошення влади Рад. Під керівництвом комуністів у 1919 р. Ради були утворені в Стебнику, Станіславі, Коломиї та інших західноукраїнських містах. 14 квітня 1919 р. спалахнуло повстання в Дрогобичі, кероване комуністами В. Коцком, І. Кушніром, Г. Михацем проти буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР. Створений повстанцями Ревком проголосив

⁸ Торжество історичної справедливості, Львів, 1968, стор. 367.

⁹ Див. В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 226.

¹⁰ Див. В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 44, стор. 404.

* Суд над учасниками I з'їзду КПСГ.

¹¹ Процес комуністів у Львові (Стенографічні звіти з розправи), Львів, 1923, стор. 109.

¹² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 6, стор. 44.

повалення буржуазного уряду і перехід влади до рук робітничо-солдатської Ради¹³.

Влітку 1920 р., громлячи війська буржуазно-поміщицької Польщі, що вторглися на територію Радянської України, Червона Армія розпочала визволення західноукраїнських земель. У той період у 15 повітах Східної Галичини була ліквідована влада буржуазії і поміщиків і проголошена Галицька Радянська Соціалістична Республіка. У тилу окупантів — в Дрогобицько-Бориславському басейні, Львові, Станіславі, Коломні, Стрию та інших містах діяли підпільні комуністичні організації.

У 1920 р. Радянська влада на західноукраїнських землях проіснувала лише 72 дні. Як писав один з активних учасників революційного руху на Західній Україні І. Малишевський, «...ті зерна, які за короткий час посіяла Радянська влада, потрапили в добре підготовлений ґрунт і вони дадуть пишні плоди»¹⁴.

Після революційного піднесення 1917—1923 рр. наступив тимчасовий спад класових боїв трудящих. В нових історичних умовах комуністи Західної України на своїх II, III і IV з'їздах, на конференціях і пленумах виробляли найбільш доцільну тактичну лінію і організаційну форму будови партії, які сприяли б прискоренню революційного піднесення. Вони очолили боротьбу робітників і селян, спрямовуючи її в єдине русло з боротьбою трудящих усієї Польщі за диктатуру пролетаріату.

З перших кроків своєї діяльності КПСГ послідовно втілювала в життя ідеї пролетарського інтернаціоналізму, стала палким поборником братерської дружби і взаємодопомоги трудящих різних національностей. Вона рішуче виступала проти антинародної ідеології і політики буржуазно-націоналістичних партій, які з розпадом Австро-Угорської імперії створили так звану Західноукраїнську народну республіку (ЗУНР), а з окупацією західноукраїнських земель буржуазно-поміщицькою Польщею відстоювали ідею «Самостійної Галичини», яку намагались нав'язати широким трудящим масам. «Самостійна Галичина,— відзначав 9 жовтня 1921 р. орган ЦК КПСГ — «Робітнича газета»,— це не визволення для нас бідняків, це змова проти наших братів — наддніпрянців (трудящих УРСР — М. П.). Справжнє визволення прийде не від панів з Відня (саме там в той час осідала значна частина буржуазно-націоналістичних лідерів — М. П.), ми одержимо його самі, взявши владу в свої руки і тісно обнявшись з нашими наддніпрянськими братами».

В умовах окупаційного режиму, виходячи з інтернаціональних інтересів загальнопольського революційного руху, КПСГ ввійшла як крайова територіальна організація до складу Комуністичної робітничої партії Польщі. «З моментом захоплення Східної Галичини польськими окупаційними властями,— говорив з цього приводу Васильків,— перед нашою партією постали нові завдання. Ситуація, яка склалася, вимагала зміни, пристосування нашої тактики до цієї ситуації щоб якнайскоріше розпочати нашу боротьбу за нашу мету, за ідею соціальної революції. ...Тому ми поставили увійти в контакт з польським пролетаріатом, а передовсім з його авангардом, з Комуністичною партією Польщі»¹⁵. На інтернаціональне згуртування комуністичного руху в межах всієї тодішньої польської держави, на посилення єдності дій

¹³ Див.: Г. Бараба, Бруно Миронів. Дрогобицьке повстання, Львів, 1929.

¹⁴ За владу Рад, Львів, 1957, стор. 132.

¹⁵ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 2, арк. 18.

польських і українських трудящих в боротьбі проти існуючого ладу і були спрямовані також ухвала між Комуністичною партією (більшовиків) України і Комуністичною робітничою партією Польщі від 6 липня 1921 р. та рішення Виконкому Комінтерну про взаємовідносини КПСГ і КРПП.

«Для Комуністичного Інтернаціоналу,— вказувалося в «Резолюції в східногалицькому питанні» ВККІ від 29 грудня 1922 р.,— не існує сумнівів, що комуністи Східної Галичини... повинні бути політично і організаційно зв'язані з КРПП»¹⁶.

У відповідності з рішенням II з'їзду КРПП (вересень — жовтень 1923 р.) КПСГ поширила свою діяльність на всі західноукраїнські землі і стала називатися Комуністична партія Західної України. У роботі з'їзду вперше брала участь делегація КПСГ у складі Василькова, О. Длуського та ін. З'їзд визначив статус КПЗУ як крайової територіальної організації КРПП зі своїм Центральним Комітетом, правом скликати свої з'їзди і конференції, вирішувати всі політичні та організаційні питання згідно з рішеннями партійних з'їздів і директив ЦК КРПП¹⁷.

Комуністична партія Західної України об'єднувала в своїх рядах представників різних національностей, виховувала трудящих у дусі братерства і дружби, у дусі класової непримиренності до гнобителів. Чисельний склад КПЗУ не був сталим. З одного боку, вона постійно поповнювала свої ряди за рахунок кращих представників робітничого класу і селянства, а з другого, в умовах підпільної діяльності її ряди рідшали в результаті репресій, терору з боку урядових властей. Так, за друге півріччя 1935 р. тільки в Станіславському воєводстві було розгромлено один районний, дев'ять місцевих партійних комітетів, один осередок КПЗУ, два райкоми комсомолу.

У той же час тут було утворено 12 осередків партії, сім місцевих комітетів комсомолу¹⁸. Наприкінці 1935 — на початку 1936 рр. у Волинському воєводстві було розгромлено 17 партійних осередків, засуджено 542 чол.¹⁹ Цим і пояснюється той факт, що в 1921 р., наприклад, партія об'єднувала 515, у 1925 р.— 2087, 1928 р.— 629, 1932 р.— 4400, 1934 р.— 3500 комуністів²⁰.

За своєю ідеологією, типом побудови і характером діяльності КПЗУ залишалась інтернаціоналістською партією²¹.

Заснована на принципах класової солідарності і пролетарського інтернаціоналізму, спільна боротьба КПП і КПЗУ за інтереси польських і українських трудящих, проти капіталістів і поміщиків та їх буржуазно-націоналістичних партій була важливим вкладом в справу зміцнення дружби польського та українського народів.

Польські комуністи, відстоюючи право націй на самовизначення, завжди підтримували боротьбу українських і білоруських трудящих за возз'єднання їх з Радянською Україною і Білорусією. «В ім'я солідарності всіх гноблених і експлуатованих, в ім'я права кожного народу до самостійного вирішення своєї долі, в ім'я інтересів справжньої і тривалої свободи Польщі, яка базується на братерстві і союзі з сусідніми народами, в інтересі перемоги пролетарсько-селянської революції в Європі,— вказувалося в резолюції II з'їзду КРПП з національ-

¹⁶ Там же, с. 25, арк. 2.

¹⁷ II Zjazd Komunistyczny Partii Robotniczej Polski, Warszawa, 1968, стор. 550.

¹⁸ Івано-Франківський обласний державний архів, ф. 2, оп. 1, с. 1308, арк. 30.

¹⁹ Волинський обласний державний архів, ф. 46, оп. 9-а, с. 474, арк. 7.

²⁰ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 6, оп. 1, с. 6, арк. 59.

²¹ Там же, ф. 233, оп. 1, с. 94, арк. 4.

ного питання,— польські трудові маси повинні визнати і підтримати прагнення українських та білоруських робітників і селян до визволення з-під гніту поміщицько-капіталістичної Польщі і возз'єднання їх земель з Радянською Україною і Білорусією»²².

Револьюційна боротьба західноукраїнських трудящих в 20—30 рр. багата численними фактами спільних виступів польських і українських робітників і селян проти експлуататорів. «Кривава середа» 31 березня 1926 р. в Стрию, де під час розгону демонстрації безробітних поліція вбила 13 чол.— українців, поляків, євреїв — та десятки ранила, Лиське повстання 1932 р., барикадні бої у квітні 1936 р. пролетаріату Львова — найяскравіші сторінки в історії становлення і зміцнення під керівництвом комуністів бойового союзу українських, польських та інших трудящих в боротьбі за соціальне і національне визволення.

КПЗУ постійно поповнювала свої ряди кращими представниками робітничого класу і трудового селянства. Ні переслідування і арешти не зламали волі до боротьби. Так, газета «Комуніст», подаючи огляд польської реакційної преси, яка висвітлювала «процес проти Комуністичної партії Західної України» у червні 1926 р. у Ковелі, де за приналежність до КПЗУ власті розправилися з 29 робітниками і селянами Волині, писала, що «чимало з них має вже за собою судові процеси, де їх обвинувачено в організації комуністичних гуртків... Обвинувачення представляє їх як загартованих комуністів, кілька разів підкреслює, що серед них панує сувора конспірація, залізна дисципліна»²³.

У будівництві монолітної, спаяної єдністю марксистсько-ленінської ідеології, партії комуністи Західної України завжди керувалися ленінськими принципами членства партії, які вимагали, насамперед визнання Програми і Статуту партії, активної роботи в одній із первинних партійних організацій, виконання рішень партії, матеріальної підтримки її кожним членом.

КПЗУ не приймала своєї програми. У своїй діяльності вона керувалася документами Комуністичного Інтернаціоналу, виступами на його конгресах В. І. Леніна, програмою Комінтерну, прийнятою на VI конгресі, і програмою КПП 1932 р. Велике значення у діяльності КПЗУ мала участь її делегатів в роботі I і II конгресів Комінтерну, як окремої секції, а в наступних конгресах — в складі делегацій КПП. Делегацію західноукраїнських комуністів на II конгресі у складі якої були А. Бараль (Савка) і М. Левицький, приймав В. І. Ленін, який уважно стежив за розвитком комуністичного руху в Західній Україні.

На основі ленінських настанов, програмних документів Комінтерну і КПП, за участю широкого партійного активу розробляла КПЗУ свою політичну лінію і форми організаційної будови. Рішення партійних з'їздів та конференцій КПЗУ ставали законом діяльності для кожного комуніста. КПЗУ успішно втілювала в життя ленінську настанову «змцнювати всіма силами зв'язок партії з масою робітничого класу...»²⁴, постійно висувала передових робітників і селян в керівні партійні органи. У ході революційних боїв в рядах партії вирости і загартувались такі самовіддані борці за долю трудящих, як А. Ба-

²² KPP. Uchwały i Rezolucji, t. I, Warszawa, 1954, стор. 228.

²³ Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів і матеріалів, ч. I (1921—1928 рр.), Луцьк, 1957, стор. 135.

²⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 10, стор. 163.

раль (Савка), С. Бойко, С. Букатчук, Г. Іваненко (Бараба), М. Заячківський (Косар), В. Корбутяк, В. Коцко, О. Коцко, Й. Крілик (Васильків), Р. Кузьма (Турянський), М. Теслюк, І. Тишик, М. Павлик, Ф. Приступа, Й. Скрипа, К. Саврич (Максимович), Н. Хомин та ін.

Комуністична партія Західної України у своїй діяльності добивалася провідної ролі робітничого класу в революційно-визвольному русі, зміцнення бойового союзу пролетаріату і трудового селянства. Так, V конференція КПЗУ (квітень 1924 р.) поставила перед партією завдання «...переорієнтуватися відносно своїх організаційних завдань та покласти центр уваги на промислові осередки та міста З(ахідної) У(країни) та збільшити в самій партії число членів робітників»²⁵. Це питання було в центрі уваги і в роботі наступних партійних з'їздів.

В організаційній перебудові партії, в ідейному зміцненні її рядів на принципах ленінізму особливу велику роль відіграв II з'їзд КПЗУ (жовтень 1925 р.). «В організаційному відношенні,— вказувалось в резолюції з'їзду,— більшовизація партії не означає нічого іншого, як створення еластичної, гнучкої організації, котра в щоденній організаційній роботі реалізує принципи теорії та практики комунізму, котра мобілізує і підготовляє маси до рішучого, побідного бою. Партія повинна бути всюди, де тільки є працюючі маси»²⁶.

Після V конференції КПЗУ партія перейшла на створення партійних організацій не за місцем проживання, як було раніше, а за виробничим принципом. II з'їзд КПЗУ, відзначивши певну роботу по перебудові партії в Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні, Львові, Стрию та в інших місцевостях²⁷, вказав: «Реорганізація партії на основі фабричних гуртків— це найголовніше завдання, котре стоїть перед нами... Комгурток, організований в якомусь підприємстві, є партійною душою цього підприємства, є партійною стійкою, найдалше висунутою в маси, при допомозі якої партія може мобілізувати ці останні довкруги своїх кличів»²⁸.

В основу рішень II з'їзду КПЗУ були покладені тези «Більшовизація партії», розроблені на основі постанови оргбюро Виконкому Комінтерну від 4 травня 1925 р., в якій, зокрема вказувалось, що «більшовизувати партію, це значить підготувати її до ролі справжнього авангарду робітничого класу та до ролі організатора соціалістичної революції»²⁹.

II з'їзд КПЗУ прийняв Статут партії, який визначав форми організаційної будови партії, методи її діяльності, норми партійного життя. Основні закони партійного життя забезпечували зміцнення єдності партійних рядів, послідовне здійснення демократичного централізму, колективності керівництва, залізної пролетарської дисципліни, розвитку критики і самокритики. Вводилась чітка структура КПЗУ: комуністичний гурток, районний, повітовий і окружний комітети партії. З'їзд ухвалив ліквідувати інститут партійних функціонерів і замінити його інструкторським апаратом Центрального Комітету, за допомогою якого підтримувався живий зв'язок з місцевими організаціями, низовими партійними комітетами.

Значну увагу з'їзд приділив питанням добору та виховання партійних кадрів. «Партійний кадр,— вказувалось в резолюції з'їзду,— постає

²⁵ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 38, арк. 28.

²⁶ Цит. за кн.: Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1928 рр., Львів, 1965, стор. 177.

²⁷ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 46, арк. 160.

²⁸ Є. М. Галушко. Назв. праця, стор. 177.

²⁹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 48, арк. 17.

не в результаті формальних виборів, а в результаті випробування людей в практичній роботі, в щоденній боротьбі. Потрібно тільки звернути увагу на цю справу та найбільш активних і найбільш відданих революції робітників втягати в керівничі органи партії...»³⁰.

На час II з'їзду на Західній Україні діяло 10 окружних, 29 повітових, 36 районних партійних комітетів. Лише за період від V конференції до II з'їзду КПЗУ (квітень 1924 — жовтень 1925 рр.) відбулося 11 пленумів Центрального Комітету, 37 окружних конференцій, 102 засідання Секретаріату ЦК, на яких обговорювалися найрізноманітніші питання діяльності партії.

422 первинні організації об'єднували 678 робітників і 1065 селян³¹.

Соціальний і національний склад КПЗУ яскраво характеризує якісний аналіз складу делегатів III з'їзду партії. На з'їзд було обрано 12 робітників, 12 селян, 11 представників інтелігенції — всього 35 чол., серед них — 20 українців, 8 євреїв, 6 поляків та ін. Середній вік делегатів з'їзду — 27 років, середній партійний стаж — 5 років, на кожного делегата з'їзду в середньому припадало по одному року ув'язнення³².

У складних умовах підпілля, постійних переслідувань урядових властей та підступів українських буржуазних націоналістів, комуністи Західної України самовіддано боролися за соціальне і національне визволення трудящих. «Немає на наших землях міста і села, де б протягом того двадцятиріччя не відбувалися революційні виступи, — згадував бувший секретар ЦК КПЗУ М. Теслюк. — Досить сказати, що від 1919 до 1939 року в боротьбі загинули сотні тисяч трудящих і серед них — понад десять тисяч членів КПЗУ»³³.

Запорукою успіхів КПЗУ в керівництві революційно-визвольним рухом трудящих була організованість і єдність партії. На власному досвіді в 1927—1928 рр., коли партія переживала розкол, викликаний об'єктивними і суб'єктивними причинами в процесі вироблення національної політики, комуністи Західної України переконалися, якої шкоди може завдати революційній справі відсутність єдності в партії.

Керівним принципом організаційної будови і діяльності КПЗУ завжди був принцип демократичного централізму. Поєднання в ньому централізму і демократії було об'єктивною необхідністю, що базувалася на врахуванні реального процесу розвитку класової боротьби і розвитку самої партії. Без централізму була б неможлива справді революційна, марксистсько-ленінська партія, як немислима вона і без внутріпартійної демократії. Повна демократія, свобода думок при обговоренні всіх питань, підкреслював В. І. Ленін, залізна дисципліна і єдність дій при втіленні в життя прийнятих рішень — такий непорушний закон життя партії³⁴. Тільки правильне і вміле поєднання централізму і демократії гарантує бойовитість партії, виконання нею своєї ролі політичного вождя мас.

Комуністична партія Західної України постійно керувалася вказівками В. І. Леніна, який, розвиваючи вчення про політичні, організаційні та ідеологічні основи революційної партії робітничого класу, вказував на необхідність їх конкретного застосування в залежності від умов

³⁰ Є. М. Галушко. Назв. праця, стор. 178.

³¹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 46, арк. 62.

³² Там же, спр. 96, арк. 202—204.

³³ «Вільна Україна», 30 березня 1979 р.

³⁴ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 24, стор. 185.

діяльності партії та її завдань на окремих етапах революційної боротьби.

До КПЗУ, яка діяла у виключно важких нелегальних умовах, повною мірою відносяться вказівки В. І. Леніна про те, що було б пустою фразою вимагати дальшого розвитку демократичних форм від партії, що вимушена вести напружену, сповнену небезпеки, підпільну боротьбу. Однією з головних умов перемоги над буржуазією за таких умов, писав В. І. Ленін, є «...безумовна централізація і найсуворіша дисципліна пролетаріату...»³⁵. КПЗУ суворо дотримувалась цих ленінських настанов. «Зцентралізована ленінська партія, єдиний ленінський провід, єдиний революційний рух на цілому терені нинішньої Польщі,— писав у директиві «Всім окрпарткомам КПЗУ» в грудні 1925 р. ЦК,— ось як поставив справу другий з'їзд КПЗУ»³⁶.

На необхідність дотримання ленінських принципів демократичного централізму, як головної умови збереження і зміцнення згуртованої і монолітної, тісно зв'язаної з масами партії, вказувалось і в рішеннях III з'їзду КПЗУ. «Умови сучасної боротьби партії,— зазначалось у рішеннях з'їзду,— диктують цілій партії найтісніше, найміцніше скупчення своїх лав довкола ЦК КПП..., зміцнення й безумовне впровадження в життя партдисципліни, послідовне переводження в цілій партії від верху до низу ленінсько-більшовицьких організаційних принципів»³⁷.

І в умовах підпілля КПЗУ робила все можливе, щоб забезпечити кожному комуністові можливість активної участі в усіх партійних справах. За рідким виключенням, систематично відбувалися збори первинних парторганізацій, засідання райкомів, повіткомів, окружкомів, Центрального Комітету, Секретаріату і Політбюро, скликалися окружні і загальнопартійні конференції, з'їзди партії.

На нараді активу Тернопільського окружкому КПЗУ, наприклад, у лютому 1933 р. обговорювали питання підготовки до окружної партійної конференції. В окрузі на той час були проведені конференції в усіх повітових і районних комітетах партії, крім Бережанського³⁸. У роботі ж дев'яти окружних конференцій, які відбулися перед IV з'їздом КПЗУ (жовтень — листопад 1934 р.), взяло участь 118 комуністів³⁹. Центральні органи партії, відділи ЦК і окружних комітетів підтримували зв'язки з місцевими організаціями, а через них — з масами трудящих. Питання партійного життя і керівництва революційним робітничим, селянським і національно-визвольним рухом активно обговорювалися на сторінках партійної і прогресивної преси. За роки діяльності КПЗУ під керівництвом комуністів виходило близько 200 газет і журналів⁴⁰.

КПЗУ особливого значення надавала поєднанню легальної і нелегальної роботи. «Пов'язання легальної роботи з нелегальною, масової роботи з конспірацією»⁴¹ розглядалося партією як одна з головних умов підготовки мас до соціалістичної революції.

Аналіз документів з'їздів і конференцій КПЗУ, партійних комітетів свідчить про те, що в усій своїй діяльності партія послідовно дотри-

³⁵ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 6.

³⁶ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 49, арк. 49.

³⁷ Там же, спр. 100, арк. 29.

³⁸ Тернопільський обласний державний архів, ф. 231, оп. 1, спр. 1802, арк. 67.

³⁹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 175, арк. 51.

⁴⁰ Й. Т. Цьох. Комуністична преса Західної України. (Роль друкованої пропаганди в ідеологічній діяльності КПЗУ). 1919—1939 р. Львів, 1966, стор. 13.

⁴¹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 6, оп. 1, спр. 8, арк. 104.

мувалась ленінських настанов працювати скрізь, де є маси. У професійних спілках, економічних, культурно-освітніх, спортивних та інших організаціях КПЗУ мала свої фракції і через них, об'єднуючи навколо комуністів найбільш свідомих робітників і селян, піднімала на боротьбу маси трудящих.

Активну роботу проводила КПЗУ в таких напівлегальних організаціях як «Союз пролетаріату міст і сіл» (1922—1924 рр.), «Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання» — «Сельроб» (1926—1932 рр.), «Українське селянське об'єднання» (1931—1934 рр.) та ін. Через законспіровані комуністичні фракції КПЗУ спрямовувала діяльність цих організацій на дальший розвиток революційно-визвольного руху. Використовуючи напівлегальні організації, комуністи зміцнювали зв'язки з трудящими, завойовували їх довір'я, провадили значну роботу в читальнях «Просвіти», гуртках «Рідна школа», кооперативних об'єднаннях і т. д. Зокрема, у 1937 р. під впливом КПЗУ перебувало 131 культурно-освітнє, кооперативнє і спортивнє об'єднання Станіславського, 18 — Волинського, 46 — Тернопільського, 62 — Львівського воеводств⁴².

Зразком творчого застосування марксистсько-ленінського вчення в конкретних умовах є і парламентська діяльність КПЗУ. На виборах 1922, 1928 і 1930 рр. західноукраїнським трудящим вдавалося провести своїх представників до польського сейму. КПЗУ спрямовувала їх діяльність на використання сеймової трибуни для політичного виховання трудящих, викриття антинародної політики експлуататорських класів панської Польщі та їх партій. Депутати від трудящих мали найтісніші зв'язки з робітниками і селянами, часто виступали на зборах і мітингах, вносили до сейму законопроекти і запити, допомагали партійним комітетам організовувати революційні акції, поширювали директиви партії місцевим організаціям. Парламентська діяльність КПЗУ була високо оцінена Комінтерном.

Створена на основі ленінських організаційних принципів, творчо розвиваючи їх в умовах конкретної дійсності, Комуністична партія Західної України стала справжнім авангардом революційно-визвольного руху трудящих. У всій своїй діяльності комуністи Західної України підтримували найтісніші ідейно-політичні зв'язки з бойовим загоним ленінської партії — Комуністичною партією (більшовиків) України. Вони високо оцінювали допомогу братнього КП(б)У, в оволодінні її багатим досвідом вбачали запоруку успіхів у своїй діяльності. «В цій відповідальній роботі,— вказувалось в резолюції ІІІ з'їзду КПЗУ,— міцною нашою зброєю буде братерська піддержка і допомога КП(б)У, використання нами того величезного досвіду революційної роботи, який придбала КП(б)У за роки свого існування»⁴³.

Відстоюючи інтереси західноукраїнських трудящих, висловлюючи переконаність у кінцевій перемозі, Комуністична партія Західної України в листопаді 1936 р. у маніфесті «За волю, за щасливе майбутнє українського народу!» вказувала: «Комуністи заявляють перед лицем нашого народу, що вони не знатимуть втому в боротьбі за право до цілковитого самоокреслення Західної України, до цілковитої соціальної свободи і незалежності. Це своє історичне право народні маси

⁴² Івано-Франківський обласний державний архів, ф. 2, оп. 1, спр. 1429, арк. 66—71; Ровенський обласний державний архів, ф. 33, оп. 2, спр. 93, арк. 97; Тернопільський обласний державний архів, ф. 231, оп. 1, спр. 3201, арк. 14; спр. 3203, арк. 108.

⁴³ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 233, оп. 1, спр. 100, арк. 24.

Західної України здійснять тільки в союзі і братерській єдності з працюючими цілої Польщі. Всіх, кому дорога воля і щасливе майбутнє всього українського народу, кому дороге історичне завдання всіх українських земель — комуністи кличуть до спільної боротьби на шляху, який показали нам наші радянські брати»⁴⁴.

Досягнення грудящих Радянської України в соціалістичному і національно-культурному будівництві були запалюючим прикладом для робітників і селян Західної України в їх боротьбі за соціальне і національне визволення. Комуністи бачили саму надійну гарантію повного визволення трудящих Західної України у возз'єднанні всіх українських земель під зорею Радянської влади, в братній сім'ї радянських республік.

⁴⁴ За волю, за щасливе майбутнє українського народу! Маніфест ЦК КПЗУ, Львів, листопад 1936 р.

КОМУНІСТИ БУКОВИНИ — ПОСЛІДОВНІ БОРЦІ ЗА ТОРЖЕСТВО ІДЕЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ (20—30-ті РОКИ)

З. Б. БРАСЛАВСЬКИЙ (Чернівці)

Пролетарський інтернаціоналізм — один з головних принципів марксизму-ленінізму. Причому, як учив В. І. Ленін, «суть не в «проголошенні» інтернаціоналізму, а в тому, щоб уміти бути, навіть у найтрудніші часи, інтернаціоналістом на ділі»¹⁻².

В роки боярсько-румунської окупації Північної Буковини комуністи цього краю, що відзначався багатонаціональним складом населення, керуючись ленінськими настановами, приділяли у своїй діяльності велику увагу питанню інтернаціонального виховання трудящих. В умовах розгугу великодержавного румунського шовінізму, штучного розпалювання міжнаціональної ворожнечі буржуазними націоналістами та сіоністами ця робота мала винятково важливе значення. Питання діяльності крайової комуністичної організації Буковини по вихованню трудящих у дусі пролетарського інтернаціоналізму порушено у ряді досліджень³. Однак вказана проблема вимагає дальшого вивчення. У даному повідомленні зроблено спробу висвітлити окремі аспекти діяльності комуністів Буковини по інтернаціональному вихованню трудящих краю, зокрема складову частину цієї діяльності — боротьбу проти українського буржуазного націоналізму та сіонізму.

Крайова комуністична організація Буковини (з 1918 по 1926 р.— Компартія Буковини; з початку 1927 р.— крайова комуністична орга-

¹⁻² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 31, стор. 172.

³ К. Г. Цилко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, Чернівці, 1958; О. Макаренко. Провал імперіалістичних замірів щодо України (1924—1929), К., 1967; І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920), К., 1957; В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець, Н. Сирота, Б. Тимошук. Північна Буковина, її минуле і сучасне, Ужгород, 1969; В. М. Курило. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Буковині, Чернівці, 1973; П. Василенко. Нема безіменних героїв, Ужгород, 1967; І. Фостій. Іван Дмитрович Стасюк, Ужгород, 1969 та ін.

нізація у складі Компартії Румунії) була створена у листопаді 1918 р. Вона діяла в умовах диких репресій та жорстокого політичного терору, що особливо посилювалися після поразки героїчного Хотинського повстання. Це вимагало від кожного комуніста дотримання найсуворішої конспірації, міцної дисципліни, мужності і витримки.

Згуртовуючи багатонаціональні за своїм складом трудящі маси Буковини (крім українців, тут жили молдавани, румуни, угорці, німці, росіяни, євреї, поляки та представники інших національностей), піднімаючи їх на революційну боротьбу проти окупантів, комуністи краю докладали всіх зусиль для виховання робітників і селян на непохитних принципах пролетарського інтернаціоналізму, класової солідарності. Дороговказом для них було положення В. І. Леніна про те, що «хто хоче служити пролетаріатові, той повинен об'єднувати робітників усіх націй, борючись неухильно з буржуазним націоналізмом і «сеоїм» і чужим»⁴.

Комуністична організація краю послідовно дотримувалася стратегії і тактики Комінтерну з національного питання, розповсюджувала серед трудящих літературу, що видавалася ним, боролася за відлив лівих соціал-демократів від 2^{1/2} Інтернаціоналу.

Велике значення для діяльності крайової комуністичної організації мали рішення II конгресу Комінтерну (липень — серпень 1920 р.), який приділив багато уваги колоніальному і національному питанням, вказав на необхідність рішучого викриття ідеології сіонізму. На конгресі, зокрема, відзначалося, що сіоністи ведуть роботу серед відсталих верств трудящих євреїв, намагаються створювати в різних країнах пролетарські групи із сіоністськими тенденціями⁵.

Виступаючи на спільному засіданні представників соціал-демократичної і профспілкової організації краю 21 липня 1920 р., тобто саме тоді, коли у Петрограді працював II конгрес Комінтерну, комуніст Й. Хучнекер заявив, що він «усією душею виступає за III Інтернаціонал» і що «всі робітники навіть думати не повинні про ніякий інший рух, крім комуністичного, адже таким шляхом можливе звільнення трудящих всього світу від рабства»⁶.

Велику роль в інтернаціональному вихованні трудящих відіграла газета буковинських комуністів «Громада», відповідальним редактором якої був С. Канюк. Вона мала послідовно революційне спрямування, сміливо виступала на захист Країни Рад, про що, зокрема, виразно свідчать і білі плями на її сторінках, де замість тексту стояло набране великим шрифтом слово «Цензуровано».

Полум'яний керівник комуністів краю С. Канюк вчив робітників: «Наша сила в єдності, її треба зміцнювати кожного дня і рішуче добиватися здійснення кінцевої цілі пролетаріату»⁷. Ці ж думки широко пропагувалися і в редакційній газеті.

«Громада» проголошувала, що «загальне братерство мусить взяти верх над кровожадним націоналізмом»⁸, систематично пропагувала ленінські положення про непримиренність пролетарського інтернаціоналізму та буржуазного націоналізму. В одній із своїх передових статей «Соціалісти та націоналісти» газета писала: «Виходить бути національним значить здобувати для отих панів силу, дбати про те, щоб

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 24, стор. 119.

⁵ Второй конгресс Коммунистического Интернационала, М., 1934, стор. 141.

⁶ В. Курило. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Буковині, стор. 140.

⁷ І. Фостій. Назв. праця, стор. 47—48.

⁸ «Громада», 31 березня 1921 р.

їх зиски збільшилися, щоб все майно було в їх руках». Тут же вона пояснювала позицію комуністів у національному питанні: «Ми проло відуємо братню любов між робочими народами і вимагаємо, щоб робочий народ всіх країн з'єднався, аби легше міг позбутися всіх дармоїдів, трутнів, своїх гнобителів»⁹.

Велике значення для успішної роботи комуністів Буковини по інтернаціональному вихованню трудящих краю мали рішення з'їздів і пленумів ЦК КГР, зокрема V з'їзду партії (січень 1932 р.). Серед інших важливих питань, розглянутих його делегатами, було й національне питання. З'їзд відзначив, що на Буковині «румунські імперіалісти проводять політику насильницької денационалізації українського населення, оголосивши українців «румунами», що забули свою материнську мову внаслідок пригноблення з боку колишньої Австро-Угорщини»¹⁰. На з'їзді наголошувалося, що буржуазія пригноблених народів повністю змикається з румунським імперіалізмом, що в Румунії не існує жодної буржуазної партії поневолених народів, яка б вимагала національного визволення чи боролася проти окупантів. Так, характеризуючи буржуазну Українську національну партію Буковини, з'їзд вказав, що вона всіма всіма засобами паплюжить Радянську Україну, виступає проти революційної організації буковинських трудящих «Визволення», проводить політику угодовства і прислужництва щодо катів українського народу — румунських імперіалістів. З'їзд показав, що сіоністські організації на Буковині, в Бессарабії і Трансільванії виражають інтереси єврейської буржуазії цих провінцій. Намагаючись поширити свій вплив на єврейські трудящі маси, сіоністи ставлять перед собою завдання шляхом безсовісного обману відірвати їх від революційного руху, граючи на національних почуттях і відсталості»¹¹.

Комуністи Буковини викривали реакційну суть великодержавного румунського шовінізму, зрадницьку роль українських буржуазних націоналістів щодо українського трудящого населення. На конкретних фактах вони доводили цілковиту підпорядкованість так званої «української народної партії», створеної у 1926 р., інтересам румунської буржуазії, показували, що верховоди українських буржуазних націоналістів Василько, Лукашевич та інші намагалися виправдати окупацію Буковини боярсько-королівською Румунією, прищепити українському населенню дух рабської покорності румунським поміщикам і капіталістам.

Дедалі рішучішу боротьбу проводила комуністична організація краю проти сіонізму. Комуністи наголошували, що прямо чи опосередковано підтримувати сіонізм означає не що інше, як ставати поплічником рабинів та буржуїв, а в кінцевому підсумку грати на руку імперіалізові, який використовує сіонізм як знаряддя для досягнення своїх цілей. Активні учасники революційної боротьби на Буковині А. Вайсман, Б. Кац, С. Подолян, Е. Фінкель та інші згадують: «Ми, колишні комуністи-підпільники, що разом з комуністами інших національностей боролися за визволення трудящих нашого краю з-під гніту буржуазних експлуататорів, добре пам'ятаємо повадки буковинських сіоністів, які всіма силами намагалися відірвати трудящих євреїв від бойового союзу братів по класу — українців, молдаван, румунів,— щоб ослабити спільний фронт пригноблених у боротьбі проти експлуататорів. Ми не забули підлої зрадницької ролі ватажка буко-

⁹ «Громада», 12 травня 1921 р.

¹⁰ V съезд Коммунистической партии Румынии, М., 1932, стор. 119.

¹¹ Там же, стор. 122—123.

винських сіоністів Майера Ебнера та його поплічників, які у боротьбі проти трудящих йшли пліч-о-пліч з катами сигуранци і жандармерії. Ми тоді викривали сіоністів як найлютіших ворогів єврейських трудящих мас»¹².

З метою посилення свого впливу на широкі верстви трудящих комуністи Буковини йшли працювати в різні легальні організації, а в лютому 1929 р. самі створили масову легальну революційну організацію, яка в конспіративних цілях була названа партією українських трудящих Румунії «Визволення». Очоловали її видатні діячі комуністичного руху в краї І. Д. Стасюк, С. Ю. Лопуляк, М. В. Павлюк, Т. І. Григоряк та ін. Головою ЦК було обрано М. І. Ковальчука. Хоч «Визволення» формально й проголосило себе партією українських трудящих, фактично воно було багатонаціональною організацією, що послідовно дотримувалася принципів пролетарського інтернаціоналізму. «Членом партії,— зазначалося в програмі «Визволення»,— може бути і не українець, який добровільно бере на себе обов'язки члена всієї партії»¹³.

Створення масової революційної організації «Визволення» та її друкованого органу — газети «Борець» було значним успіхом комуністичного руху на Буковині.

Комуністи, зокрема через організацію «Визволення», проводили велику роз'яснювальну роботу серед трудящих різних національностей. На переконливих прикладах, фактах повсякденного життя вони показували їм, що «провідники так званих «національних партій», таких як українська, єврейська, німецька й інші, які важуться говорити у вашім імені, перейшли вже давно на сторону румунських панів й гноблять та висмикують» трудовий люд разом з ними¹⁴.

Викриваючи реакційну, насильницьку суть політики румунізації населення, комуністи водночас підкреслювали, що «всі пани в Румунії, без огляду на їх національну приналежність, злучилися вже давно до спільної боротьби проти всіх робітників і селян, будь вони румунами, українцями, німцями чи євреями»¹⁵.

Завойовуючи на свій бік легальні організації трудящих, комуністи створили майже у всіх профспілках нелегальні комуністичні осередки, завдяки яким діяльність профспілок набирала політичного характеру.

Бойовим помічником комуністів у справі інтернаціонального виховання трудящих була крайова комсомольська організація. У 1926—1927 рр. під керівництвом комуністів значно зросла кількість первинних комсомольських організацій у Чернівцях та інших містах, а також у багатьох селах Буковини.

Спроби сіоністів підпорядкувати своєму впливові єврейську учнівську молодь, відірвати її від революційної молоді інших національностей наштовхнулися на стійкий опір єврейських юнаків і дівчат, які стояли на комуністичних позиціях. Так, у грудні 1935 р. трибунал м. Хотина заслухав справу п'яти дівчат і юнаків-євреїв із с. Бабино та містечка Липкани, які звинувачувалися в розклеюванні комуністичних прокламацій. Характерно, що викликані на суд свідки — близько п'ятдесяти селян — всіляко захищали і виправдовували обвинуваче-

¹² Міражі і дійсність «землі обітованої», Ужгород, 1971, стор. 80.

¹³ В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець, Н. Сирота, Б. Тимошук. Назв. праця, стор. 104.

¹⁴ Чернівецький обласний державний архів (далі— ЧОДА), ф. 118, оп. 5, спр. 577, арк. 238—238 зв.

¹⁵ Там же.

них¹⁶. Це, звичайно, не завадило королівському судові покарати заарештованих комсомольців.

Революційна молодь різних національностей об'єднувалася у боротьбі проти спільного ворога, діяла в інтернаціональних за своїм складом комуністичних осередках. Про це, наприклад, свідчить зміст доповідної записки шефа Кельменецької секції жандармерії О. Голяну, в якій, зокрема, зазначається: «...Пантелеймон Білоус, він же Іван Білоус, син Пантелеймона і Домніки з с. Бузовиця-Хотини, закінчив ліцей у м. Хотині; вступаючи в дружні відносини з іншими учнями чоловічого та жіночого ліцеїв м. Хотина (звертаємо вашу увагу на Епельбойма Ісаака) сприймає їх комуністичні ідеї...»¹⁷.

Для посилення революційної роботи серед молоді, відвернення її від воєнізованих молодіжних організацій фашистського типу, створених реакційними колами румунської буржуазії, українськими буржуазними націоналістами та сіоністами, комсомольці за вказівкою комуністів з метою інтернаціонального виховання молоді створили організацію учнів «Червоний школяр», революційні студентські групи, «Товариство червоних рекрутів», які стали справді масовими, бойовими.

У 1931 р. зростає чисельно і значно активізувала свою діяльність комуністична організація у Чернівецькому університеті. Тут було створено «Революційний комітет чернівецьких студентів», який очолювали Андріан Сирота, Вальтер Ролл та інші. Вислужуючись перед окупантами, реакційна газетка «Гласул Буковиней» повідомляла: «Студенти влаштовували збори, де обговорювалися теорії Маркса, що давало можливість виявити істинних комуністів. Згодом були організовані комуністичні осередки по факультетах, які розгорнули дуже небезпечну комуністичну пропаганду. До складу «Революційного комітету чернівецьких студентів» входили делегати від цих осередків»¹⁸.

Молодіжні газети комсомольської організації Буковини «Дер юнге комуніст» («Молодий комуніст»), «Тінеретул ленініст» («Молодий ленінець») та інші, прокламації і листівки, що видавалися крайкомом комуністичної молоді, пристрасно закликали до інтернаціонального єднання трудящої молоді. «Хай живе Радянський Союз — Вітчизна всіх трудящих! Хай живе комуністична інтернаціональна молодь!», — такими словами починалося, наприклад, вміщене в газеті «Дер юнге комуніст» повідомлення про демонстрацію робітників 1-го серпня 1932 р. в Чернівцях¹⁹.

Важливу роль в інтернаціональному вихованні трудящих краю відігравала створена у 1925 р. місцева організація МОДР — «Червона допомога Буковини». Вона подавала моральну і матеріальну підтримку революціонерам — представникам різних національностей, що потрапили в катівні сигуранци, залучала до своєї діяльності не лише робітників і бідніше селянство, а й представників прогресивної інтелігенції та дрібної буржуазії. Так, у листівці Крайового комітету «Червоної допомоги Буковини» говорилося: «Організуйте всюди: в майстернях, на заводах, вулицях і районах, комітети дії проти фашистського терору на заводах і в тюрмах, комітети боротьби з війною про-

¹⁶ «Красная Бессарабия». 1935, № 12, стор. 25.

¹⁷ Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. Документи й матеріали, Чернівці, 1958, стор. 401.

¹⁸ «Гласул Буковиней», 8 липня 1932 р.

¹⁹ Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. Документи й матеріали, стор. 364.

ти Радянського Союзу, за революційний захист Радянського Союзу. Проводьте збори, організуйте демонстрації проти кривавого фашизму, який наносить однаковий удар як робітникам на заводах, так і безробітним, а також робітникам, які перебувають у тюрмах»²⁰.

Активна страйкова боротьба, що не припинялася аж до визволення краю у 1940 р., масові першотравневі та антифашистські демонстрації, мітинги і збори солідарності з Країною Рад, які проходили під лозунгами, що закликали до воз'єднання Північної Буковини з Радянською Вітчизною, — все це було чудовою школою підвищення класової самосвідомості, виховання інтернаціоналістських переконань у робітників та широких верств трудящих.

Під керівництвом крайової комуністичної організації у середині 30-х років відбулися масові виступи трудящих проти закону «нумерус валахікус», так званого закону «захисту національної праці», що надавав виняткову перевагу при працевлаштуванні особам румунської національності. Цей закон мав допомогти окупаційним властям, з одного боку, урізноманітнити прийоми насильницької румунізації населення, а з другого, — посіяти ворожнечу між трудящими різних національностей. 10 березня 1935 р. загальноміська чернівецька профконференція під впливом комуністів рішуче засудила закон «нумерус валахікус» і висунула вимогу права на працю незалежно від національності²¹.

Комуністи на неспростовних фактах показували трудящим расистську основу політики сіонізму, викривали підле співробітництво сіоністів з поліцією. Так, комуністи Чернівців розповіли робітникам про те, як запеклий сіоніст, власник шкіряного заводу Веклер доніс у сигуранцу на одного з керівників страйку робітника-єврея Н. Кігеля і дав хабаря за його арешт. Подібними вчинками відзначалися й власники ткацької фабрики «Плушул»²².

Кожен приїзд у Чернівці представників міжнародних сіоністських організацій комуністи використовували для викриття реакційної суті сіонізму, зокрема на конкретних прикладах ганебної діяльності прибулих, добивалися зриву сіоністських зборищ, на яких ті мали виступати. Так, за свідченням одного з керівників комуністичної організації Буковини у 30-х роках Б. Ш. Каца, 1933 р., на другий день після закінчення крайової конференції сіоністів, один з верховодів міжнародного сіонізму В. Жаботинський зустрівся із своїми чернівецькими спільниками в будинку Бунду (нині Актівний зал університету). За завданням міського комітету комуністичної організації туди проникла група комуністів, і, коли В. Жаботинський почав говорити, Мендель Готсфельд з гальорки на всю силу свого молодого голосу кинув у зал: «Петлюрівця — з трибуни!» Сіоністи залементували: «Неподобство! Серед нас комуністи!» Та їх лемент перекривали голоси комуністів: «Жаботинський кличе вас не в Палестину, а в гетто!», «Він захищає не євреїв, а ротшільдів!», «Не слухайте його!» Зустріч була зірвана.

Важливою ділянкою роботи комуністів по викриттю буржуазного націоналізму була їх наполеглива боротьба проти так званого австромарксизму, бундівської ідеології. В результаті величезної роботи, проведеної, наприклад, Сторожинецькою комуністичною організацією, яку

²⁰ Там же. стор. 375.

²¹ Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 3535, оп. 1, спр. 180, арк. 25—26.

²² Р. М. Бродский, Ю. А. Шультмейстер. Сионизм — орудие реакции, Львов, 1976, стор. 70.

очолювали С. Ю. Лопуляк та М. Курцман, наприкінці 20-х років від місцевої організації Бунду відійшло багато її членів.

Про силу ударів, що їх завдавали комуністи по сіоністських підступах свідчить хоча б той факт, що 24 листопада 1932 р. сіоністи на своїх зборах, що відбулися в Єврейському національному будинку, змушені були прийняти рішення про негайне створення грошового фонду «для ведення боротьби проти лівих євреїв-комуністів»²³.

Діяльність комуністів по інтернаціональному вихованню трудящих сприяла ізоляції українських буржуазно-націоналістичних та сіоністських організацій, послабленню їх впливу на маси. Ідеї пролетарського інтернаціоналізму, міжнародної солідарності трудящих дедалі глибше доходили до свідомості трудівників міст і сіл краю.

Яскравим виявом дієвості інтернаціонального виховання поневолених трудящих мас краю стала їх активна підтримка героїчної боротьби іспанського народу за свою свободу в 1936—1939 рр. У Чернівцях і повітах Буковини були створені комітети допомоги республіканській Іспанії, які збирали для трудящих цієї країни гроші, медикаменти, одяг. Десятки молодих антифашистів-буковинців із зброєю в руках воювали в Іспанії у складі героїчних інтербригад. Символом безмежної відданості справі робітничого класу стало ім'я легендарного генерала Емілія Клебера (М. Штерн) — командира 11-ї інтербригади, вихідця із с. Волоки Вижницького повіту. У численних боях, які вела республіканська армія проти об'єднаних сил франкістів та німецько-італійських фашистських з'єднань, смертю героїв загинули: інтербригадівці-буковинці К. Бодян, І. Кирилюк, Б. Юрграу, І. Ілюк, В. Бург, М. Василичук, Мандель та інші²⁴.

Про те, наскільки органічними ставали інтернаціоналістські переконання для поневолених румунськими окупантами трудящих мас, яскраво свідчить життя сина селянина-бідняка з Клішківців Семена Побережника. Рятуючись від служби у королівській армії, він опинився за океаном. Поневіряння на фермах Канади, заводах Форда у США, тюрми не зломали бойового духу буковинця. У 30-х роках він — активний учасник революційного робітничого руху в Бельгії, Голландії, Франції, де став членом комуністичної партії. Під час громадянської війни в Іспанії Семен Побережник — борець 12-ї інтернаціональної бригади, якою командував легендарний генерал Лукач (Мате Залка). По фронтових дорогах Іспанії шофер Чебан (Семен Побережник) возив Моріса Тореза, Долорес Ібаррурі, Луїджі Лонго, Пабло Фріца (генерал армії Батов), Малино (маршал Малиновський), Петровича (маршал Мерецков), Павлито (генерал Родимцев)²⁵.

Вихідці з Буковини активно боролися за справу робітничого класу і в ряді інших країн. Так, полум'яним інтернаціоналістом був вихованець комсомолу Буковини Йосип Кліщ, який увійшов в історію французького робітничого й комуністичного руху як один з його героїв. Ще в Хотині Й. Кліщ разом з І. Каркавчуком, П. Білоусом, О. Лопушанською, Ш. Кривим та іншими членами комуністичного підпілля Хотина був звинувачений королівськими властями в «комуністичній агітації, яка становить небезпеку для держави і є частиною загальноповітового плану дій за вказівками Чернівецького обласного комуністичного комітету»²⁶.

²³ ЧОДА, ф. 38, оп. 1, спр. 7859, арк. 5.

²⁴ Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 3535, оп. 1, спр. 180, арк. 34.

²⁵ С. Побережник. Крутые перевалы, М., 1975.

²⁶ «Радянська Буковина», 2 липня 1977 р.

Численні документи того часу неспростовно свідчать про дедалі більше піднесення руху трудящих краю на підтримку боротьби, що її вели робітники окупованої королівськими військами Бессарабії, корінних провінцій Румунії, зокрема Плоєштського нафтового району, а також інших капіталістичних країн Заходу. Організаторами цього руху були комуністи. Так, у листівці (7 лютого 1933 р.) Крайового комітету КПП зазначалося: «Товариші трудячі міст і сіл Буковини! Ми не можемо залишатися байдужими перед історичними подіями, які розгорнулися за ініціативою героїчного пролетаріату долини Прахови у всіх кутках країни.. Вимоги, за які борються робітники Плоєшт та інших міст і населених пунктів, справедливі, і ми повинні підтримувати їх героїчну революційну боротьбу, бо їх класові інтереси — це й наші інтереси, їх боротьба — це й наша боротьба, їх перемога й успіх — це й наша перемога, наш успіх»²⁷.

Та найбільш переконливим доказом постійного зростання класової, інтернаціоналістської свідомості трудящих Буковини був масовий рух на захист Країни Рад, гаряча підтримка соціалістичного будівництва в СРСР, боротьба за возз'єднання з Радянською Батьківщиною. Яскравим підтвердженням цього є героїчне Хотинське повстання 1919 р., масові переходи кордону допризовниками і вступ їх до лав Червоної Армії в 1920 р., страйки і демонстрації трудящих, що постійно проходили під лозунгами з вимогою возз'єднання Північної Буковини у єдиній Радянській державі. Особливо масового характеру рух трудящих за возз'єднання з Радянською Батьківщиною набрав у 30-і роки. Комуністи систематично організовували відзначення чергових роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції, розповсюджували видані масовим тиражем листівки, проводили збори, мітинги та демонстрації.

Про силу виступів трудящих Буковини у дні святкування річниць Великого Жовтня свідчать, зокрема, документи поліцейського управління. Так, у наказі генерального інспекторату жандармерії за № 43/932 від 27 жовтня 1932 р. жандармські пости попереджувались, що комуністи вирішили «в 15 річницю з дня більшовицької революції організувати мітинги на фабриках і заводах, майстернях та робітничих районах, а також вуличні демонстрації перед цивільними і військовими тюрмами і трибуналами...». У зв'язку з цим постам наказувалося «посилити патрулювання як вдень, так і вночі. Жандарми повинні знаходитись більше всього серед населення для того, щоб заздальгідь одержати всяку інформацію»²⁸. Однак, незважаючи на всі зусилля, зірвати виступи трудящих як у 15-у, так і в наступні річниці Великого Жовтня окупаційним властям не вдалося.

Кожного року 1 серпня трудячі під керівництвом комуністів проводили антивоєнні демонстрації, які проходили під лозунгами відвернення антирадянської війни, з вимогою возз'єднання Північної Буковини з соціалістичною Вітчизною — СРСР.

Наприкінці 30-х років правлячі кола Румунії вдалися до жорстокого терору, з допомогою якого намагалися придушити революційну національно-визвольну боротьбу широких народних мас краю, ослабити їх волю до возз'єднання із своїми братами на Сході.

Після приходу у вересні 1939 р. Червоної Армії на сусідні західноукраїнські землі, що перебували під окупацією буржуазно-поміщицької Польщі, і возз'єднання їх з Радянською Україною багато ро-

²⁷ Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. Документи й матеріали, стор. 377—378.

²⁸ Там же, стор. 366

бітників і селян Північної Буковини стало тікати на ці землі. Комуністи навіть в умовах жорстоких репресій не припинили роботи по мобілізації трудящих на боротьбу за соціальне й національне визволення, вони роз'яснювали їм, що великий день воз'єднання з Країною Рад наближається, що Радянська Вітчизна обов'язково подасть руку допомоги.

Очолювана комуністами тривала боротьба трудящих Бессарабії, Північної Буковини, Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів за визволення злилася з боротьбою Радянської країни проти незаконного акту загарбання Румунією цих земель і завершилася цілковитою перемогою.

ПРО БОРТЬБУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПРОТИ РЕАКЦІЙНОГО КЛЕРИКАЛІЗМУ

В. В. ДОБРЕЦОВА (Львів)

У постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» підкреслюється необхідність постійного викриття всіляких підступів наших ідейних ворогів — політиків і пропагандистів з табору антикомунізму, які ведуть шалений наступ на умі радянських людей, намагаються «...з допомогою найбільш витончених методів і сучасних технічних засобів отруїти їх свідомість наклепами на радянську дійсність, очорнити соціалізм, прикрасити імперіалізм, його грабіжницьку, нелюдську політику й практику»¹. У перші лави ідейних ворогів соціалізму пнуться й реакційні клерикали, зокрема пастирі з так званої «української католицької церкви» (УКЦ).

Антикомунізм й антирадянщина в ідеології, політиці і практиці уніатського реакційного клерикалізму — явище не нове. Одразу після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції уніатська верхівка рішуче виступила проти молоді Країни Рад, а на західноукраїнських землях — проти Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) — бойового загону міжнародного комуністичного руху. «Українські попи, — писала прогресивна газета «Сила», — є складовою частиною західноукраїнської буржуазії..., є свідомі вороги українського національного визволення працюючих, тому що вони є ворогами їх класового визволення»².

Однак надії верховодів католицької і уніатської церков на загибель Радянської влади під час громадянської війни та інземної воєнної інтервенції не здійснилися. В умовах зростання впливу СРСР на міжнародній арені, піднесення революційної боротьби трудящих капіталістичних країн церковники змушені були змінити форми і методи своєї антирадянської діяльності. Головна ставка тепер робилася на об'єднання всіх контрреволюційних сил і підготовку нової світової війни, розпалювання воєнного психозу і антирадянської істерії, виховання кадрів шпигунів і диверсантів, знищення Комуністичної партії.

Головним інструментом антикомуністичної, антирадянської кампанії клерикалів на Західній Україні стала організація «Католицька ак-

¹ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 6.

² «Сила», 24 серпня 1930 р.

ція» (К. А.), створена у Львові в січні 1931 р. на конференції греко-католицьких єпископів.

У статуті К. А., зокрема, вказувалося, що її завданням є «створення... католицьких організацій для цілей святого апостольства (тобто «втілення в життя, оборона католицьких принципів у житті людини, родини і суспільства») під гаслом: «Лицарі Христа всього світу, об'єднайтесь у боротьбі за божу і через неї за національну (тобто націоналістичну. — В. Д.) справу!».

Саме такою організацією став «Український католицький союз» (УКС) — клерикально-націоналістична партія, створена Шептицьким у рамках К. А. в 1931 р. За словами газети «Сила», УКС був «українською частиною єдиної загальної протирадянської організації, що називається католицька акція»³.

Мета цієї партії, писав Ярослав Галан, полягала в регулюванні «русла політичного життя української Вандеї таким чином, щоб жодна другорядна ціль не прикрила головної: нещадної боротьби з революційним Сходом і того, щоб перше й останнє слово в стратегії цієї боротьби лишалося неодмінно за його преосвященством та безпосередніми його натхненниками»⁴.

У діяльності УКС чітко простежувалася ще одна характерна риса — беззастережна підтримка політики «пацифікації», тобто масових репресій, яку проводив польський буржуазно-поміщицький уряд на західноукраїнських землях. УКС закликав до посилення контрреволюційної діяльності, боротьби проти Народного фронту, проти атеїзму, до широкого використання з цією метою всіх засобів — преси, церковної літератури, проповідей, родинного душепастирства, провокацій тощо. Численні тижневі, місячні і кварталні звіти воеводських відділень поліції, що надходили у міністерство внутрішніх справ, повідомлення у клерикальній і націоналістичній пресі, листи селян і робітників до редакцій прогресивних газет та журналів свідчили, що священники і пастирі постійно доносили поліції про настрої трудящих, «лібералізацію» тих чи інших культурно-освітніх організацій, про збори і мітинги, організовані ними, про діяльність комуністичних і комсомольських організацій, які існували в певному повіті чи селі⁵.

Своєрідним посібником для членів УКС став щомісячний бюлетень головної ради цієї партії. В ньому вказувалося, що «почесним і поважним завданням УКС є поборювати ворожі струї комунізму», який «є нашим ворогом № 1».

Бюлетень зобов'язував «вивчати ворога», складати звіти про «ворожі струї, які нуртують у даній місцевості, околиці, про їх силу», регулярно повідомляти, «хто веде агітацію і чим найбільше з'єднує собі прихильників». Боротьба «проти розбивачів національної єдності, — вказувалося в бюлетені, — є нашим головним завданням», бо комунізм «є нашим смертельним ворогом».

Об'єктом ідеологічної обробки з боку війовничих клерикалів і українських буржуазних націоналістів, насамперед, стала західноукраїнська молодь. Вони всіляко намагалися поставити «молодь під прапори націоналізму..., зробити її носієм і реалізатором національної ідеї», прищепити їй «християнський світогляд», виховати «дійсних солдатів... апостолів у боротьбі з більшовицькими лозунгами...», навчити «першою хapatися за зброю», беручи за взірць «сучасну Європу», де «слово

³ «Сила», 10 травня 1931 р.

⁴ Ярослав Галан. Твори, т. 3, К., 1957, стор. 109.

⁵ Правда про унію. Документи і матеріали, Львів, 1968, стор. 181, 192, 217, 224, 247, 269; Документи розповідають, Ужгород, 1971, стор. 121, 137, 142, 150.

«людина» поступово починає зникати, а замінюється словами «нація» і «вождь»⁶.

Комуністична партія Західної України з самого початку свого існування докладала багато зусиль для роз'яснення народним масам реакційного характеру політики і практики клерикалів. Так, орган КПЗУ — журнал «Сяйво», даючи політичну оцінку ідеологічному спрямуванню «виховання» юнаків і дівчат західноукраїнських земель клерикалами і націоналістами, писав, що все робиться для того, щоб «зробити цю молодь слухняною, дійною коровою, щоб не брикаючись віддавала даремно свої сили, свій піт визискувачам. Все це для того, щоб зробити з молоді вірних слуг і оборонців капіталістичного ладу — царства небесного для капіталістів, обшарників і попів на землі..., щоб приготувати з молоді гарматне м'ясо для майбутніх воєн, для боротьби з визвольним рухом пригноблених мас, для нападу на самотню в світі країну трудящих...»⁷.

Першість серед молодіжних клерикальних організацій по праву належала «католицькій акції української молоді» (КАУМ), основними завданнями якої були «зберігати українську молодь для Христа», тобто виховувати кадри для втілення в життя ідей «християнського націоналізму», «паралізування руйницької роботи... різних партій» (насамперед комуністичної. — В. Д.), поширення католицького світогляду⁸.

Аналогічні функції виконували й інші націоналістичні молодіжні організації — «Орли», «Пласт», «Сокил», «Луг» тощо, які переважно перебували під впливом Організації українських націоналістів (ОУН) — цього зловісного диверсійно-терористичного загону українського буржуазного націоналізму, що виріс на ґрунті фашизму і антирадянщини. Дуже небезпечною для революційного руху, писав теоретичний орган ЦК КПЗУ — журнал «Наша правда», «є робота... націоналістичних організацій молоді, бо вони фашизують і милітаризують молодь під густою завісою псевдореволюційних опозиційних націоналістичних фраз, заплутуючи, отуманюючи ту молодь, що шукає справжнього шляху боротьби з фашизмом і окупацією, відриваючи її від революційного табору»⁹. ОУН, вказувалося в тезах II пленуму ЦК КПЗУ (січень 1929 р.), особливу увагу звертає на молодь і, спекулюючи на «національному романтизмі», який п'янить якусь її частину, підпорядковувала своєму впливові «Пласт», посилила свої позиції в ряді українських студентських корпорацій і «навіть намагається створювати свої гуртки серед української ремісничої і робочої молоді»¹⁰.

Боротьба за молодь, яка була втягнута до ворожих організацій, підкреслював ЦК КПЗУ, «з цілою системою фашизування і милітаризування молоді» — це важливе завдання комсомолу, Комуністичної партії, «цілого революційного табору, бо це боротьба за кадри в революційній боротьбі проти фашизму, це боротьба з підготовкою нападу на СРСР, боротьба за кадри для збройного захисту СРСР»¹¹.

⁶ «Студентський шлях», 1932, ч. IV, стор. 69; «Мета», 22 квітня 1932 р.; «Христос — наша сила», 29 січня 1933 р.; «Тризуб» (Париж), 13 грудня 1936 р.

⁷ «Сяйво», 1 липня 1929 р., ч. 2, стор. 1—2.

⁸ Гриней Назарко. Молодь. Її сучасний стан в різних краях Європи, Львів, 1935, стор. 24, 26. 90; «Львівські архієпархіальні відомости», 15 липня 1933 р., ч. VII, стор. 102—103.

⁹ «Наша правда», 1930, № 1—4, стор. 98.

¹⁰ Політична ситуація на Західній Україні та завдання КПЗУ. Тези, ухвалені II-м Пленумом ЦК КПЗУ в січні 1929 р., Львів, 1929, стор. 37.

¹¹ «Наша правда», 1930, № 1—4, стор. 98.

Українські пани, клерикали, шовіністи різних мастей, писав у 1936 р. прогресивний журнал «Знання», визначаючи сутність клерикально-націоналістичної пропаганди, «завжди закривають, як фіговим листком, свій голий, класовий протинародний інтерес національним прапором... Душа молоді затруєється шовіністичною зненавистю до других народів, ворожістю до всіх поступових сил народу. Свідомість затемнюється клерикальними передсудами. З молоді хочуть зробити слухне знаряддя для здійснення цілей, які перекреслюють змагання молоді до свободи й прав до життя».

Характерною рисою уніатського войовничого клерикалізму, як, до речі, і українського буржуазного націоналізму, було активне співробітництво його керівних діячів з окупаційними властями, що почували себе повновладними хазяями на західноукраїнських землях. Цьому не заважала навіть відверто шовіністична спрямованість національної політики польських правлячих класів, суть якої була чітко викладена в тезах міністерства воєнних справ Польщі про національне питання в Галичині і на Волині. В них, зокрема, зазначалося, що для «заспокоєння» місцевого населення необхідно проводити «насильницьку асиміляцію українського народу», забезпечити «перевагу польського населення на кордонах (з СРСР.— В. Д.)» тощо.

Великі надії при проведенні цієї політики уряд покладав на греко-католицьку церкву, рекомендуючи всебічно зміцнювати її позиції на сході, «підсилювати місіонерську діяльність шляхом збільшення парафій, семінарій тощо».

Платформою співробітництва уряду Пілсудського з уніатською церквою і українськими буржуазними націоналістами були антикомунізм та антирадянщина, а також спільні симпатії до німецького фашизму і т. п.

Справжнє обличчя західноукраїнських реакціонерів, суть і мету їх співробітництва з польським урядом наполегливо і принципово викривали Компартія Польщі, КПЗУ, прогресивна преса і світова громадськість. У той час, як українські робітники і селяни обливаються кров'ю, підкреслювалося, наприклад, у листівці ЦК КПЗУ, виданій у січні 1931 р., «Шептицькі, Левицькі і Галущинські лизали руки катам працюючих по міністерських передпокоях та зивали карати робітників і селян за виступи проти окупації... Вождь УВО Коновалець вже давно склав договір з міністром Юзефським про українські легіони проти Радянської України. Вожді УВО ошукують вас словами про боротьбу з окупацією, а на ділі враз з окупантами готуються до збройного нападу на Радянську Україну. Українська буржуазія... вже організує українські легіони по Соколах, Лугах та Пластах проти СРСР»¹².

Прогресивна газета «Українські робітничі вісти», що виходила в Канаді, писала: «У всій польській державі, на Західній Україні і Західній Білорусії піп — це державний інструмент, помічник дефензиви і жандармі, головний стовп польського фашизму. Віра в забобони, пекло і страх — це їх зброя для заковування широких мас у кайдани неволі, для них існує тільки римський папа, фашизм, поміщики і буржуазія, святим для них є особиста нажива...»¹³.

Одночасно з процесом зближення української і польської буржуазії на ґрунті спільних інтересів відбувався процес консолідації українських буржуазно-націоналістичних партій на платформі «всеукраїнства».

¹² ЦДІА УРСР у Львові, колекція листівок, № 439.

¹³ «Українські робітничі вісти» (Вінніпег), 9 липня 1929 р.

Її основні положення були розроблені на III з'їзді УНДО*. Це — ліквідація міжпартійних суперечностей; єдність у всіх проявах «національного життя»; спільна інформаційна і пропагандистська діяльність на міжнародній арені; єдина парламентська фракція у варшавському сеймі і т. д.¹⁴

Уніатська еліта активно підтримувала політику «всеукраїнства». Вона неодноразово підкреслювала, що міжпартійна гризня і чвари послаблюють націоналізм саме у той час, «коли нам необхідна найбільша солідарність і згода», коли «українці-католики почувають себе сто процентними націоналістами-патріотами... і здатні захищати свій релігійний націоналізм»¹⁵.

Посилення революційного руху в середині 30-х років і створення Народного антифашистського фронту викликали новий вибух антикомуністичної істерії серед націоналістів і уніатської верхівки. Десятки статей, надрукованих у їх пресі, сотні проповідей, проголошених у церквах, послання Шептицького, Хомишина та інших уніатських ієрархів містили заклики до «об'єднання національних сил і боротьби з спільним ворогом», до морального і фізичного «знищення інакомислячих». Яскравим свідченням неспроможності реакції зупинити розвиток процесу революціонування, полівіння трудящих мас, консолідації демократичних сил була так звана «Осторога... перед загрозою комунізму», видана митрополитом у 1936 р. В ній Шептицький погрожував застосуванням моральних та фізичних покарань щодо тих, хто «допомагає комуністам... у творенні «народних» чи «людових» фронтів»¹⁶.

Греко-католицька церква завжди з великою симпатією ставилася до фашистських режимів, але особливе захоплення викликало в неї встановлення фашистської диктатури в Німеччині. Це пояснювалося, перш за все, антирадянською, антидемократичною спрямованістю планів керівників «третього рейху», їх відкритою підготовкою до розв'язання війни проти СРСР, а також розрахунками церковників отримати з рук фашистів «самостійну» Україну.

Безпосередній контакт з гітлерівцями уніатська верхівка підтримувала через свого представника генерального вікарія митрата П. Вергуна, а також оунівців, які вірою і правдою служили абверу і гестапо. У спеціальному звіті Вергуна Шептицькому про роботу в Німеччині у 1936—1938 рр. вказувалося, що вона проходила «по лінії пропаганди антибільшовизму серед українського населення» шляхом читання спеціальних лекцій, доповідей на тему «Митрополит граф Шептицький» тощо. На лекціях, з якими Вергун виступав у багатьох містах Німеччини, були присутні представники німецької влади. Він підтримував постійні контакти з уніатськими священниками у Празі, Відні, відвідував там українські поселення і військові організації.

Комуністична партія Західної України постійно боролася проти реакційного клерикалізму, викривала його антинародну суть, вела атеїстичну роботу серед трудящих. При цьому комуністи керувалися ленінським положенням про те, що їх пропаганда, зокрема її атеїстична, повинна бути підпорядкована найважливішому завданню — розвитку

* УНДО — Українське націонал-демократичне об'єднання — утворилося у 1923 р. в результаті злиття «української трудової партії», «української партії національної праці» і націоналістичних груп української парламентської репрезентації. Об'єднувало представників великої і середньої української буржуазії, духовенства, буржуазної інтелігенції.

¹⁴ «Українські щоденні вісти» (Нью-Йорк), 16 лютого, 24 грудня 1929 р.

¹⁵ «Христос — наша сила». 23 квітня 1933 р.

¹⁶ Правда про уїну, стор. 272—273.

класової боротьби експлуатованих мас проти експлуататорів¹⁷. «Було б буржуазною обмеженістю забувати про те,— писав В. І. Ленін,— що гніт релігії над людством є лише продукт і відбиття економічного гніту всередині суспільства. Ніякими книжками і ніякою проповіддю не можна просвітити пролетаріат, коли його не просвітить його власна боротьба проти темних сил капіталізму»¹⁸.

У боротьбі з клерикалізмом комуністи враховували два моменти: по-перше, що церква матеріально зацікавлена в тому, щоб утримувати народ у темноті і релігійному рабстві; по-друге, що релігійні погляди глибоко вкорінилися у свідомості трудящих. Це вимагало від комуністів особливої гнучкості, такту, щоб не відштовхнути від партії маси, насамперед селянство.

У боротьбі за маси на етапі підведення їх до пролетарської революції КПЗУ широко використовувала масові легальні організації, які перебували під її впливом, пресу, збори, мітинги, кампанії пролетарської солідарності тощо. Пропагандистська робота Компартії була спрямована на викриття соціальної бази церкви, її класової суті, її ролі як пособника реакції на західноукраїнських землях. Так, II з'їзд КПЗУ (1925 р.) закликав комуністів посилювати боротьбу проти войовничого клерикалізму уніатської церкви, яка «є головною опорою польського імперіалізму і угодовства українського націоналістичного табору»¹⁹.

При розробці своєї стратегії і тактики КПЗУ чітко враховувала конкретно-історичні умови даного етапу і позиції різних політичних партій та організацій. Зокрема, в період нової економічної кризи і загострення класової боротьби особливу увагу комуністи звертали на процес консолідації антирадянського «українського фронту», до якого входили УНДО, радикали, петлюрівці, УВО та ін. До цього фронту, підкреслювалося в тезах II пленуму ЦК КПЗУ (січень 1929 р.), тісно примикає «уніатська церква...— зняряддя фашистського уряду» і сіонізм — «одне з важливих знярядь в системі польсько-фашистської окупації Західної України...». Політика ж польського уряду, як зовнішня, так і внутрішня, «концентрується передовсім навколо питання підготовки війни проти Радянського Союзу»²⁰.

КПЗУ, вказувалось у тезах, повинна проводити серед польських робітників велику цілеспрямовану роботу «проти впливів польського шовінізму, виховуючи польські працюючі маси — подібно як працюючі маси українські і єврейські — в дусі пролетарського інтернаціоналізму..., вказуючи, що соціальне визволення працюючих мас Польщі якнайшлібніше в'яжеться з поваленням польської фашистської окупації на Західній Україні і Західній Білорусії та приєднанням їх до матірніх радянських республік»²¹.

Безпосередня участь трудящих у революційній боротьбі, ідейно-виховна робота комуністів значною мірою сприяли поширенню атеїстичних настроїв серед робітників і селян Західної України. Це змушений був визнати навіть Шептицький, який у посланні духовенству Львівської архієпархії у 1927 р. писав: «Мало хіба найдеться сіл, в котрих не знайшлося одвертих пропагаторів невіри і атеїзму або того ж атеїзму, маскованого позорами (під виглядом.— В. Д.) комунізму чи то якогось сектантства». Далі він «з жалем» констатував, що акція «ворогів церк-

¹⁷ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 17, стор. 393.

¹⁸ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 12, стор. 135—136.

¹⁹ Постанови II з'їзду КПЗУ, Львів, 1925, стор. 48.

²⁰ Політична ситуація на Західній Україні та завдання КПЗУ, стор. 6. 31 34, 60.

²¹ Там же, стор. 59.

ви» досягає успіхів тоді, коли вони «йдуть наступом проти народності (українських буржуазних націоналістів.— В. Д.)...»²². Комуністичні агітатори, на думку Шептицького, «уміють користати з кожного невдоволення людей..., щоб всюди засіяти зерно... бунту проти авторитету божого і людського — авторитету церковної власті...»²³ Митрополит звертав особливу увагу на те, що комуністи проникають і до церковних братств та церковних хорів, щоб там вести свою «розкладову роботу».

Численні листи уніатських священників митрополиту, кореспонденції, які надходили в клерикальні газети, свідчили, що значну роботу в селах проводили «союзи безбожників». Їх члени, зокрема, розповсюджували листівки із закликами: «Проч з попівським кадиллом і кропилом! Хай живе СРСР!»²⁴. Людям, вказувалось у цих кореспонденціях, «імпонують кличі: свобода, рівність, незнання жодного авторитету, а тим самим і церкви, як і її єпархії»²⁵. Газета «Мета» (орган УКС) з гіркою відзначала, що «безбожництво розгортається в глибину і ширину, по-являються активні атеїсти — явище давніше в нас невідоме»²⁶.

Зазнала краху і «Католицька акція», яку так наполегливо намагалася проводити на західноукраїнських землях уніатська верхівка. «Стою нині перед фактом,— писав митрополиту голова Генерального інституту Католицької акції у Львові М. Дзерович наприкінці 1935 р.,— що не зумів посунути ні одним кроком уперед справи К. А. в Галицькій церковній провінції». Він був змушений також публічно визнати, що організація К. А. «не знайшла розуміння в масах, незважаючи на підтримку державної влади»²⁷. Клерикалам і українським буржуазним націоналістам не вдалося прищепити трудящим західноукраїнських земель почуття ненависті до Радянського Союзу, розпалити серед них шовіністичні настрої. Причинами цього були, насамперед, поширення комуністичної ідеології в масах, успіхи народів СРСР у будівництві соціалізму, зростання в краї впливу КПЗУ і Компартії Польщі, піднесення рівня національно-визвольної боротьби, метою якої було воз'єднання Західної України з Радянською Україною. «Комуністи,— підкреслювалося в маніфесті ЦК КПЗУ «За волю, за щасливе майбутнє українського народу» (листопад 1936 р.),— заявляють перед лицем нашого народу, що вони не знатимуть втоми в боротьбі за право цілковитого самоокреслення Західної України до цілковитої національної свободи і незалежності... Всіх, кому дорога воля і щасливе майбутнє всього українського народу, кому дороге історичне завдання об'єднання всіх українських земель, комуністи кличуть до спільної боротьби на шляху, який показали нам наші радянські брати»²⁸.

Навіть на сторінках клерикально-націоналістичної преси почали з'являтися листи селян, які свідчили про зростання впливу ідей більшовізму і Народного фронту на західноукраїнських землях. Так, «Новий час» 25 і 26 березня надрукував відгуки селян на вихід клерикальних і націоналістичних брошур, так званих «дешевих книжок», велика кількість яких розповсюджувалася в містах і селах Західної України. Наприклад, селянин К. з повіту Комарно, прочитавши пасквіль П. Вер-

²² Правда про унію, стор. 179.

²³ Там же, стор. 179—180.

²⁴ Там же, стор. 190, 224—225; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 40, оп. 1, спр. 50, арк. 292; Документи розповідають, стор. 144, 150.

²⁵ Правда про унію, стор. 193.

²⁶ «Мета», 27 травня 1933 р.

²⁷ «Католицька акція», 1937, ч. 1—3, стор. 53.

²⁸ З історії революційного руху у Львові 1917—1939. Документи і матеріали, Львів, 1957, стор. 631.

гуна «Більшовизм і селянство», писав видавцям цієї «дешевої книжки»: «Прошу свої шматки не висилати і не баламутити селян. Селянин уже прозріває і знає, хто йому союзник за національне і соціальне визволення. Хай живе Народний фронт на Західній Україні! Хай живе Комуністичний Інтернаціонал — наш оборонець і союзник у боротьбі за національне і соціальне визволення!». Селянин К. із Борона писав: «Ви, пани спекулянти, хочете своїм фашистським дурманом відтягнути культурно-свідомих селян від їхньої боротьби за національне визволення в рядах «єдиного Народного фронту», а накинути свою фашистську ідею. Ми маємо свій шлях, а ви, носії імперіалізму, вишліть свої книжки Гітлерові і Коновальцю... Ми ворогами Радянського Союзу не були і не будемо, а України на чолі з вами і Гітлером не хочемо... Найбільшим нашим ворогом є ви, що нацьковуєте нас проти братнього народу, і весь воюючий імперіалізм, який готує війну батьківщині всіх українців». Таких листів, констатувала редакція, «одиноких, колективних і від цілих груп, одержуємо десятки»²⁹.

Таким чином, в умовах гострої класової боротьби, розгулу білого терору і жорстоких переслідувань КПЗУ викривала агресивність, шовінізм, релігійну демагогію, антикомуністичну і антирадянську суть войовничого клерикалізму, мобілізувала трудящі маси на боротьбу проти клерикально-націоналістичної реакції, виховувала їх на принципах пролетарського інтернаціоналізму і класової солідарності.

²⁹ «Новий час», 26 березня 1936 р.

З історії соціалістичного будівництва в західних областях УРСР

ФОРМИ РОБОТИ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ
ПО ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННЮ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
(1966—1970 рр.)

Т. І. ЗАМЛИНСЬКИЙ (Львів)

Питання ідейного виховання людей, проблеми формування нової людини займали і займають велике місце в діяльності Комуністичної партії. Як відзначається у постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», в умовах розвинутого соціалістичного суспільства створені широкі можливості для реалізації програмних цілей нашої партії в галузі формування комуністичної свідомості людей¹. Важливою складовою частиною цієї програми є інтернаціональне виховання всіх трудящих. Об'єктивну основу його складає вся наша дійсність, соціалістичний спосіб життя. «Але, —

¹ Див.: Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 3.

як вказує товариш Л. І. Брежнев, — тут необхідні і свідомі зусилля партії, всіх працівників політико-ідеологічного фронту»². Тільки в результаті взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів може бути сформована особистість патріота-інтернаціоналіста.

У своїй виховній роботі Комуністична партія завжди виходила і виходить із необхідності диференційованого підходу до різних груп населення і соціальних верств. На XXV з'їзді КПРС підкреслювалося, що врахування особливостей різних груп трудящих в ідеологічній діяльності партії підвищує її ефективність³. Такий підхід має місце і у роботі Комуністичної партії по інтернаціональному вихованню інтелігенції, яка, за словами В. І. Леніна, «...залишиться особливим прошарком аж до досягнення найвищого ступеня розвитку комуністичного суспільства...»⁴.

На всіх етапах соціалістичного будівництва партія постійно дбала про інтелігенцію, ідейно загартовувала її, виховувала в дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. Завдяки партійному керівництву стали можливими такі величезні успіхи, яких досягли у наші дні радянські вчені, діячі літератури і мистецтва, вчителі, інші групи народної інтелігенції.

У даній публікації зроблено спробу показати основні напрями роботи партійних організацій України по інтернаціональному вихованню працівників наукових закладів, викладачів вузів, творчих працівників у роки восьмої п'ятирічки.

В умовах розвинутого соціалізму, будівництва комунізму провідна роль робітничого класу ще більше зміцнюється. Одночасно зростає роль інтелігенції, зв'язаної тісним союзом з робітничим класом і колгоспним селянством. Виступаючи на травневому (1977 р.) Пленумі ЦК КПРС, товариш Л. І. Брежнев відзначив, що «в міру зростання рівня культури народу і небувалого збільшення ролі науки в комуністичному будівництві зростає і питома вага інтелігенції в житті нашого суспільства»⁵.

Нині наша інтелігенція — найбільш швидкозростаючий загін радянських трудящих⁶. Зростаюча роль її у розв'язанні завдань науково-технічного прогресу, перетворенні науки у безпосередню продуктивну силу, комуністичного виховання трудящих вимагають дальшого зміцнення марксистсько-ленінської переконаності самої інтелігенції, її вірності принципам соціалістичного патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. Положення К. Маркса про те, що «...вихователь сам повинен бути вихований»⁷ має пряме відношення до інтелігенції, яка працює у вузах, школах та в інших навчальних закладах республіки.

У досліджуваній період перед інтелігенцією республіки, як і перед інтелігенцією всієї країни, постало відповідальне і почесне завдання: донести до молоді, трудящих велич наших звершень, їх все-світньо-історичне значення, правдиво і переконливо відтворити героїчний шлях радянського народу, партії комуністів, показати її керівну роль, всеперемагаючу силу ленінських ідей, торжество ленінської на-

² Л. І. Брежнев. Актуальні питання ідеологічної роботи КПРС, т. I, К., 1978, стор. 538.

³ Див.: XXV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт, т. I, К., 1976, стор. 92.

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 44, стор. 335.

⁵ Див.: Л. І. Брежнев. Про проект Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Доповідь на Пленумі Центрального Комітету КПРС 24 травня 1977 року, К., 1977, стор. 4.

⁶ Див.: Л. І. Брежнев. Історичний рубіж на шляху до комунізму, К., 1977, стор. 8.

⁷ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 3, стор. 2.

цісальної політики КПРС. Успішне розв'язання цих завдань можливе було лише при умові підвищення відповідного ідейно-теоретичного рівня інтелігенції.

Роки восьмої п'ятирічки характеризуються різким загостренням ідеологічної боротьби на міжнародній арені. Враховуючи умови розвитку радянського суспільства, міжнародної обстановки, XXIII з'їзд КПРС (1966 р.) зобов'язав всі партійні комітети «...і надалі неухильно здійснювати ленінську національну політику, виховувати всіх радянських людей у дусі радянського патріотизму і поваги до кращих, прогресивних національних традицій народів СРСР, у дусі дружби з народами всіх братніх соціалістичних країн, з трудящими всього світу, вести наполегливу боротьбу проти будь-яких проявів націоналізму і шовінізму»⁸.

Партійні організації республіки, виконуючи рішення з'їзду, постійно тримали в полі зору питання інтернаціонального виховання інтелігенції, систематично обговорювали його на пленумах, бюро обкомів, міськкомів, райкомів Компартії України. Так, бюро Ленінського райкому партії м. Києва, розглянувши у червні 1966 р. роботу партійної організації Спілки письменників України, відзначило, що партком виховує комуністів, особливо молодих літераторів, у дусі «дружби народів СРСР, вірності інтернаціональному обов'язку перед трудящими всього світу і непримиренності у боротьбі з буржуазною ідеологією»⁹.

Харківський міськком партії на пленумі у вересні 1968 р. обговорив питання «Про стан ідейно-виховної роботи в колективах науково-дослідних інститутів і проектних організацій м. Харкова». Пленум особливо увагу приділив також проблемам інтернаціонального виховання науково-технічної інтелігенції і підвищенню ролі партійних організацій у цій важливій справі. Зокрема, було вказано на необхідність більш ефективного використання парторганізаціями зв'язків інститутів із зарубіжними країнами, для яких виготовляють проекти на будівництво відповідних об'єктів¹⁰.

Значну увагу ідейно-політичному вихованню інтелігенції приділяв Київський райком партії м. Харкова. Протягом 1968 і 1969 рр. він чотири рази розглядав роботу парторганізацій творчих спілок і науково-дослідних інститутів, а в червні 1970 р. на пленумі обговорив питання «Про стан ідейно-виховної роботи серед науково-технічної і творчої інтелігенції району в світлі рішень XXIII з'їзду КПРС». Пленум зобов'язав партійні організації «виховувати творчу інтелігенцію у дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, класового підходу до оцінки сучасних подій і явищ, непримиренності до будь-яких проявів буржуазної ідеології»¹¹.

На пленумі Донецького обкому партії на початку січня 1970 р. розглядали питання «Завдання обласної партійної організації по виконанню постанови ЦК Компартії України «Про роботу партійних організацій Донецької області по ідейному вихованню наукової та інженерно-технічної інтелігенції і підвищення її ролі у науково-технічному прогресі». У рішенні пленуму відзначалося, що серед вчених, інженер-

⁸ Матеріали XXIII з'їзду КПРС, К., 1966, стор. 184.

⁹ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 792, оп. 19, спр. 232, арк. 43.

¹⁰ Партархів Харківського обкому Компартії України, ф. 69, оп. 41, спр. 107, арк. 44.

¹¹ Там же, ф. 23, оп. 45, спр. 24, арк. 17; спр. 27, арк. 160; оп. 46, спр. 663, арк. 5—6, 22—23.

но-технічних працівників необхідно поліпшити лекційну пропаганду, ширше пропагувати ідеї радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, викривати ідеологічні диверсії наших ідейних противників¹². Виконуючи це рішення, штатні лектори обкому партії більшість прочитаних у 1970 р. лекцій в науково-дослідних інститутах, вузах області присвятили критиці сучасних буржуазних теорій¹³.

Бюро Одеського обкому партії, проаналізувавши роботу парторганізації державного академічного театру опери і балету (січень 1970 р.), рекомендувало їй більш ефективно використовувати систему політичної освіти з метою інтернаціонального виховання колективу, щоб «кожне заняття в гуртках і семінарах служило вихованню слухачів у дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму...»¹⁴.

Ленінський райком партії м. Львова на одному із своїх засідань бюро у 1969 р. розглянув питання «Про роботу партійної організації державної консерваторії по інтернаціональному вихованню колективу викладачів і студентів». Відзначивши певні досягнення у цій роботі, бюро звернуло увагу парторганізації на недостатнє використання лекційної пропаганди, тематичних вечорів у справі інтернаціонального виховання колективу студентів і викладачів. Бюро рекомендувало активніше залучати викладачів до розробки питань інтернаціоналізму, дружби народів, а також досягнень радянського і прогресивного зарубіжного мистецтва, до викриття реакційних течій у мистецтві, ідеології українського буржуазного націоналізму¹⁵.

На пленумі Львівського обкому партії з порядком денним «Про підвищення рівня організаторської та ідейно-виховної роботи серед інтелігенції області і посилення її ролі у господарському і культурному будівництві» (листопад 1970 р.) наголошувалося на посиленні боротьби з пережитками націоналізму у середовищі інтелігенції¹⁶.

Дієвою формою ідеологічної роботи партійних організацій по інтернаціональному вихованню інтелігенції стала система політичної освіти, яка у досліджуваний період зазнала якісних змін. Співробітники науково-дослідних і проектних інститутів, викладачі вузів і творчі працівники навчалися в університетах марксизму-ленізму, теоретичних семінарах та ін.¹⁷

При формуванні політичного навчання інтелігенції парторганізації підходили диференційовано. При цьому вони керувалися настановами В. І. Леніна про те, що шлях до визнання комунізму спеціалістами і літераторами, іншими групами інтелігенції не може бути однаковим. «...Інженер прийде до визнання комунізму *не так*, як прийшов підпільник-пропагандист, літератор, *а через дані своєї науки*, що *по-своєму* прийде до визнання комунізму агроном, по-своєму лісівник і т. д.»¹⁸.

Позитивний досвід у цьому набула партійна організація Київської області. У 1967/1968 навчальному році Будинок політосвіти Київського обкому партії склав навчальні плани семінарів з врахуванням про-

¹² Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 326, оп. 89, спр. 4, арк. 18.

¹³ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 262, спр. 43, арк. 49.

¹⁴ Партархів Одеського обкому Компартії України, ф. 11, оп. 103, спр. 148, арк. 17.

¹⁵ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 2477, оп. 24, спр. 10, арк. 46—48.

¹⁶ Там же, ф. 3, оп. 16, спр. 9, арк. 36.

¹⁷ Докладно про політичну освіту інтелігенції республіки у даний період див.: В. Василенко. Діяльність Комуністичної партії України по перебудові партійної освіти і вдосконаленню масово-політичної роботи (1966—1971 рр.), К., 1974, розд. II.

¹⁸ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 42, стор. 333.

фесійних інтересів і запитів різних груп інтелігенції. Так, інженерно-технічні працівники вивчали проблему «Ленінський вклад в економічну теорію марксизму та її дальший розвиток КПРС і братніми партіями», вчителі — «В. І. Ленін про теоретичні основи, принципи і методи комуністичного виховання. Завдання виховання трудящих на сучасному етапі». Члени колективів ряду творчих організацій проявили інтерес до теми «В. І. Ленін про літературу і мистецтво. Роль радянського мистецтва у боротьбі за комунізм», працівники державних установ — «В. І. Ленін про соціалістичну державу. Роль радянського державного апарату у здійсненні завдань комуністичного будівництва»¹⁹. Вивчення названих проблем було розраховано на 3 роки. Це дало можливість послідовно, систематично і більш глибоко їх засвоїти.

Перспективне, диференційоване планування політичного навчання інтелігенції застосовувалось також у Львівській, Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській та інших областях²⁰.

Значну роль в справі інтернаціонального виховання інтелігенції відігравали проблемні семінари. Наприклад, у 1966/1967 навчальному році на історичному факультеті Львівського університету працював теоретичний семінар для професорсько-викладацького складу з проблеми: «Марксистсько-ленінська програма з національного питання та її здійснення в СРСР»²¹. «Ленінська національна політика та її розвиток КПРС у сучасних умовах» — таку тему вивчали слухачі теоретичного семінару первинної партійної організації Спілки композиторів України в 1970/1971 навчальному році²². Навчання в таких семінарах сприяло не тільки інтернаціонально-патріотичному вихованню інтелігенції, але давало змогу набуті знання краще використовувати у своїй повсякденній практичній роботі. Так, на пленумі Львівського обкому партії (1970 р.) відзначалося, що вивчення актуальних проблем національних відносин на сучасному етапі розвитку нашого суспільства в системі політичної освіти допомогло професорсько-викладацькому складу Дрогобицького педінституту більш кваліфіковано висвітлювати у лекційному курсі ці питання студентам, активніше включитися у виховну роботу²³.

У справі інтернаціонального виховання інтелігенції партійні організації чільне місце відводили лекційній пропаганді. У досліджуваний період виникли і набули широкого розповсюдження жовтневі і ленінські читання, постійні лекторії з ювілейної тематики.

Ленінський райком партії м. Львова і Львівський філіал музею В. І. Леніна у 1967 р., наприклад, організували жовтневі читання для художньої інтелігенції за такою тематикою: «В. І. Ленін — організатор Радянської держави», «Дружба народів СРСР — велике завоювання Жовтня», «Соціалістичні перетворення на Львівщині», «Письменники і композитори Львова — славному ювілею», «Художники Львова — 50-річчю Жовтня»²⁴.

Заслугує на увагу досвід Ждановського міськкому партії Донецької області, який проводив у 1969—1970 рр. щомісяця ленінські читання окремо для партійного, радянського, профспілкового і комсо-

¹⁹ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 257, спр. 25, арк. 86.

²⁰ Там же, спр. 248, арк. 7; спр. 262, арк. 38, 204.

²¹ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 92, оп. 1, спр. 824, арк. 59.

²² Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 1778, оп. 3, спр. 21, арк. 158.

²³ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 16, спр. 9, арк. 82—83.

²⁴ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 262, спр. 190, арк. 58.

мольського активу і художньої інтелігенції. Проводились також теоретичні конференції, перегляд тематичних кінофільмів²⁵.

Ефективною формою інтернаціонально-патріотичного виховання інтелігенції стали народні університети ленінських знань, які виникли з ініціативи інженерно-технічної інтелігенції київського заводу «Арсенал» ім. В. І. Леніна в ході підготовки до ленінського ювілею. Напередодні 1969/1970 навчального року у системі політичної освіти інженери і техніки заводу виявили бажання вивчати ленінську теоретичну спадщину, питання внутрішньої і зовнішньої політики партії і уряду, сучасного комуністичного і робітничого руху. В результаті на заводі був створений університет ленінських знань²⁶.

Цінну ініціативу арсенальців підхопила інтелігенція всієї республіки. У 1970/1971 навчальному році в республіці діяло 348 університетів ленінських знань для різних категорій інтелігенції, в яких навчалось близько 50 тис. чол.²⁷ У них проводились лекції, теоретичні співбесіди, конференції, екскурсії в музей В. І. Леніна, перегляди тематичних хронікально-документальних кінофільмів, зустрічі з ветеранами партії і праці, громадянської і Великої Вітчизняної воєн, знатними людьми. Навчання в університетах ленінських знань підвищувало трудову і суспільно-політичну активність інтелігенції, ефективно впливало на розвиток наукової та інженерної думки, на впровадження досягнень науки і техніки у виробництво.

У досліджуваній період серед інтелігенції республіки набули поширення мітинги солідарності з народами, що боролися за свою свободу і незалежність. Так, Одеський обком партії у зв'язку з тижнем солідарності з в'єтнамським народом (12—19 березня 1966 р.) рекомендував міському партії, первинним парторганізаціям вузів провести мітинги солідарності з народом В'єтнаму, який героїчно боровся проти американських агресорів²⁸. У мітингах, що проходили в Одесі, брали участь також в'єтнамські студенти, аспіранти, що тут навчалися. Один з таких мітингів, наприклад, відбувся 1 серпня 1968 р. в Одеському науково-дослідному інституті очних хвороб і тканинної терапії ім. акад. Філатова, в якому взяло участь понад 250 наукових співробітників, лікарів, обслуговуючого персоналу. У прийнятій резолюції учасники мітингу засудили американських агресорів, висловили свою солідарність з в'єтнамським народом²⁹. Вісім молодих поетів Донеччини весь гонорар від першої збірки віршів, що вийшла до 50-річчя ВЛКСМ (1968 р.), передали у фонд героїчного В'єтнаму³⁰.

У справі виховання інтелігенції в дусі соціалістичного інтернаціоналізму важливе значення мала діяльність партійних організацій України по дальшому розвитку і вдосконаленню співробітництва у галузі науки, літератури і мистецтва з братніми республіками, країнами соціалістичної співдружності. За ініціативою комуністів Спілки письменників України (СПУ) у січні 1969 р. тут була створена спеціальна комісія по зв'язках з братніми літературами. У грудні того ж року партбюро СПУ обговорило роботу комісії і рекомендувало їй і далі підтримувати постійні контакти з літературами братніх народів, звернувши увагу на добір літератури для взаємних перекладів, введення плановості

²⁵ Там же, спр. 253, арк. 44.

²⁶ Там же, оп. 257, спр. 253, арк. 31, Г. Тихолаз. Університет ленінських знань. — «Під прапором ленінізму», 1970, № 11, стор. 20.

²⁷ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 257, спр. 253, арк. 15.

²⁸ Партархів Одеського обкому Компартії України, ф. 11, оп. 92, спр. 74, арк. 62—63.

²⁹ Там же, ф. 9, оп. 29, спр. 57, арк. 87—88.

³⁰ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 257, спр. 287, арк. 41.

у цій справі³¹. «Наша комісія, — писав В. Козаченко тримає зв'язок з братніми спілками. Вона бере найактивнішу участь в організації декад і тижнів братніх літератур, здійснила видання бібліотек поезії і прози (від 20 до 40 книжок), антологій кількох республік. Комісія опікує альманах «Сузір'я», який друкує переклади з братніх літератур і претендує в майбутньому на періодичний журнал типу «Дружба народів». Це — початок. Але — багатообіцяючий»³²⁻³³.

Багато уваги розвитку дружніх зв'язків з письменниками соціалістичних країн приділяла партійна організація Львівського відділення СПУ. За її ініціативою були встановлені зв'язки з творчими спілками ПНР, ЧССР і НРБ³⁴. На відкритих партзборах (грудень 1969 р.), наголошувалось на поліпшенні роботи по інтернаціональному вихованню письменників, на посиленні зв'язків з літературами братніх республік, соціалістичних країн. На зборах відзначалася робота секції перекладачів (створена у 1967 р.), які на сторінках журналу «Жовтень» під рубрикою «Слов'янські ріки» опублікували кращі твори болгарських, польських, чеських і словацьких письменників. Партзбори схвалили ініціативу секції і закликали і надалі популяризувати кращі досягнення письменників братніх народів³⁵.

У своїй роботі по вдосконаленню співробітництва в галузі культури з братніми республіками, соціалістичними країнами, в інтернаціональному вихованні творчої інтелігенції партійні організації спиралися на творчі спілки, громадські організації, які об'єднували професіональних працівників літератури і мистецтва. У січні 1970 р. відбувся IV пленум правління СПУ, на якому обговорювалося питання «Інтернаціональні взаємозв'язки української літератури». Рішення пленуму сприяли дальшій активізації літературних зв'язків з братніми республіками, соціалістичними країнами³⁶.

Важливу роль в інтернаціональному вихованні творчої інтелігенції відіграють декади і тижні літератури і мистецтва, дні культури. У роки восьмої п'ятирічки відбулися: декада української літератури і мистецтва в Казахстані, дні угорської культури на Україні (1966 р.); декада російської літератури і мистецтва на Україні (1967 р.); тиждень української літератури в Киргизії, дні культури України у Чехословаччині (1968 р.); декада грузинської літератури на Україні, декада української літератури і мистецтва в Російській Федерації, дні чехословацької культури на Україні (1969 р.); тиждень башкирської літератури на Україні (1970 р.)³⁷.

У декаді української літератури і мистецтва, яка відбулася у Російській Федерації до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, наприклад, взяли участь делегації від творчих спілок письменників, композиторів, художників, кінематографістів, театального товариства, а також самодіяльні художні колективи — всього понад 2 тис. чол. Маршрути декади пролягли по Російській Федерації від Балтики до Тихого океану, від Нижнього Поволжя до полярних районів. По-

³¹ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 29, оп. 9, спр. 9, арк. 53, 58.

³²⁻³³ В. Козаченко. За нами велика і повчальна історія. — В кн.; Чуття єдиної родини. Українські радянські письменники про творчі взаємини з митцями братніх республік, К., 1972, стор. 81—82.

³⁴ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3808, оп. 1, спр. 45-а, арк. 28.

³⁵ Там же, арк. 27; спр. 47, арк. 88.

³⁶ «Літературна Україна», 16, 20, 23 січня 1970 р.

³⁷ «Літературна Україна», 9, 23 вересня 1966 р.; 10 жовтня 1967 р.; 31 травня, 1 жовтня 1968 р.; 13, 27 травня, 26 вересня 1969 р.; 16 жовтня 1970 р.

сланці Радянської України побували більше, як у 60 містах, відвідали 56 районних центрів і сіл, 75 заводів і фабрик, 32 колгоспи і радгоспи братньої республіки. Мітинги і зустрічі з трудящими, колегами по професії, виставки книг, графіки, народного декоративного і прикладного мистецтва, фотовиставки, фестиваль фільмів, лекції і доповіді, вечори дружби — все це мало місце під час проведення декади. За своїм розмахом і масштабами вона перевершила всі попередні³⁸.

Подібні декади, тижні літератури і мистецтва, дні культури зближують, взаємозбагачують братні культури, сприяють їх розквіту. Разом з тим, вони виходять за вузькопрофесійні рамки і виступають важливою політичною формою зміцнення дружби братніх народів, своїм емоційним впливом виховують почуття інтернаціоналізму у трудящих, художньої інтелігенції. Творчі працівники не тільки пропагують культуру своєї нації, але ближче і глибше знайомляться з культурою іншої нації. Дні, декади братніх культур як форма інтернаціонального виховання отримала високу оцінку на XXV з'їзді Компартії України. У Звітній доповіді член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України В. В. Шербицький відзначав: «Обов'язок партійних організацій — постійно працювати над тим, щоб інтернаціоналістські переконання гартувалися в процесі повсякденної практики. Велике значення в цьому має... проведення днів і декад братніх культур, традиційних всесоюзних фестивалів мистецтв і т. д.»³⁹.

Позитивні зміни сталися і у розвитку співробітництва вчених республіки з колегами з братніх республік, соціалістичних країн. Постійну увагу цьому питанню приділяла партійна організація АН УРСР. Тільки у 1966—1968 рр. заклади АН УРСР встановили тісні зв'язки з 700 підприємствами і організаціями країни. А спільна розробка 12 проблем, яку здійснювали інститути АН УРСР з відповідними науковими центрами соціалістичних країн у 1966 р., зросла до 45 проблем у 1969 р.⁴⁰

Розширилось співробітництво колективів вузів УРСР з своїми колегами з братніх республік і соціалістичних країн. Так, у 1965 р. 17 вузів республіки співробітничали з 26 вищими учбовими закладами з соціалістичних країн, у 1970 р., відповідно, — 28 і 46⁴¹.

Тісне співробітництво наукової і науково-педагогічної інтелігенції братніх народів, яке здійснювалося у різноманітних формах (спільне дослідження тем, взаємні відрядження з метою ознайомлення і глибокого вивчення досягнень в різних галузях науки і техніки, спеціалізації, читання лекцій, проведення спільних конференцій, симпозіумів, сесій, взаємодопомога у підготовці кадрів, взаємообмін технічною документацією, науковою і методичною літературою, особисті контакти і т. д.) не тільки дозволяло добиватися високих практичних результатів, але й зближувало її, допомагало кращому взаєморозумінню, зміцнювало єдність поглядів і дій, високе почуття інтернаціоналізму у досягненні спільної мети.

³⁸ «Культура і життя», 16 березня, 29 травня, 5, 12 червня 1969 р.; Братерство. Декада української літератури і мистецтва в РРФСР, 1969 р., К., 1971.

³⁹ Матеріали XXV з'їзду Комуністичної партії України, К., 1976, стор. 66.

⁴⁰ Н. П. Семененко. Українські вчені на нових рубежах радянської науки. — «Комуніст України», 1969, № 2. стор. 58; Архів Президії АН УРСР, ф. 1, оп. 73, спр. 2, арк. 255; спр. 5, арк. 255.

⁴¹ В. А. Гайворонюк. Деятельность КП Украины по расширению культурного сотрудничества Украинской ССР с европейскими социалистическими странами. — В кн.: Идеи пролетарского интернационализма — источник дружбы и сотрудничества социалистических стран, Ужгород, 1972, стор. 198; На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966—1970 рр.), К., 1974, стор. 281.

У діяльності партійних організацій по інтернаціональному вихованню інтелігенції важливе значення мало залучення її до пропаганди ідей пролетарського інтернаціоналізму і радянського патріотизму серед населення республіки, яке здійснювалося у різних формах. Характерною у цьому відношенні була діяльність товариства «Знання», ряди якого у досліджуваний період зросли. Якщо у 1967 р. товариство налічувало 470 тис. представників інтелігенції, то на 1 січня 1971 р. — 560 824, які щорічно читали близько 4,5 млн. лекцій для населення республіки⁴².

Партійні організації республіки проявляли особливу турботу про інтернаціональне виховання молодого інтелігенції. Позитивний досвід у цій справі набула комсомольська організація Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР. Тут був створений молодіжний політичний клуб «Еврика», роботою якого керували провідні вчені цього інституту Г. В. Самсонов, І. М. Федорченко, І. М. Францевич. У клубі відбувалися традиційні регулярні зустрічі вчених різних поколінь. Партком АН УРСР у травні 1967 р. схвалив цю ініціативу і рекомендував її наслідувати⁴³.

На пленумі Харківського міськкому партії (вересень 1968 р.) відзначалося, що значною подією у житті молодого науково-технічної інтелігенції стало проведення першої міської науково-технічної конференції «Естафета поколінь». У її роботі взяли участь відомі вчені і спеціалісти різних галузей науки і техніки: академік М. П. Барабашов, член-кореспондент АН УРСР В. Є. Іванов, доктор хімічних наук, професор В. Ф. Лаврушин, доктор економічних наук, професор П. С. Мирошников та ін.⁴⁴ Бесіди, виступи провідних вчених, представників різних поколінь радянської науки допомагали молоді краще засвоїти традиції вітчизняної науки, її інтернаціональний характер, свою роль у дальшому її розвитку.

У роботі окремих партійних організацій по інтернаціональному вихованню деякої частини наукової і художньої інтелігенції мали місце і недоліки. У постанові ЦК КПРС «Про політичну роботу серед населення Львівської області» (жовтень 1971 р.) відзначалося, що на протязі ряду років окремі наукові працівники, викладачі вузів у своїх книгах і статтях відступали від принципу партійності при висвітленні історичного минулого, аналізі буржуазного націоналізму і діяльності окремих його представників, згладжували гостроту класової боротьби, допускали ідеалізацію патріархальщини⁴⁵. Ці недоліки мали місце і у творчості окремих письменників республіки⁴⁶.

У виступах товариша В. В. Щербицького на травневому і вересневому (1974 р.) Пленумах ЦК Компартії України відзначалось, що основна причина подібних недоліків полягали в слабкій марксистсько-ленінській і фаховій підготовці деяких наукових працівників, які за окремими фактами, що лежали на поверхні, інколи не бачили глибинних процесів, закономірностей суспільного розвитку. У керівництві ідеологічною роботою, зазначав товариш В. В. Щербицький, в минулому було

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. 4618, оп. 1, спр. 883, арк. 70; спр. 887, арк. 2; спр. 1006, арк. 104—105; спр. 1035, арк. 7; спр. 1301, арк. 28; спр. 1303, арк. 3, 8—9.

⁴³ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 8177, оп. 2, спр. 651, арк. 142.

⁴⁴ Партархів Харківського обкому Компартії України, ф. 234, оп. 45, спр. 27, арк. 183.

⁴⁵ Див.: КПСС о формировании нового человека. Сборник документов и материалов (1965—1976), М., 1976, стор. 131.

⁴⁶ Див.: М. З. Шамота. За конкретно-історичне відображення життя в літературі. — «Комуніст України», 1973, № 5, стор. 91—92.

допущено ряд недоліків: послабилась увага до класового, інтернаціонального виховання деякої частини наукової і творчої інтелігенції. Не завжди давалась гостра, партійна оцінка фактам безідейності, відходу в деяких наукових працях і художніх творах від марксистсько-ленінської методології, принципів партійності⁴⁷.

Пленум Львівського обкому партії розглянув завдання обласної партійної організації по виконанню постанови ЦК КПРС «Про політичну роботу серед населення Львівської області» і відзначив, що бюро обкому дало правильну політичну оцінку цим фактам⁴⁸. У розгорнутому рішенні пленуму накреслені заходи по усуненню недоліків у справі комуністичного виховання трудящих в тому числі й інтелігенції.

Інтелігенція республіки у роки восьмої п'ятирічки брала активну участь у розв'язанні завдань комуністичного будівництва — вищого патрістичного та інтернаціонального обов'язку радянського народу. Значний вклад у цю справу внесли вчені-суспільствознавці, письменники. Їх книги, праці були важливою зброєю партії у боротьбі за терпество ідей пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму. Високу оцінку діяльності інтелігенції Радянської України дав товариш Л. І. Брежнев: «Не можна не віддати належного інтелігенції України, яка йде в ногу з життям і його вимогами, успішно справляється з складними завданнями, що стоять перед нею. Дуже важливо, що вона вносить великий, цінний вклад у партійну справу інтернаціонального виховання народу»⁴⁹.

⁴⁷ Див.: «Комуніст України», 1974, № 6, стор. 16; № 10, стор. 25.

⁴⁸ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 19, спр. 24, арк. 20.

⁴⁹ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4, К., 1974, стор. 209.

ТРУДОВА АКТИВНІСТЬ РОБІТНИКІВ (1959—1965 рр.)

М. П. ХВОСТІН (Івано-Франківськ),
П. К. КРИВОХИЖИЙ (Івано-Франківськ)

В умовах соціалізму, заснованого на суспільній власності на засоби виробництва, праця стає вільною творчою діяльністю людей. Розуміння трудящими того, що вони працюють не на експлуататорів, а на себе, на своє суспільство, породжує трудовий ентузіазм, новаторство, творчу ініціативу, масове соціалістичне змагання. Зростання активності народних мас у будівництві нового життя, підкреслюється в Програмі КПРС, є законом епохи соціалізму¹.

Творча активність трудящих в умовах зрілого соціалізму характеризується насамперед дальшим розвитком соціалістичного змагання, яке, зазначав Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев у доповіді на XXV з'їзді партії, справляє глибокий вплив на господарську практику, на суспільно-політичне життя країни, на моральну атмосферу². Соціалістичне змагання виявляє гігантські творчі мо-

¹ Див.: Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, К., 1977, стор. 13.

² Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 86.

жливості всіх народів СРСР, їх сили, знання, здібності, надихає на трудові подвиги, на примноження вкладу у спільну справу побудови комунізму. В цьому русі яскраво простежуються інтернаціональні риси. Соціалістичне змагання виступає важливим фактором зміцнення ленінської дружби народів. Нині воно є невід'ємною складовою частиною радянського способу життя, надійним методом підвищення якості всієї роботи. Соціалістичне змагання служить справі комуністичного виховання трудящих. Не випадково в постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» наголошується на необхідності повніше використовувати виховні можливості соціалістичного змагання³.

З початком розгорнутого комуністичного будівництва соціалістичне змагання набувало якісно нового змісту, охоплюючи дедалі більшу кількість підприємств, дедалі ширші верстви трудящих. Саме в цей період активно розвивалася нова, вища форма соціалістичного змагання — рух за комуністичне ставлення до праці. Ініціаторами його були робітники Москви. На Україні першими підтримали почин москвичів шахтарі бригад М. Мамає, О. Кольчика, І. Білоусова, металурги бригад Т. Лічуна та В. Пільтя⁴. За прикладом знатних шахтарів і металургів у змагання за комуністичне ставлення до праці включилися десятки тисяч робітників, у тому числі й західних областей УРСР. Уже на початку 1959 р. понад 100 тис. робітників республіки взяли зобов'язання достроково виконати семирічний план⁵. За звання колективів комуністичної праці боролося понад 10 тис. бригад, дільниць і цехів, у тому числі у Львівській області — 459, Чернівецькій — 366, Івано-Франківській — 200 колективів⁶. У грудні 1958 — січні 1959 р. тут були проведені перші обласні, міські й районні зльоти учасників руху за комуністичне ставлення до праці. Передовики виробництва поділилися досвідом своєї роботи⁷.

У розвитку соціалістичного змагання велику роль відіграло дальше зміцнення всебічних зв'язків трудових колективів Української РСР з іншими республіками, областями, районами, підприємствами. Традиційним стало змагання, зокрема, між Волинською та Брестською, Івано-Франківською та Новгородською, Львівською та Ростовською областями, між Закарпаттям та Північною Осетією⁸. Робітники західних областей республіки одержували величезну допомогу від трудових колективів передових індустріальних підприємств братніх республік, вчилися в них організації праці, переймали досвід передовиків виробництва. При цьому у робітників і всіх трудящих зміцнювалося й поглиблювалося велике інтернаціональне чуття єдиної сім'ї народів, радянського патріотизму.

Особливо широкого розмаху набрало соціалістичне змагання у зв'язку з підготовкою до XXII з'їзду КПРС. Новими трудовими перемгами прагнули зустріти з'їзд робітники республіки. Вони зобов'язалися завершити семирічку в 1961 р., тобто до початку роботи з'їзду. Цей

³ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 11.

⁴ О. С. Кудлай. Від комуністичних суботників до бригад комуністичної праці, К., 1962, стор. 115—116.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. Р-2605, оп. 8, спр. 2001, арк. 352.

⁶ Там же, спр. 1949, арк. 12, 149; спр. 1919, арк. 347; Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 30, спр. 18, арк. 11—12.

⁷ М. М. Драк. За торжество комуністичної праці, К., 1975, стор. 22.

⁸ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 216, спр. 268, арк. 18, 38; Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область, К., 1971, стор. 50; Львівська область, К., 1968, стор. 48.

почин передових робітників дістав широкий відгук серед трудящих західних областей УРСР. Так, колектив Роздольського гірничохімічного комбінату Львівської області взяв зобов'язання до відкриття з'їзду освоїти проектну потужність комбінату, передбачену на 1963 р. Слова свого колектив дотримав. Велику роль відіграв у цьому рух за комуністичне ставлення до праці, в якому брало участь 12 цехів, 102 зміни, бригади й екіпажі — загалом близько 2400 чол.⁹ В цілому на підприємствах і будовах Львівщини в цьому русі взяло участь 140 тис. робітників та інженерно-технічних працівників. 3 тис. колективів і 8 тис. передовиків були удостоєні високого звання колективів і ударників комуністичної праці¹⁰.

Великих успіхів досягли у змаганні трудящі Івано-Франківщини. Десятимісячний план розвитку промисловості 1961 р. тут, як і на Львівщині, було виконано достроково — до 23 жовтня¹¹. В авангарді змагання на честь з'їзду йшли бригади й ударники комуністичної праці. Почесні звання до відкриття XXII з'їзду КПРС завоювали 453 колективи й 1500 робітників¹². Зокрема, очолювана В. Вакуленком бригада комуністичної праці імені XXII з'їзду КПРС Івано-Франківського приладобудівного заводу була визнана ЦК ЛКСМ України кращою молодіжною бригадою комуністичної праці в республіці. В 1962 р. її колектив уже працював в рахунок 1964 р.

Зразок комуністичного ставлення до праці показав також колектив цеху Коломийської гардинної фабрики на чолі з Т. Сотниковою. Передз'їздівські зобов'язання цех виконав успішно, за 11 місяців 1962 р. дав понад план високоякісної продукції на 187 тис. крб., працюючи до того ж без контролерів¹³.

Активно включилися в змагання за комуністичне ставлення до праці робітники підприємств Закарпатської області. Наприкінці 1961 р. в ньому брали участь понад 2 тис. підприємств, цехів і бригад, що об'єднували більш як 50 тис. робітників. Понад 6 тис. робітників боролися за звання ударників комуністичної праці¹⁴.

Високий трудовий ентузіазм у виконанні передз'їздівських соціалістичних зобов'язань виявив багатонаціональний колектив, що працював на спорудженні нафтопроводу «Дружба». Будівництво його першої черги Броди — Ужгород протяжністю 324 км планувалося згідно з проектом завершити наприкінці серпня 1962 р. Будівельники, врахавши свої можливості, зобов'язалися здати першу чергу його до XXII з'їзду партії. Протягом восьми місяців колектив виконав соціалістичні зобов'язання, незважаючи на труднощі прокладання трубопроводу в гірських умовах Карпат¹⁵.

У процесі розвитку руху за комуністичне ставлення до праці в досліджуваній період народилося нове цінне патріотичне починання — гагановський рух. Він був підхоплений і трудящими Радянської України, в тому числі й її західних областей. Сотні досвідчених робітників підприємств Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської та інших областей перейшли працювати на відстаючі ділянки, по-

⁹ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 3, спр. 1482, арк. 66—67.

¹⁰ Там же, арк. 126.

¹¹ Там же, спр. 1506, арк. 25—26; Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 32, спр. 148, арк. 166.

¹² Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 32, спр. 6, арк. 118.

¹³ Там же, ф. 40, оп. 14, спр. 8, арк. 13—14.

¹⁴ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 230, спр. 76, арк. 69.

¹⁵ Там же, оп. 208, спр. 2234, арк. 33—37.

казуючи зразки високопродуктивної праці. Серед перших гагановців були бригадир Львівської взуттєвої фабрики № 3 К. Лисак, майстер Коломийської ткацької фабрики С. Мокрій, бригадир Усть-Черняхького лісокомбінату І. Чурса та багато інших¹⁶. До початку 1960 р. тільки на Львівщині налічувалося 1200 послідовників В. Гаганові¹⁷.

З кожним роком творча ініціатива робітничого класу республіки зростала. До початку 1964 р. у Львівській області, зокрема, в змаганні за звання колективів і ударників комуністичної праці брало участь 250 тис. робітників. Звання комуністичних завоювали 18 підприємств, 4 тис. бригад, в яких працювало понад 54 тис. робітників. Почесне звання ударників комуністичної праці було присвоєно 20 тис. чол.¹⁸

У 1963 р. на Тернопільщині у рух за комуністичне ставлення до праці включилися майже 34 тис. робітників та інженерно-технічних працівників. 2006 цехів, дільниць і бригад, 81 підприємство змагалися за звання колективів комуністичної праці. Носити це почесне звання здобули право 14 підприємств, 506 цехів, бригад і дільниць. 2335 робітників стали ударниками комуністичної праці¹⁹. Того ж року в Івано-Франківській області налічувалося 109 колективів промислових підприємств і будов, 506 цехів і змін, 2282 бригади і 15 603 робітники, які боролися за звання колективів і ударників комуністичної праці, а всього в цьому русі брали участь 55 тис. робітників, інженерів і техніків²⁰. На 1 січня 1963 р. 88 колективів області завоювали право називатися колективами комуністичної праці²¹.

До середини 1963 р. за звання колективів комуністичної праці в західних областях УРСР в цілому боролися 1172 підприємства, 36 437 цехів, дільниць, бригад, ферм і ланок. 622 тис. чол. було охоплено змаганням. 96 підприємств, 12 195 цехів, бригад і дільниць завоювали звання колективів, а понад 53 тис. чол. — ударників комуністичної праці²².

До кінця 1965 р. кількість учасників руху за комуністичне ставлення до праці в західних областях УРСР набагато зросла. Їх налічувалося понад 830 тис. чол. 2166 підприємств включилися в змагання, з них 155 були удостоєні почесного звання колективів комуністичної праці²³. В масовому соціалістичному змаганні яскраво виявилися творча ініціатива, радянський патріотизм трудящих республіки, їх переконаність у перевагах соціалізму над капіталізмом. Почуття господарів країни, дух колективізму, у свою чергу, визначали творче ставлення робітників до праці, до виконання ними свого громадянського обов'язку.

Нова хвиля трудового ентузіазму охопила трудящих західних областей республіки у дні підготовки до XXIII з'їзду КПРС і святкування 50-річчя Великого Жовтня. 73 тис. т вугілля понад план видобули за час передз'їздівського соціалістичного змагання гірники Волині. 106 т пряжі, 280 тис. м тканини виробив за цей час колектив Чернівцької трикотажної фабрики²⁴.

Успішно виконали передз'їздівські зобов'язання трудящі Івано-Франківщини. План випуску промислової продукції I кварталу 1966 р.

¹⁶ Там же, спр. 1468, арк. 212.

¹⁷ Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область, стор. 40.

¹⁸ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 2941, оп. 1, спр. 46, арк. 108.

¹⁹ «УІЖ», 1972, № 6, стор. 38.

²⁰ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 38, спр. 9, арк. 73.

²¹ ЦДАЖР УРСР, ф. Р-2605, оп. 8, спр. 3773, арк. 1.

²² У боротьбі за комунізм, Львів, 1964, стор. 211.

²³ М. М. Драк. Назв. праця, стор. 59, 77.

²⁴ Торжество історичної справедливості, Львів, 1968, стор. 724.

було завершено достроково, понад план випущено продукції на суму 7,1 млн. крб. 20 бригад промислових підприємств Івано-Франківська завоювали почесні звання колективів імені ХХІІІ з'їзду КПРС²⁵.

Будівництво комуністичного суспільства — процес комплексний, в якому розв'язання науково-технічних і соціально-економічних проблем органічно пов'язане з формуванням гармонійно розвиненої людини. В умовах переходу до комунізму творча діяльність в усіх галузях стає особливо плідотною і доступною для всіх членів суспільства. Це яскраво виявляється, зокрема, в масовому русі раціоналізаторів та винахідників. Поліпшення форм і методів праці, техніки і технології в кінцевому підсумку сприяє удосконаленню всього виробництва і підвищенню професійної майстерності робітників. Зрослий рівень кваліфікації, у свою чергу, якісно збагачує працю робітника, робить її по-справжньому творчою. Завдяки постійній увазі Комуністичної партії і Радянського уряду рух раціоналізаторів і винахідників у нашій країні, в тому числі і в західних областях УРСР, став справді масовим, охопив сотні тисяч робітників та інженерно-технічних працівників. У Львівській області, наприклад, за роки семирічки до цього руху їх було залучено 30 тис. чол. Вони внесли 150 тис. рацпропозицій, умовна економія від впровадження яких становила 90 млн. крб.²⁶ На підприємствах області працювало близько 770 комплексних бригад раціоналізаторів, численні конструкторські бюро на громадських засадах, які допомагали робітникам-новаторам у їх роботі. На підприємствах і в цехах створювалися ради новаторів²⁷.

В Івано-Франківській області за чотири з половиною роки семирічки економія від запровадження раціоналізаторських пропозицій становила 14,7 млн. крб.²⁸ Про розмах руху раціоналізаторів області свідчить той факт, що тільки на підприємствах Івано-Франківська протягом першого півріччя 1965 р. було запроваджено 1571 рацпропозицію з економічним ефектом на суму 717 тис. крб. щороку²⁹. В Чернівецькій області економія від раціоналізаторства і винахідництва за роки семирічки становила 20 735,5 тис. крб.³⁰

У Закарпатській області тільки за два останні роки семирічки було запроваджено понад 12 тис. раціоналізаторських пропозицій з економічним ефектом на суму 6,4 млн. крб.³¹ Кращим раціоналізатором області — регулювальнику Мукачівського приладобудівного заводу І. Оанке, апаратнику Великобичківського лісокомбінату Г. Ольшанському, начальнику цеху цього ж підприємства В. Назарову та начальнику лабораторії Ужгородської електростанції В. Кречерусу у 1962 р. Президія Верховної Ради УРСР присвоїла почесні звання заслуженого раціоналізатора Української РСР³². У 1961—1965 рр. від робітників фабрик і заводів західноукраїнських областей щорічно надходило в середньому близько 50 тис. рацпропозицій, більшість яких впроваджувалася у виробництво³³.

²⁵ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 45, спр. 18, арк. 54—55, 124.

²⁶ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, сп. 3, спр. 1699, арк. 11; Розквіт економіки західних областей УРСР, Львів, 1964, стор. 59.

²⁷ Розквіт економіки західних областей УРСР, стор. 59.

²⁸ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 38, спр. 9, арк. 74.

²⁹ Там же, ф. 2, оп. 31, спр. 2, арк. 166.

³⁰ Минуле і сучасне Північної Буковини. Збірник, вип. 1, К., 1972, стор. 132.

³¹ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 230, спр. 2016, арк. 14.

³² «Закарпатська правда», 17 жовтня 1962 р.

³³ Г. І. Ковальчак. Індустріальний розвиток західних областей України в період комуністичного будівництва, К., 1973, стор. 11.

Наочним і переконливим показником розмаху руху раціоналізаторів і винахідників у західних областях УРСР у роки семирічки служать такі узагальнюючі дані: якщо в 1958 р. на підприємствах, будовах і в установах налічувалося близько 22 тис. раціоналізаторів, то в 1965 р.— вже понад 56 тис. чол. Протягом семирічки було внесено 508,9 тис. пропозицій, з яких 354,9 тис. (у тому числі 469 винаходів) впроваджено у виробництво, в результаті чого країна одержала близько 217 млн. крб. економії³⁴.

Величезну роль у розвитку творчої ініціативи робітничого класу західних областей УРСР у роки семирічки відіграли партійні організації підприємств, будов і установ. Керуючись рішеннями XXI і XXII з'їздів КПРС і Компартії України, пленумів ЦК КПРС і ЦК Компартії України, партійні організації виступали безпосередніми організаторами соціалістичного змагання, боротьби за комуністичне ставлення до праці. Так, на бюро Львівського обкому Компартії України в 1960—1965 рр. систематично обговорювалися питання розвитку соціалістичного змагання, зокрема запровадження передового досвіду, керівництва профспілок соціалістичним змаганням тощо. На засіданнях бюро обкому викривалися недоліки, які мали місце в роботі партійних, профспілкових та комсомольських організацій області у цьому напрямі,— слабкий контроль за виконанням соцзобов'язань, формалізм, недостатня організація гласності тощо. Накреслювалися конкретні заходи поліпшення роботи, які неухильно і послідовно втілювалися в життя³⁵.

Спрямовуючи соціалістичне змагання, партійні організації велику увагу приділяли узагальненню і поширенню передового досвіду. З цією метою в областях регулярно проводилися зльоти ударників комуністичної праці, громадські огляди стану змагання, виробничо-теоретичні конференції і наради, вечори трудової слави, на яких виступали передовики і новатори виробництва, переможці соціалістичного змагання. Все це сприяло перетворенню руху за комуністичне ставлення до праці у справді масове явище. Комуністи виступали не лише організаторами і керівниками змагання, вони показували зразки високопродуктивної праці, визначали ідейний зміст життя виробничих колективів. Саме цим пояснюється, наприклад, висока свідомість, активний творчий пошук працівників Долинської спеціалізованої контори електробуріння. В 1965 р. з 67 комуністів 47 брали активну участь у лекційній та агітаційно-пропагандистській роботі³⁶. В партійній організації нафтопромислового управління «Долина-нафта» наприкінці 1965 р. з 200 комуністів 197 були ударниками комуністичної праці³⁷.

Завдяки організуючій і мобілізуючій ролі комуністів було забезпечено виконання виробничих планів і соціалістичних зобов'язань будівельниками Бурштинської ДРЕС. Почавши спорудження електростанції в листопаді 1962 р., колектив виконав величезний обсяг будівельно-монтажних робіт і до кінця 1966 р., раніше встановленого строку, здав в експлуатацію 4 енергоблоки, кожний потужністю 200 тис. кет³⁸. Кращими серед кращих на будівництві були комуністи електрозварники В. Стовпечь та І. Крижанівський, слюсар А. Лаптев, які систематично виконували свої виробничі завдання на 116—135%³⁹. Комуністи:

³⁴ Торжество історичної справедливості, стор. 717.

³⁵ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 2941, оп. 1, спр. 46, арк. 22, 108—110.

³⁶ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 45, спр. 17, арк. 37.

³⁷ Там же, арк. 183.

³⁸ Там же, ф. 10, оп. 27, спр. 1, арк. 34—37; оп. 28, спр. 1, арк. 27.

³⁹ Там же, оп. 27, спр. 5, арк. 88.

будови стали ініціаторами соціалістичного змагання за гідну зустріч 50-річчя Великого Жовтня. У боротьбі за виконання соціалістичних зобов'язань кращих результатів досягла бригада турбінників на чолі з Героєм Соціалістичної Праці комуністом В. Бондаревим, яка щомісяця виконувала виробничі норми на 130%⁴⁰.

Партійна організація Львівського електролампового заводу велику увагу приділяла правильній розстановці кадрів на виробничих місцях, забезпеченню авангардної ролі комуністів, вихованню у кожного члена колективу сумлінного ставлення до праці. Це принесло бажані результати: семирічний план підприємство виконало за 6 років. За цей період на заводі було побудовано 3 нові цехи, пущено 26 механізованих ліній, освоєно 64 типи нових виробів. Обсяг валової продукції збільшився за семирічку більш як у 4 рази, а продуктивність праці — на 63%⁴¹.

Зрослі свідомість, ініціатива і творча активність робітничих мас дістали свій вияв і в ряді патріотичних починів колективів промислових підприємств західних областей УРСР. Так, у 1960 р. за ініціативою партійної організації і колективу шахти Великомоствівська №3 виник рух за дострокове освоєння виробничих потужностей. Почин шахтарів підхопили робітники багатьох підприємств Львівської та інших областей республіки і навіть за її межами⁴². Такі передові підприємства Львівщини, як Миколаївський цементний та Роздольський гірничохімічний комбінати, шахта Великомоствівська № 3, Львівський автобусний та телевізійний заводи освоїли проектні потужності значно раніше строків, визначених плановими й проектними організаціями⁴³. Багато цінного у творчому розв'язанні питання технічного прогресу і підвищення продуктивності праці дав, зокрема, колектив Львівського телевізійного заводу. На 3 роки раніше строку було освоєно його проектну потужність. У 1962 р. завод випустив 152 тис. телевізорів, тобто на 44% більше, ніж було заплановано, і досяг рівня 1965 р.⁴⁴ Широкий розвиток змагання за дострокове освоєння виробничих потужностей, краще використання основних фондів підприємств сприяли додатковому випуску промислової продукції. Так, тільки по Львівській області за 1960—1964 рр. понад план було вироблено промислової продукції на суму близько 200 млн. крб.⁴⁵

Політична й трудова активність робітників західних областей УРСР виявлялась також у пошуках нових форм організації виробництва. За ініціативою робітників у досліджуваній період почали створюватися виробничі об'єднання. На Україні перше спеціалізоване виробниче об'єднання — взуттєва фірма «Прогрес» — виникло за ініціативою робітників Львівської взуттєвої фабрики № 3 — підприємства комуністичної праці. До складу фірми, крім Львівської, увійшло ще 4 фабрики — Луцька, Терехівська, Стрийська і Бориславська. Трохи пізніше з'явилася ще одна фірма — «Світанок», яка об'єднала Львівський, Золочівський, Дрогобицький та Стрийський шкірзаводи. Створення фірм дало можливість за порівняно короткий строк значно поліпшити виробничу діяльність підприємств об'єднання, здійснити технологічну спеціалі-

⁴⁰ Там же, оп. 28, спр. 1, арк. 4—6.

⁴¹ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 3, спр. 1761 арк. 23.

⁴² «Львовская правда», 28 грудня 1962 р.

⁴³ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 2941, оп. 1, спр. 31 арк. 11.

⁴⁴ Розквіт економіки західних областей УРСР, стор. 187.

⁴⁵ «Львовская правда», 17 вересня 1964 р.

зацію, підвищити рівень кваліфікації робітників і продуктивність їх праці, значно удосконалити технологію виробництва і облік. Так, за 5 місяців 1962 р. виробництво взуття збільшилося порівняно з відповідним періодом 1961 р. по Стрийському філіалу фірми «Прогрес» на 35%, по Бориславському — на 82%. При цьому значно поліпшилася якість продукції, раціональніше використовувалися сировина і матеріали. За 4 місяці 1962 р. із зекономлених шкірматеріалів фірмою було випущено 53 тис. пар взуття⁴⁶.

Розвиток соціалістичного змагання, висока трудова активність і творчість робітників, інженерів і техніків мали важливе значення для успішного завершення семирічки. Наприклад, у Тернопільській області колективи багатьох підприємств з жовтня 1965 р. вже почали працювати в рахунок наступного року. На Львівщині 102 підприємства виконали свої семирічні завдання до середини 1965 р.⁴⁷ Трудящі Івано-Франківщини достроково, до 48-ї річниці Жовтня завершили семирічний план розвитку промисловості⁴⁸.

За роки семирічки промисловість західних областей УРСР, як і все народне господарство країни, у своєму розвитку пішла далеко вперед. З'явилися сотні нових підприємств. Гордістю республіки стали гіганти хімічної промисловості — Калуське об'єднання «Хлорвініл», Роздольський гірничохімічний та Стебниківський калійний комбінати, Бурштинська і Добротворська ДРЕС, які дають електроенергію не тільки для УРСР, а й живлять міжнародну енергосистему «Мир». Великим паливно-енергетичним центром республіки став Львівсько-Волинський вугільний басейн.

Здійснюючи ленінську національну політику, КПРС і Радянський уряд забезпечували в роки семирічки вищі темпи розвитку тим республікам і областям, які в економічному відношенні ще відставали від найрозвинутіших районів країни. Зокрема, в західних областях УРСР темпи розвитку промисловості були значно вищими, ніж у республіці і країні в цілому. За період з 1959 по 1965 р. виробництво промислової продукції зросло тут в 1,9 раза, середньорічний її приріст становив 9,5% проти 9,1 по УРСР у цілому⁴⁹.

У 1965 р. видобуток вугілля порівняно з 1940 р. збільшився в західноукраїнських областях у 99 разів, нафти — у 7,8, газу — 22, виробництво цементу — 45, шкіряного взуття — 16, цукру-піску — також у 16 разів. Якщо в цілому по УРСР валова продукція промисловості в 1965 р. перевищила довоєнний рівень у 5,6 раза, то у Львівській області — у 20 разів, Ровенській — 12,4, Волинській — 10,7, Чернівецькій — 7,7, у Тернопільській — у 8,8 раза⁵⁰. Сьогодні західні області Української РСР — це край нафти, газу, вугілля, електроенергії, машино- і приладобудування, сучасної хімії, високопродуктивного сільського господарства. Протягом 1959—1965 рр. кількість робітників зросла тут на 45%, а працівників з вищою і середньою спеціальною освітою — більше як у 2 рази⁵¹. Кожна з областей перетворилася в індустріально-сільськогосподарський комплекс з широкою мережею культурно-освітніх організацій, постійно зростаючим добробутом населення. Ці успіхи були

⁴⁶ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 3, спр. 1584. арк. 41—42.

⁴⁷ «УІЖ», 1972, № 6, стор. 39.

⁴⁸ Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 45. спр. 18, арк. 18.

⁴⁹ Г. І. Ковальчак. Назв. праця, стор. 13.

⁵⁰ Ф. Горювський. Соціально-політичні основи розвитку та зближення соціалістичних націй в СРСР, К., 1968, стор. 69—70.

⁵¹ Г. І. Ковальчак. Назв. праця, стор. 19.

досягнуті завдяки самовідданій праці робітничого класу західних областей УРСР, безустанній турботі Комуністичної партії про добробут трудящих Країни Рад, всебічній братерській допомозі великого російського та інших народів нашої країни.

КПРС і Радянський уряд високо оцінили творчі зусилля робітників промисловості, транспорту і будівництва у боротьбі за виконання семирічного плану. В 1966 р. 4348 кращих з них нагороджено орденами й медалями Союзу РСР, велику групу трудівників удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Високими урядовими нагородами відзначені цілі колективи: орденом Леніна — Миколаївський цементно-гірничий комбінат, орденом Трудового Червоного Прапора — взуттєва фірма «Прогрес», Львівський завод кінескопів та багато інших підприємств⁵². Це було всенародним визнанням активної творчої діяльності робітничого класу західних областей України, їх вкладу у створення матеріально-технічної бази комунізму.

⁵² Партархів Івано-Франківського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 45, спр. 17, арк. 19; Торжество історичної справедливості, стор. 724—725.

СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТВІДДІЛІВ МТС

І. А. САЙЧУК (Луцьк)

Велике значення в боротьбі трудящих під керівництвом Комуністичної партії за перемогу колгоспного ладу в західних областях УРСР мала діяльність політичних відділів машинно-тракторних станцій у 1949—1953 роках. Вони відіграли важливу роль у завершенні колективізації на західноукраїнських землях, в організаційно-господарському зміцненні колгоспів, у піднесенні рівня політико-виховної роботи серед населення, зміцненні місцевих партійних і комсомольських організацій та згуртуванні навколо них трудівників села, в остаточній ліквідації куркульства, підривної діяльності українських буржуазних націоналістів та інших ворожих елементів.

В ряді узагальнюючих праць радянських істориків І. П. Богодиста, М. К. Івасюти, К. І. Сироцинського, Й. Д. Черниша, Ф. Ф. Чернявського, М. В. Загайного¹ та інших, які присвячені соціалістичним перетворенням на західноукраїнських землях, йдеться і про діяльність Комуністичної партії по створенню політвідділів МТС, їх політичну і організаційну роботу.

Вивчення цієї проблеми набуває особливо великого наукового і по-

¹ І. Богодист. Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР, К., 1961; М. К. Івасюта. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР, К., 1962; К. Сироцинський. Перемога колгоспного ладу в західних областях Української РСР, К., 1953; Й. Д. Черниш. Комуністична партія України — організатор соціалістичних перетворень на селі в західних областях УРСР (1939—1958 рр.), Львів, 1963; Ф. Ф. Чернявський. По пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939—1950), Львів, 1978; Н. В. Загайный. Роль политотделов МТС в борьбе КПСС за политическое и организационно-хозяйственное укрепление колхозов западных областей Украинской ССР (1949—1953 гг.).—Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Ростов-на-Дону, 1963.

літичного значення в світлі рішень XXV з'їзду КПРС та липневого (1978 р.) Пленуму ЦК КПРС. У промові на III Всесоюзному з'їзді колгоспників Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев наголосив на актуальності дослідження історії колгоспного будівництва та вивчення історичного досвіду у створенні колгоспного ладу і його дальшого розвитку. «Ми звертаємося сьогодні до історії колгоспного будівництва, — говорив він, — не тільки заради того, щоб віддати належне героїчному минулому. Про нього корисно пам'ятати і в ім'я майбутнього»².

У даному повідомленні автор робить спробу розкрити основні напрями діяльності Комуністичної партії по створенню і зміцненню політичних відділів МТС в західних областях республіки, показати організаційну структуру управління і керівництва ними, їхню роль у завершенні соціалістичних перетворень в західноукраїнському селі.

У післявоєнні роки в західних областях України йшов процес докорінного перетворення економіки, суспільних відносин, започаткованих ще у передвоєнний час, здійснювався ленінський план будівництва соціалізму. Ці перетворення базувалися на плідній основі перемігшого у нашій країні соціалізму, на високорозвинутій промисловості, великому соціалістичному сільському господарстві. Вирішальним був і багатющий досвід Комуністичної партії у будівництві нового суспільства та вихованні численних кадрів, здатних вирішувати найскладніші народногосподарські завдання.

Трудяще селянство західноукраїнських земель під керівництвом Комуністичної партії, на основі ленінського кооперативного плану, завдяки неоціненній допомозі великого братнього російського народу і всіх народів країни Рад, ламаючи опір куркульства та залишків банд українських буржуазних націоналістів, ще до закінчення четвертої п'ятирічки здійснило глибокі соціально-економічні перетворення на селі. Вже на кінець 1949 р. тут було організовано 6200 колгоспів, які об'єднували 63% селянських господарств і усупільнювали більше 70% орних земель³.

Однак в діяльності молодих, не в повній мірі зміцнених колгоспів було багато труднощів. Вчорашні селяни-одноосібники ще не мали досвіду колективного господарювання, іноді давалися взнаки їх приватно-власницькі звички, колгоспні кадри були малокваліфіковані, в деяких колгоспах діяли класові вороги. Не всі машинно-тракторні станції через організаційну слабкість могли забезпечувати провідну роль в зміцненні артільей. Недостатньо сильним було і партійне керівництво колгоспами⁴. Саме у той час і виникла невідкладна необхідність в політичному та організаційно-господарському зміцненні новостворених сільськогосподарських артільей і МТС, в посиленні політичної, культурно-виховної роботи в західноукраїнському селі, в завершенні суцільної колективізації одноосібних господарств. В резолюції XVI з'їзду КП(б)У підкреслювалось, «що тепер, коли основна маса трудящих селян західних областей стала на колгоспний шлях і в багатьох районах завершена суцільна колективізація, — головне завдання партійних організацій полягає в тому, щоб забезпечити організаційно-господарське зміцнення цих колгоспів»⁵.

² Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 2, К., 1971, стор. 468.

³ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1. оп. 13, спр. 1046, арк. 47.

⁴ Н. В. Загайный. Назв. праця, стор. 7—8.

⁵ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 2, К., 1977, стор. 261.

Практика соціалістичної перебудови села ще в 30-х роках показала, що політичне і організаційно-господарське зміцнення колгоспів є одним із найважливіших і найскладніших завдань. «Перехід до колективного господарства не зменшує, а збільшує турботи і відповідальність партії і уряду щодо розвитку сільського господарства. ...З цього випливає, що партія повинна не зменшувати, а примножувати свої зв'язки з колгоспами, щоб вона повинна знати все, що відбувається в колгоспах, щоб своєчасно прийти на допомогу і запобігти небезпекам, які загрожують колгоспам»⁶.

Враховуючи все це, а також важливість завдань, які стояли перед західноукраїнським селом, ЦК ВКП(б) 13 грудня 1949 р. та ЦК КП(б)У 23 грудня 1949 р. прийняли відповідні постанови про створення при машинно-тракторних станціях західних областей України політвідділів, а також політсекторів при обласних управліннях сільського господарства і при Міністерстві сільського господарства УРСР. Завдяки допомозі ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У партійні організації всіх західних областей повністю укомплектували нові політоргани кадрами з достатнім досвідом політичної і організаційної роботи⁷. З цією метою ЦК КП(б)У направив у політвідділи 237 МТС близько 1,2 тисячі кращих партійних, радянських, комсомольських працівників⁸.

Завдання, що стояли перед політичними відділами МТС, були надзвичайно важливими: під керівництвом районних комітетів партії очистити МТС і колгоспи від ворожих елементів, зробити керівництво колгоспів більшовицьким; повсякденно поліпшувати організацію праці, дбати про зміцнення трудової дисципліни; вести рішучу боротьбу з порушниками Статуту сільськогосподарської артілі, зміцнювати колгоспну демократію; повсякденно боротися за взаємне, чітке і ясне виконання договорів між МТС і колгоспами; виховувати колгоспників у дусі чесного й сумлінного виконання своїх обов'язків перед Радянською державою, в дусі радянського патріотизму і ненависті до ворогів народу⁹.

Організуючи політвідділи при МТС західних областей, партія не переносила механічно сюди досвід минулої діяльності відповідних політорганів 30-х років, а всебічно збагачувала і творчо застосовувала його з врахуванням загальних і місцевих умов. Своєрідність і особливість діяльності політвідділів західних областей УРСР зумовлювались тим, що тут процес організаційно-господарського зміцнення колгоспів проходив у якісно нових умовах і спирався на могутню загальносоюзну матеріально-технічну базу. Наша країна мала велику кількість досвідчених партійних і радянських кадрів, спеціалістів сільського господарства. Партія і уряд, весь радянський народ, збагачені досвідом побудови соціалізму, постійно надавали безкорисливу допомогу трудящим західних областей¹⁰.

Значна увага приділялась і врахуванню конкретних умов та специфічних особливостей на західноукраїнських землях, викликаних економічною та культурною відсталістю, нечисленністю робітничого класу, гострою нестачею місцевих кадрів, запеклим опором класового ворога — куркульства, залишків інших експлуататорських класів, банд українських буржуазних націоналістів¹¹.

⁶ Там же, стор. 324.

⁷ Історія селянства Української РСР, т. 2, К., 1967, стор. 406.

⁸ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 582.

⁹ М. К. Івасюта. Назв. праця, стор. 132.

¹⁰ Н. В. Загайный. Назв. праця, стор. 4.

¹¹ Нариси історії Комуністичної партії України, стор. 565.

Політвідділи не були виборними партійними органами. Вони створювались як надзвичайні органи партії на селі¹². Апарат відповідальних працівників політвідділу МТС складався із начальника, який призначався і звільнявся Центральним Комітетом КП(б)У, заступника начальника по партійно-масовій роботі, двох помічників начальника політвідділу (по комсомольській роботі і роботі серед жінок), редактора і відповідального секретаря редакції газети-багатотиражки. Керівництво ними здійснювали політсектори при обласних управліннях сільського господарства і Міністерства сільського господарства УРСР¹³. Робота на місцях спрямовувалась районними комітетами партії, до складу яких входили начальники політвідділів.

За методами і формами політвідділи були партійними органами, які здійснювали загальне керівництво діяльністю партійних і комсомольських організацій МТС, колгоспів і сіл, що входили в зону їх діяльності¹⁴. І хоча вони включалися в державно-господарську систему Міністерства сільського господарства, це не змінювало їх суті — вони перш за все були особливими партійними органами.

Розмежування сфери діяльності і функцій політвідділів і райкомів партії здійснювалось на основі Положення ЦК ВКП(б) про політвідділи МТС, а також постанови ЦК ВКП(б) «Про роботу політвідділів МТС, про колгоспний осередок і про взаємовідносини політвідділів і райкомів», які були прийняті в 1933 році¹⁵.

Політвідділи МТС розгорнули активну роботу вже в січні—лютому 1950 року. Включившись у боротьбу за завершення колективізації одноосібних господарств, нові партійні органи дбали також про вирішення питань розгортання соціалістичного змагання, виховання кадрів механізаторів та колгоспників¹⁶.

ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У приділяли неослабну увагу політвідділам, надавали їм всебічну допомогу. Так, у квітні 1950 р. пленум ЦК КП(б)У розглянув питання і прийняв постанову «Про заходи по дальшому політичному і організаційно-господарському зміцненню колгоспів Львівської та Волинської областей»¹⁷. Глибокий аналіз роботи партійних, радянських, комсомольських органів цих областей з питань колгоспного будівництва, дав змогу по-більшовицьки викрити недоліки, вказати конкретні шляхи політичного і організаційно-господарського зміцнення колгоспів. ЦК КП(б)У тим самим надав неоціненну допомогу всім партійним організаціям західних областей України, в тому числі й новим політорганам. Пленум ЦК КП(б)У запропонував обкомам і райкомам КП(б)У посилити керівництво політвідділами МТС з тим, щоб підняти їх роботу на рівень завдань політичного і організаційно-господарського зміцнення колективних господарств у західних областях¹⁸.

Новостворені політоргани відігравали вирішальну роль у завершенні суцільної колективізації в західних областях УРСР. Працівники політвідділів машинно-тракторних станцій і політсекторів більшу частину часу знаходились в селах, оперативно вирішуючи усі на-

¹² Т. С. Донгарова. Чрезвычайные органы партии, М., 1976, стор. 17.

¹³ Ф. Ф. Чернявский. Назв. праця, стор. 169.

¹⁴ Там же.

¹⁵ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, т. 5, М., 1971, стор. 87—88, 108—111.

¹⁶ З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1976, стор. 460.

¹⁷ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій пленумів ЦК, т. 2, стор. 319—335.

¹⁸ Там же, стор. 329.

зрілі питання. З допомогою різноманітних форм роботи вони зуміли за порівняно короткий період залучити в колгоспи тисячі одноосібних селянських господарств, тим самим надали партійним і радянським органам значну допомогу у вирішенні цього важливого завдання¹⁹.

Предметом особливої турботи політвідділів МТС було створення і зміцнення первинних партійних організацій в селах, насамперед в щойно організованих господарствах²⁰. На початку 1950 р. в західних областях УРСР, де нараховувалось понад 6 тис. колгоспів, було всього лише 544 колгоспних парторганізації²¹.

Вирішуючи ці завдання, політвідділи МТС спільно з райкомами партії розгорнули значну роботу: зміцнювали та перебудовували парторганізації, створювали нові у колгоспах та МТС; ряди партії поповнювались передовими колгоспниками і механізаторами, комуністами із міст і районних центрів. Тільки протягом 1950 р. політвідділами західних областей УРСР було створено понад 700 партійних організацій і груп²². На початок 1953 р. первинні парторганізації або партійно-кандидатські групи були вже у близько 60 процентів колгоспів²³.

Велика робота проводилась в цьому плані стосовно сільських комсомольських організацій. До травня 1950 р. первинні комсомольські організації були створені і зміцнені в усіх МТС, а до весни 1952 р.— майже в усіх колгоспах²⁴.

Ці важливі організаційно-політичні заходи дали можливість наблизити партійне керівництво безпосередньо до колгоспного виробництва, забезпечити партійний контроль на всіх його вирішальних ділянках. Первинні партійні і комсомольські організації стали твердою і надійною опорою райкомів партії і політвідділів МТС, їх тісний зв'язок з найширшими масами колгоспного селянства сприяв успішній боротьбі за неухильне проведення в життя рішень партії і уряду.

Спільно з райкомами партії політвідділи розгорнули виховну і масово-партійну роботу серед колгоспників, механізаторів, одноосібних селян. В усіх колгоспах і МТС створювались агітколлективи, члени яких регулярно виступали з бесідами в полі, на фермах, в бригадах, в сільських клубах. Активно брали участь в масово-політичній роботі співробітники політвідділів і політсекторів. Тільки в 1950 р. працівниками політсектора і політвідділів МТС Ровенської області було прочитано 1857 лекцій і доповідей. При машинно-тракторних станціях працювало 462 агітатори. Сільські агітколлективи, які теж організовувались при активній участі працівників політвідділів, в січні 1951 р. на Ровенщині мали в своєму складі 432 лекторські групи і 18 436 агітаторів. В час весняної сівби, збирання врожаю і осінньої посівної кампанії більшість колгоспів обслуговували 48 районних культбригад, створених політвідділами²⁵.

Вирішувались політвідділами і питання виховної роботи серед жінок, завдяки чому зросла їх активність у колгоспному будівництві. Це також дало можливість партійним організаціям висувати колгоспниці на вирішальні ділянки виробництва і керівну роботу.

Величезну роль в соціалістичному перевихованні трудівників кол-

¹⁹ Н. В. Загайный. Назв. праця, стор. 8.

²⁰ Ф. Ф. Чернявский. Назв. праця, стор. 170—171.

²¹ Л. Мельников. Партийные организации колхозов.— «Большевик», 1950, № 4, стор. 50.

²² І. Тетерін. Соціалістичні перетворення в сільському господарстві західних областей України, К., 1954, стор. 24.

²³ Н. В. Загайный. Назв. праця, стор. 9.

²⁴ Там же, стор. 10.

²⁵ Ф. Ф. Чернявский. Назв. праця, стор. 170.

госпного села західних областей УРСР відіграли політвідділівські газети, які зуміли організувати навколо себе великий авторський актив. В 1953 р. він налічував 40 тис. робількорів, а підписний тираж цих газет складав більше 200 тис. екземплярів²⁶. Періодика політвідділів розширювала політичний світогляд, підвищувала соціальну свідомість трудящих, залучала їх до колективної свідомої праці на благо соціалістичної Батьківщини.

Повсякденно і терпеливо роз'яснюючи політику Комуністичної партії та Радянської держави, пропагуючи переваги великих колективних господарств, партійні організації західних областей республіки, спираючись на комсомольські та профспілкові організації, провели величезну організаційну, масово-політичну і культурно-освітню роботу. В соціалістичній перебудові сільського господарства великого значення набули також шефство робітників промислових підприємств над колгоспами, загальні збори селян, екскурсії селян-одноосібників і молодих колгоспників із західних у східні області УРСР. До середини 1950 р. колективізація сільського господарства на західноукраїнських землях в основному була завершена. На 1 липня близько 1,5 млн. (98%) селянських господарств об'єднались у 7190 сільськогосподарських артільей, в користування яких передано 5,5 млн. гектарів сільськогосподарських угідь²⁷.

У процесі завершення колективізації політвідділи МТС надали величезну практичну допомогу правлінням колгоспів в усупільненні засобів виробництва, в налагодженні обліку праці, складанні виробничих планів, у створенні тваринницьких ферм, виробничих бригад і т. д. Так, при активній участі політвідділів у колгоспах Станіславської області (нині — Івано-Франківська) було організовано 1444 рільничих, більше 170 садово-городніх бригад і 216 бригад по кормодобуванню, 614 тваринницьких ферм²⁸.

На досвіді колгоспів всієї країни і передових колгоспів західних областей трудяще селянство переконалось в перевагах колективного господарства над одноосібним. Завдяки величезній допомозі Комуністичної партії і Радянської держави технікою, кредитами, спеціалістами, виховувались місцеві кадри, створювався актив, який був відданий колгоспному ладу. Велика заслуга в цьому належала і представникам робітничого класу, які, усвідомлюючи важливість залучення селян до соціалістичного будівництва, часто за власною ініціативою виявляли бажання перейти на постійну роботу із міста в село²⁹.

Завершення колективізації стало ще однією яскравою перемогою Компартії України і всієї нашої партії. В західних областях республіки переміг остаточно єдиний соціалістичний тип виробництва, на базі якого почалося небачене досі зростання продуктивних сил у сільському господарстві, неухильне піднесення добробуту і культурного рівня колгоспного селянства. Назавжди було покінчено з роздрібленістю, злиднями і віковичною відсталістю селянських господарств³⁰.

Із вступом сільського господарства в новий етап свого розвитку перед партійними організаціями західних областей України постали нові завдання дальшого організаційно-господарського зміцнення колгоспів, поліпшення використання техніки, підвищення врожайності

²⁶ Н. В. Загайный. Назв. праця, стор. 12.

²⁷ Історія Української РСР, т. 2, К., 1967, стор. 580.

²⁸ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 211, оп. 2, спр. 60, арк. 12.

²⁹ Ф. Ф. Чернявский. Назв. праця, стор. 182.

³⁰ Історія Української РСР, т. 2, стор. 580—581.

сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва, посилення політико-виховної роботи на селі.

В МТС при активній участі політвідділів працювали школи і курси по підготовці не тільки механізаторів, але й керівних кадрів різноманітних сільськогосподарських професій: голів колгоспів, бухгалтерів, завгоспів, бригадирів, рілників, тваринників та ін. Разом з тим зверталась увага на виховання і згуртування в кожному колгоспі безпартійного активу і залучення його до роботи по налагодженню громадського господарства, зміцненню трудової дисципліни. Працівники політвідділів допомагали партійним і радянським органам очищати нові колгоспні колективи від куркулів та інших ворожих елементів, які проникали в них ³¹.

Під керівництвом партійних організацій колгоспне селянство західних областей активно включилось у соціалістичне змагання за розвиток і зміцнення колгоспного господарства, за вирощення високих врожаїв сільськогосподарських культур і підвищення продуктивності тваринництва. Так, тільки на Дрогобиччині в 1950 р. соціалістичним змаганням було охоплено 8405 ланок, 1927 бригад і 798 колгоспів. Широко розгорнулось змагання між колгоспниками Волинської, Ровенської та Тернопільської областей, а також на Львівщині, Станіславщині і Волині ³².

В ході цього змагання сільські трудівники західноукраїнських земель знайомились із передовим досвідом багатьох сільськогосподарських артілей східних областей країни, відвідували ці артілі, запрошували до себе передовиків сільського господарства СРСР. В той же час у західні області України приїжджали ділитись досвідом своєї роботи відомі передовики колгоспного виробництва А. Пармузіна, О. Хобта, М. Озерний та інші ³³. А в сільськогосподарській артілі с. Скиби Любомльського району Волинської області побували кращі виробничники артілі «Борець» Броницького району Московської області. Значну роль в організаційно-господарському зміцненні молодих колгоспів Волинської області відіграла, зокрема, екскурсія 214-ти колгоспників Волині в Запорізьку область (червень 1950 р.). Вони відвідали колгоспи, радгоспи і заводи Запорізької області, запозичили багато нового для ведення колективного господарства.

Дальшому піднесенню сільськогосподарського виробництва, організаційно-господарському зміцненню колгоспів сприяло укрупнення дрібних колгоспів, яке широко розгорнулось по всій країні в 1950 р. на основі постанови ЦК ВКП(б) від 30 травня того ж року. До кінця 1950 р. в західних областях налічувалося понад 800 укрупнених колгоспів ³⁴. В результаті здійснення цих заходів, а також дальшого вирішення завдань поліпшення трудової дисципліни, організації праці, впровадження передової агротехніки багато колгоспів західних областей домоглися відчутних успіхів у своєму господарюванні, підвищенні добробуту й культури землеробів.

Постійно зростала політична і трудова активність колгоспного селянства. За трудові подвиги в розвитку соціалістичного сільського господарства у перші післявоєнні роки 22 кращих передовикам колгоспів західних областей Радянський уряд присвоїв високе звання Героя Соціалістичної Праці, а 1042 — нагороджено орденами і медалями ³⁵.

³¹ Ф. Ф. Чернявский. Назв. праця, стор. 171.

³² Історія селянства Української РСР, т. 2, стор. 407.

³³ М. К. Івасюта. Назв. праця, стор. 133.

³⁴ Історія Української РСР, т. 2, стор. 581.

³⁵ Там же.

Отже, на селі в західних областях республіки вирости нові люди, самовіддані борці за справу соціалізму.

Разом з районними комітетами партії, партійними організаціями МТС і колгоспів політвідділи провели плідну роботу, спрямовану на розвиток і зміцнення колгоспного ладу в західних областях України³⁶. Після виконання покладених на них партією завдань, в грудні 1953 року політвідділи МТС були ліквідовані, а їх апарат влився в районні партійні органи.

³⁶ Нариси історії Комуністичної партії України, стор. 582.

ДОПОМОГА БРАТНІХ НАРОДІВ СРСР У ЛІКВІДАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДСТАЛОСТІ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР (1939—1941 рр.)

В. О. ШИЙЧУК (Луцьк)

До возз'єднання з Радянською Україною західноукраїнські землі за рівнем економічного розвитку були одним з найвідсталіших районів Європи. Колонізаторська політика польської буржуазії спрямовувалася головним чином на економічне пограбування, застій у промисловості, посилення безробіття, повну денаціоналізацію населення цього краю. На західноукраїнських землях знаходилося лише 16,6% загальної кількості підприємств Польщі, на яких працювали 9,8% усіх робітників. Понад 40% українців, що тут проживали, були безробітними. За роки окупації обсяг промислової продукції Західної України зменшився на 35—40%¹. Заробітна плата робітників була в 4 рази нижчою, ніж у Польщі. Основна частина робітників не мала навіть прожиткового мінімуму²⁻⁴.

Природні багатства по-хижацькому винищувалися. Головна галузь промисловості краю — нафтовидобувна — занепадала. З 1913 р. по 1938 р. видобуток нафти зменшився в 3—4 рази. Розорювати і грабувати Західну Україну польській буржуазії допомагали українські буржуазні націоналісти та іноземні імперіалісти. Лише в нафтовій промисловості питома вага капіталу останніх досягла 86%.

Побойоучись зростання робітничого класу і посилення революційного руху, окупаційний уряд вдавався до нечуваних знущань над українським трудовим населенням, до постійних переслідувань, арештів і катувань. Жорстоким терором він намагався задушити революційну національно-визвольну боротьбу у краї.

Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною принесло соціальне і національне визволення трудящим цього краю, відкрило великі можливості для розвитку його економіки і культури.

Багатонаціональна Радянська країна подала величезну допомогу населенню західноукраїнських земель в соціалістичних перетвореннях у народному господарстві, в докорінній перебудові всього суспільного життя на основі ленінської національної політики. Керівником і орга-

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, опр. 3352, арк. 5.

²⁻⁴ М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., К., 1959, стор. 21—23.

нізатором цієї допомоги була Комуністична партія Радянського Союзу. В рішеннях XV з'їзду КП(б) України підкреслювалося, що братерська «... допомога і сприяння радянському, господарському і культурному будівництву в західних областях УРСР є обов'язком усіх більшовиків...»⁵.

На розв'язання завдань соціалістичного будівництва в західних областях України Комуністична партія і Радянський уряд мобілізували весь радянський народ, направляли необхідні матеріальні й фінансові ресурси держави. Лише на 1940 р. для 6 областей було виділено 1244,1 млн. крб., у тому числі на фінансування народного господарства — 240,9 млн. крб. Чернівецька область у другій половині 1940 р. із союзного бюджету одержала близько 9 млн. крб.⁶

Крім коштів, краю поставлялися різноманітне устаткування, техника, сировина з усіх братніх радянських республік. Наприклад, електротехнічне устаткування надходило сюди з Ленінграда, Нижнього Новгорода, Уралу. Шахтарі Донбасу і металурги Криворіжжя надсилали кам'яне вугілля і метал. Фабрично-заводське устаткування, верстати, машини, будівельні матеріали прибували з Москви, Ленінграда, Свердловська, Іжевська, Києва, Одеси, Харкова. Нові автобуси, устаткування для цехів і лабораторій хімічного, нафтопереробного, машинобудівного заводів та інших підприємств Львова, Лужанського та Чернівецького цукрозаводів надійшли з Москви⁷. Робітники ленінградського електролампового заводу «Светлана» відправили у Львів найновішу електроапаратуру, якою було обладнано Львівський електроламповий завод (колишній «Поллюкс») ⁸. Для Луцького хлібозаводу та цементного заводу у Миколаєві (біля Стрия) всі будівельні конструкції заводських корпусів та устаткування виготовлялися на різних підприємствах Радянського Союзу⁹. З допомогою трудящих Російської РФСР здійснювалася реконструкція склозаводу, паровозовагоноремонтного, хімічного та механічного заводів у Львові¹⁰.

Економічний розвиток західних областей був неможливий без прискореного розвитку залізничного транспорту. У зв'язку з цим зверталася велика увага на відбудову і реконструкцію Львівської і Ковельської магістралей, на що держава відпустила 50 млн. крб.¹¹ Велику допомогу подали транспортники Москви і Томська, Новосибірська і Сталінграда, Одеси й Харкова, Ростова-на-Дону і Миколаєва. Залізничну колію було перешито з вузької на широку. Паровозний і вагонний парк поповнилися потужними локомотивами та вагонами. Польські власті, як правило, забороняли українцям працювати на залізницях, а після встановлення Радянської влади серед трудівників, наприклад, Львівсь-

⁵ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 1, К., 1976, стор. 948.

⁶ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3351, арк. 57; К. Г. Цивко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та воз'єднання з Радянською Україною, Чернівці, 1958, стор. 203.

⁷ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 5001, оп. 1, спр. 117, арк. 11—12; Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 14, арк. 6; спр. 39, арк. 50.

⁸ З історії фабрик і заводів. Від майстерні до велета, Львів, 1975, стор. 12.

⁹ Г. І. Ковальчак. Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР у 1939—1941 рр. — З історії західноукраїнських земель, вип. 4, К., 1960, стор. 127.

¹⁰ Нариси історії Львівської обласної партійної організації, Львів, 1969, стор. 96, 99.

¹¹ Волинь Радянська. 1939—1965 рр. Збірник документів і матеріалів, Львів, 1971, стор. 48.

кої залізниці уже налічувалося 25 тис., Ковельської — 12 тис. чол. місцевого населення.

Великою була допомога народів Радянського Союзу нафтовикам Прикарпаття. У листопаді 1939 р. з РРФСР, Грузії, Азербайджану надійшло 5 комплектів верстатів для обертового буріння, 10 комплектів — для нагнітання нафти, 50 глибинних насосів, 100 автомашин та інше устаткування¹². Робітники азербайджанських машинобудівних заводів ім. лейтенанта Шмідта, ім. Дзержинського мали спеціальні замовлення на виготовлення устаткування для нафтової промисловості України і вже на початку 1940 р. відправили на підприємства Дрогобича, Борислава, Станіслава багато найновішої техніки¹³. Це дало можливість значною мірою переозброїти відсталу в технічному відношенні нафтовидобувну промисловість Прикарпаття.

Вводити до ладу діючих підприємства текстильної промисловості Західної України допомагали трудящі Москви, Іванова, Ярославля, Києва, Полтави. У серпні—вересні 1940 р. вони надіслали в Чернівці 358 т бавовняного, вовняного і шовкового прядива. Крім сировини, з Іванова і Ярославля надходили човникоперемотувальні машини високої продуктивності на 60 веретен та інша техніка. В червні 1941 р. з Москви мали прибути додатково 50 механічних верстатів. Радянський уряд асигнував кошти на спорудження в Чернівцях бавовнопрядильної фабрики на 25 тис. веретен¹⁴.

Високу свідомість і політичну активність у забезпеченні населення краю одягом, продовольчими та іншими товарами виявили трудящі Алма-Ати, Барнаула, Ташкента, Ленінграда. Від них щоденно на Західну Україну прибували десятки вагонів з бавовняними, льняними, шовковими тканинами. Діти трудящого селянства гірських районів безплатно одержували теплі пальта, мануфактуру для костюмчиків і платтячок. З ленінградського «Скориходу» і фабрики ім. Паризької комуни надходило взуття¹⁵. Безперервно збільшувалася кількість завезених продуктів харчування: цукру, масла, риби, олії. Кілька тисяч тонн кукурудзи і кукурудзяного борошна для гірського населення надіслали колгоспники Київщини. З 20 по 30 вересня 1940 р. з Полтави, Черкас, Вінниці на станцію Чернівці прибуло 75 вагонів овочів, 47 — цукру, 45 — зерна. До кінця того року в західні області було завезено промислових і продовольчих товарів на 612 млн. крб.¹⁶ Трудящі Чернівецької області на той час одержали в цілому товарів на суму 16,3 млн. крб.¹⁷

Комуністична партія і Радянський уряд направляли у західні області України на постійну роботу висококваліфікованих фахівців промисловості й сільського господарства. Так, на нафтопромисли Прикарпаття приїхало близько 300 інженерів і техніків з Баку. Прибулі спеціалісти допомагали відбудовувати занедбані іноземними капіталістами промислові підприємства, здійснювали монтаж устаткування, яке надходило з різних куточків нашої Батьківщини, організовували виробничий процес на нових, радянських підприємствах і, головне, ділилися з братами-українцями багатим досвідом роботи, навчали їх соціалі-

¹² Д. Д. Пизовий. Виробнича дружба нафтовиків України і Азербайджану.— З історії Української РСР, вип. 8, К., 1963, стор. 64.

¹³ «Бакінський рабочий», 2, 8 лютого, 3 жовтня 1940 р.

¹⁴ Чернівецький обласний державний архів (далі — ЧОДА), ф. Р—3, оп. 1, спр. 24, арк. 9; спр. 26, арк. 14; «Радянська Буковина», 20, 27, 31 серпня 1940 р.

¹⁵ ЧОДА, ф. Р—21, оп. 1, спр. 70, арк. 23; спр. 106, арк. 10; спр. 107, арк. 14.

¹⁶ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3310, арк. 9.

¹⁷ В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець, Н. Сирота, Б. Тимошук. Північна Буковина, її минуле і сучасне, Ужгород, 1969, стор. 119.

стичних методів праці. Так, на Львівську й Ковельську залізниці із східних районів країни приїхали понад 5,5 тис. інженерів, техніків, машиністів, операторів, диспетчерів, чергових по станції¹⁸. Більшість з них були комуністи й комсомольці. Вони допомагали освоювати техніку, були застрільниками соціалістичного змагання. Приклад високої продуктивності праці показували, зокрема, машиністи-кривоносівиці Б. Кулінченко, Ю. Горілик, М. Стегнієнко, В. Черненко, І. Козноха та інші. Один з кращих машиністів Далекосхідної залізниці комсомолец В. Бахвалов працював на станції Тернопіль. Він навчав місцевих робітників умінню користуватися антинакипінном, продувати котел, самостійно ремонтувати паровоз. За півроку В. Бахвалов підготував трьох помічників машиніста. Досвід широкого і якісного ремонту паровозів передавала комплексна бригада з Тбіліського і Самтредського депо Грузинської РСР. За почином слюсарів Й. Джераншвілі, Н. Іметашвілі, Н. Шенгелія всі члени бригади після роботи проводили заняття для робітників, готуючи з них ремонтників високої кваліфікації¹⁹.

Крім тих, кого направляли на постійну роботу, в західні області також відряджались на певний період групи інженерно-технічних працівників для передачі передового досвіду їх підприємств. Дві такі групи фахівців із Кривого Рогу і Грозного прибули на Дрогобицький нафтоперегінний завод (колишній «Польмін»). Частково спалене, зруйноване підприємство місцеві робітники при активній допомозі криво-різьких металістів і грузинських нафтовиків відбудували не за два роки, як передбачалося, а за 20 днів²⁰. У цьому трудовому піднесенні виявилася сила народної влади, радянського патріотизму й інтернаціоналізму.

Висококваліфіковані спеціалісти Харківського комунального тресту допомагали завершити будівництво газопроводу Дашава — Київ²¹. З допомогою інженерів і техніків Київського енергобюро та співробітників Московського дослідного інституту спиртової промисловості здійснювалася докорінна реконструкція чернівецьких дріжджевого, пивоварного та спиртового заводів. «Таємниці» високої продуктивності праці розкривали перед львівськими робітниками кондитерських фабрик заслужені майстри-кондитери з московських фабрик «Красный Октябрь» і «Большевик». Близько місяця вони працювали на фабриках Львова, передаючи свій досвід і знайомлячи робітників з новою технологією. У ці дні був покладений початок соціалістичному змагання між колективами московських і львівських кондитерських фабрик²². Працювати на кількох верстатах, організувати соціалістичне змагання між цехами, бригадами навчали робітників Кременецької (на Тернопільщині) бавовняної фабрики спеціалісти з Києва²³. Соціалістичне змагання на промислових підприємствах західних областей стало справжньою школою підвищення професійної підготовки та майстерності. У процесі розгортання цього патріотичного руху понад 60 тис. робітників краю стали ударниками і стахановцями²⁴.

¹⁸ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 2952, арк. 20; спр. 3201, арк. 69.

¹⁹ «Большевик транспорта», 20 березня, 14 травня, 8 червня 1940 р.; «Ковельський залізничний транспортник», 1, 6, 26 березня 1940 р.

²⁰ І. М. Міронович. Нове життя, К., 1940, стор. 10—11; «Червоний нафтовик», 11 березня 1940 р.

²¹ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 3, спр. 1, арк. 96.

²² Радянський Львів. 1939—1955. Документи і матеріали, Львів, 1956, стор. 101.

²³ «Вільне життя», 5 січня 1941 р.

²⁴ В. О. Шийчук. Соціалістичне змагання в західних областях Української РСР (1939—1941 рр.). — «УІЖ», 1978, № 4, стор. 110.

Дійовою формою допомоги в оволодінні новаторськими методами праці була організація виробничих екскурсій на промислові підприємства східних районів країни. Таким чином освоювали передові методи праці металістів та металургів Дніпропетровська і Дніпродзержинська трудівники чернівецького заводу «Індустрія». Львівські робітники вивчали досвід новаторів харківських тракторного і турбогенераторного заводів, Київської кондитерської фабрики ім. К. Маркса. З Чернівецького трикожастресту не раз виїздили його представники для освоєння роботи київських трикожачників. Навчалися у москвичів трудівники Чернівецької гудзиково-басонної фабрики²⁵. Ознайомившись з умовами життя і праці трудящих інших республік багатонаціональної Радянської Батьківщини та вивчивши досвід новаторів виробництва, робітники західних областей все активніше боролися за успішне виконання своїх виробничих завдань, викривали ворожі підступи буржуазно-націоналістичних елементів, які всіляко намагалися загальмувати процес соціалістичного будівництва.

Чільне місце серед різноманітних видів допомоги по створенню місцевих кадрів робітничого класу належало організації на території західних областей республіки шкіл ФЗН, ремісничих і залізничних училищ. Відповідно до рішення ЦК ВКП(б) і Ради Народних Комісарів СРСР від 2 жовтня 1940 р. у Львові й Ровно було організовано 2 ремісничих училища Головного Управління трудових резервів УРСР, де навчалось 450 учнів. У Дрогобичі й Львові почали діяти три ремісничі училища Наркомату легкої промисловості СРСР, розраховані на 640 чол. До кінця 1940 р. у західних областях працювало 8 ремісничих училищ, де навчалось 1574 учні²⁶, півтора десятка шкіл ФЗН і 3 залізничні школи²⁷. У січні 1941 р. було відкрито ще 4 школи ФЗН (у Луцьку, Бориславі, Костополі, Чернівцях), одне залізничне і два ремісничих училища. Для шкіл ФЗН виділялися кваліфіковані кадри, відповідні приміщення й обладнання, верстати та інструменти, твердий і м'який інвентар, учнівська форма, гуртожиток. Власне, держава повністю взяла на себе матеріальне забезпечення й навчання майбутніх кваліфікованих робітників західних областей.

Підготовку кадрів здійснювали також 70 середніх спеціальних і 15 вищих навчальних закладів, створених у цьому краї, та ряд інших вузів Країни Рад, серед них — Азербайджанський заочний нафтовий інститут та його філіал у Львові.

З метою підвищення кваліфікації робітників масових професій на підприємствах організовувалися курси індивідуально-бригадного навчання, підготовки до складання техмінімуму та стахановські школи. На весну 1940 р. близько 70% трудівників Львівської і Ковельської залізниць, Бориславських нафтопромислів і дрогобицьких нафтопереробних заводів були охоплені технічним навчанням. До кінця того року лише на Львівській залізниці було створено понад 100 стахановських шкіл, в яких навчалось близько 1,2 тис. робітників²⁸.

²⁵ Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 117, арк. 107, 108, 168, 179; С. М. Сирцова. Перші кроки соціалістичних перетворень у промисловості західних областей УРСР (1939—1941 рр.).— «УІЖ», 1969, № 11, стор. 31.

²⁶ П. П. Челак. Підготовка кадрів робітників у західних областях УРСР в системі трудових резервів.— Вісник Львівського ордена Леніна державного університету ім. Ів. Франка. Серія історична, вип. 6, 1970, стор. 37.

²⁷ Г. І. Терещенко. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні, К., 1974, стор. 57; «Червоний прапор» (Ровно), 19 листопада 1940 р.

²⁸ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3044, арк. 272; спр. 2954, арк. 54; ЦДАЖР СРСР, ф. 5474, оп. 21, спр. 166, арк. 11 «а», 12—14; «Большевик транспорта», 29 серпня, 24 листопада 1940 р.

Після возз'єднання з Радянською Україною швидкими темпами зростав робітничий клас. Це яскраво видно на прикладі підприємств Чернівців. До визволення тут працювало близько 5 тис., а на травень 1941 р.— уже понад 16 тис. чол. За той же період кількість робітників на заводах і фабриках області збільшилася з 12,2 тис. до 23,3 тис., тобто майже вдвоє²⁹. Ще активнішим було зростання робітничого класу у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській областях. Загалом число робітників і службовців промислових підприємств краю збільшилось у 6 разів і становило на початок 1941 р. 602 тис. чол., порівняно з 101,3 тис.— напередодні возз'єднання³⁰.

Особливо великі зміни сталися в умовах праці трудящих. На промислових підприємствах було встановлено 8-годинний робочий день. Тобто в цілому він скоротився на одну третину, а в лісовій, деревообробній, текстильній промисловості — у 2 рази. Це не тільки не знизило виробіток на одного робітника, а, навпаки, сприяло його зростанню проти 1938 р. більше ніж у 1,5 рази³¹. Це ще раз засвідчує геніальність твердження К. Маркса про те, що «...звичайне скорочення робочого дня різночє збільшує... енергію праці»³². На шкідливих для здоров'я виробництвах робочий день був скорочений до 6 год., робітники одержували спеціальне харчування (молоко, жири), одяг, взуття³³. У 4—5 разів зросла заробітна плата робітників транспорту, нафтовидобувної, озокеритної, текстильної та інших галузей промисловості³⁴.

Завдяки величезним асигнуванням, відпущеним партією і урядом, та братерській допомозі всіх народів Союзу РСР за півтора року Радянської влади в західних областях УРСР було реконструйовано і збудовано близько 1030 промислових підприємств³⁵. Серед них — Станіславська взуттєва, Львівська швейна і Жидачівська паперова фабрики, завод точної апаратури і радіозавод у Львові, 40 буровугільних шахт і штолень та ряд інших новобудов³⁶. Листопадовий (1940 р.) Пленум ЦК Компартії України відзначав, що за порівняно короткий відрізок часу в цих областях «...відбудована і в значній мірі реконструйована раніш напівзруйнована промисловість, повністю і назавжди ліквідовано безземелля, безробіття, голод, злидні та безправ'я»³⁷. Успіхи соціалістичної індустріалізації західних областей були результатом активної праці трудящих усієї багатонаціональної Країни Рад.

Придїляючи велику увагу розвитку сільського господарства краю, Комуністична партія і Радянський уряд виходили з ленінської вказівки про те, що без сільськогосподарської бази «неможливе ніяке гос-

²⁹ Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 86, арк. 3; оп. 1, спр. 77, арк. 10.

³⁰ Т. К. Колодина. Деятельность КП(б)У по установлению и укреплению Советской власти в западных областях УССР. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Львов, 1971, стор. 19.

³¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3399, арк. 73; спр. 3501, арк. 10.

³² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 391.

³³ Львівський обласний державний архів (далі — ЛОДА). ф. Р—148, оп. 1, спр. 79, арк. 1—34.

³⁴ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 111, оп. 12, спр. 35, арк. 33; ЦДАНГ СРСР, ф. 8627, оп. 10, спр. 250, арк. 29, 30.

³⁵ ЧОДА, ф. Р—3, оп. 1, спр. 80, арк. 15; Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 12, арк. 14; спр. 30, арк. 1—3; спр. 33, арк. 6, 7; спр. 41, арк. 1; оп. 5, спр. 81, арк. 2—3; «Вільна Україна», 17 вересня 1940 р. (Підрахунки автора).

³⁶ Г. І. Ковальчак. Назв. праця, стор. 126; Правду не здолати. Трудящі західних областей УРСР в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у роки соціалістичних перетворень, Львів, 1974, стор. 31.

³⁷ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 1, стор. 950.

подарське будівництво...»³⁸. А база ця в західних областях була надто слабкою. Найбідніше селянство визволеного краю, діставши від Радянської влади землю, продовжувало обробляти її примітивним реманентом. На Львівщині, наприклад, одна жатка припадала на 2243 га зернових посівів, сівалка — на 668 га, молотарка — на 4382 га, зерноочистка — на 8819 га³⁹. В. І. Ленін підкреслював, що лише матеріальна база, техніка, застосування тракторів і машин у землеробстві докорінно переробило б дрібного землероба⁴⁰. Саме тому Радянська держава, маючи високорозвинуту соціалістичну індустрію і, зокрема, сільськогосподарське машинобудування, надсилала необхідні трудящим селянам трактори, комбайни, вантажні автомашины, зернові сівалки, молотарки, жатки, культиватори та іншу техніку. Відразу після визволення по всіх районах були організовані машинопрокатні пункти, які подавали допомогу бідним і середняцьким господарствам тяглом та реманентом.

Згідно з постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 16 березня 1940 р. «Про організацію державних МТС в західних областях УРСР і БРСР»⁴¹ уряд Радянської України додатково виділив близько 40 млн. крб. на створення машинно-тракторних станцій і підготовку кадрів для них. У 1940 р. в цих областях було 174 МТС, які допомагали трудящому селянству обробляти землю, збирати й обмолочувати хліб. Челябінський, Сталінградський, Харківський тракторні заводи, Ростовський-на-Дону і Запорізький заводи сільськогосподарського машинобудування надіслали для новостворених МТС 1645 тракторів, 599 культиваторів, 1098 плугів, 913 лушильників, 585 сівалок та інші сільськогосподарські машини⁴². Робітники запорізького заводу «Комунар» у квітні 1940 р. відвантажили першу партію (55 штук) комбайнів селянам Волині, у грудні того року стільки ж було направлено буковинським селянам⁴³. Для забезпечення роботи організованих у Чернівецькій області 13 МТС із східних районів країни надійшло 143 трактори, 156 лушильників, 132 сівалки, 80 культиваторів, 80 жаток-самоскидок, 50 молотарок, 39 вантажних автомашин⁴⁴. На весну 1941 р. кількість МТС зросла до 190. Вони мали 2416 тракторів та багато іншої сільськогосподарської техніки⁴⁵. Створені й оснащені з допомогою братніх союзних республік машинно-тракторні станції стали опорними пунктами соціалістичної перебудови сільського господарства.

Використовувати надіслану в західні області техніку допомагали досвідчені сільськогосподарські кадри, яких партія і уряд направляли сюди на постійну або тимчасову роботу. Весною 1940 р. у створені МТС прибуло близько 2,5 тис. спеціалістів, у тому числі: 134 — з Харківської, 114 — з Полтавської, 90 — з Сумської областей, а Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська та інші

³⁸ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 42, стор. 141.

³⁹ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 1, спр. 1, арк. 105, 106.

⁴⁰ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 43, стор. 53.

⁴¹ З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1976, стор. 30.

⁴² Там же, стор. 26, 30, 32.

⁴³ «Червоний прапор» (Ровно), 6 квітня 1940 р.; «Ленінська молодь» (Львів), 6 квітня 1940 р.; ЧОДА, ф. Р—3, оп. 1, спр. 1, арк. 71, 78; спр. 35, арк. 37.

⁴⁴ І. А. Гриценко. Допомога народів Радянського Союзу в колективізації сільського господарства Чернівецької області, 1940—1941 рр.—40 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Збірник, Чернівці, 1957, стор. 118.

⁴⁵ М. К. Івасюта. Париська історія колгоспного будівництва в західних областях Української РСР, К., 1962, стор. 47.

області республіки відрядили понад 700 трактористів⁴⁶. Із Російської РФСР, Білоруської та Казахської союзних республік на постійну роботу в край прибули інженери, агрономи, ветеринари, зоотехніки, механізатори. Серед присланих у Чернівецьку область 5 тис. спеціалістів різного профілю було 400 працівників сільського господарства, з них — 72 агрономи, 57 ветеринарів, 38 зоотехніків⁴⁷. Радо зустрічали львівські селяни побратимів — колгоспників Алма-Атинської області Казахської РСР⁴⁸, механізаторів Добровольської МТС на Харківщині, трактористів Городищенської МТС Київської області⁴⁹. Спеціалісти сільського господарства, які за вказівкою партії та уряду працювали в західних областях, допомагали трудящому селянству впроваджувати досягнення радянської сільськогосподарської науки, передавали кращий досвід, набутий у процесі соціалістичного перетворення в СРСР. Все це переконувало селянство в перевагах колгоспного ладу, в необхідності переведення сільського господарства краю на соціалістичні рейки.

Радянська держава забезпечувала трудящих селян мінеральними добривами й сортовим посівним матеріалом⁵⁰. Десятки вагонів з аміячною селітрою надходили з Дніпропетровського та Горлівського азотно-тукових заводів. До весни 1940 р. на поля Ровенської області було завезено 21 190 т мінеральних добрив⁵¹. Робітники Одеського й Вінницького суперфосфатних заводів восени 1940 р. відвантажили тільки у Чернівецьку область 20 вагонів добрив⁵². Підприємства Російської, Білоруської, Казахської союзних республік, які виробляли добрива, надіслали протягом 1940 р. в західні області республіки сотні тисяч тонн цінної мінеральної сировини. Для успішного проведення весняної й осінньої посівних кампаній 1940 р. Радянська держава надала безплатну допомогу незможним селянам насінням озимих та ярих зернових культур, льону-довгунця, конопель. Близько 125 тис. центнерів сортового зерна одержали селяни-бідняки лише Львівської області⁵³.

Допомагаючи селянським господарствам вийти із скрутного економічного становища, Комуністична партія і Радянський уряд надавали їм довготермінові кредити. Сума кредиту, наприклад, для трудящих селян Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської і Тернопільської областей становила 5265 тис. крб.⁵⁴, для селян-буковинців — 2 млн. крб.⁵⁵ Близько 35% бідніших селянських господарств було звільнено від податків⁵⁶. Така допомога селянству західних областей докорінно змінила їх становище, відкривала перед ними шлях до вільного, заможного життя.

Для безпосереднього ознайомлення з побутовими умовами колгоспників східних районів країни, їх працею, з веденням господарства за вказівкою ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР організовувалися масові поїздки селян західних областей у ці райони. Сотні сільських трудівників Волині відвідали колгоспи Київської, Вінницької, Жито-

⁴⁶ ЛОДА, ф. Р — 221, оп. 1, спр. 52, арк. 7. (Підрахунки автора).

⁴⁷ К. Ф. Ліщенко. Перемога колгоспного ладу на Радянській Буковині. — Минуле і сучасне Північної Буковини, вип. 1, К., 1972, стор. 85.

⁴⁸ З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР, стор. 90, 91.

⁴⁹ Нариси історії Львівської обласної партійної організації, стор. 103.

⁵⁰ ЛОДА, ф. Р — 221, оп. 1, спр. 86, арк. 10.

⁵¹ «Молодий сталінець» (Ровно), 28 січня 1940 р.

⁵² «Радянська Буковина», 19, 21 вересня 1940 р.

⁵³ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3199, арк. 24.

⁵⁴ ЧОДА, ф. Р — 3, оп. 1, спр. 1, арк. 96.

⁵⁵ Радянська Буковина. 1940—1945. Документи і матеріали, К., 1967, стор. 158.

⁵⁶ Історія Української РСР, т. 6, К., 1977, стор. 512.

мирської областей. Понад 800 селян Дрогобицької області ознайомилися з життям, працею, побутом трудящих Черкащини й Полтавщини⁵⁷. Селянські делегації з Станіславщини й Тернопільщини побували в колгоспах Одеської області, відвідали Одеський сільськогосподарський інститут, де вивчали прогресивні методи вирощування картоплі⁵⁸. Селяни-буковинці побували на екскурсії в колгоспі-мільйонері «Комунар» Новомосковського району Дніпропетровської області і колгоспах Київської та тодішньої Кам'янець-Подільської області⁵⁹⁻⁶⁰.

На виконання постанови РНК УРСР «Про організацію екскурсій на Всесоюзну сільськогосподарську виставку 1940 р. по Львівській, Станіславській, Тернопільській, Ровенській, Волинській областях УРСР» держава виділила близько 1,5 млн. крб. Влітку на виставці в Москві побувало понад 2 тис. трудящих селян; до кінця того року її відвідали понад 5 тис. чол.⁶¹

Заможне життя і високий культурний рівень колгоспного селянства Радянського Союзу та його невід'ємної складової частини — УРСР, з яким ознайомилися трудящі західних областей під час екскурсій у колгоспи, МТС і на Всесоюзну сільськогосподарську виставку, яскраво демонстрували успіхи колгоспного ладу, красномовно свідчили про переваги колективної соціалістичної праці. Використовуючи досвід колективізації в СРСР, трудяще селянство визволеного краю під керівництвом партійних організацій поступово переходило на рейки колективного господарювання. Перший колгосп був організований у січні 1940 р. в селі Уховецьк Ковельського району на Волині. До кінця того року було створено 529 колгоспів. Долаючи шалений опір куркульства та українських буржуазних націоналістів, селянство західних областей під керівництвом Комуністичної партії з кожним днем все активніше поривало з одноосібним дрібноселянським господарством. На літо 1941 р. близько 13% селянських дворів (враховуючи й Чернівецьку область) уже об'єдналися у 2651 колгосп⁶². І хоча процент колективізації був ще не високим, проте «свідомість того, що по-старому господарювати не можна, проникла в саму глибину селянських мас»⁶³.

Виконуючи рішення XV з'їзду КП(б)У, партійні й радянські органи приділяли значну увагу підготовці й вихованню місцевих кадрів для новостворених колгоспів. Організовувалися семінари і курси агрозоотехнімуму, механізаторів, керівних колгоспних працівників та ін. На весну 1940 р. в Тернопільській області почало діяти 789 агрогуртків, у яких навчалася понад 20 тис. чол., у Станіславській — 1165 гуртків і в них 24,8 тис. слухачів⁶⁴. До кінця того року в різних формах навчання було підготовлено близько 106 тис. спеціалістів сільського господарства, з них 25 тис. — трактористів⁶⁵.

Велика матеріальна допомога братніх республік СРСР новоствореним колгоспам, організація соціалістичного змагання, навчання кадрів та ін. сприяли зростанню руху новаторів колгоспного виробництва. Незважаючи на жорстокий опір і підривну діяльність різних

⁵⁷ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3046, арк. 123; ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 62, спр. 191, арк. 44.

⁵⁸ ЧОДА, ф. Р—3, оп. 1, спр. 66, арк. 44—49; Тернопільський обласний державний архів, ф. Р—1883, ол. 6, спр. 24, арк. 7.

⁵⁹⁻⁶⁰ Джерело нашої сили, Ужгород, 1974, стор. 58.

⁶¹ М. К. Івасюта. Назв. праця, стор. 52; ЛЮДА, ф. Р—221, оп. 1, спр. 50, арк. 137.

⁶² Історія Української РСР, т. 6, стор. 513.

⁶³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 44, стор. 245.

⁶⁴ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 3351, арк. 89; спр. 3399, арк. 84.

⁶⁵ «Комсомольський пропагандист», 1940. № 9, стор. 4.

ворожих радянському ладові елементів — українських буржуазних націоналістів, сіоністів, залишків буржуазних класів, — у колгоспах західних областей УРСР вирости сотні передовиків соціалістичної праці, переможців соцзмагання. Лише за високий урожай цукрових буряків велика група колгоспників краю була нагороджена значком «Відмінник соціалістичного змагання», а багато господарств і понад 600 чол. за трудові успіхи були обрані кандидатами на Всесоюзну сільськогосподарську виставку 1941 р. Зокрема, від Волині — 16 колгоспів, 2 радгоспи, 1 МТС (Рожищенська), 7 бригад і 14 ланок, 21 стахановець; від Ровенської області — 12 колгоспів і 5 тваринницьких ферм, 46 стахановців; від Львівщини — 10 колгоспів, 1 радгосп, 2 МТС, 5 молочно-товарних ферм, 11 стахановців і т. д.⁶⁶ І якщо на початку 1940 р. більшість з них приїздили на ВСГВ як екскурсанти, то через рік вони вже були її безпосередніми учасниками. В цьому виявилася велика сила колгоспного ладу.

Таким чином, спираючись на всебічну, безкорисливу допомогу братніх народів СРСР, трудящі західних областей республіки успішно ліквідували колоніальну відсталість краю, відроджували його економіку. Будучи класичним зразком пролетарського єднання народів, братерська допомога трудящим західних областей несла в собі не лише матеріальну силу. Вона сприяла їх вихованню в інтернаціональному дусі, формуванню у них нової, соціалістичної свідомості. Ця допомога була яскравим свідченням торжества ленінської національної політики Комуністичної партії, під керівництвом якої навіки возз'єднався український народ.

⁶⁶ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 2954, арк. 116, 121; спр. 3402, арк. 33; ЦДАЖР УРСР, ф. Р—2854, оп. 2, спр. 1217, арк. 2.

* * *

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У СПІВРОБІТНИЦТВІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ З НДР У ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВСТІ

Б. В. ГРАНОВСЬКИЙ (Київ)

7 жовтня 1979 р. виповнюється три десятиріччя з дня утворення Німецької Демократичної Республіки — першої на німецькій землі робітничо-селянської держави. Все прогресивне людство з радістю сприймає той факт, що на батьківщині основоположників великого революційного вчення — Карла Маркса і Фрідріха Енгельса при підтримці СРСР та інших країн соціалістичної співдружності здійснені глибокі соціально-економічні перетворення. НДР вступила в новий етап свого розвитку — етап будівництва розвинутого соціалізму. Впевнену і динамічну ходу НДР на цьому шляху яскраво характеризують, зокрема, підсумки розвитку її народного господарства за 1970—1975 рр. Так, національний доход зріс на 30,1% і досяг в 1975 р. 141 млрд. марок; обсяг промислового виробництва у тому ж році був більшим на 63 млрд. марок, ніж у 1970 р., а капіталовкладення в народне господарство більш як на одну третину перевищували відповідні дані за

1966—1970 рр.¹ Загальновідомими є й успіхи братньої соціалістичної країни в розвитку сільського господарства, піднесенні народного добробуту, розвитку науки, культури тощо. Визначні досягнення НДР, керованої випробуванним авангардом робітничого класу і всіх трудящих — Соціалістичною єдиною партією Німеччини, мають велике інтернаціональне значення: сприяють посиленню впливу соціалізму на світовий розвиток, примножують притягальну силу марксистсько-ленінського вчення.

На основі марксизму-ленінізму і принципів пролетарського інтернаціоналізму між Радянським Союзом та НДР склався міцний братерський союз. Сьогодні він успішно розвивається відповідно до рішень XXV з'їзду КПРС і IX з'їзду СЄПН, положень Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між СРСР та НДР від 7 жовтня 1975 р. Характер відносин радянського народу і народу НДР глибоко і яскраво розкрив Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев: «Взаємне довір'я, ідейна єдність і політична згуртованість наших партій, інтенсивне економічне співробітництво, якнайширші культурні зв'язки, живі контакти мільйонів і мільйонів трудящих — усе це становить нині міцний фундамент братерських відносин між Радянським Союзом і Німецькою Демократичною Республікою»².

Будучи повноправним членом могутньої соціалістичної співдружності, НДР бере активну участь у зростаючому міжнародному поділі праці в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги і тим самим вносить важливий вклад у всебічний прогрес братніх країн, в утвердження в міжнародних відносинах принципів рівноправного і взаємовигідного співробітництва. На IX з'їзді СЄПН зазначалося, що «однією з вирішальних передумов дальшого стабільного економічного і соціального розвитку в НДР є цілеспрямоване поглиблення соціалістичної економічної інтеграції з СРСР та іншими братніми країнами — членами РЕВ»³. Досить сказати, що зовнішньоторговельний оборот НДР з державами — членами РЕВ досяг у 1978 р. приблизно 14 млрд. крб.⁴ Це (за даними на 1977 р.) близько 68% усього обсягу зовнішньої торгівлі НДР (в тому числі частка СРСР — понад 34%)⁵.

З року в рік зростає і набуває якісно нових форм багатостороннє співробітництво Радянського Союзу з НДР — найбільшим економічним партнером нашої країни.

Активну участь у всебічному співробітництві СРСР та НДР, зокрема в галузі промисловості, шляхом спеціалізації та кооперації беруть підприємства і організації Української РСР, які, будучи невід'ємною складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу СРСР, вносять свою частку в підвищення ефективності суспільного виробництва і добробуту народів братніх країн соціалістичної співдружності, в реалізацію передбачених Комплексною програмою країн — членів РЕВ економічних і науково-технічних проєктів.

Широка спеціалізація здійснюється між СРСР та НДР в галузі чорної металургії. Взнявши до уваги те, що до провідних галузей братньої республіки належить металургія другого ступеня обробки, РЕВ,

¹ Див.: Ерих Хонеккер. Отчет Центрального Комитета СЕПГ IX съезду Социалистической единой партии Германии, Дрезден, 1976, стор. 37—40.

² Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 5, К., 1976, стор. 350.

³ Ерих Хонеккер. Отчет Центрального Комитета СЕПГ IX съезду Социалистической единой партии Германии, стор. 105.

⁴ «Радянська Україна», 28 червня 1979 р.

⁵ Ежегодник БСЭ 1978, М., 1978, стор. 244.

зокрема її спільна спеціалізована організація — «Інтерметал», рекомендувала НДР збільшити поставки з Радянського Союзу чавуну і сталі, з яких для потреб країн співдружності виготовляються складні профілі прокату. Головні поставники вказаної сировини — металургійні комбінати «Азовсталь» і «Криворіжсталь», заводи Донецька, Жданова, Дніпродзержинська, Комунарська. В свою чергу на замовлення НДР підприємства чорної металургії УРСР виготовляють стальний лист, обсадні, бурильні та тонкостінні труби й іншу продукцію⁶.

Поряд з цим здійснюється широкий обмін виробничим досвідом. Методи виробничників НДР, впроваджені в кінці 50-х років на фабриках по збагаченню руди у нашій країні, в тому числі й Криворізького басейну, щороку заощаджували 260 млн. крб.⁷ На Краматорському металургійному заводі із значним економічним ефектом застосовується створена в НДР механізація допоміжних робіт, а здобутки українських металургів у галузі автоматизації технологічних процесів прокатного виробництва стали надбанням їх німецьких колег⁸. Багато доменщиків, сталеварів, прокатників та вальцювальників НДР вивчали на металургійних підприємствах УРСР передові методи праці, питання термічної обробки і виробництва різних видів прокату, труб тощо. При технічній допомозі Радянського Союзу на комбінаті «Ост» збудовано цех холодного прокату, робітники з якого постійно навчаються на «Запоріжсталі». Товариські стосунки прокатників Запоріжжя та Айзенгюттенштадта базуються на глибокій ідейно-політичній і професійній спільності, допомагають швидкому освоєнню виробничого устаткування, зближують ці трудові колективи⁹. «Ми запозичили у вас не лише багато технічних новин, але й ваше вміння згуртувати колектив, запалити його на виконання завдань побудови нового суспільства... Ми запозичили у вас чудове почуття дружби, товариства радянських людей, які завжди готові прийти на допомогу тим, хто її потребує», — так оцінив характер стосунків прокатників «Запоріжсталі» та «Оста» начальник зміни Айзенгюттенштадського комбінату Х. Юдерян¹⁰.

Доброю базою підготовки спеціалістів-вальцювальників НДР став також Нікопольський південно-трубний завод, на якому вони вивчали досвід виробництва труб з вуглецевих і легованих марок сталі, виготовлення зварювальних, жаростійких і котельних труб¹¹.

Міцні виробничі зв'язки фахівці вогняної професії НДР підтримують з іншими металургійними підприємствами України. На Криворізькому металургійному заводі вони знайомились з конструюванням основного і допоміжного устаткування, з роботою доменного цеху, обмінювались досвідом з питань експлуатації прокатних станів¹². Технологію роботи мартенівського цеху, цеху холодного прокату спеціалісти НДР вивчали на Донецькому металургійному заводі¹³, а виробництва полегшених профілів прокату — на заводі ім. Дзержинського у Дніпропетровську¹⁴. В свою чергу провідні металурги Радянської України виїздили до НДР для подання допомоги прокатникам м. Біттерфельда в будівництві та освоєнні трубного цеху заводу «Рорляйстунгбау», названого згодом «Цехом німецько-радянської дружби», для

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 74, арк. 72—76.

⁷ «Экономическая газета», 17 червня 1960 р.

⁸ Там же, 2 листопада 1963 р.

⁹ «Индустриальное Запорожье», 5 жовтня 1966 р.

¹⁰ «Днепропетровский металлург» (Запоріжжя), 7 жовтня 1977 р.

¹¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 305, арк. 141—142; спр. 307, арк. 95—96.

¹² Там же, спр. 321, арк. 203, 217.

¹³ «Ильичевец» (Жданов), 15 жовтня 1968 р.

¹⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 321, арк. 196.

налагодження температурного режиму коксових батарей, вивчення прогресивних методів монтажу систем автоматики на підприємствах чорної металургії НДР¹⁵.

Розвиток та зміцнення металургійної бази НДР створили стабільну основу та важливі передумови для розвитку машинобудування і міжнародного співробітництва в цій галузі народного господарства. Тісні економічні зв'язки машинобудівників СРСР та НДР успішно розвиваються на основі постійного вдосконалення і впровадження у виробництво прогресивних видів машин і устаткування, технологічних ліній, посилення роботи в питаннях стандартизації та уніфікації технічних параметрів виробів машинобудування.

В НДР добре знають і віддають належне високому технічному рівню і надійності продукції підприємств машинобудівної промисловості УРСР, зокрема шахтного устаткування, крокуючих екскаваторів, сільськогосподарських і шляхобудівних машин, виробів верстатобудування та ін.¹⁶ З свого боку НДР експортує в УРСР комплексне устаткування для підприємств будівельних матеріалів, хімічної, харчової та легкої промисловості, а також металургійне устаткування¹⁷. Наприклад, за 9 місяців 1965 р. УРСР отримала з НДР прокатних станів, волочильних машин, правильно-полірувальних агрегатів на суму 13,3 млн. крб.¹⁸

Добре зарекомендували себе на сталевих магістралях нашої країни пасажирські та рефрежераторні вагони заводів Дессау, Аммендорфа і Герліца, технічну документацію на які спільно розробляли конструктори та інженери Радянського Союзу і НДР, а комплектуються вони гальмівними системами виробництва заводів Української РСР¹⁹. Неодноразово спеціалісти НДР вивчали виробничі здобутки і ділились досвідом з колективами Крюківського вагонобудівного, Ворошиловградського тепловозобудівного заводів, Дніпродзержинського заводу ім. «Правди»²⁰.

Далеко за межами нашої країни відомі крокуючі екскаватори Ново-Краматорського заводу ім. Леніна, які першу закордонну пропуску отримали в НДР. Крім п'яти-, десятикубових і кар'єрних екскаваторів, новокраматорці надсилають братній республіці деякі види металургійного і шахтного устаткування²¹.

Машинобудівники УРСР та НДР багато уваги приділяють вирішенню важливих завдань Комплексної програми з питань поєднання науки з виробництвом шляхом створення єдиної ланки «наука — техніка — виробництво» не лише в національному, але й в міжнародному масштабі. Наочним прикладом у цьому відношенні є створення колективними зусиллями бурякозбирального комбайну КС-6. Конструктори Харківського науково-дослідного інституту сільськогосподарського машинобудування і спеціалісти Лейпцігського заводу сільськогосподарської техніки, вивчивши потреби буряководів і світовий досвід в галузі бурякозбиральної техніки, створили самохідний шестирядний комбайн, продуктивність якого у 2,5—3 рази вища у порівнянні з іншими типами таких агрегатів і який спроможний працювати в різноманітних агро-

¹⁵ Там же, спр. 308, арк. 93; спр. 315, арк. 136; спр. 317, арк. 45.

¹⁶ Там же, спр. 74, арк. 224; спр. 84, арк. 21, 58, 72, 86; спр. 124, арк. 3, 38, 49, 53—55; спр. 167, арк. 3—66.

¹⁷ Там же, спр. 300, арк. 70—89, 120—125; спр. 302, арк. 1—14.

¹⁸ Там же, арк. 106—118.

¹⁹ Там же, спр. 167, арк. 4—49.

²⁰ Там же, спр. 317, арк. 135, 148; спр. 321, арк. 210.

²¹ «Радянська Донеччина», 22 квітня 1965 р.; «За технический прогресс» (Соцгород), 14 червня 1970 р.; 12 січня 1971 р.

технічних умовах. Нині на основі промислової кооперації між СРСР, НДР та НРБ машинобудівники м. Тернополя виготовили понад 14 тис. цих високопродуктивних машин, які здобули схвальну оцінку механізаторів країн — членів РЕВ. На міжнародному ярмарку в Лейпцігу комбайн КС-6 відзначено золотою медаллю²².

В перші післявоєнні роки суднобудування в НДР не належало до провідних галузей народного господарства, проте згодом в процесі виконання великих замовлень СРСР воно набуло швидкого розвитку і сьогодні забезпечує першокласними суднами не лише свій торговельний і промисловий флот, але й виконує значні експортні поставки. Журнал «Дойче Ауссенполітік» писав: «На прикладі суднобудування чітко ілюструється роль СРСР в розвитку металообробної та інших галузей НДР. 50 процентів продукції суднобудування експортується в Радянський Союз і тим самим забезпечується довготривале стабільне виробництво та оптимальне використання виробничих потужностей»²³.

Великою повагою у рибалок нашої країни користуються рефрижераторні траулери типу «Атлантик». На міжнародних морських лініях курсують океанські лайнери Чорноморського пароплавства «Іван Франко» і «Шота Руставелі». Вчені АН УРСР на науково-дослідних суднах «Михайло Ломоносов» і «Академік Вернадський» розкривають таємниці морських глибин, вивчають питання взаємодії атмосфери і океану. Всі вони створені суднобудівниками НДР, які протягом багатьох років підтримують дружні стосунки з своїми українськими колегами. Постійний обмін спеціалістами, технічними досягненнями і прогресивними методами праці має місце між Одеським суднобудівним заводом²⁴, Київським заводом «Ленінська кузня» та Об'єднанням народних підприємств суднобудування НДР²⁵.

Широка спеціалізація здійснюється і в галузі верстатобудування. Токарні, фрезерні, шліфувальні, радіально-свердлильні, револьверні верстати, багатошпindelні верстати-автомати з програмним керуванням експортують до НДР, зокрема, заводи Києва, Харкова, Одеси, Львова, Мелітополя, Бердичева, а на багатьох підприємствах нашої республіки використовуються метало-, деревообробні, крутильно-обмотувальні верстати, термопластавтомати, ковальсько-пресове устаткування виробництва НДР²⁶.

Ділові виробничі стосунки склалися між енергомашинобудівниками НДР і колективами київського заводу «Трансигнал», Харківського електромеханічного, Запорізького трансформаторного заводів та інших. Перебуваючи на Україні, спеціалісти НДР вивчали досвід цих підприємств з питань конструювання і виробництва електродвигунів, силових трансформаторів, монтажу і експлуатації блоків котел-турбіна потужністю 200 мВт, а також енергетичної оснащеності промислових і гірничих підприємств²⁷.

З ініціативи радянської сторони досягнута домовленість між СРСР, НДР та ПНР про співробітництво в організації виробництва електротехнічного устаткування. Спільними зусиллями трьох країн в 1974 р.

²² «Экономическое сотрудничество стран — членов СЭВ», 1978, № 5, стор. 55; «Внешняя торговля», 1978, № 12, стор. 5; «Правда», 19 березня 1979 р.

²³ „Deutsche Aussenpolitik“, 1971, Nr. 4, стор. 686.

²⁴ «Чорноморська комуна», 11 квітня 1959 р., 7 жовтня 1959 р.

²⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 321, арк. 174.

²⁶ Докладніше про це див.: Б. В. Грановський. Участь Української РСР у науково-технічному співробітництві Радянського Союзу з НДР (1949—1970 рр.). — «УІЖ», 1974, № 9, стор. 80.

²⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 308, арк. 142, 155; спр. 317, арк. 45 104; спр. 321, арк. 153; спр. 324, арк. 49.

у м. Нововолинську збудовано і здано в експлуатацію завод, продукція якого — спеціальне технологічне устаткування для підприємств електротехнічної промисловості, відправляється за адресами багатьох новобудов країн соціалістичної співдружності²⁸.

У рентабельному використанні енергоресурсів країн — членів РЕВ значну роль відіграє створена в 1962 р. міжнародна енергетична система «Мир», до якої була підключена і НДР. Радянський Союз, який представлений в цій системі енергосистемою «Львівенерго», лише в 1965 р. передав понад план близько 5 млн. кВт год. електроенергії²⁹. Відповідно до угоди про дальший розвиток системи «Мир» в 1974 р. розпочалось будівництво країнами — членами РЕВ міжнародної лінії електропередачі ЛЕП-750. Від м. Вінниці до угорського містечка Альбертірша 842-кілометровою трасою крокують, як символи інтернаціональної дружби, її сталеві опори. В спорудженні нової лінії беруть активну участь і енергетики НДР та УРСР. Введення ЛЕП-750 в дію поводить генеровані потужності системи «Мир»³⁰.

Важливим черговим кроком братніх країн на шляху поглиблення співробітництва стало прийняття на ХХІХ сесії РЕВ у 1975 р. першого Погодженого плану багатосторонніх інтеграційних заходів країн — членів РЕВ на 1976—1980 рр. В рамках цього плану на колективній основі реалізується багато програм, в числі яких створення паливно-енергетичної та сировинної бази. Величним інтеграційним об'єктом цієї програми є спорудження газопроводу «Союз» (Оренбург — Західний кордон СРСР). Одну з ділянок інтернаціональної траси від м. Кременчук Полтавської області до м. Бар Вінницької області довжиною 268 км споруджували молодіжні бригади НДР. За чотири роки вони вийняли 8 млн. куб. м землі, зварили 105,2 км електрошвів, уклали 153 840 т сталевих труб діаметром 1420 мм і 130 тис. куб. м залізобетону, змонтували 5 компресорних станцій, збудували багато культурно-побутових і житлових споруд³¹. «Наші успіхи стали можливі завдяки діловій допомозі та підтримці комуністів і комсомольців Радянського Союзу, всіх жителів України — від Кременчука до Бару. В країні Леніна нас приймали з хлібом і сіллю, як вірних друзів», — вказується в рапорті будівельників Центральному Комітету СЕПН про завершення робіт на цій ділянці траси³². Кількість природного газу, яку НДР буде отримувати з введенням газопроводу в дію, еквівалентна 20 млн. т бурого вугілля, видобуток і переробка якого потребує витрат в 2,5 раза більше, ніж складає пайова частка НДР в будівництві газопроводу³³.

«Економічна ефективність співробітництва СРСР та НДР в галузі хімії обчислюється сотнями мільйонів карбованців. Головне — виграш часу», — констатували провідні спеціалісти НДР³⁴. Велике значення для розвитку хімічної промисловості НДР, як і інших країн — членів РЕВ, мають поставки радянської нафти по нафтопроводу «Дружба». Завдяки діяльності Постійної комісії РЕВ з хімічної промисловості між СРСР та НДР здійснена координація і налагоджено тісне співробітництво як в галузі хімічного виробництва, так і широкого обміну передовим виробничим досвідом.

На базі спеціалізації між хімічними підприємствами СРСР та НДР

²⁸ «Экономическое сотрудничество стран — членов СЭВ», 1978, № 5, стор. 55; «Радянська Волинь», 1 лютого 1979 р.

²⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 322, арк. 84.

³⁰ «Экономическое сотрудничество стран — членов СЭВ», 1978, № 5, стор. 24.

³¹ „Neues Deutschland“, 6 жовтня 1978 р.

³² Там же.

³³ «Экономическое сотрудничество стран — членов СЭВ». 1979, № 1, стор. 85.

³⁴ „Dokumentation der Zeit“, 1965, Nr. 336, стор. 28.

здійснюються широкі взаємні поставки продукції та устаткування, обмін спеціалістами. Хімічна промисловість УРСР виготовляє для НДР кубові фарбники, кристалічний і пресовий нафталін, гранульований суперфосфат, метиловий спирт, отримуючи з братньої республіки синтетичний каучук, сульфат нагрію, перхлорвенілову смолу тощо. Так, у 1964 р. Українська РСР отримала з НДР 34 185 т хімічної продукції 14 найменувань³⁵. В 1966—1968 рр. заводи фірми НДР «Хіміанляген» виконали замовлення нашої республіки на поставку комплексного устаткування для солодових і спиртових заводів³⁶. З свого боку хімічне машинобудування УРСР надсилає до НДР устаткування для виробництва гуми та автошин³⁷.

Багато спеціалістів-хіміків НДР вивчали передовий виробничий досвід колективів Лисичанського хімічного і Дарницького шовкового комбінатів, Мерефенського склозаводу, Слов'янського содового, Шосткінського хімічного і Глухівського каолінового заводів з питань раціонального використання технологічного устаткування і впровадження прогресивних методів праці³⁸. Перебуваючи на підприємствах НДР, хіміки-виробничники УРСР вивчали технологію отримання капролактаму, хімічних волокон, мінеральних добрив, виробництва нових медичних препаратів, виготовлення пластмас і їх використання в різних галузях промисловості³⁹.

Останнім часом все ширшими стають взаємозв'язки між УРСР та НДР і в галузях легкої та харчової промисловості, де зусилля фахівців зосереджуються на створенні безперервних технологічних процесів виготовлення і обробки різноманітних матеріалів, продуктів, на розробці єдиних методів конструювання одягу, взуття, побутових товарів тощо. Кооперація і спеціалізація в цих галузях дає змогу оперативно налагоджувати виробництво і взаємні поставки сучасних машин, агрегатів, технологічних ліній, здійснювати інтенсивний обмін виробничими досягненнями.

Науково-технічна революція, дальший розвиток інтеграційних процесів, зокрема схвалення ХХХІІІ сесією РЕВ довгострокових цільових програм (ДЦПС) по задоволенню раціональних потреб країн — членів РЕВ у промислових товарах народного споживання, по розвитку транспортних зв'язків⁴⁰, ставлять перед братніми країнами соціалістичної співдружності завдання постійного поглиблення співробітництва в усіх сферах суспільного життя. Спираючись на міцну політичну основу та ідеологічну взаємодію, міцніє дружба народів Радянського Союзу та НДР. «Основана на принципах соціалістичного інтернаціоналізму, на корінній спільності цілей, ця дружба,— вказував товариш Л. І. Брежнєв,— стала могутнім творчим фактором у наших спільних зусиллях по будівництву соціалізму і комунізму, важливою ланкою братерського союзу соціалістичних народів, невід'ємним елементом міцного миру в Європі і в усьому світі»⁴¹. Виконуючи свій інтернаціональний обов'язок, трудящі Радянської України також вносять свій вклад у зростання братерського союзу народів СРСР та НДР.

³⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 4820, оп. 12, спр. 85, арк. 5—9, 75—78; спр. 124, арк. 155—158, 229—314; спр. 300, арк. 54—62, 194—201.

³⁶ Там же, спр. 301, арк. 119—123.

³⁷ Там же, спр. 124, арк. 75; спр. 167, арк. 67.

³⁸ Там же, спр. 317, арк. 122, 178; спр. 321, арк. 115, 147—148, 174, 193.

³⁹ Там же, спр. 306, арк. 22; спр. 315, арк. 68; спр. 317, арк. 148; спр. 334, арк. 68.

⁴⁰ «Радянська Україна». 27—29 червня 1979 р.

⁴¹ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 6, К., 1978, стор. 444.

ПАМ'ЯТНИКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

УВІЧНЕННЯ ЗАСОБАМИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ТРУДЯЩИХ

Протягом багатьох століть трудящі маси Східної Галичини, Закарпаття та Північної Буковини, насильно відірвані від своїх єдинокровних братів на сході, знемагали під тяжким соціальним і національним гнітом. Вони ніколи не припиняли боротьби проти «своїх» і чужих експлуататорів, за возз'єднання з усім українським народом. Ця героїчна боротьба, яка завдяки мудрій ленінській національній політиці Комуністичної партії завершилася торжеством історичної справедливості — возз'єднанням західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі, в братній сім'ї народів СРСР, широко відображена у творах монументального мистецтва. Про здійснення ленінських ідей монументальної пропаганди в західних областях республіки й піде мова в даному повідомленні.

З перших днів встановлення Радянської влади в західних областях УРСР під керівництвом партійних організацій розгорнулися роботи по виявленню та збереженню історичних пам'яток, увічненню революційної слави народу засобами монументальної пропаганди. 12 червня 1945 р. Львівський обком партії порушував перед ЦК КП(б)У питання про необхідність спорудження у Львові та області пам'ятників, які б відображали історичне прагнення корінного населення західноукраїнських земель до визволення з-під гніту іноземних загарбників, до возз'єднання з усім українським народом. У зв'язку з цим в області було розроблено відповідні заходи¹.

Аналогічна робота проводилася і в інших західних областях республіки. Питання, пов'язані із спорудженням монументів та пам'ятних знаків, присвячених революційній боротьбі трудящих західноукраїнських земель проти гнобителів, за возз'єднання з Країною Рад, стали предметом пильної уваги місцевих партійних і радянських організацій, широкої громадськості. Їх пропозиції діставали підтримку і схвалення в центральних і республіканських директивних органах. Ряд положень, розроблених на місцях, знайшов своє відображення у постановках ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР з питань встановлення пам'ятників на честь подій першої російської революції 1905—1907 рр., Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни на Україні та ін.²

Розгортаючи роботи по увічненню історичних подій, що відбувалися на західноукраїнських землях, партійні комітети, державні установи, громадськість спрямовували творчі пошуки митців на те, щоб засобами монументального мистецтва донести до сучасників масштабність кла-

¹ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 3, спр. 425, арк. 34.

² Див.: Законодавство про пам'ятники історії та культури. Збірник нормативних актів, К., 1970, стор. 200, 203, 219; План проектування і спорудження пам'ятників і монументів в УРСР в 1976—1980 гг., К., 1976.

сових битв, несхитну волю трудящих мас до соціального й національного визволення, самовідданість героїв революційних битв, їх інтернаціональну єдність. Нині на території західних областей УРСР налічується понад 200 пам'яток, монументів і пам'ятних знаків, які увічнюють різні етапи тернистого шляху, що вів трудящих до визволення та возз'єднання.

Справжніми виразниками найзаповітніших дум і сподівань народних мас західноукраїнських земель завжди були їх кращі сини й дочки. До них по праву належить великий український письменник революціонер-демократ І. Я. Франко. Десятки пам'ятників і пам'ятних знаків, що висвітлюють життєвий і творчий шлях Каменяря, споруджено в республіці. Найвеличнішим серед них є монумент у Львові*, відкритий у жовтні 1964 р. Доповнюють його два тематичні рельєфи бокових пілонів («Гніт» і «Боротьба»), що відображають основну ідею творчості письменника, його життєву позицію. В 1972 р. у Львові на стіні будинку № 1 по вул. Ватутіна встановлено художньо-меморіальну дошку. Напис на ній розповідає, що тут, у приміщенні колишньої цісарської тюрми в 1877—1878 рр. молодий письменник відбував ув'язнення за розповсюдження творів соціалістичного і революційного змісту. Вийшовши на волю, І. Я. Франко став одним з організаторів видання демократичного часопису «Громадський друг», популяризував та перекладав на українську мову твори К. Маркса і Ф. Енгельса, створив свій програмний вірш «Каменярі». В цей час він жив у помешканні свого соратника і друга М. І. Павлика у Львові на вул. Кляйнівській (нині—Каменярів) 4, де також було встановлено художньо-меморіальну дошку.

Революційні ідеї знаходили сприятливий ґрунт у середовищі експлуатованих мас західноукраїнських земель, будили їх до організованої, свідомої боротьби. Яскравою демонстрацією прагнення пролетарів краю до єднання «з мільйонами братів, що борються за свої права, за життя, за світло»³, стало святкування Першого травня 1890 р. у Львові, коли багатотисячний загін робітників міста, уперше відзначаючи День міжнародної солідарності трудящих, рішуче висунув перед властями вимоги восьмигодинного робочого дня, загального виборчого права, свободи слова, запровадження навчання рідною мовою тощо. Цю історичну подію увічнює велична художньо-меморіальна дошка на міській ратуші.

Вищого ступеня боротьба трудящих Західної України за своє соціальне й національне визволення досягла з початком ленінського етапу в розвитку марксизму й революційного руху. Через західноукраїнські землі марксистська література, зокрема заснована в 1900 р. В. І. Леніним перша загальноросійська нелегальна політична газета «Искра», при активній допомозі місцевого населення доставлялася з-за кордону в Росію. Ленінська «Искра» гаряче відгукувалася й на революційні події, що відбувалися в Галичині⁴. Нині у містах Львові (вул. Леніна, 22 та вул. Радянська, 26) і Збаражі (Тернопільська область), через які проходив один з головних шляхів транспортування марксистської кореспонденції в Росію⁵, встановлені пам'ятні знаки.

* Автори В. Н. Борисенко, Д. П. Крвавич, Е. П. Мисько, В. П. Одревський, Я. І. Чайка, А. М. Шуляр.

³ З історії західноукраїнських земель, вип. 3, К., 1958, стор. 53—54.

⁴ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 51.

⁵ Це був так званий «Деметрьєвський шлях», який проходив по залізниці Мюнхен—Відень—Львів—Тернопіль—Збаразький повіт. Доставку кореспонденції цим шляхом організували Н. К. Крупська і Й. Б. Басовський (Деметрьєв) (Див.: М. М. Воляннюк. Ленінська «Искра» в Галичині, Львів, 1959, стор. 20—29).

Величезний вплив на розвиток революційного руху на західноукраїнських землях мала перша російська революція 1905—1907 рр., яка, за словами В. І. Леніна, показала, що «повалення царизму в Росії... буде поворотним пунктом в історії всіх країн...»⁶. У містах і селах Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпаття відбулися масові демонстрації і мітинги солідарності трудящих з героїчною боротьбою російського пролетаріату, учасники яких заявляли про свою готовність «діяти за зразком росія»⁷. У Львові (пл. Міцкевича, 5), Стрию (вул. Леніна, 89), с. Білки (Закарпатська область) відкриті пам'ятні дошки, що увічнюють ці події.

Велика Жовтнева соціалістична революція — головна подія ХХ століття — відкрила перед трудящими західноукраїнських земель ясну перспективу боротьби за встановлення Радянської влади й возз'єднання з Радянською Україною. Очолили цю боротьбу комуністичні організації, які виникли під впливом соціалістичної революції в Росії. Пам'ятні дошки, встановлені в Чернівцях (вул. Леніна, 119) та Івано-Франківську (вул. Маркса, 18), розповідають, що тут, відповідно, в листопаді 1918 р. та лютому 1919 р., відбулося об'єднання місцевих комуністичних груп у Компартію Буковини та Компартію Східної Галичини (КПСГ)*.

Під керівництвом та за участю прогресивно настроєних діячів трудящі маси Західної України внесли значний вклад у повалення Австро-Угорської монархії, рішуче виступили проти намагань місцевої буржуазії, окупантів зберегти старі, антинародні порядки. Славну сторінку в історію боротьби за Радянську владу вписали учасники збройних повстань у Дубровиці (1918—1919 рр.), Хотині (1919 р.) і Дрогобичі (1919 р.). Ці події гідно увічнюють пам'ятники та меморіальні дошки. Серед них особливо виділяється величний монумент у Хотині**, відкритий у листопаді 1977 р.

Революційна боротьба трудящих на західноукраїнських землях значно посилилася влітку 1920 р., коли Червона Армія, завдаючи ударів білополякам, здійснила свій визвольний похід у Східну Галичину. На території 17 її повітів було проголошено владу Галицької Соціалістичної Радянської Республіки⁸. Керівні органи республіки — Галицький революційний комітет на чолі з В. П. Затонським і ЦК КПСГ, що перебували в Тернополі, керуючись вказівками В. І. Леніна⁹, здійснювали глибокі соціальні перетворення, гаряче схвалювані трудящими краю. «Пізнавши значення і форму Радянської Республіки, ми заявляємо, що тільки ця форма державного ладу забезпечує всі права робітничо-селянських мас і що ми твердо стоятимемо за зміцнення Радянської влади в Галицькій Україні, — заявили, на своїх зборах жителі сіл Острів і Буцнів Тернопільського повіту¹⁰. Трудящі західних областей УРСР свято бережуть усе, що пов'язане з героїкою того часу. На ряді будинків Тернополя (вул. Маркса, 5), Луцька (вул. Горького 10), Ровно (вул. Комуністична, 4, 26), Бродів (вул. Леніна, 11; вул. Коцюбинського, 7; вул. Радянської Армії, 5, 10), Буська (вул. Жовтнева, 8), Горохова (вул. Поштова, 10), Дубно (вул. Калініна, 12; вул. Першотравнева, 20), Золочева (вул. Леніна, 22), Кам'янки-Бузької (вул.

⁶ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 9, стор. 193.

⁷ Історія Української РСР, т. 4, К., 1978, стор. 313.

* З 1923 р. — Комуністична партія Західної України (КПЗУ).

** Автори В. Н. Борисенко, В. М. Подольський, А. Д. Консулов.

⁸ Історія Української РСР, т. 5, К., 1977, стор. 519.

⁹ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 51, стор. 264—265.

¹⁰ Українська РСР в період громадянської війни 1917—1920 рр., т. 3, К., 1970, стор. 349.

Леніна, 43; вул. Шевченка, 3), Кременця (вул. Тельмана, 8) та інших міст і сіл, де знаходились органи Радянської влади, штаби військових підрозділів Червоної Армії, а також на могилах червоноармійців встановлено меморіальні знаки. На місцях, де поховані герої громадянської війни Олеко Дундич у Ровно та М. С. Патолічев в с. Мирогощі Ровенської області, встановлено пам'ятники.

Величний монумент — крилаті червоні вершники, що символізують бійців легендарної Першої Кінної, яка прославилася в боях за визволення західних районів України від польських окупантів, споруджено в 1975 р. поблизу с. Олеського на Львівщині. Про те, як зародилася ідея створення цього чудового пам'ятника і як вона втілювалася в життя, розповіли на своїх сторінках «Правда» та інші газети¹¹. Авторам монумента — В. Н. Борисенку та А. Д. Консулову — було присуджено Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка за 1978 р.¹²

Цілий ряд пам'ятників і пам'ятних знаків увічнює революційну боротьбу трудящих західноукраїнських земель у наступні десятиріччя, що передували їх возз'єднанню з Радянською Україною. Як відомо, внаслідок антирадянських дій міжнародного імперіалізму та політики місцевої буржуазії ці землі після першої світової війни та іноземної інтервенції проти Країни Рад були розчленовані й окуповані буржуазними Польщею, Чехословаччиною та Румунією. Окупаційний режим, що тут встановився, викликав різкий опір народних мас. Найпоспідовнішими борцями за інтереси трудящих були комуністи. «Ми, — відзначав член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, — віддаємо належне мужності і стійкості комуністів Західної України, Буковини і Закарпаття, які в надзвичайно важких умовах підпілля очолили боротьбу трудящих за соціальне і національне визволення, за демократію і соціалізм»¹³.

Меморіальна дошка на будинку № 5 на площі Б. Хмельницького у Львові повідомляє, що тут 30 жовтня 1921 р. відбувалася перша крайова конференція КПЗУ. Вона не завершила своєї роботи, оскільки поліція заарештувала її учасників. Майже рік ішло слідство в цій справі. Судовий процес, що тривав з 22 листопада 1922 р. до 11 січня 1923 р., комуністи перетворили на справжню демонстрацію протесту проти існуючих реакційних порядків. «Підсудні, — згадував один з них, згодом секретар ЦК КПЗУ М. М. Теслюк, — рішуче відкидали висунуті обвинувачення, гостро викривали буржуазно-поміщицький лад у Польщі, виступали на захист Радянської країни, за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною»¹⁴. Під тиском широкої громадськості реакція змушена була відмовитися від своїх попередніх задумів фізичного знищення заарештованих комуністів.

Славною сторінкою в історію революційної боротьби трудящих Західної України проти польських окупантів увійшли дії партизанського загону «Червона дванадцятка» восени 1922 р. Окупанти кинули проти партизанів значні військові сили. Керівники загону комуністи С. О. Мельничук і П. М. Шеремета потрапили в полон і за вироком польського військового трибуналу 11 листопада 1922 р. були розстріляні у Чортківській в'язниці¹⁵. У своєму листі-заповіті вони писали: «Вам, дру-

¹¹ «Правда», 29 грудня 1977 р.; «Радянська Україна», 31 травня 1977 р.; «Культура і життя», 29 січня 1978 р.; «Ленінська молодь», 30 травня 1978 р.

¹² «Культура і життя», 10 березня 1978 р.

¹³ «Радянська Україна», 28 липня 1978 р.

¹⁴ «Ленінська молодь», 27 лютого 1979 р.

¹⁵ Революційна боротьба на Тернопільщині, 1917—1939 рр. Документи і матеріали, Тернопіль, 1959, стор. 107—108.

зі, ми, засуджені на смерть, посилаємо привіт. На великій дорозі життя не один з вас мріяв про широкі шляхи, з нами лелієв ті великі надії, що й ми. Ідіть даліше. Наша смерть нехай буде вам заохотою. Хай живуть борці за волю народу! Хай живе революція!» Ці слова викарбувані на брилі, що встановлена біля пам'ятника С. О. Мельничуку в Івано-Франківську. Вдячні земляки спорудили пам'ятник і на батьківщині героя в його рідному селі П'ядики, а на могилі С. О. Мельничука та П. М. Шеремети в Чорткові встановлено надгробник.

Пам'ятні дошки на будинках, де в 1922—1923 рр. відбувалися окружні партійні конференції, відкрито в Стрию (вул. Леніна, 119 б), Великому Любені (вул. Львівська, 101), Львові (вул. Ф. Колесси, 13).

Велику увагу приділяла КПЗУ видавничій справі, зокрема створенню підпільних друкарень та налагодженню випуску нелегальної літератури. Два місця, де в 30-х роках діяли такі друкарні — у Львові (вул. Трактористів, 13) та на хуторі Товмач Львівської області, — увічнено пам'ятними знаками.

Комуністи активно використовували у своїй революційній роботі й легальні видання — газету «Сель-Роб», що виходила у Львові (1926—1932 рр.), журнал «Вікна», який видавався у цьому ж місті (1927—1932 рр.), а також видавництво «Книжка» (1929—1936 рр.), через які активно поширювали комуністичні ідеї, пропагували досягнення соціалістичного будівництва в СРСР, закликали трудящих до згуртування сил у боротьбі за возз'єднання з Радянською Україною. У Львові, де знаходилися центри названих видань (вул. Міцкевича, 7 — «Вікна»; вул. Валова, 14 — «Сель-Роб»; вул. 17 Вересня, 5 — «Книжка»), встановлені пам'ятні дошки.

Завдяки величезній організаторській і виховній роботі, що її проводили комуністи, трудящі маси західноукраїнських земель дедалі більше усвідомлювали несправедливість існуючих порядків, посилювали боротьбу проти окупаційних режимів. Могутньою хвилею прокочувалися по краю виступи робітників і селян, що нерідко закінчувалися кривавими сутичками з поліцією та військами. Меморіальні знаки в селах Ардановому (Закарпаття), Дзвинячі (Івано-Франківщина), Батятичах та Новому острові (Львівщина), містах Бориславі, Сваляві, Стрию засвідчують, що тут у роки іноземного панування від куль охоронців буржуазного порядку загинуло багато безробітних і бідарів.

Могутнім фактором революційного згуртування трудящих стало в 20—30-х роках відзначення Дня міжнародної солідарності трудящих — Першого травня, мобілізуюча роль якого значно зросла. У с. Заболотіві на Прикарпатті споруджено пам'ятник, що увічнює знаменну подію: тут у 1924 р. була проведена грандіозна першотравнева маніфестація селян Покуття, яку організував Коломийський окружком КПЗУ. Вона пройшла під лозунгами: «Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік і прилучення Західної України до Радянської України!», «Хай живе соціалістична революція!» За розпорядженням властей поліція розстріляла демонстрацію, а багатьох її учасників було віддано під суд¹⁶. Величними монументами вшановано пам'ять жертв кривавої розправи над учасниками першотравневої демонстрації у с. Прилісному (1931 р.) та поблизу с. Колки (1935 р.) на Волині¹⁷.

У відповідь на репресії комуністи, прогресивні діячі західноукра-

¹⁶ Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область, К., 1971, стор. 538.

¹⁷ Див.: А. В. Філатенко. Пам'ятники бойової слави на Волині, Львів, 1976, стор. 19—22. На жаль, підписи під репродукціями фотографій, вміщених у цьому виданні на сторінках 19 і 21, переплутано.

їнських земель посилили боротьбу за інтернаціональне згуртування всіх демократичних, антифашистських сил. Яскравим виявом єдності трудящих української, польської та інших національностей у боротьбі з підступами реакції стала їх солідарність з жертвами кривавої розправи поліції над пролетарями Львова у квітні 1936 р. Під час демонстрації безробітних було вбито одного з її учасників В. Козака. Міська організація КПЗУ, перебуваючи, як і вся партія, на нелегальному становищі, зуміла перетворити похорон убитого на багатотисячну антифашистську процесію, що йшла під червоними прапорами¹⁸. Власні за допомогою зброї намагалися розігнати траурну процесію, та робітники, серед яких були комуністи, комсомольці, соціалісти, безпартійні, представники різних національностей, вчинили відчайдушний опір. У місті відбулися барикадні бої. З нагоди 20-річчя квітневих подій у пов'язаних з ними пам'ятних місцях було встановлено меморіальні дошки (просп. Шевченка, 36; вул. Пекарська, 17; пл. Возз'єднання, 3; будинок на розі вулиць Шевченка і 1 Травня), а на могилах В. Козака та його товаришів, що на Янівському цвинтарі,— 11 надгробників.

Про свою солідарність з класовою боротьбою робітників і всіх трудящих за свої права рішуче заявив антифашистський конгрес діячів культури Західної України, Західної Білорусії і Польщі, скликаний з ініціативи комуністів 16—17 травня 1936 р. у Львові. У його роботі взяли участь відомі діячі культури Я. О. Галан, О. Я. Гаврилук, С. Й. Тудор, П. С. Козланюк, В. Л. Василевська, А. Ковальська та інші. В пам'ять про цю подію на будинку № 1 по вул. Клубній, де розпочав свою роботу конгрес *, відкрито меморіальну дошку.

1 вересня 1939 р. фашистська Німеччина нападом на Польщу розв'язала другу світову війну. Трудящим Західної України і Західної Білорусії загрожувало поневолення німецьким фашизмом. У цей тривожний час Країна Рад простягла своїм єдинокровним братам руку допомоги. 17 вересня 1939 р. за наказом Радянського уряду Червона Армія перейшла державний кордон і взяла під захист життя і майно населення західноукраїнських і західнобілоруських земель. Другим народженням, другою молодістю назвали визволення Ярослав Галан і Степан Тудор¹⁹. Ця вікопомна подія увічнена в назвах вулиць і майданів багатьох міст і сіл («17 Вересня», «Возз'єднання» тощо), у пам'ятних дошках Івано-Франківська (на фасадах будинків готелю «Київ» та обласного краєзнавчого музею), рельєфах одного з кращих пам'ятників України — Монумента Слави Радянської Армії у Львові, за який авторському колективу** присуджено Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1972 р.) та золоту медаль ім. М. Б. Грекова (1974 р.).

Висловлюючи волю трудящих, делегати Народних Зборів Західної України, які зібрались у Львові 26—28 жовтня 1939 р., одногласно проголосили Радянську владу на території краю і ухвалили звернутися до Верховної Ради СРСР з проханням прийняти Західну Україну до складу СРСР з возз'єднанням її з Радянською Україною. На стіні Львівського державного академічного театру опери та балету ім. І. Я. Франка, де були прийняті ці історичні рішення, встановлено меморіальну дошку. Трудящі палко вітали ухвалу Народних Зборів на багатолюдних мітингах, що відбулися у багатьох містах і селах Західної України. Один з

¹⁸ История городов и сел Украинской ССР. Львовская область, К., 1978, стор. 108.

* Заключне засідання конгресу відбулося в міському театрі (нині — Державний академічний театр опери та балету ім. І. Я. Франка).

¹⁹ Слово про Львів, Львів, 1970, стор. 149.

** Автори: Е. П. Мисько, Д. П. Кривавич, Я. М. Мотика, О. К. Пирожков, М. Д. Вендзилевич.

таких мітингів увічнений пам'ятною дошкою на фасаді будинку центральної площі м. Самбора.

Здійснилася віковична мрія всього українського народу, те, за що боролися його кращі сини й дочки, насамперед комуністи. Окремим з них пізніше були споруджені пам'ятники, у тому числі О. О. Борканюку (с. Ясиня, м. Рахів Закарпатської області), С. І. Бойку (Луцьк), С. В. Букатчуку (с. Кобаки Івано-Франківської області), І. Л. Клевчуку (с. Новоселиця Чернівецької області), С. Т. Євчуку (с. Федорівці Ровенської області). В Ужгороді (пл. Леніна, 4) встановлено пам'ятну дошку, на якій викарбувано імена 29 героїв-комуністів Закарпаття, а в Дубно — монументальний знак, що увічнює пам'ять членів КПЗУ, які загинули від рук класових ворогів у 30-х роках. У Львові, Чернівцях, Ужгороді, Дрогобичі, Стрию, Мукачеві, Хотині та інших населених пунктах, на ряді будинків, у яких жили або працювали діячі комуністичного руху, також встановлені меморіальні дошки.

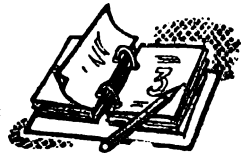
Отже, під керівництвом партійних організацій в західних областях України проведено значну роботу по монументальному увічненню революційної боротьби трудящих за своє соціальне й національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Особливо значних масштабів набрало спорудження пам'ятників в останні роки, перетворившись у важливу ділянку політико-виховної роботи. Воно стало справою широкого кола громадськості, зокрема Товариства охорони пам'ятників історії та культури. Тільки на Львівщині за участю обласної організації товариства за останнє десятиріччя споруджено понад 40 різних пам'ятників і пам'ятних знаків, чверть з яких присвячена висвітлюваній темі.

Важливі завдання в галузі монументальної пропаганди стоять перед радянськими митцями у зв'язку з реалізацією постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної політико-виховної роботи», у якій, зокрема, вказується на необхідність активізувати діяльність творчих спілок, глибше вникати у стан образотворчого мистецтва²⁰. Немає сумніву, що, виконуючи поставлені партією завдання, скульптори та архітектори створять нові високохудожні твори монументального мистецтва, які служитимуть справі комуністичного виховання трудящих.

В. П. БАДЯК (Львів)

²⁰ Див.: Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 14.

Наш календар

30 РОКІВ
НІМЕЦЬКІЙ
ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

З часу свого виникнення 7 жовтня 1949 р. внаслідок здійснення глибоких революційних перетворень Німецька Демократична Республіка стала міцною соціалістичною державою, завоювала міжнародний автори-

тет і визнання. Шлях, пройдений НДР за минулі 30 років, — блискуче свідчення тріумфу ідей марксизму-ленінізму на батьківщині К. Маркса і Ф. Енгельса, переконлива демонстрація переваг соціалізму над капіталізмом.

На всіх етапах історичного розвитку НДР натхненником і організатором великих перемог трудящих має виступає марксистсько-ленінська партія — Соціалістична єдина партія Німеччини (СЕПН), яка, загартувавшись у гострих класових битвах, стала провідним загоном міжнародного робітничого та комуністичного руху. В новій програмі СЕПН, схваленій її IX з'їздом (травень 1976 р.), підкреслюється, що «вона втілює в собі революційні традиції Союзу комуністів і революційної соціал-демократії», продовжує справу Комуністичної партії Німеччини і виконує заповіти борців антифашистського Опору. Вона — спадкоємиця всього прогресивного в історії німецького народу»¹.

Робітники, селяни, трудова інтелігенція НДР під керівництвом свого революційного авангарду — Соціалістичної єдиної партії Німеччини, спираючись на братню солідарність, підтримку і допомогу Радянського Союзу та інших країн соціалістичної співдружності, досягли видатних успіхів у будівництві нового суспільства, позбавленого експлуататорів, мілітаристів, в якому забезпечена соціальна рівність і створені всі умови для вільного розвитку людини. Нині трудящі першої на німецькій землі робітничо-селянської держави з натхненням виконують завдання, накреслені IX з'їздом СЕПН, успішно будують розвинуте соціалістичне суспільство і впевнено крокують по шляху комуністичного будівництва.

Основи сьогоденних успіхів НДР закладено три десятиріччя тому. На початковому етапі становлення молодого соціалістичного держави вирішувалися основні соціально-економічні та політичні завдання. Були ліквідовані залишки фашизму, зміцнювалася робітничо-селянська влада, утверджувалася в широких масштабах соціалістична власність в усіх сферах народного господарства, створювалися основи соціалістичної, планової економіки, мільйони людей різних поколінь виховувалися в дусі марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму, міцної і непорушної дружби з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами.

Створивши в республіці основи соціалізму, трудящі НДР почали планомірно зміцнювати новий лад. Цьому завданню відповідали рішення VI з'їзду СЕПН (січень 1963 р.) про розгорнуте соціалістичне будівництво, які націлювали на більш повне використання економічних законів соціалізму шляхом поліпшення управління і планування народного господарства. Першочергового розвитку набули ті галузі

¹ Програма Социалистической единой партии Германии, Дрезден, 1976, стор. 5

промисловості, які відповідали конкретним умовам НДР і вимогам науково-технічного прогресу.

Німецька Демократична Республіка, ставши у 1950 р. повноправним членом Ради Економічної Взаємодопомоги, розширювала своє співробітництво з іншими країнами — членами РЕВ, насамперед з СРСР. Угоди 60-х років про координацію народно-господарських планів, розвиток науково-технічного співробітництва, спеціалізацію і кооперування виробництва НДР сприяли створенню передумов для соціалістичної економічної інтеграції. Дедалі тісніше співробітництво країн соціалізму в усіх сферах життя зробило можливим успішний розвиток як кожної окремої країни, так і всієї соціалістичної співдружності.

У квітні 1968 р. в ході всенародного референдуму 94,5% усіх громадян, які мали право голосу, схвалили соціалістичну Конституцію НДР². Закон про доповнення і зміни в Конституції від 7 жовтня 1974 р. зафіксував якісні зрушення в політичному й суспільно-економічному житті республіки³. Конституція із змінами і доповненнями визначає НДР як соціалістичну державу робітників і селян, як політичну організацію трудящих міста й села під керівництвом робітничого класу і його марксистсько-ленінської партії. Вона виходить з того факту, що після 1945 р. на території колишнього «райху» виникли дві держави з протилежним суспільним ладом, що в НДР розвивається соціалістична німецька нація⁴.

На початку 70-х років відкрився новий етап у розвитку соціалістичної співдружності. З'їзди КПРС та інших братніх партій накреслили величні завдання по підвищенню ефективності суспільного виробництва, підвищенню життєвого рівня населення та забезпеченню міцного миру на планеті. VIII з'їзд СЄПН (червень 1971 р.) як головне довгострокове завдання всієї внутрішньої політики партії визначив основні напрями дальшого поліпшення матеріального і культурного рівня життя народу на основі високих темпів розвитку соціалістичної економіки, науково-технічного прогресу та зростання продуктивності праці⁵.

Директиви по п'ятирічному плану розвитку народного господарства НДР на 1971—1975 рр. націлювали на інтенсифікацію виробництва, насамперед шляхом соціалістичної раціоналізації — головного важеля підвищення його ефективності. З'їзд підкреслив міцну дружбу з Радянським Союзом і непорушну належність НДР до співдружності соціалістичних країн. Рішення партійного форуму забезпечили стабільний, безперервний і поступальний розвиток народного господарства НДР.

Протягом п'ятирічки було розпочато розв'язання ряду корінних народногосподарських проблем. Це насамперед розширення енергетичної бази, прискорений розвиток власного виробництва товарів споживання, систематичне постачання промисловості сировиною і матеріалами, а також розвиток галузей індустрії, що постачають комплектуючі деталі. Завдяки розвитку комбінатів, розширенню коопераційних зв'язків у сільському господарстві та іншим заходам були розширені і зміцнені соціалістичні виробничі відносини.

Героїчна і натхненна праця трудящих НДР забезпечили виконання, а по деяких показниках і перевиконання планових завдань. Так, національний доход збільшився з 108,3 млрд. марок у 1970 р. до 141,7 млрд. марок у 1975 р., тобто зростав щорічно на 5,4%. Рівень промислового товарного виробництва підвищувався щорічно на 6,4%. Приріст у народному господарстві був досягнутий майже виключно за рахунок підвищення продуктивності праці. Зокрема, в промисловості він становив 86%⁶.

Успіхи, досягнуті в 1971—1975 рр. у всіх сферах економіки, стали реальною

² Германская Демократическая Республика, Берлин, 1976, стор. 47.

³ Див.: Обоснование «Закона о дополнении и изменении Конституции ГДР», Берлин, 1974, стор. 5—14.

⁴ Конституция Германской Демократической Республики, Берлин, 1974, стор. 3.

⁵ Директивы VIII съезда Социалистической единой партии Германии по пятилетнему плану развития народного хозяйства ГДР на 1971—1975 годы, Дрезден, 1971, стор. 11.

⁶ IX съезд Социалистической единой партии Германии, М., 1977, стор. 26—27; Германская Демократическая Республика, Берлин, 1976, стор. 50.

основою значного піднесення матеріального і культурного рівня населення Німецької Демократичної Республіки. На більш високий ступінь за п'ятирічку піднялось співробітництво республіки з СРСР та іншими країнами — членами РЕВ, зміцнили її позиції на міжнародній арені. НДР продемонструвала усьому світові переваги соціалістичного способу життя. Жодна з найбільших капіталістичних держав не змогла за цей період добитись такої стабільності і таких темпів розвитку економіки⁷.

Спираючись на внутрішні і зовнішньополітичні досягнення, збагачений рішеннями і висновками XXV з'їзду КПРС, партійних з'їздів інших братніх партій, IX з'їзд СЕПН (травень 1976 р.) намітив нові рубежі соціалістичного будівництва в єдиному строю з СРСР та іншими країнами соціалістичної співдружності. З'їзд комуністів НДР прийняв нову Програму, вніс зміни в Статут СЕПН, затвердив Директиви розвитку народного господарства НДР на 1976—1980 рр. В Програмі СЕПН наголошується, що основна мета партії полягає в дальшому будівництві розвинутого соціалістичного суспільства і створенні тим самим основних передумов для поступового переходу до комунізму⁸.

У Програмі, Звітній доповіді ЦК СЕПН, виступах делегатів з'їзду чітко сформульована принципова лінія СЕПН на дальше всебічне поглиблення тісного союзу з КПРС, Радянським Союзом та іншими комуністичними і робітничими партіями, соціалістичними країнами.

В Директивах по розвитку народного господарства як довгострокову стратегічну орієнтацію намічено дальше здійснення висунутого VIII з'їздом головного завдання. Заходи в галузі науки і техніки спрямовані на високі, динамічні темпи розвитку народного господарства, в першу чергу на зростання продуктивності праці. Важливою складовою частиною п'ятирічного плану є дальше значне поглиблення соціалістичної економічної інтеграції. Протягом п'ятирічки продуктивність промисловості за один робочий день зростає з 930 до 1200 млн. марок, товарооборот НДР з країнами — членами РЕВ збільшиться з 49,2 до 93 млрд. марок. Головний шлях економічного розвитку країни — це інтенсифікація виробництва. Завдяки цьому продуктивність праці в промисловості зростає на 30—32%⁹.

Як і в інших братніх соціалістичних країнах, основним принципом СЕПН, уряду НДР є піклування про добробут трудящих. В соціальній політиці велику роль відіграє, зокрема, програма житлового будівництва. Житлове питання в НДР має бути розв'язане до 1990 р. Для цього в республіці є всі передумови. Нині протягом 39 днів виконується такий обсяг будівельних робіт, як за весь 1949 р.¹⁰ Все це є вагомим доказом здійснення послідовного курсу на задоволення найважливіших потреб населення братньої країни.

У 1978 р. трудящі НДР домоглися нових успіхів у виконанні прийнятих IX з'їздом СЕПН рішень в усіх галузях суспільного життя. Включившись у соціалістичне змагання на честь 30-ї річниці НДР, робітничий клас, селянство, трудова інтелігенція забезпечили дальший стабільний розвиток народного господарства із значним приростом продуктивності праці, виконали багато інших складних соціально-економічних завдань.

В квітні 1979 р. відбувся 10-й пленум ЦК СЕПН, який зазначив, що 30-річчя існування НДР яскраво свідчить про правильність шляху, обраного соціалістичною республікою. Лише за останні три роки звитяжною працею всього народу збільшено національний дохід на 18,7 млрд. марок, промислове товарне виробництво — на 38 млрд. марок. Усі завдання соціально-політичної програми успішно виконуються, і по деяких пунктах перевиконуються. Так, було збудовано або модернізовано понад

⁷ Эрнх Хонеккер. Отчет Центрального Комитета СЕПН IX съезду Социалистической единой партии Германии, стор. 37—42.

⁸ Программа Социалистической единой партии Германии, стор. 20; IX съезд Социалистической единой партии Германии, стор. 223.

⁹ «ГДР», 1979, № 5, стор. 29.

¹⁰ Там же; IX съезд Социалистической единой партии Германии, стор. 317.

481 тис. квартир. Оборот роздрібної торгівлі зріс на 10,6 млрд. марок і досяг у 1972 р. 92,5 млрд. марок¹¹.

Пленум високо оцінив 30-річну діяльність РЕВ — першої в світі економічної організації соціалістичних країн, заснованої на принципах пролетарського інтернаціоналізму, повної рівноправності учасників, взаємної поваги до національних інтересів, незалежності, суверенітету, взаємної вигоди і товариської взаємодопомоги.

Саме завдяки підтримці всіх країн — членів РЕВ набагато зріс міжнародний авторитет Німецької Демократичної Республіки, забезпечено важливі зовнішньополітичні умови для успішного будівництва соціалізму. На початку 70-х років було здійснено мирне врегулювання одного із найважливіших питань післявоєнного розвитку — міжнародно-правового визнання існування двох незалежних одна від одної суверенних німецьких держав. У вересні 1973 р. НДР стала рівноправним членом Організації Об'єднаних Націй, нині з нею підтримують дипломатичні відносини близько 130 країн світу¹². «В рік 30-річчя існування Німецької Демократичної Республіки, — говорив у заключному слові на 10-му пленумі ЦК СЕПН Генеральний секретар ЦК СЕПН тов. Е. Хонеккер, — все ясніше підтверджується, що її створення дійсно стало поворотним моментом в історії німецького народу, в історії Європи»¹³.

У трудящих Німецької Демократичної Республіки героїчне і славне минуле, світлі перспективи в майбутньому. Фундаментом величких досягнень братньої соціалістичної країни є тісний союз з СРСР, який ґрунтується на єдності партій, держав і народів, на Договорі про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу (7 жовтня 1975 р.). «З великою радістю ми відзначаємо, — говорив Е. Хонеккер, — що співробітництво з СРСР стає все більш тісним і ефективним, що воно вже охоплює всі сфери суспільного життя республіки. Розуміння необхідності цього співробітництва глибоко вкоринилось у свідомості наших громадян. При цьому визначальним напрямом стає тісне переплетення матеріальних і духовних потенціалів наших країн при вирішенні великих, націлених далеко в майбутнє спільних завдань»¹⁴.

Підсумки 30-річного існування німецької робітничо-селянської держави неzapечно підтверджують основну закономірність нашої епохи — перехід людства від капіталізму до соціалізму. І якщо в утворенні 30 років тому Німецької Демократичної Республіки знайшли відображення глибокі зміни в міжнародному співвідношенні сил, що відбулися перш за все в результаті перемоги над фашизмом, то її розвиток як соціалістичної республіки, в свою чергу, зміцнив могутність і всесвітній вплив соціалізму.

Приклад НДР ще раз переконливо свідчить, що все більш тісне і багатогранне співробітництво країн соціалістичної співдружності являє собою новий, вищий ступінь розвитку соціалістичного інтернаціоналізму.

І. М. КУЛІНИЧ (Київ)

¹¹ Внешнеполитический бюллетень. Издание Управления печати Министерства иностранных дел Германской Демократической Республики, 1979, № 13, стор. 105.

¹² Там же, стор. 114.

¹³ Там же.

¹⁴ Эрнх Хонеккер. Отчет Центрального Комитета СЕПГ IX съезду Социалистической единой партии Германии, стор. 14.

РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Возз'єднання західноукраїнських земель з Українською Радянською Соціалістичною Республікою у складі СРСР — визначна подія у житті всього радянського народу.

17 вересня 1939 р. війська Червоної Армії, здійснивши славетний похід у Західну Україну і Західну Білорусію, визволили ці споконвічні слов'янські землі з-під буржуазно-поміщицького гніту. 1 листопада 1939 р. позачергова п'ята сесія Верховної Ради Союзу РСР першого скликання, задовольняючи прохання трудящих Західної України, прийняла закон про включення цих земель до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і возз'єднання їх з Українською Радянською Соціалістичною Республікою. 15 листопада 1939 р. позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР затвердила постанову про прийняття Західної України до складу Української РСР. У червні 1940 р. до братньої сім'ї радянських народів влилися Північна Буковина і придунайські українські землі, а після розгрому гітлерівської Німеччини — Закарпатська Україна.

Таким чином, здійснилися віковічні мрії українських трудящих про возз'єднання в єдиній суверенній державі. Це стало можливим завдяки зміцненню могутності Радянського Союзу, зростанню його міжнародного авторитету, послідовному втіленню у життя ленінської політики Комуністичної партії.

Відтоді минуло 40 років, протягом яких відбулися величезні зміни в житті Радянського Союзу і його невід'ємної частини — чотирижди орденоносної Української Радянської Соціалістичної Республіки. В її складі розквітли колись відсталі й пригноблені західноукраїнські землі. Матеріали з'їздів КПРС та Компартії України, статті і доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва та члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК Компартії України товариша В. В. Щербицького розкривають закономірності поступального руху нашої країни по шляху комуністичного будівництва, в них аналізуються величезні досягнення всіх республік СРСР, в тому числі і Радянської України.

Історію боротьби західноукраїнських трудящих за своє соціальне і національне визволення, возз'єднання з УРСР у складі СРСР та здійснення соціалістичних перетворень в цьому краї висвітлює численна література. Це, насамперед, узагальнюючі праці з історії КПРС і СРСР, з історії Компартії України і українського народу.

У багатомній історії КПРС, Нарисах історії Комуністичної партії України, Історії Української РСР робляться глибокі теоретичні узагальнення і висновки, всебічно доводиться, що возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР у складі СРСР було закономірною необхідністю, підготовленою всім ходом їх розвитку.

З історії західноукраїнських земель видано велику кількість збірників документів, монографічних досліджень, нарисів, брошур і статей. На жаль, обсяг статті не дозволяє проаналізувати всі праці з даного питання, тому ми зупинимось лише на деяких з них, дотримуючись при групуванні проблемно-хронологічного принципу.

Радянськими суспільствознавцями вже чимало зроблено по дослідженню історії західноукраїнських земель найдавніших часів¹. В працях, написаних на основі великого фактичного матеріалу, дається всебічна, науково обґрунтована критика так званої міграційної історії, яка силкується заперечити слов'янське походження населення Північної Буковини і Закарпаття. Радянські історики переконливо довели автохтонність слов'янських племен, тісний зв'язок культури стародавнього населення Закарпаття і Буковини з культурою Подніпров'я.

Велика кількість праць присвячена аграрним відносинам і селянським рухам доби феодалізму². Використовуючи великий друкований і архівний матеріал, автори цих праць висвітлюють антифеодальну боротьбу селян Прикарпаття, простежують великий вплив визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. і возз'єднання України з Росією на піднесення селянського руху на західноукраїнських землях. «Саме з цього історичного рубежу,— відзначав член Політбюро ЦК КППС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький,— прагнення до возз'єднання з Україною і Росією визначало всі найзаповітніші мрії трудящих Західної України, Буковини і Закарпаття»³.

В роботах дається принципова критика буржуазно-націоналістичної історіографії, викривається її тенденційність в оцінці народно-визвольної боротьби в Галичині, Закарпатті та на Буковині. Глибоко аналізується рух опришків, який був своєрідною формою класової боротьби селянства XVI—першої половини XIX ст. Добре показано діяльність народних героїв Олекси Довбуша, Василя Баярака, Івана Бойчука та інших.

М. П. Герасименко розглядає аграрні відносини в Галичині з кінця XVIII ст. до падіння кріпосного права. Антифеодальній боротьбі селян Східної Галичини, яка привела до скасування тут кріпосного права в 1848 році, присвячує своє дослідження, побудоване головним чином на архівному матеріалі, Ф. І. Стеблій.

Нещодавно вийшов цікавий збірник документів і матеріалів, присвячений висвітленню класової боротьби селянства Східної Галичини в 1772—1849 рр., тобто від часу захоплення Галичини абсолютистською Австрійською імперією до закінчення буржуазної революції⁴. У передмові, написаній одним з упорядників збірника— Ф. І. Стеблій, ґрунтовно розкриваються соціально-економічні відносини в Галичині того часу. Майже всі вміщені у збірнику документи публікуються вперше. Перекладені з німецької, латинської та польської мов, вони стали доступними для широкого кола читачів. Бібліографічний додаток орієнтує на найголовніші джерела і літературу з теми. Все це підвищує науковий рівень видання.

Автори праць, присвячених історії культурного та суспільно-політичного руху доби феодалізму, простежують, як у винятково важких умовах іноземного пануван-

¹ В. Пичета. Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруссии, М., 1940; В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, М., 1950; К. А. Софроненко. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI—XIII вв., М., 1955; Б. О. Тимошук. Слов'янські гради Північної Буковини, Ужгород, 1975; Є. А. Балагурі, С. І. Пеняк. Закарпаття — земля слов'янська, Ужгород, 1976.

² В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., К., 1962; його ж. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., Львів, 1966; його ж. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648—1654 рр., К., 1972; М. П. Герасименко. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства, К., 1959; Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., К., 1961; І. Г. Шульга. Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст., Ужгород, 1962; його ж. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII — першій половині XIX ст., Львів, 1965.

³ В. В. Щербицький. Могутня сила віковичної дружби, монолітної єдності народів-братів. Доповідь на урочистих зборах у м. Києві, присвячених 325 річчю возз'єднання України з Росією, 30 січня 1979 року, — «Комуніст України», 1979, № 3, стор. 18.

⁴ Класова боротьба селян Східної Галичини (1772—1849). Документи і матеріали, К., 1974.

ня розвивались освіта, література, громадсько-політична думка західноукраїнських земель⁵.

Я. Д. Ісаєвич досліджує історію братств, висвітлює їх участь у визвольній боротьбі народних мас України, в розвитку культури, освіти, видавничої справи, наводить цікаві матеріали про видатних діячів культури, зв'язаних з Львівським братством — Івана Федорова, Стефана і Лаврентія Зізанія, Памва Беринду та багатьох інших. Особливу увагу автор звертає на роль братств у зміцненні дружніх зв'язків з Росією, Білорусією, Молдавією, у розвитку культурних контактів України з іншими країнами світу. Він відзначає, що із стін Ужгородської семінарії вийшов ряд визначних письменників, громадських діячів, учених, які збагатили загальноукраїнську культуру. Вони не порвали зв'язків з народом, його мовою, традиціями, очоливши опір шаленій хвилі мад'яризації й латинізації, яку здійснювали іноземні загарбники при активній підтримці панівної верхівки.

Праця Г. Ю. Гербільського була першим в радянській історичній літературі дослідженням одного з найважливіших питань історії західноукраїнських земель доби феодалізму — впливу селянського антифеодального руху на формування передової суспільно-політичної думки. Велике місце в монографії по праву займає характеристика діяльності української просвітительської групи «Руська трійця». Створений нею альманах «Русалка Дністрова» став, як відзначав академік О. І. Білецький, «одним з раних провісників великого дня — 17 вересня 1939 року»⁶. Належну увагу приділив автор тим українським і польським ученим, які, не розділяючи революційних поглядів, виступали проти клерикально-шляхетської ідеології (И. Левицький, И. Лозинський, В. Залеский та ін.).

Цікаві, до того невідомі факти про вплив декабристів на розвиток суспільно-політичного руху в Галичині наводить Ф. І. Стеблій. Він відзначає, що ідеали декабристів гаряче сприймалися широкими колами прогресивної молоді Галичини, запалюючи її на боротьбу проти феодально-кріпосницьких порядків і австрійського абсолютизму, за соціальне і національне визволення українських і польських народних мас.

Важливою віхою в історії західноукраїнських земель були події 1848—1849 років⁷. Протягом другої половини XIX — початку XX ст. революційно-визвольна боротьба в західноукраїнських землях не стихала. Останнім часом вийшло кілька праць з найважливіших питань історії краю другої половини XIX ст.⁸ Вони розкривають зміст революційної боротьби, підкреслюючи, що рух народних мас був спрямований проти соціального і національного гноблення, за воз'єднання всіх українських земель у складі Росії. Трудящі Західної України черпали у зв'язках з наддніпрянськими братами мужність і впевненість у торжестві своїх визвольних прагнень. А. Д. Ярошенко відзначає, що історичний заклик: «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!» все голосніше лунав під час масових революційних виступів західноукраїнського пролетаріату. С. М. Трусевич вперше в радянській історіографії докладно розповів про вплив революційного руху Наддніпрянської України і Росії в цілому на револю-

⁵ О. С. Мишанич. Література Закарпаття XVII—XVIII ст., К., 1964; В. Л. Микитась. Літературний процес на Закарпатті доби феодалізму, Ужгород, 1966; М. Пивоваров. Літературний рух в Галичині в 30—40-х роках XIX ст., К., 1960; Г. Ю. Гербільський. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.), Львів, 1964; Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст., К., 1966; Ф. І. Стеблій. Вплив повстання декабристів на розвиток суспільно-політичного руху в Галичині, — «УІЖ», 1976, № 4.

⁶ Русалка Дністрова, К., 1972, стор. 31.

⁷ Докладний аналіз джерел та літератури про революційні події 1848—1849 років в західноукраїнських землях див.: «УІЖ», 1973, № 2.

⁸ И. Коломиец. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX в., т. II, Омск, 1962; М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини в другій половині XIX ст., Львів, 1964; А. Д. Ярошенко. В. І. Ленін і революційний рух на західноукраїнських землях, Львів, 1970; С. М. Трусевич. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50—70 роках XIX ст. К., 1978.

ційно-визвольний рух у Східній Галичині в 50—70 рр. XIX ст., на формування революційно-демократичної течії, найвидатнішим представником якої був Іван Франко.

Чимало досліджень присвячено історії західноукраїнських земель доби імперіалізму⁹. В них розкрито систему управління краєм, дано докладну характеристику стану промисловості й сільського господарства, наведено великий і цікавий матеріал про соціально-економічне й політичне становище трудящих. У працях В. М. Ботушанського і В. І. Ілька належне місце відведено викриттю реакційної аграрної політики, яку здійснював буржуазно-поміщицький уряд. На великому архівному матеріалі показано, що аграрні перетворення здійснювались в інтересах поміщиків, яким, наприклад у Закарпатті, належало 50% сільськогосподарських угідь.

Здійснюючи політику денационалізації й аспіляції українського населення, австро-угорські правителі вдавались до наймерзніших заходів: вони фальсифікували статистику населення, замінювали слов'янську абетку латинською, перейменовували міста й села. Агентурою гнобителів були українські буржуазні націоналісти. Зловісну роль відіграло уніатське духовенство, яке проводило шовіністичну політику австро-угорських загарбників, розпалюючи чвари між трудящими різних національностей.

У зв'язку з підготовкою і початком імперіалістичної війни австро-угорські власті встановили військово-поліцейський режим. Особливо нестерпним було становище трудящих Галичини. В. К. Осечинський розкрив плани російського царизму в Галичині у 1914—1915 рр. на зайнятій російськими військами території, показав розгул великодержавного російського шовінізму, стовпям якого були генерал-губернатор Галичини граф Бобринський, Дмитрюков, Чихачов та інші чорносотенці. Автор правильно зазначає, що русифікаторська політика царських чиновників суперечила настроям широких мас російського народу.

Висвітленню історії боротьби трудящих краю за встановлення влади Рад у 1917—1920 рр., за возз'єднання в єдиній Українській державі присвячена велика кількість праць, серед них близько десяти монографічних досліджень¹⁰. В них переконливо показана об'єктивна зумовленість визвольного руху, підкреслюється, що під впливом Жовтневої революції боротьба трудящих західноукраїнських земель не тільки посилилась і стала масовою, а й набула нового змісту. Цілком правомірно головна увага приділена показу революційних подій 1919 р., коли боротьба західноукраїнських трудящих за встановлення Радянської влади набрала найбільшої гостроти. Підкреслюється, що робітники і селяни краю боролися за своє визволення спільно

⁹ В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, 1954; І. Довгаль. Вплив російської революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині, К., 1952; П. К. Сміян. Революційний та національно-визвольний рух на Прикарпатті кінця XIX—початку XX ст., Львів, 1969; К. Г. Кавковський. На шляху до Великого Жовтня. Страйковий рух в Галичині кінця XIX—початку XX ст., Львів, 1970; Я. С. Хонігсман. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму. Львів, 1971; В. І. Ілько. Закарпатське село на початку XX ст., Львів, 1973; В. М. Ботушанський. Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму. К., 1975; Революционное движение в Придунайском крае 1900—1917 гг. Документы и материалы, Одесса, 1973 та ін.

¹⁰ Ф. П. Шевченко. Боротьба за Радянську владу на Закарпатській Україні, К., 1950; М. К. Лимпотюк. Підступи американських імперіалістів на Закарпатті, Ужгород, 1952; В. В. Усенко. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Закарпатті в 1917—1919 рр., К., 1955; І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900—1919 роки), К., 1960; Б. Співак. У полум'ї революційних боїв, Ужгород, 1959; К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, Чернівці 1958; Б. Й. Тищик. Галицька Соціалістична Республіка (1920 р.), Львів, 1970; П. К. Сміян. Жовтнева революція і Закарпаття (1917—1919 рр.), Львів, 1972; Ю. Ю. Сливка. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення, К., 1973; И. Н. Мельникова. Установление диктатуры чешской империалистической буржуазии в Закарпатской Украине в 1919—1920 гг. Ученые записки Института славноведения АН СССР, т. 4, М., 1951, та ін.

з трудящими Польщі, Угорщини, Румунії і Чехословаччини. Б. Й. Тищик вперше в радянській історіографії на основі великого фактичного матеріалу розповідає про створення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки, структуру її законодавчих, адміністративних і правових органів, висвітлює велику організаторську роботу Комуністичної партії Східної Галичини, діяльність її керівників — В. Затонського, М. Барана та ін.

Та тоді не судилося збутися мріям трудящих західноукраїнських земель. Імперіалісти США, Англії і Франції за допомогою українських буржуазних націоналістів придушили революційну боротьбу і допомогли королівській Румунії загарбати Північну Буковину, панській Польщі — Східну Галичину і Західну Волинь, а буржуазній Чехословаччині — Закарпатську Україну. Радянський народ глибоко співчував західноукраїнському населенню, яке опинилося під п'ятою окупантів, і твердо вірив, що й над цим багатостраждальним краєм засяє сонце визволення. Незважаючи на поразку, як правильно відзначається в дослідженнях, Радянська влада залишила глибокий слід у свідомості західноукраїнських трудящих. І це робило їх ще наполегливішими у боротьбі за свободу.

Вже чимало зроблено для висвітлення становища трудящих та їх революційної боротьби за своє соціальне й національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною в 1921—1940 рр.¹¹. Книга М. П. Герасименко і Б. К. Дудикевича відзначається повнотою опису найважливіших подій класової боротьби. В ній простежується становлення дружби між польським і українським народами у спільних класових боях проти гнобителів. У праці П. Г. Смішка докладно розповідається про Татарбунарське повстання, яке продемонструвало ненависть бессарабських селян до румунських загарбників. Автор підкреслює, що у боротьбі проти окупантів міцніла інтернаціональна єдність трудящих всіх національностей, які прагнули до відновлення Радянської влади і возз'єднання з Радянським Союзом. Про інтернаціональну єдність трудящих Буковини у боротьбі за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною вперше в радянській історіографії розповідає В. М. Курило.

Першою і поки що єдиною працею, яка на великому фактичному матеріалі висвітлює громадський побут західноукраїнських робітників (Галичина), є дослідження Ю. Г. Гошка. Автор показує, що за часів панування буржуазно-поміщицької Польщі характерною особливістю робітничого побуту була організація моральної і матеріальної взаємодопомоги в економічній та політичній боротьбі. Книга знайомить з масовими робітничими організаціями та їх культурно-освітньою діяльністю, з традиціями робітничого класу, його боротьбою за своє визволення, за возз'єднання за-

¹¹ І. Богодист. Революційна боротьба трудящих Західної України (1917—1939 рр.), Львів, 1948; М. П. Герасименко, Б. К. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1921—1939 рр.), К., 1955; П. Йова. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною, Львів, 1954; М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., К., 1959; О. Г. Цибко. Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР (1934—1939 рр.), Львів, 1963; За владу Рад. Спогади учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та боротьба за Радянську владу на західноукраїнських землях, Львів, 1967; П. Г. Смішко. Боротьба трудящих українських придунайських земель за возз'єднання з УРСР (1917—1940 рр.), Львів, 1969; Ю. Г. Гошко. Громадський побут робітників Західної України (1920—1939 рр.), К., 1967; О. А. Макаренко. Провал імперіалістичних замірів щодо України (1924—1929 рр.), К., 1967; М. М. Олексюк. Прогресивна преса Західної України в боротьбі на захист СРСР (20—30-ті роки), К., 1972; О. М. Швидак. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України і Польщі у революційно-визвольній боротьбі (1929—1939 рр.), К., 1972; В. Ю. Твердохліб. Резолюційно-визвольна боротьба трудящих Прикарпаття (1921—1939 рр.), Львів, 1974; його ж. Солідарність у боротьбі за визволення. Допомога громадськості Країни Рад західноукраїнським трудящим у боротьбі за возз'єднання в єдиній Українській Радянській державі, 1917—1939, Львів, 1978; О. Борканюк. Чим є для нас Радянський Союз (вибрані статті, промови, інтерв'ю), Ужгород, 1976; В. М. Курило. У боротьбі за визволення. Революційно-визвольний рух на Буковині у 1922—1940 роках. Львів, 1977 та ін.

хідноукраїнських земель з Радянською Україною, розповідає про кількісне і якісне зростання робітничого класу краю.

Вийшло кілька праць як дослідницького, так і мемуарного характеру, в яких показується керівна роль у визвольному русі Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), крайових комуністичних організацій Закарпаття та Північної Буковини¹². На основі документів, більшість яких ще не опублікована і зберігається в партійних і державних архівах, викладено історію КПЗУ від її виникнення до визволення краю Червоною Армією. Є. М. Галушко простежує, як західноукраїнські комуністи засвоювали ленінські ідеологічні й організаційні принципи.

Роботі комуністів у масах, ролі комуністичних організацій у визвольній боротьбі приділена головна увага в збірнику «Заграва волі». Тут також порушені деякі питання історіографії КПЗУ та охарактеризовані джерела до її вивчення. З цікавими фактами героїчної боротьби робітничого класу і трудового селянства Західної України знайомлять спогади колишніх активних діячів КПЗУ.

Хоч у 1938 р. Комуністична партія Польщі (КПП) та її складова частина — КПЗУ — на основі наклепницьких звинувачень, сфабрикованих провокаторами, були помилково розпушені Виконкомом Комінтерну, комуністи не припиняли боротьби — вони активно виступали проти прогітлерівської орієнтації правлячих кіл Польщі та українських буржуазних націоналістів, наполегливо пропагували марксистсько-ленінські ідеї, вселяли в трудящих віру в близьке визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Коли почався визвольний похід Червоної Армії, члени КПЗУ брали участь у роззброєнні частин польської армії, у створенні ревкомів, селянських комітетів, робітничої міліції, а в ряді місцевостей до приходу радянських військ проголошували Радянську владу. В ході революційних битв виросли і загартувались видатні партійні працівники, такі, як Н. Ботвин, С. Бойко, О. Борканюк, С. Букатчук, О. Гаврилюк, Я. Галан, М. Заячківський (Косар), Г. Іваненко (Бараба), В. Коцко, І. Крилик (Вєрльков), Р. Кузьма (Туряньський), П. Ладак, Г. Михаць, М. Павлик, В. Пепель, Д. Попович, Ф. Приступа, К. Саврич (Максимович), М. Теслюк, К. Терлецький, І. Туряниця, Н. Хомин та інші.

Помітним вкладом у справу вивчення визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель у 1921—1940 рр. був вихід ряду збірок документів¹³. Переважна більшість документів опублікована вперше. Серед них численні відозви ЦК КПП, ЦК КПСГ, ЦК КПЗУ і окружних комітетів КПЗУ, з якими вони зверталися до трудящих, кликали їх на смертельну боротьбу з гнобителями, документи про Татарбунарське повстання і загальний страйк портовиків Ізмаїла у 1933 р., про вміле використання Компартією Чехословаччини, складової частиною якої була і Закар-

¹² В. І. Білоусов. На шляху до перемоги. З історії комуністичної організації Закарпатської України 1929—1938 рр., Ужгород, 1958; На чолі визвольної боротьби. Спогади колишніх активних діячів Комуністичної партії Західної України, К., 1965; Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1928 рр., Львів, 1965; Заграва волі. З історії Комуністичної партії Західної України, Львів, 1970 та ін.

¹³ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 1—2, К., 1976; 1977. З історії революційного руху в Львові 1917—1939. Документи і матеріали, Львів, 1957; Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи і матеріали, Львів, 1957; Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1921—1928 рр.). Документи і матеріали, Львів, 1964; Революційна боротьба на Тернопільщині 1917—1939 рр. (Документи і матеріали), Тернопіль, 1959; Боротьба трудящих українських придунайських земель за соціальне і національне визволення (1918—1940 гг.). Сборник документов и материалов, Одесса, 1967; Шляхом Жовтня. Промови та інтерпеляції депутатів-комуністів у Чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921—1939 рр.), Ужгород, 1959; Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною, т. I, Ужгород, 1957; т. II, Ужгород, 1961; т. III, Ужгород, 1962, т. IV, Ужгород, 1964.

патська крайова, партійна організація, трибуни буржуазного парламенту в інтересах мобілізації, організації і виховання мас.

Автори всіх праць, про які йшла мова, тією чи іншою мірою торкаються антинародної діяльності українських буржуазних націоналістів. З'явилися й спеціальні дослідження з цієї теми¹⁴. В. О. Замлинський викриває антинародну діяльність українських буржуазних націоналістів напередодні і у період Великої Вітчизняної війни, показує їх тісний зв'язок з німецько-фашистськими загарбниками. В. В. Добрецова на основі широкої джерельної бази викриває антинародну діяльність союзу українського буржуазного націоналізму і клерикалізму на західноукраїнських землях в 20—30-х роках ХХ ст., до якого примикали численні сіоністські партії та організації. В монографії відображена невтомна діяльність КПЗУ, боротьба комуністів за маси, за возз'єднання Західної України з Радянською Україною. В добре документованому науковому дослідженні К. Дмитрук показує, як оунівці разом з церковними ієрархами допомагали німецько-фашистським загарбникам у підготовці нападу на Радянський Союз.

Суворим ідейним, політичним і моральним випробуванням для трудящих західноукраїнських земель, як і для всіх радянських народів, була Велика Вітчизняна війна. Цій темі присвячено ряд досліджень, збірників документів¹⁵. Особливий інтерес становлять документальні збірники, матеріали яких характеризують фашистський окупаційний режим, розповідають про героїчну боротьбу Червоної Армії і трудящих краю проти німецько-фашистських загарбників, відображують кипучу діяльність партійних організацій по відновленню радянського ладу у визволених від ворога районах, створення та зміцнення органів місцевої влади, відбудову народного господарства. Належне місце подіям Великої Вітчизняної війни на західноукраїнських землях приділено також в працях узагальнюючого характеру та мемуарній літературі¹⁶.

Ряд праць викриває антинародну діяльність у роки війни українських буржуазних націоналістів та уніатської церкви, верховоди якої називали Гітлера «божим вождем», а його розбійницьку війну проти народів СРСР — «божою війною»¹⁷. Автори цих праць розкривають ідейну спорідненість уніатської і буржуазно-націо-

¹⁴ В. О. Замлинський. Шлях чорного зрадництва. Злочини українських буржуазних націоналістів в західних областях України напередодні і в роки Великої Вітчизняної війни, Львів, 1969; В. В. Добрецова. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму. Про контрреволюційну діяльність буржуазно-націоналістичних і клерикальних організацій на західноукраїнських землях у 20—30-х роках та боротьба проти них прогресивних сил, Львів, 1976; К. Дмитрук. Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР, Львів, 1974, та ін.

¹⁵ В. О. Замлинський. Караюча земля. Львів, 1965; його ж. З вірою у перемогу. К., 1976; Л. Степанов. До історії антифашистської боротьби на Ровенщині. Львів, 1966; Л. Є. Кизя. Народні месники (з історії партизанського руху на Ровенщині), Львів, 1960; Битва за Буковину, Ужгород, 1967; И. Ф. Евсеев. Народные комитеты Закарпатской Украины — органы государственной власти (1944—1945), М., 1954; В. Варягина, Г. Вакуленко. Народна гвардія імені Ів. Франка. Сторінки героїчної боротьби підпільно-партизанської організації західних областей України. 1942—1944 роки, Львів, 1967; Возз'єднання українського народу в єдиній українській Радянській державі (1939—1949 рр.). Збірник документів і матеріалів, К., 1949; Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів, т. V, 1938—1944 рр., Ужгород, 1967; Радянська Буковина. 1940—1945. Документи і матеріали, К., 1967; Львівщина у Великій Вітчизняній війні (1941—1945 рр.). Збірник документів і матеріалів. Львів, 1968; Радянська Тернопільщина, 1939—1958. Документи й матеріали, Львів, 1971 та ін.

¹⁶ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні, т. I—II, К., 1969—1970; В. Клоков, І. Кулик, І. Слинко. Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. К., 1957; А. Федоров. Последняя зима, М., 1965; М. Наумов. Західний рейд (щоденник партизанського командира), К., 1969 та ін.

¹⁷ Правда про унію. Документи і матеріали, Львів, 1965; В. Чередниченко. Націоналізм проти нації, К., 1970; С. Т. Даниленко. Дорогою ганьби і зради (історична хроніка), К., 1970; К. Дмитрук. Свастика на сутах, К., 1973 та ін.

налістичної ідеології з фашизмом. На фактичному матеріалі, використовуючи багато досі невідомих широкій громадськості архівних документів, вони показують профашистську, відверто пособницьку роль церковників у зміцненні гітлерівського окупаційного режиму, і, зокрема, зрадливість уніатського митрополита А. Шептицького, з ініціативи і благословення якого створено було дивізію СС «Галичина». Тій же темі присвячені «Пост імені Ярослава Галана», памфлети, фейлетони і статті Т. Мигаля¹⁸.

Повоєнні роки — важливий період в історії західноукраїнських земель, як і всієї нашої Вітчизни. Це був час великих господарських, соціальних і культурних перетворень, що знайшло відображення в численних археографічних виданнях та історичних дослідженнях¹⁹.

Одним з найбільш значних археографічних видань, присвячених цьому періоду, є збірник з історії колективізації сільського господарства, більшість документів якого публікується вперше. Це важливе доповнення до виданого раніше тритомного збірника документів і матеріалів «Історія колективізації сільського господарства Української РСР, 1917—1937 рр.».

Чимало цікавих праць і археографічних видань присвячено історії окремих підприємств, колгоспів і радгоспів, висвітленню громадських засад у партійній роботі та іншим питанням, пов'язаним з глибокими соціально-економічними і політичними зрушеннями у краї²⁰. В. Дружинін у своєму нарисі простежує трудовий шлях Героя Соціалістичної Праці І. В. Чуса від робітника-лісозаготівника до керівника колективу комуністичної праці. Двічі Герой Соціалістичної Праці Г. М. Ладаж розповідає про свій життєвий шлях, долю трудівників рідного колгоспу, про оновлений край. Ю. В. Кінч знайомить читача з історією першого колективного господарства на Верховині. Велике наукове і пізнавальне значення мають матеріали збірника, присвячені

¹⁸ Ю. Мельничук. Під чужим порогом. К., 1974; Т. Мигаля. З-під ганебного стовпа, К., 1974; Пост імені Ярослава Галана, книга перша, Львів, 1969; книга друга, Львів, 1971; книга третя, Львів, 1973; книга четверта, Львів, 1975; книга п'ята, Львів, 1977.

¹⁹ Р. К. Чаленко. Здійснення віковичної мрії українського народу, К., 1960; В. Л. Варецький. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР, К., 1960; М. К. Івасюта. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР, К., 1962; Ш. Д. Черниш. Комуністична партія України — організатор соціалістичних перетворень на селі, Львів, 1963; Г. І. Ковальчак. Розвиток промисловості в західних областях України за 20 років Радянської влади. К., 1965; Розквіт економіки західних областей УРСР, Львів, 1964; В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець, Н. Сирота, Т. Тимошук. Північна Буковина, її минуле і сучасне. Ужгород, 1969; Комуністами оновлена земля, Львів, 1969; Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття, Ужгород, 1973; Правду не здолати. Трудящі західних областей УРСР в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у роки соціалістичних перетворень, Львів, 1974; Ю. В. Ільницький. Віхи звитяжного поступу, Ужгород, 1975; Социально-экономические преобразования в западных областях УССР за годы Советской власти, К., 1977; Соціальні перетворення у радянському селі. На прикладі сіл західних областей Української РСР, К., 1976; Ф. Чернявський. По пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939—1950), Львов, 1978; Назустріч мрії. Нариси історії Прикарпаття, Ужгород, 1978; Назустріч волі. Збірник науково-історичних нарисів, Львів, 1979; З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів, К., 1976; В. П. Чугайов, Г. І. Ковальчак. Торжество ідей великого Жовтня в західних областях України, — «ВІЖ», 1977, № 12; У боротьбі за світлі ідеали комунізму, Львів, 1970 та ін. Докладну характеристику джерел та літератури, присвячених боротьбі Комуністичної партії за розвиток народної освіти в західних областях Української РСР див.: «ВІЖ», 1976, № 7.

²⁰ В. Дружинін. Герой Соціалістичної Праці І. В. Чуса, Ужгород, 1974; Г. Ладаж. Нива моя неозера. Ужгород, 1966; Ю. В. Кінч. Колгосп ім. Леніна Закарпатської області, Ужгород, 1971; Ордена Трудового Червоного Прапора колгосп «За нове життя», Ужгород, 1973; Ордена Леніна колгосп «Перше травня». Документи і матеріали, 1940—1967, Ужгород, 1968; М. Клочкова. Паростки нового. Ужгород, 1963; М. М. Семенюк. Новим руслом, Ужгород, 1963; І. М. Заброба. Розвиток громадських засад у партійній роботі. Ужгород, 1968 та ін.

діяльності одного з передових колгоспів Прикарпаття і його голови — двічі Героя Соціалістичної Праці Юстина Мічіло. Про нові форми і методи ідеологічної роботи в справі інтернаціонального виховання трудящих, розвиток громадських засад у партійній, радянській, профспілковій і комсомольській роботі йдеться в брошурах І. М. Заброди, М. М. Семенюка та ін.

Нагромаджені досвід дослідження важливих проблем історії західноукраїнських областей різних їх періодів зумовив необхідність створення синтетичних праць, де були б всебічно розглянуті закономірності історичного розвитку краю. Першою спробою такого роду є книга «Торжество історичної справедливості»²¹, в якій основну увагу приділено боротьбі трудящих проти іноземних загарбників, національного і соціального гноблення.

Автори використали численні джерела — вітчизняні й іноземні, архівні документи, матеріали археології.

В перших трьох розділах висвітлюється історія західноукраїнських земель від найдавніших часів до перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції.

На підставі найновіших даних автори дійшли висновку, що вже з середини другого тисячоліття до н. е. північно-східне Прикарпаття і Волинь входили до складу первісної Батьківщини слов'ян, що тоді вже існували зв'язки населення сучасних західних земель України з племенами Подніпров'я. Дальше зростання продуктивних сил зумовило розвиток нових суспільних відносин, консолідацію всіх східнослов'янських племен і утворення могутньої держави — Київської Русі.

Досить ґрунтовно висвітлено питання про боротьбу трудящих за соціальну і національну свободу протягом XIV—першої половини XIX ст., відзначається, що ця боротьба разом з іншими факторами зумовлювала формування української народності і нації. Докладно розглядаючи революції 1848—1849 рр., автори книги підкреслюють, що вони відкрили широкі можливості для економічного розвитку західноукраїнських земель, пробудили народні маси Галичини, Буковини і Закарпаття до активного політичного життя і справили великий вплив на формування їх національної свідомості, на почуття єдності з усім українським народом. У книзі висвітлюються економічне і політичне становище краю в другій половині XIX — на початку XX ст., боротьба трудящих за владу Рад.

В широкому плані розглядається революційний рух проти соціального і національного гноблення, що його встановили у краї іноземні поневолювачі за допомогою українських буржуазно-націоналістичних запродавців. У книзі показана керівна роль КПЗУ і комуністичних організацій Буковини і Закарпаття у боротьбі за возз'єднання з Радянською Україною і встановлення Радянської влади. Авторі підкреслюють, що возз'єднання Західної України, Північної Буковини і придунайських земель з Радянською Україною — перемога ленінської національної політики Комуністичної партії.

У книзі розповідається про боротьбу трудящих проти німецько-фашистських поневолювачів, про активну участь місцевого населення в партизанському русі, партійному підпіллі і в діючій Радянській Армії. Авторі справедливо відзначають, що переможне закінчення Великої Вітчизняної війни відкрило шлях до возз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській державі, що здійсненню цього історичного акту сприяла інтернаціональна позиція прогресивних сил Польщі і Чехословаччини. У книзі переконливо доводиться, що возз'єднання було об'єктивно законним процесом, воно зумовлювалося багатомісячною історичною і культурною співністю цих земель.

Заклучна частина книги розповідає про розквіт західних областей Української РСР, докорінні зрушення у промисловості і сільському господарстві, про великі досягнення у справі охорони здоров'я, в культурному будівництві.

²¹ Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній українській Радянській державі. Львів, 1968.

Помітним явищем суспільно-політичної думки на Україні став вихід двадцятишеститомного видання «Історія міст і сіл Української РСР», сім томів якого присвячено історії західноукраїнських областей²². Історія західноукраїнських земель знайшла своє відображення також в узагальнюючих працях радянських істориків²³. У дні підготовки і відзначення 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і 60-річчя встановлення Радянської влади на Україні з'явилися перші томи багатотомної історії Української РСР²⁴.

Таким чином, радянськими істориками вже чимало зроблено для дослідження історії західноукраїнських земель. Проте деякі актуальні питання вивчені недостатньо. І досі, наприклад, немає жодної ґрунтовної праці про формування української народності та переростання її в буржуазну націю, про особливості цього процесу на західноукраїнських землях, відсутні спеціальні дослідження і про падіння кріпосного права на Закарпатті, економічні і культурні зв'язки краю з іншими українськими землями, історію національно-визвольного руху, культури та суспільно-політичної думки, про роль народних мас у соціально-економічному і суспільному розвитку Західної України. Необхідно і далі викривати антинародну діяльність українських буржуазних націоналістів та уніатської церкви.

Актуальним залишається даліше дослідження та висвітлення героїчної діяльності КПЗУ, спрямованої на згуртування трудящих мас під прапором марксизму-ленінізму, організацію їх на боротьбу проти фашизму, за соціальне та національне визволення і возз'єднання з УРСР в складі Радянського Союзу.

Особливо важливі завдання стоять перед радянськими істориками в галузі дальшого, більш глибокого вивчення соціалістичних перетворень на західноукраїнських землях і побудови розвинутого соціалістичного суспільства. Необхідно узагальнити досвід комуністичного будівництва, висвітлити багатогранну діяльність місцевих партійних комітетів, роль Рад народних депутатів, комсомолу, профспілок та інших громадських організацій у цьому процесі. Настав час створити ґрунтовні праці про здійснення культурної революції в місті і на селі, розвиток освіти і науки, зростання кадрів національної інтелігенції та її роль в комуністичному будівництві, про величезні досягнення в поліпшенні матеріального добробуту трудящих.

Важливим завданням істориків Радянської України є також послідовна наступальна критика сучасної зарубіжної, зокрема буржуазно-націоналістичної і маоїстсько-шовіністичної історіографії. Причому мова йде не про пошуки нових прикладів для ілюстрації і підтвердження вже відомих положень, а про широкі узагальнення і висновки. «Давайте підійдемо тепер до всього зробленого, до всього, що ми збираємося зробити, — закликав на XXV з'їзді КПРС Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев, — з більш широкою історичною мірою»²⁵, що її визначає для суспільних наук програма комуністичного будівництва.

*М. Н. Лещенко (Київ),
Л. В. Олійник (Київ)*

²² Волинська область, К., 1970; Закарпатська область, К., 1968; Івано-Франківська область, К., 1971; Львівська область, К., 1969; Ровенська область, К., 1973; Тернопільська область, К., 1972; Черновицька область, К., 1969;

²³ Історія робітничого класу Української РСР у двох томах, К., 1967; Історія селянства Української РСР у двох томах, К., 1967; Історія Української РСР у двох томах, К., 1967 та ін.

²⁴ Історія Української РСР у восьми томах, десяти книгах, том перший, книга перша, К., 1977; том п'ятий, К., 1977; том шостий, К., 1977, том сьомий, К., 1977; том третій, К., 1978.

²⁵ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 97.

Критика та БІБЛІОГРАФІЯ

**А. В. Лихолат,
В. Ф. Панибудьласка.**
**В ЕДИНОЙ СЕМЬЕ НАРОДОВ.
ДРУЖБА И СОТРУДНИЧЕСТВО
НАРОДОВ СССР
В УСЛОВИЯХ
РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА,**
изд-во «Мысль», М., 1979. 334 с.

Розвинуте соціалістичне суспільство відзначається високим ступенем зрілості всієї системи суспільних відносин. Однією з найважливіших закономірностей його розвитку є інтернаціоналізація всіх сфер суспільного життя.

Глибоке теоретичне осмислення діалектики інтернаціональних і національних процесів у суспільстві розвинутого соціалізму допомагає партії вдосколювати форми братерського співробітництва соціалістичних націй і народностей, на науковому рівні вести роботу по інтернаціональному вихованню трудящих. Все це незмірно зміцнює позиції соціалізму в ідеологічному двобої з імперіалізмом. Значення вивчення досвіду нашої партії у вирішальні національного питання зростає у зв'язку з тим, що він має величезне міжнародне значення і активно використовується в діяльності комуністичних і робітничих партій.

Простежити ті кардинальні зрушення, які відбуваються в розвитку національних відносин в СРСР в умовах розвинутого соціалізму, — таке завдання поставили перед собою автори рецензованої монографії. На великому фактичному матеріалі вони розглядають тенденцію поглиблення інтернаціональної єдності всіх націй і народностей СРСР на основі економічного і культурного співробітництва, виявляють закономірності подальшого зміцнення соціально-політичних засад інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя. Значну увагу приділено характеристиці радянського народу як нової історичної спільності людей, показу дедалі зростаючої ролі Комуністичної партії в справі патріотичного і інтернаціонального виховання трудящих.

Книга відкривається історичним екскур-

сом, в якому автори аналізують політичні передумови докорінної зміни національних відносин в СРСР, розповідають про спільну боротьбу трудящих всіх національностей за побудову соціалізму, за зміцнення радянської багатонаціональної держави. В хронологічному плані висвітлюється історичний досвід КПРС по створенню нового типу національних відносин. Але викладено цей матеріал дещо фрагментарно. Хронологічно він доведений лише до періоду післявоєнної відбудови народного господарства країни. Зовсім випали з поля зору авторів 50-і і початок 60-х років — надзвичайно важливий період в процесі становлення розвинутого соціалізму.

Наступні розділи книги написані в проблемно-хронологічному плані. Розкриваючи значення єдиного народногосподарського комплексу країни для подальшого поглиблення братерського співробітництва народів СРСР, автори показують вплив соціалістичної інтернаціоналізації на розширення всіх форм зв'язків і спілкування між народами, аналізують вклад кожної з радянських республік у спільну справу створення матеріально-технічної бази комунізму. Авторів підкреслюють, що вирівнювання рівнів економічного розвитку республік і районів на сучасному етапі досягається на основі загального народногосподарського піднесення країни шляхом різкого підвищення ефективності виробництва, вдосконалення галузевої структури промисловості, використання досягнень науково-технічної революції. Комплексний планомерний розвиток господарства республік, спеціалізація і кооперування відповідно до загальносоюзного поділу праці сприяють їх всебічному розвитку. У книзі розкривається вплив процесу вдосконалення форм співробітництва радянських республік на подальше зміцнення інтернаціональної єдності народів нашої країни, неухильне зближення соціалістичних націй і народностей СРСР.

Рецензована книга — одна з перших у радянській історичній науці спроб дослідити інтернаціональний характер соціалістичного змагання, його інтернаціоналізуючий вплив на всі сфери суспільства. Багато уваги приділено міжреспубліканському

змаганню трудових колективів, обміну передовим виробничим досвідом. З метою вдосконалення організації соціалістичного змагання автори пропонують створити спеціальний орган, який керував би міжреспубліканським змаганням, змаганням суміжників, координуючи зусилля колективів підприємств, розміщених у різних областях і республіках країни.

У монографії досліджуються соціально-політичні основи братерської дружби народів СРСР. Оскільки в умовах розвинутого соціалізму продовжують лишатися певні відмінності між націями щодо питомої ваги міського і сільського населення, кількісного складу різних класів і соціальних груп, рівня освіти тощо, партія послідовно проводить курс на створення умов для розвитку однорідного в соціальному відношенні суспільства. Автори простежують вплив змін в соціально-класовій структурі радянського суспільства на процеси зближення націй.

У книзі показано, як в міру зростання масштабів комуністичного будівництва підвищується провідна роль робітничого класу в інтернаціональному згуртуванні радянського народу. Глибоко аналізується політика Комуністичної партії у галузі національних відносин, яка ґрунтується на ленінських інтернаціоналістських принципах, на всебічному врахуванні об'єктивних закономірностей розвитку радянського суспільства.

Одним з мало досліджених аспектів вивчення інтернаціональних і національних процесів в умовах розвинутого соціалізму є вплив науково-технічної революції на зближення соціалістичних націй і народностей. Розкриваючи цю тему, автори підкреслюють значення науково-технічної революції для розвитку внутрінаціональних

процесів і міжнаціональних господарських зв'язків. Думається, проте, що у монографії ці питання могли б дістати більш конкретну розробку.

Розглядаючи проблеми духовної єдності радянського суспільства, автори підкреслюють, що зміцнення соціально-політичної і ідейної монолітності робітничого класу, колгоспного селянства і народної інтелігенції, інтернаціональне згуртування всіх народів СРСР — результат послідовної, наполегливої роботи КПРС. Велику увагу приділено аналізу діяльності партії по патріотичному і національному вихованню трудящих, розвитку і вдосконаленню освіти, підготовці кваліфікованих кадрів для народного господарства і культури. Автори розкривають роль науки як могутнього фактора розвитку продуктивних сил і вдосконалення суспільних відносин, простежують процес прогресуючої інтернаціоналізації духовного життя радянського суспільства на основі розквіту, тісного взаємовпливу і взаємозбагачення національних культур.

Монографія не позбавлена і ряду недоліків. Більш ґрунтовної і предметної критики вимагають спроби наших ідейних противників перекурити співвідношення інтернаціонального і національного в розвитку радянського суспільства. Слід було б більше уваги приділити показу міжнародного впливу досягнень СРСР у розв'язанні національного питання.

Книга А. В. Лихолата і В. Ф. Панібудьласки є вагомим вкладом у вивчення проблеми зміцнення братерської дружби і співробітництва народів СРСР. Її з інтересом прочитають усі, кого цікавлять теоретичні проблеми розвинутого соціалізму.

Л. П. Нагорна (Київ)

Ф. Чернявский.
ПО ПУТИ СОЦИАЛИЗМА.
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
КОМУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ
ПО УКРЕПЛЕНИЮ РУКОВОДЯЩЕЙ
РОЛИ РАБОЧЕГО КЛАССА
ПРИ ПОСТРОЕНИИ ОСНОВ
СОЦИАЛИЗМА В ЗАПАДНЫХ
ОБЛАСТЯХ УКРАИНСКОЙ ССР
(1939—1950),

Издательство
при Львовском госуниверситете
издательского объединения
«Вища школа», Львов, 1978, 231 с.

Успішний рух нашої країни по шляху до комунізму, виховання підростаючих поколінь на революційних, бойових, трудових та інтернаціональних традиціях робітничого класу — все це є важливим

предметом для дослідження радянських істориків. Тому-то слід всіякому вітати вихід у світ монографії Ф. Ф. Чернявського, в якій висвітлюється діяльність Комуністичної партії по зміцненню керівної ролі робітничого класу при побудові основ соціалізму в західних областях Української РСР.

Книгу написано на основі праць класиків марксизму-ленізму, рішень партійних з'їздів, пленумів ЦК КПРС. Автор широко використав також матеріали партійних і державних архівів, документальні збірники і періодику. Вдалому розкриттю порушеної проблеми сприяла чітка структура монографії, раціональне виділення розділів та параграфів. Науковий рівень рецензованої праці вирає і від того, що у ній дається критичний аналіз літератури з даної теми, обґрунтовано актуальність і значення досліджуваної проблеми.

Книга відкривається параграфом, в яко-

му висвітлюються тяжке і безправне становище робітників західноукраїнських земель, їх активна участь у боротьбі за соціальне і національне визволення, возз'єднання з Радянською Україною.

На початку вересня 1939 р. фашистська Німеччина нападом на Польщу розв'язала другу світову війну. Польська держава, що трималася на гноблених робітників і селян, грабуванні національних меншостей, припинила своє існування. Майже вся територія Польщі опинилася в руках фашистських загарбників. Виникла загроза поневолення Західної України і Західної Білорусії. У монографії зазначається, що робітничий клас західноукраїнських земель, вихований на ідеях марксизму-ленінізму, вів активну революційну боротьбу за національне й соціальне визволення. У багатьох містах ще до приходу Червоної Армії створювалися ревкоми, формувалися збройні загони народної міліції. Вони роззброювали поліцію, встановлювали охорону на заводах і фабриках, не допускали руйнування обладнання, підтримували революційний порядок.

Значний інтерес викликають сторінки книги, присвячені участі робітничого класу західноукраїнських земель у революційно-демократичних перетвореннях, його авангардній ролі у всенародному русі за возз'єднання з Українською РСР.

26—28 жовтня 1939 р. у Львові засідали Українські Народні збори, які проголосили встановлення Радянської влади на всій визволеній території, а також просили Верховну Раду СРСР прийняти Західну Україну до складу Союзу РСР із включенням її в УРСР. 1 листопада 1939 р. відбулася позачергова V сесія Верховної Ради Радянського Союзу, на якій і було прийнято Західну Україну до складу СРСР з возз'єднанням з Українською Радянською Республікою.

З перших днів возз'єднання ВКП(б) приділяла особливу увагу зміцненню керівної ролі робітничого класу в соціалістичному будівництві. Розкриваючи це питання, Ф. Ф. Чернявський показує великі зміни, що сталися в економічному, суспільно-політичному та духовному житті робітників краю вже в перші роки Радянської влади.

У спеціальному параграфі книги висвітлюється братерська допомога робітничого класу всіх союзних республік у здійсненні плану соціалістичної індустріалізації західних областей України. Так, лише за перші три післявоєнні роки туди прибуло близько 9 тис. одиниць промислового обладнання, а до 1 червня 1947 р. було направлено на постійну роботу понад 96 тис. інженерно-

технічних працівників, та кваліфікованих робітників (стор. 96, 98).

Значну увагу в книзі приділено відновленню діяльності і зростанню партійних організацій у західних областях Української РСР після закінчення Великої Вітчизняної війни. Автор аналізує кількісні та якісні зміни в складі партійних організацій, джерела поповнення партійних рядів, особливо за рахунок демобілізованих воїнів Радянської Армії, висвітлює такі малодосліджені питання, як посилення впливу комуністів у профспілках, підвищення ролі комсомольських організацій, залучення жінок до господарського будівництва.

У рецензованій праці на великому фактичному матеріалі показано різноманітність форм і методів, що їх використовували партійні організації для розвитку трудової і політичної активності робітників і службовців, залучення їх до управління виробництвом.

Важливою проблемою, що постала перед Компартією України ще в довоєнні роки, була підготовка умов для проведення колективізації сільського господарства в західних областях УРСР. Це питання автор розглядає у третьому розділі книги.

Поряд з проведенням індустріалізації і колективізації сільського господарства Комуністична партія приділяла велику увагу культурному будівництву і комуністичному вихованню трудящих. Всюди відкривалися загальноосвітні школи. Діти трудящих отримали широкий доступ у вищі і середні спеціальні навчальні заклади.

Аналізуючи роль робітничого класу в культурному будівництві, автор монографії зупиняється на причинах, які викликали необхідність посилення ідеологічної роботи, комуністичного виховання мас, показує багатогранну діяльність партії по організації політичного навчання комуністів і безпартійних, розгортанню масово-політичної роботи серед різних верств населення.

Загалом позитивно оцінюючи монографію Ф. Ф. Чернявського, слід відзначити, що вона має й певні недоліки. Зокрема, варто було б глибше проаналізувати діяльність партійних організацій по керівництву соціалістичним змаганням, на конкретних прикладах показати вклад раціоналізаторів і винахідників у прискорення технічного прогресу в роки четвертої п'ятирічки. В окремих місцях книга переважана незначними прикладами і цифрами.

*М. К. Івасюта (Львів)
А. П. Калиновський (Львів)*

В. Ю. Твердохліб
СОЛІДАРНІСТЬ У БОРОТЬБІ
ЗА ВИЗВОЛЕННЯ (ДОПОМОГА
ГРОМАДСЬКОСТІ КРАЇНИ РАД
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИМ ТРУДЯЩИМ
У БОРОТЬБІ ЗА ВОЗЗ'ЄДНАННЯ
В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ
(1917—1939),

Львів, видавниче об'єднання
 «Вища школа», 1978, 195 с.

На сучасному етапі пролетарський інтернаціоналізм відіграє визначну роль в об'єднанні всіх прогресивних сил у єдиний антимпериалістичний фронт, а тому дослідження його традицій, прояву на практиці в минулому має велику наукову і практичну цінність. У такому плані особливого наукового інтересу і політичної вагомості набувають досвід і форми інтернаціональної солідарності народів Країни Рад з революційно-визвольною боротьбою трудящих Західної України у 20—30-х роках. Виконуючи визвольну місію щодо грудящих Західної України в період до возз'єднання у єдиній Українській Радянській державі, Радянський Союз наслідував ленінські принципи пролетарської солідарності, використовуючи найрізноманітніші форми допомоги. Ця допомога братам по класу проводилася під керівництвом Комуністичної партії, у відповідності з її рішеннями та настановами.

У рецензованій монографії, що складається з передмови, трьох розділів і заключення й присвячений 40-річчю возз'єднання Західної України з Українською РСР, досліджуються три аспекти допомоги громадськості Країни Рад західноукраїнським трудящим: радянською секцією Міжнародної організації допомоги борцям революції, Товариством Червоного Хреста УРСР, а також партійними і радянськими органами Спільці революційних письменників «Західна Україна», яка працювала на території Радянської України.

Особливої актуальності набуває дослідження цієї теми у зв'язку з тим, що ідеологи імперіалізму та їхні вірні слуги — українські буржуазні націоналісти намагаються дискредитувати діяльність Комуністичного Інтернаціоналу і Комуністичної партії Радянського Союзу, всіляко фальсифікують усю громадсько-політичну діяльність МОДР, організаційну та літературну творчість Спільки революційних письменників «Західна Україна». Буржуазні і націоналістичні «критики» та «літературознавці» роблять брудні наклепи на українських радянських письменників.

В. Ю. Твердохліб використав цінний архівний матеріал, узагальнив фактичні дані, почерпнуті з різних опублікованих джерел, що дає можливість більш повно проаналізувати діяльність МОДР, товариства Червоного Хреста та Спільки революційних

письменників «Західна Україна». Через усе дослідження червоною ниткою проходить ідея міжнародної солідарності трудящих у боротьбі за визволення від капіталістичного гніту. Ряд історичних документів вводиться автором у науковий обіг вперше.

У найобширнішому першому розділі рецензованої монографії, озаглавленому «На захист борців революції», глибоко висвітлюється питання про створення та діяльність модрівських організацій в СРСР, у тому числі й в Українській РСР, з'ясовуються їх структура і соціальний склад, аналізуються форми і методи діяльності. При цьому робота МОДР висвітлюється на фоні створення і функціонування аналогічних організацій, які виникали у різних країнах світу.

У рецензованій праці правильно підкреслюється той факт, що діяльність таких організацій, як МОДР, мала найсприятливіші умови для своєї роботи тільки в Країні Рад. Так, якщо в 1925 р. у СРСР було 4 млн. членів МОДР, то в усіх країнах світу функціонувало 43 модрівські секції, в яких налічувалося більш як 1 млн. чол.

В. Ю. Твердохліб детально аналізує форми і методи інтернаціонально-виховної роботи МОДР, що сприяли згуртуванню трудящих різних національностей в революційно-визвольній боротьбі на Західній Україні. Це, зокрема, публікації відкритих листів політемігрантів у радянській пресі та зачитування їх по республіканському радіомовленню і на активах МОДР, організація мітингів протесту проти підготовки до нової світової війни. Автор переконливо доводить, що проведення цієї роботи допомагало виховувати у трудящих Країни Рад почуття інтернаціональної солідарності з населенням західноукраїнських земель, яке вело непримиренну боротьбу проти гніту буржуазно-поміщицької Польщі, за своє соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

Позитивним у монографії є й те, що в ній досить повно висвітлене питання підготовки кадрів вищої ланки МОДР, проаналізовано її видавничу діяльність, вірно з'ясоване питання допомоги, яка подавалася модрівськими організаціями політв'язням західноукраїнських земель. Досить вдало, на наш погляд, В. Ю. Твердохліб показав форми і методи боротьби МОДР СРСР проти злочинів польських окупаційних властей на Західній Україні, викрив реакційну діяльність українських буржуазно-націоналістичних партій, які вірно служили польським окупантам.

У другому розділі рецензованої книги, який називається «Єдність гуманізму та інтернаціоналізму», йдеться про виникнення та діяльність Товариства Червоного Хреста, досліджуються етапи його розвитку, підготовка кадрів. Зроблено також спробу висвітлити діяльність представництва Червоного Хреста у США, Франції, Німеччині, Японії, Швейцарії. На основі кон-

кретного історичного матеріалу показано ту велику допомогу, що її Товариство Червоного Хреста подало трудящим західноукраїнських земель у період їх поневолення буржуазно-поміщицькою Польщею.

У заключному розділі рецензованої монографії автор досить повно висвітлює літературну і громадсько-політичну діяльність Спілки революційних письменників «Західна Україна», детально аналізує причини її виникнення та етапи становлення. Широко показано зв'язки Спілки з трудящими не тільки західноукраїнських земель, а й деяких інших країн, її прогресивну діяльність по мобілізації народних мас на боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

В оригінальній і змістовній праці є й окремі недоліки. Зокрема, в ній міститься ряд цінних статистичних матеріалів, однак вони не систематизовані і не відображають повною мірою динаміку діяльності модрівських організацій в цілому. Якщо діяльність вищої ланки МОДР у монографії висвітлена на належному науковому рівні, то форми роботи її низових колекти-

вів — не досить повно. Не знайшла глибокого висвітлення й організаційна робота МОДР на селі.

Багато уваги в праці автор приділив висвітленню юридичної допомоги політ'в'язням з боку МОДР СРСР, МОДР Західної України і Польщі. Наводиться багатий фактичний матеріал по створенню юридичного бюро і комісії для подання кваліфікованої юридичної допомоги політ'в'язням під час судових процесів над ними. Однак ефективність цієї роботи не знайшла належного відображення в монографії.

Грунтовнішого аналізу і глибшого вивчення, на наш погляд, потребують діяльність Товариства Червоного Хреста по організації медичної допомоги трудящим західноукраїнських земель і зв'язки Спілки революційних письменників «Західна Україна» із західноукраїнськими трудящими, зокрема, шляхи проникнення та розповсюдження літературних творів революційних письменників на західноукраїнських землях.

*М. В. Троян (Мукачеве),
М. М. Бубряк (Мукачеве)*

*С. В. Кульчицкий.
ВНУТРЕННИЕ РЕСУРСЫ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ
ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ СССР
(1926—1937)*

изд-во «Наукова думка», К., 1979, 256 с.

З перших кроків здійснення ленінського плану побудови соціалізму в СРСР особливо важливою і складною була проблема джерел соціалістичної індустріалізації. У радянській історичній та економічній літературі ця тема не знайшла достатнього висвітлення. Тому вихід у світ рецензованої монографії слід вітати.

С. В. Кульчицький правильно відзначає, що техніко-економічна відсталість зумовила надзвичайне напруження всіх сил молоді країни Рад для розв'язання складних завдань соціалістичної індустріалізації, докорінно відмінної за своєю суттю і джерелами ресурсів від капіталістичної. На основі ленінської теоретичної спадщини, документів КПРС, узагальнення конкретних матеріалів органів державного і господарського управління, а також врахування досягнень історичної та економічної науки він всебічно висвітлює проблему ресурсів соціалістичної індустріалізації СРСР.

Соціалістична індустріалізація СРСР починалася з прискореного розвитку галузей важкої промисловості, оскільки, як вказував В. І. Ленін, тільки переважне зростання засобів виробництва може забезпечити успішне розв'язання завдань індустріалізації країни. Для створення розвинутої важкої промисловості потрібні були великі капітальні вкладення. Країна Рад могла розраховувати тільки на мобілізацію внутрішніх ресурсів. В. І. Ленін не тільки вказав на основні джерела нагромадження, але й вимагав правильно використовувати матеріальні та фінансові ресурси, закликав заощаджувати на всьому, щоб використати нагромадження для відбудови і розвитку промисловості, всього народного господарства. Автор методологічно правильно показує, як на основі творчого розвитку ленінської теоретичної спадщини і глибокого узагальнення складних соціально-економічних процесів, що відбувалися в країні у роки відбудовного періоду, партія обґрунтувала можливість переходу до соціалістичної індустріалізації СРСР за рахунок виключно внутрішніх ресурсів.

Позитивною рисою рецензованої монографії є те, що вона побудована у проблемному плані. В трьох її розділах висвітлюються шляхи і методи мобілізації внутрішніх ресурсів, їх джерела. У центрі уваги автора — ленінська теорія соціалістичного нагромадження та її розвиток у

документах КПРС. В книзі ретельно відтворено систему ленінської наукової аргументації, що стосується перспектив соціалістичного нагромадження в Країні Рад. Теоретично узагальнюючи великий фактичний матеріал, С. В. Кульчицький в широкому плані розкриває джерела внутрішніх ресурсів індустріалізації СРСР, показує, що з перших років перехідного періоду відбувався активний процес згортання приватнокапіталістичного нагромадження. Важливими передумовами соціалістичного нагромадження, наголошує він, були докорінні зміни, що сталися у платіжному балансі країни внаслідок скасування зовнішніх боргів царизму, запровадження за ініціативою В. І. Леніна монополії зовнішньої торгівлі та валютної монополії, розвиток централізованого планового керівництва економікою.

Для здійснення курсу партії на соціалістичну індустріалізацію країни велике значення мало втілення в життя ленінського кооперативного плану. Важливо, що в рецензованій праці показані взаємозв'язки між процесами індустріалізації країни і соціалістичної реконструкції сільського господарства з погляду шляхів розв'язання проблеми соціалістичного нагромадження в інтересах індустріалізації. Селяни-колгоспники ставали учасниками соціалістичного виробництва, і рамки нагромадження в усупільненому соціалістичному секторі розширювалися, а приватногосподарського сектора — звужувалися.

В міру ліквідації капіталістичних елементів і соціалістичного перетворення приватногосподарського дрібнотоварного сектора питома вага соціалістичного нагромадження у національному доході зростала. У книзі підкреслюється, що вже з 1929 р. при неухильному абсолютному зростанні національного доходу відбулося значне зростання ресурсів соціалістичного нагромадження. На великому фактичному матеріалі у ній переконливо доведено, що в роки першої і другої п'ятирічок складна проблема стосовно джерел і методів нагромадження внутрішніх ресурсів соціалістичної індустріалізації СРСР була успішно розв'язана.

Технічна реконструкція соціалістичного усупільненого виробництва зумовлювала підвищення продуктивності праці, посилення процесу розширеного відтворення й інтенсифікації соціалістичного нагромадження. У нагромадженні внутрішніх ресурсів для індустріалізації, як показано у рецензованій монографії, вирішальну роль відіграв робітничий клас. Здійснюючи керівництво процесом індустріалізації, Комуністична партія, спираючись на кадрових робітників, розв'язала складну проблему формування робітничих кадрів для промисловості, основним джерелом яких було село.

Всенародна підтримка генеральної лінії партії на соціалістичну індустріалізацію країни, підкреслює С. В. Кульчицький,

знайшла свій яскравий вияв в активній участі населення у передплаті державних позик індустріалізації. Багатомільярдне суми, що їх надавали трудящі державі, сприяли перетворенню СРСР в одну з найбільш індустріально розвинутих країн світу.

Велику увагу в рецензованій книзі приділено таким методам соціалістичного господарювання, як режим економії, госпрозрахунок і матеріальне стимулювання. Узагальнивши значний конкретний матеріал, автор робить важливий теоретичний висновок про те, що запровадження режиму економії, господарського розрахунку і матеріального стимулювання стало важливим заходом мобілізації внутрішніх ресурсів. А раціоналізація техніки і технології виробництва, вдосконалення ресурсів сприяли якнайшвидшому втіленню в життя ленінського лозунга про економію ресурсів.

У рецензованій монографії матеріал про виробничу активність робітничого класу подається по-новому: визначаються насамперед передумови виникнення конкретних форм змагання, їх ефективність при розв'язанні окремих народногосподарських проблем, причини і форми їх модифікацій на окремих етапах тощо. Творчо застосовуючи методи соціалістичного господарювання, підкреслює автор, радянський робітничий клас вже у досліджуваний період забезпечував зниження собівартості, прискорення темпів розширеного відтворення, а звідси й зростання заробітної плати.

Нагромадження коштів для соціалістичної індустріалізації не обмежувалося внутрішніми ресурсами промисловості. У книзі велику увагу приділено також дослідженню й таких методів, як відхилення цін від вартості, податкове вилучення коштів та паперового грошового емісія. Такий комплексний конкретно-історичний аналіз перерозподільчих процесів дав авторovi можливість зробити ряд принципово важливих висновків. Як відомо, мобілізація внутрішніх ресурсів у розмірах, що забезпечували високі темпи індустріалізації, позначалася на фонді споживання. Автор правильно з'ясує особливості товарно-грошових відносин в роки першої п'ятирічки, показує боротьбу з деяким пожвавленням ринкової стихії, здійснення заходів позаекономічного характеру з боку держави для підвищення добробуту трудящих та збереження купівельної спроможності карбованця в соціалістичному секторі економіки.

На основі аналізу конкретно-історичних умов та особливостей розвитку соціалістичної індустріалізації — найважливішої ланки ленінського плану побудови соціалізму в СРСР — С. В. Кульчицький робить важливий висновок про те, що тільки радянський лад, планомерна соціалістична система господарства дозволили мобілізувати всі матеріальні і моральні ресурси, які забезпечили високу норму соціалістичного нагромадження і швидкі тем-

пи розвитку важкої промисловості, створення матеріально-технічної бази соціалізму, загальне піднесення соціалістичної економіки ще в роки довоєнних п'ятирічок.

У рецензованій праці підкреслюється, що робітничий клас, усі трудящі Країни Рад під керівництвом Комуністичної партії повністю виконали поставлене В. І. Леніним завдання — мобілізувати внутрішні ресурси для соціалістичної індустріалізації.

Слід зазначити, що рецензована монографія не позбавлена певних недоліків, одним з яких є те, що вона надто перевантажена цифровими даними, які іноді замінюють соціальний бік висвітлюваних процесів. Відомо, що економічна стратегія Комуністичної партії і Радянської держави у вказаний період (1926—1937 рр.) згідно з ленінським планом будівництва соціалізму в СРСР здійснювалася в гострій, безкомпромісній боротьбі проти антипартійних елементів. На жаль, у рецензованому виданні цьому питанню не приділено належної уваги.

Не згадує автор й тієї гострої ідеологічної боротьби, що точилася в ті роки між

марксистськими та буржуазними істориками і економістами (останні протидіяли генеральному курсу Комуністичної партії, зокрема в питаннях про ресурси соціалістичної індустріалізації).

У книзі лише побіжно згадуються спроби сучасних буржуазних фальсифікаторів, зокрема американських «теоретиків» антикомунізму, знецінити радянський історичний досвід соціалістичної індустріалізації СРСР на основі внутрішніх ресурсів.

Однак вказані недоліки не знижують загальної позитивної оцінки рецензованої праці, а лише підкреслюють необхідність дальшого дослідження історії індустріалізації СРСР, кожної з її складових проблем, які успішно розв'язувалися у процесі соціалістичного будівництва. Монографія С. В. Кульчицького поглиблює пізнання радянським читачем важливих історико-економічних проблем одного з найвідповідальніших періодів — становлення і розвитку економічних основ соціалізму та створення його матеріально-технічної бази.

Д. Ф. Вірник (Київ)

Ян Гамарник.
**ВОСПОМИНАННЯ ДРУЗЕЙ
І СОРАТНИКОВ,**

Воениздат СССР,
*М., 1978, 191 с.**

Трудящим Радянської України добре відоме ім'я Яна Борисовича Гамарника. Він був одним із представників ленінської гвардії, беззавітно відданих марксизму-ленінізму, справі Комуністичної партії, робітничого класу. Ось чому з таким інтересом сприйняли читачі збірник спогадів про Я. Б. Гамарника його друзів і соратників, який недавно вийшов у світ.

Ян Борисович Гамарник народився в Житомирі в 1894 р. в сім'ї конторського службовця. Ще будучи студентом Київського університету, він почав брати участь у революційному русі, а в 1916 р. став членом Комуністичної партії. За дорученням партії проводив агітаційну роботу серед робітників «Арсеналу» та інших промислових підприємств Києва.

Жовтень 1917 р. застав Яна Борисовича на посту секретаря Київського комітету РСДРП(б). Разом з іншими членами комітету він керував підготовкою Жовтневого збройного повстання в Києві, входив до

складу ревкому. Про це розповідається, зокрема, у спогадах старих більшовиків, які працювали разом з Гамарником в різний час на Україні: П. І. Буценка, М. Л. Славина, Д. С. Сливка, Н. Л. Соболя, Б. В. Кубасова, Л. Ю. Котнер-Лідова, В. В. Попова, К. Х. Юцевича, І. Б. Стомахіна та інших. У спогадах підкреслюється роль, яку відіграв Я. Б. Гамарник в об'єднанні всіх більшовицьких організацій України в КП(б)У.

Про Таганрозьку нараду більшовицької фракції ЦВК Рад України, яка проводилася разом з партійними працівниками з різних районів України, та про її значення розповідає в книзі член Комуністичної партії з 1909 р. Панас Іванович Буценко. Як відомо, на Таганрозькій нараді було створено Організаційне бюро по скликанню I з'їзду КП(б) України. До складу Оргбюро ввійшли А. С. Бубнов, Я. Б. Гамарник, В. П. Затонський, С. В. Косіор, І. М. Крейсберг, М. О. Скрипник та ін. Вони розгорнули активну підготовку першого партійного з'їзду Комуністичної партії України. Одночасно підготовкою до з'їзду займався також створений у Києві нелегальний Тимчасовий Всеукраїнський партійний центр.

З великим інтересом читаються сторінки, які відтворюють картину прийому Володимиром Іллічем групи делегатів I з'їзду Компартії України, що відкрився в Москві 5 липня 1918 р. Серед членів цієї групи був і Я. Б. Гамарник. В. І. Ленін схвалив ідею скликання установчого з'їзду та проведено до нього підготовку і «...висловив

* Упорядники К. Б. Богомолова-Гамарник, Ю. М. Борисов, В. Я. Кочнев, Г. С. Пухов. Літературна обробка М. А. Жохова.

упевненість, що українські більшовики, створивши свою республіканську організацію та її керівний центр, зуміють очолити визвольну боротьбу трудящих» (стор. 41).

Після завершення роботи з'їзду його делегати і гості з підпільних організацій виїхали на Україну. Їх чекала важлива справа — втілення в життя рішень з'їзду. Ян Борисович Гамарник виїхав до Одеси, де включився в активну підпільну роботу. Про діяльність Гамарника в Одесі розповідається у спогадах Н. Л. Соболя — учасника одеського більшовицького підпілля. Він пише про те, як Гамарник інформував робітничі колективи Одеси про І з'їзд Компартії України, зустріч українських делегатів з В. І. Леніним, про найважливіші директиви ЦК. Приїзд Яна Борисовича до Одеси значно активізував діяльність підпільного міського партії.

З жовтня 1918 р. до початку 1919 р. Я. Б. Гамарник перебував на підпільній партійній роботі в Харкові. Про цей період у його житті пише Борис Васильович Кубасов — член Комуністичної партії з 1917 р. Коли Харків захопили окупанти, комуністи-підпільники невтомно вели героїчну боротьбу проти іноземних військ і «своїх» буржуазних націоналістів. Згадуючи про той бойовий час, Б. В. Кубасов наводить чимало цікавих фактів, що характеризують Яна Борисовича Гамарника як людину мужню й рішучу. Він відіграв помітну роль у посиленні підпільної роботи в Харкові. Після визволення Харкова тут почали свою роботу партійні й радянські органи Української республіки. На III з'їзді КП(б)У Я. Б. Гамарника було обрано членом ЦК КП(б)У.

Як представник ЦК КП(б)У Ян Борисович Гамарник на початку грудня 1918 р. прибув до Севастополя. Німці, які господарювали в Криму з весни, евакуювалися, а на зміну їм прийшли війська Антанти. Оповідуючи про кримське підпілля, його учасник Л. Й. Котнер-Лідов пише, що приїзд Яна Борисовича до Севастополя був якнайсвоєчаснішим. Його виступи на засіданні Севастопольського міського та на I Загальнокримській конференції більшовицьких організацій допомогли кримським більшовикам перейняти багатий досвід підпільної роботи, нагороджений у Києві, Одесі й Харкові.

У розпал збройної боротьби з іноземними інтервентами та білогвардійцями на Україні двадцятип'ятирічний Гамарник став комісаром 58-ї дивізії і членом Реввійськради Південної групи 12-ї армії. З 58-ю дивізією він брав участь майже в усіх її боях, аж до визволення Києва від білополярів у 1920 р. Бойовий похід Південної групи військ, здійснений у серпні—вересні 1919 р., яскравою сторінкою ввійшов до біографії Я. Б. Гамарника. Про цей період у його житті цікаво розповідає В. В. Попов — начальник штабу 58-ї дивізії в період громадянської війни.

«Київ, початок двадцятих» — так назвав свої спогади старий більшовик Йосип Борисович Стомахін. Себел багатьох цікавих епізодів перебування Я. Гамарника в Києві у той період Стомахін розповідає про його виступи перед багатолюдною аудиторією складального цеху заводу «Арсенал», про його роботу в ревкомі та губвиконкомі. «Хто був очевидцем того часу, — пише Й. Б. Стомахін, — той ніколи не забуде, які труднощі доводилося долати при відбудові промисловості, транспорту й міського господарства, встановленні радянських порядків на селі, в якій запеклій боротьбі зі старим налагоджувалося нове, мирне життя» (стор. 87). Гамарник, товариш Ян, як усі його називали, перебував у самій гущі цієї боротьби.

Відважний підпільник, бойовий комісар, загартований у численних сутичках з ворогом, Гамарник, як свідчать спогади його друзів і соратників, був невтомним організатором мас і в період мирного будівництва — на Далекому Сході, в Білорусії, як вачальник Політичного Управління Червоної Армії і Військово-Морського Флоту, заступник наркома оборони СРСР і заступник голови Реввійськради СРСР. На XIV з'їзді РКП(б) Я. Б. Гамарника було обрано кандидатом у члени ЦК, а на XV—XVII з'їздах — членом ЦК КПРС і Оргбюро ЦК КПРС.

Особливо запам'ятовуються спогади про нього таких відомих партійних і державних діячів, як К. Є. Ворошилов та А. І. Микоян. К. Є. Ворошилов, зокрема, згадує період, коли Я. Б. Гамарник очолював Політуправління РСЧА. «У розв'язанні будьяких, великих чи малих, завдань, — пише К. Є. Ворошилов, — він виявляв високу партійну принциповість і діловитість, умів виділяти головне від другорядного, зосереджував усі сили на досягненні поставленої мети.

У рецензованій книзі вміщено також розповіді про Гамарника і членів його сім'ї — дочки Вікторії Яківни та сестер Кларі Борисівни і Фаїни Борисівни. Через окремі побутові деталі вони досить повно розкривають характер і погляди Яна Борисовича.

На закінчення треба сказати про стилістичний рівень збірника. Літературну обробку здійснив досвідчений спеціаліст М. А. Жохов, відомий читачам за збірниками спогадів «Незабываемое» (1961) та «Товариш комиссар» (1963). Кваліфікований літературний запис спогадів робить їх ще цікавішими і ціннішими.

Збірник спогадів про Яна Борисовича Гамарника — видатного радянського, партійного і військового діяча — розкриває перед читачами його прекрасні якості як невтомного керівника, вимогливого і водночас чуйного товариша, все життя якого служить прикладом відданості великим ідеям комунізму.

Я. М. Горелік (Москва).

Хроніка та інформація

ЮВІЛЕЙНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ В УЖГОРОДІ

У 1965 р. між двома братніми вузами — Ужгородським державним університетом та Кошицьким університетом ім. П. Й. Шафарика (ЧССР) було укладено договір про дружбу і співробітництво в навчально-методичній, науковій та ідейно-виховній роботі. Згідно з умовами цього договору 2 червня 1979 р. в м. Ужгороді відбулася наукова конференція з проблеми «Міжнародне значення досвіду КПРС у боротьбі за встановлення диктатури пролетаріату і будівництво соціалістичного суспільства», присвячена 60-річчю проголошення Словацької Радянської Республіки. Організаторами конференції були названі вузи й Ужгородське відділення Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Вступним словом конференцію відкрив ректор Ужгородського держуніверситету, доц. В. Г. Шульга, який підкреслив велике значення історичних досліджень у галузі міжнародних відносин, а також необхідність вивчення досвіду КПРС та братніх комуністичних і робітничих партій країн соціалістичної співдружності у справі побудови соціалістичного і комуністичного суспільства. Перед присутніми виступив також проректор Кошицького університету Михайло Данилак. На конференції були заслухані доповіді: «Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на виникнення Угорської, Словацької і Баварської радянських республік» (Штепан Колода — викладач інституту марксизму-ленінізму Кошицького університету); «Міжнародне значення досвіду КПРС у здійсненні ленінської національної політики» (М. П. Макара — доц. кафедри історії КПРС, І. М. Чаварга — доц., проректор УжДУ); «Історичний досвід КПРС та його творче використання в ідейно-теоретичній діяльності Компартії Чехословаччини в 1921—1929 рр.» (І. Ф. Король — доц. кафедри історії КПРС УжДУ); «Відображення досвіду боротьби Компартії Чехословаччини за консолідацію революційних сил пролетаріату на сторінках радянської преси в 1919—1929 рр.» (О. В. Хланта — доц., зав. кафедрою історії КПРС УжДУ); «Братерські зв'язки між КПРС і КПЧ — яскравий вияв ленінських ідей пролетарсь-

кого інтернаціоналізму» (І. М. Гранчак — проф., зав. кафедрою загальної історії УжДУ, С. Ю. Пруниця — канд. істор. наук, ст. наук. співроб. Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР). Канд. наук, доц. інституту марксизму-ленінізму Кошицького університету Павел Урам виступив на конференції з доповіддю, у якій висвітлив міжнародне значення досвіду культурного будівництва в СРСР та його творче використання братніми марксистсько-ленінськими партіями країн соціалістичної співдружності, зокрема КПЧ. Викладач інституту марксизму-ленінізму Кошицького університету Юрій Данканін присвятив свою доповідь науково-технічному співробітництву між ЧССР та СРСР.

Великий інтерес у присутніх викликали також доповіді кандидатів наук, доцентів інституту марксизму-ленінізму Кошицького університету Івана Сікори — «КПЧ та науково-технічний прогрес» та Яна Кочмароша — «Значення економічного співробітництва ЧССР та СРСР і його вплив на господарський розвиток Східно-Словацького краю».

Про використання досвіду КПРС братніми марксистсько-ленінськими партіями в ідейно-виховній роботі серед інтелігенції доповів зав. кабінетом кафедри історії КПРС УжДУ Е. Ф. Ландовський. Темою доповіді канд. істор. наук, мол. наук. співроб. Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР С. І. Митряєвої та доц. кафедри історії КПРС УжДУ І. Ф. Яновича було «Використання комуністами Чехословаччини досвіду КПРС у справі керівництва профспілками в 1945—1948 рр.». Канд. істор. наук, зав. Ужгородським відділенням Інституту соціальних та економічних проблем АН УРСР Г. І. Шманько виступив на конференції з доповіддю «Становлення, розвиток і поглиблення братніх зв'язків трудящих Закарпатської області і Східно-Словацького краю ЧССР».

Із заключним словом на конференції виступив проректор УжДУ, канд. істор. наук, доц. І. М. Чаварга.

Г. В. Божук (Ужгород)

ЛЬВІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ — ДО 40-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Львівський історичний музей існує з 1893 р. Але лише за радянського часу він став одним з провідних центрів науково-дослідної та освітньої роботи.

Основою роботи музею є його багаті фондові колекції, які були йому передані з колишніх відомчих музеїв міста, а також з приватних зібрань. Завдяки наполегливій роботі колективу музею, щорічним експедиціям, археологічним розкопкам, допомозі інших музеїв країни, фонд музею зріс за післявоєнні роки більш як на 200 тис. експонатів і налічує їх нині близько 270 тис.

Багатими і цікавими є колекції з археології, нумізматики, живопису, графіки, а також тканин, скла, фарфору, виробів з дорогоцінних металів. Колекції холодної і вогнепальної зброї, що зберігаються в музеї, вважаються одними з найбагатших у країні.

Головну увагу науковці музею приділяють збиранню матеріалів, що розповідають про величкі соціалістичні перетворення за роки Радянської влади в розвитку економіки, науки і культури західноукраїнських областей, керівну і спрямовуючу роль КПРС у будівництві соціалізму і комунізму, братерську дружбу народів СРСР, пролетарський інтернаціоналізм. Музей має повнопрофільну експозицію, яка відображає історію західних областей УРСР з найдавніших часів до наших днів. Вона розміщена в трьох будинках, що є архітектурними пам'ятками XVI ст. і становлять єдиний історико-архітектурний ансамбль.

Особливий інтерес у відвідувачів музею викликає експозиція «Возз'єднання Західної України з Українською РСР». Вона розповідає про те, з якою радістю зустрічали трудящі визволених населених пунктів Червоної Армію у вересні 1939 р., про Народні Збори Західної України, які 27 жовтня 1939 р. ухвалили Декларацію про встановлення Радянської влади на території Західної України та Декларацію про приєднання краю до складу СРСР і включення його до складу УРСР. Тут же — цікаві матеріали про початок соціалістичних перетворень у західних областях України. До 40-річного ювілею цю експозицію було оформлено заново, а її численні речові і документальні матеріали доповнилися важливими експонатами ідейного впливу на відвідувачів. Тут встановлено кольоровий транзисторний відеоманітофон «Спектр», за допомогою якого демонструється документальний фільм про радісні, незабутні дні, що їх переживали трудящі краю 40 років тому.

Про масовий героїзм і мужність радянського народу в боротьбі з фашистськими загарбниками розповідає експозиція «Велика Вітчизняна війна». Тут демонструються бойові реліквії захисників західних кордо-

нів, матеріали про партизанський рух у краї, діяльність антифашистських підпільних організацій на тимчасово окупованій території західних областей УРСР та визволення їх від гітлерівських загарбників воїнами Радянської Армії, а також документи про злочини фашистських окупантів та українських буржуазних націоналістів.

Через матеріали експозиції, присвяченої розвитку промисловості, сільського господарства, науки і культури Львівської області в післявоєнний період червоною ниткою проходить ідея дружби, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму народів СРСР. Особлива увага в ній приділяється темі «Львівщина в період розвинутого соціалістичного суспільства. 1959—1979 рр.». Її експонати переконливо свідчать про монолітну єдність Комуністичної партії і радянського народу, про зростання творчої ініціативи трудящих, їх активну участь у створенні єдиного народногосподарського комплексу в нашій країні.

Експозиції музею, його фондові колекції широко використовуються в науково-освітній роботі. В багатому арсеналі її засобів, крім екскурсій, лекцій, занять народного університету культури, клубів, шкіл, гуртків та інших традиційних форм, є чимало цікавих нових заходів. Це — тижні музею на підприємствах, дні підприємств у музеї, спільні поїздки музейних працівників і робітників Львова до колгоспів і радгоспів області та інші комплексні заходи. Постійні контакти з виробничими колективами сприяють далішим успіхам у спільних творчих пошуках. У великому старовинному готичному залі музею щомісяця в урочистій обстановці відкриваються нові виставки, співавторами яких є робітники підприємств і музейні працівники. Починаючи з грудня 1978 р. в музеї експонувалися виставки, присвячені розвитку і діяльності колективів львівських виробничих об'єднань «Світанок», «Електрон», «Львівхімсільгоспмаш», «Кінесков», ім. 50-річчя Жовтня.

У музеї відбуваються цікаві зустрічі з ветеранами і передовиками виробництва, науково-практичні конференції. 12 березня ц.р. тут проходила конференція, організована колективом музею разом з виробничим об'єднанням «Електрон», на якій з доповідями про історію і перспективи розвитку підприємства виступили генеральний директор об'єднання С. О. Петровський, головний інженер М. Ф. Кудрик та інші.

Усі заходи, які проводяться в музеї, свідчать про животворну і непереможну силу ідей ленінської національної політики КПРС і сприяють комуністичному вихованню трудящих.

Є. І. Козловська (Львів)

ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИЧНОМУ МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ РСР — 80 РОКІВ

У серпні ц.р. Державному історичному музею Української РСР — скарбниці матеріальної і духовної культури українського народу, одному з найстаріших і найбільших культурно-освітніх закладів республіки — виповнюється 80 років з дня його заснування та 75 років з дня офіційного відкриття його експозиції.

Історія заснування музею така: у 1888 р. представники прогресивної інтелігенції — група професорів Київського університету та колекціонерів міста — звернулися до місцевих властей з пропозицією про створення в Києві музею, однак не дістали підтримки у царських чиновників. Лише в 1897 р. «Товариство старожитностей і мистецтв» дістало дозвіл на створення у Києві «міського музею старожитностей і мистецтв» і розпочало збір експонатів для нього.

1 серпня 1899 року (13 серпня за новим стилем) музей розпочав свою історію відкриттям виставки з нагоди XI Всеросійського археологічного з'їзду, що проходив у Києві. Цю дату і прийнято вважати днем заснування музею. Офіційне відкриття його експозиції відбулося 30 грудня 1904 р. і з того часу він став іменуватися Київським художньо-промисловим і науковим музеєм. До 1917 р. музей утримувався на кошти, що надходили від приватних осіб.

Справжня наукова і культурно-освітня робота в музеї розпочалася після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли згідно з Декретом Уряду Радянської України від 23 червня 1919 р. він став державним закладом і почав іменуватися Першим Державним музеєм. За роки Радянської влади фонди музею нестримно зростали і поповнювалися в основному за рахунок націоналізованих приватних зібрань, колекцій та експедицій. Музей дістав широкі можливості комплектувати свої колекції завдяки всезростаючим щорічним державним асигнуванням.

У 1924 р. Перший Державний музей було переіменовано на Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка і переміщено (1935 р.) на територію Києво-Печерської лаври. У 1935 р. на базі художнього відділу цього музею було створено Київський Державний музей українського мистецтва, який і залишився в будинку по вул. Кірова, 6. В 1940 р. у Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка влився Київський музей революції.

У роки Великої Вітчизняної війни найцінніші експонати музею було евакуйовано до м. Уфи. Під час тимчасової окупації Києва фашисти знищили і вивезли більш як 280 тис. унікальних експонатів і 10 тис. цінних книг на загальну суму понад 130 млн. крб.

Після визволення Києва Радянською Армією Всеукраїнський музей ім. Т. Г. Шев-

ченка перемістився у будинок по вул. Володимирській, 2, і в 1948 р. відкрив свою експозицію. У 1950 р. його було перейменовано на Київський Державний історичний музей, а в 1965 р. — на Державний історичний музей Української РСР.

Протягом післявоєнного періоду колектив музею провів велику роботу по збиранню та комплектуванню фондів.

Нині у музеї зберігається понад 500 тис. експонатів, серед яких є багато унікальних, що відображають життя і діяльність нашого народу з давніх часів до наших днів.

Не лише в нашій країні, а й далеко за її межами широко відомі археологічні колекції, що налічують більш як 300 тис. експонатів, знайдених в основному на території Української РСР. Серед палеолітичних колекцій особливо цінні матеріали з розкопок Мізенської і Кирилівської стоянок первісної людини, а колекція з розкопок трипільських давньоземлеробських поселень на території УРСР — найбільша в Радянському Союзі. Дуже цікава і велика нумізматична колекція. Щоб показати всі ці скарби трудящим, десять років тому при історичному музеї створено філіал — Музей історичних коштовностей УРСР, який розміщено на території Києво-Печерської лаври у приміщенні так званого Ковніровського корпусу. Значну частину його експонатів становлять етнографічні колекції — це знаряддя праці, речі домашнього вжитку, український одяг, зразки української народної вишивки, цікаві колекції фарфору, фаянсу, кераміки, скульптури, живопису тощо.

Щороку фонди і експозиція філіалу Державного історичного музею Української РСР поповнюються новими експонатами і колекціями (нині тут зберігається понад 120 тис. експонатів). Музей завоював велику популярність не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами. Окремі його колекції і експонати побували в багатьох соціалістичних країнах, а також у США, Канаді, Франції та Італії.

Особливо багатий музей на експонати, що розповідають про радянський період країни, серед них чимало бойових, революційних і трудових прапорів, бойових і трудових орденів, політичного плакату, партійних і державних документів і актів, особистих речей Героїв Радянського Союзу і Героїв Соціалістичної Праці, учасників Жовтня, громадянської та Великої Вітчизняної воєн, соціалістичного і комуністичного будівництва.

До 60-річчя проголошення Радянської влади на Україні колектив науковців музею створив нову експозицію. Вона побудована на високому ідейному і художньому рівні з урахуванням останніх досягнень історичної науки і музейної практики. Вперше до експозиції ввійшли діора-

ми, вітражі, триптихи, скульптурні панно, голограми, технічні засоби — відеомагнітофони, телевізори та інформаційні установки. Нову експозицію поповнено також багатьма реліквійними матеріалами і документами.

Великий розділ в експозиції присвячено проголошенню Радянської влади й утворенню Української Радянської Соціалістичної Республіки. Тут же матеріали I Всеукраїнського з'їзду Рад, документи і речі, що ілюструють боротьбу пролетаріату Києва, Харкова та інших міст України за владу Рад.

Документи, речові експонати і матеріали відтворюють також хід індустріалізації і колективізації на Україні.

Багата і цікава експозиція, що показує сьогоднішню Радянську Україну, її розквіт у братній сім'ї народів СРСР.

Десята п'ятирічка — п'ятирічка якості. Ця тема червоною ниткою проходить через всю експозицію.

Увагу відвідувачів привертає велика фотографія, де відтворено роботу сьомої позачергової сесії Верховної Ради СРСР, на якій було прийнято нову Конституцію Союзу РСР.

Зали історії радянського суспільства, що займають ключове місце в новій експозиції Державного історичного музею УРСР, — яскрава і переконлива розповідь про славний шлях, пройдений трудящими Радянської України за 60 років під зорею Жовтня у братній сім'ї народів СРСР.

Виконуючи постанову ЦК КПРС «Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих» (1964 р.) і постанову Ради Міністрів СРСР «Про музейний фонд Союзу РСР» (1965 р.), рішення XXV з'їзду КПРС і XXV з'їзду Компартії України, колектив музею поліпшив свою наукову, пропагандистську і культурно-освітню роботу. За останні роки музеєм створено цікаві, науково-обгрунтовані експозиції, які дають широку можливість використовувати музейні надбання в інтересах науки, культури, народної освіти, патріотичного, інтернаціонального та естетичного виховання трудящих, тому й не дивно, що його відвідують щороку сотні тисяч чоловік.

У науково-освітній роботі дедалі більше зростає роль музейної екскурсії. Так, у минулому році музеєм і його філіалом проведено понад 12 тис. екскурсій, якими було охоплено 360 тис. трудящих. Широко практикуються такі типи екскурсій: оглядові по всій експозиції або по окремих розділах і тематичні, які більш глибоко і всебічно розкривають ту чи іншу тему. Для учнів, студентів технікумів і вищих учбових закладів, слухачів партійної і комсомольської політосвіти розроблено цикли екскурсій по історії КПРС, історії СРСР.

У зв'язку з відзначенням 325-річчя возз'єднання України з Росією колектив музею разом з своїми московськими колегами підготував і відкрив у приміщенні Державного ордена Леніна історичного музею виставку «В семье единой навеки вместе». До її експозиції ввійшла майже 1 тис. реліквійних експонатів з Львівського, Харківського, Дніпропетровського, Переяслав-Хмельницького історичних музеїв УРСР та музеїв РРФСР. За два місяці її відвідало понад 100 тис. москвичів і гостей столиці.

Колектив музею прагне вдосконалювати форми пропагандистської роботи.

Значне місце у виховній роботі музею займає лекційна пропаганда.

На підприємствах, в організаціях, установах, учбових закладах, колгоспах і радгоспах республіки пройшли Дні музею, під час яких наукові працівники виступали з лекціями, доповідями, бесідами, присвяченими історії музею, його експозиції та фондовим колекціям, експонували ряд оригінальних, фотодokumentальних та речових виставок.

Державний історичний музей УРСР є науково-методичним центром музеєзнавства в республіці. Він надає методичну і практичну допомогу 150 державним і більш як 3200 музейним закладам на громадських засадах. Працівники науково-методичного відділу музеєзнавства допомагають самодіяльним музеям у створенні та художньому оформленні музейних експозицій, по впорядкуванню, обліку та збереженню експонатів, впровадженню нових форм і методів роботи музеїв по комуністичному вихованню трудящих.

І. О. Дудник (Київ)

ІВАН СЕРГІЙОВИЧ КРАВЧЕНКО

12 червня 1979 р. після тяжкої хвороби помер член КПРС з 1920 р., визначний білоруський радянський вчений, академік АН БРСР, доктор історичних наук, професор Іван Сергійович Кравченко.

І. С. Кравченко народився 12 вересня 1902 р. у с. Дмитровка Воронежської області в сім'ї селянина-бідняка. У 1930 р.

він закінчив Північно-Кавказький комвуз, а в 1933 р. — Інститут червоної професури.

У 1934 р. працював начальником політвідділу Глуської МТС (Білорусія), пізніше — першим секретарем Глуського райкому партії, а з 1938 р. — деканом історичного факультету Мінського педінституту.

З перших днів Великої Вітчизняної війни І. С. Кравченко у рядах Радянської Армії. Працював у Білоруському штабі партизанського руху. З жовтня 1943 р. він перебував на відповідальній роботі в ЦК КП(б) Білорусії.

У 1948 р. Іван Сергійович закінчив Академію суспільних наук при ЦК ВКП(б), захистив кандидатську дисертацію. З цього часу він працював в Академії наук Білоруської РСР спочатку заступником директора, а в 1953—1964 рр.—директором Інституту історії, з 1965 р.—завідуючим сектором, а з 1974 р.—старший науковий працівник-консультант. У 1959 р. йому було присвоєно вчену ступінь доктора історичних наук, обрано членом-кореспондентом АН БРСР, а в 1969 р.—академіком АН БРСР.

І. С. Кравченко вніс великий вклад у розвиток радянської історичної науки. Він опублікував близько 100 наукових праць, у тому числі монографію «Підпільна більшовицька преса у Білорусії в роки Великої Вітчизняної війни». Іван Сергійови-

брав також активну участь у створенні двотомної «Історії БРСР», «Історії Мінська», праці «Перемога Радянської влади у Білорусії», п'ятитомної «Історії БРСР» та ін.

І. С. Кравченко неодноразово представляв радянську історичну науку на міжнародних з'їздах і конференціях. Під його керівництвом було написано 30 кандидатських дисертацій. Іван Сергійович не тільки пропагував досягнення радянської науки, не раз приїздив у наукові відрядження до Києва.

Партія й уряд високо оцінили трудову і суспільно-політичну діяльність І. С. Кравченка, нагородивши його 3 орденами, 10 медалями, Почесною Грамотою Верховної Ради БРСР. У 1977 р. йому було присвоєно звання заслуженого діяча науки Білоруської РСР.

Світла пам'ять про принципового комуніста, видатного вченого-історика, чудову чуйну людину І. С. Кравченка назавжди залишиться в серцях тих, хто знав його і разом з ним працював.

ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЙ І МОНОГРАФІЙ

25 червня 1979 р. президія Республіканської Ради по координації науково-дослідної роботи в галузі історії КПРС і партійного будівництва розглянула і схвалила теми кандидатських дисертацій і монографій.

КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ

Гонтарь Т. Н. (Тернопіль) — Більшовицькі організації України в боротьбі за керівництво профспілками в період спаду першої російської революції.

Кулібабчук В. В. (Вінниця) — РКП(б) — організатор допомоги трудящих Сибіру українському народу в розгромі буржуазно-поміщицької Польщі і Врангеля.

Коніцев В. П. (Київ) — Діяльність більшовицьких організацій по залученню трудящих в державне будівництво на Україні (жовтень 1917 — квітень 1918 рр.).

Мельничук О. П. (Київ) — Усна агітація і пропаганда більшовицької партії в період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції (березень — жовтень 1917 р.).

Федоренко В. А. (Одеса) — Роль ЦК РСДРП(б) в організаційному зміцненні більшовицьких організацій в період підготовки і перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції (березень — жовтень 1917 р. На матеріалах європейської частини Росії).

Горошко С. І. (Київ) — Партійне керівництво розвитком соціалістичного змаган-

ня серед трудівників сільського господарства. (1929—1937 рр.).

Велігодський В. М. (Чернігів) — Боротьба КП(б)У за політичне і організаційно-господарське зміцнення колгоспів (1933—1941 рр.).

Гусева С. О. (Одеса) — Партійне керівництво діяльністю міських Рад в період створення фундаменту соціалізму (1926—1932 рр. На матеріалах України).

Мекешкін О. М. (Полтава) — Партійне керівництво зміцненням і розвитком споживчої кооперації на Україні (1921—1937 рр.).

Рочняк В. О. (Київ) — Комуністична партія — організатор активної участі трудящих в зміцненні Збройних Сил (1929—червень 1941 рр. На матеріалах України).

Галаган В. Я. (Київ) — Комуністична партія — організатор всенародної допомоги трудящих радянським воїнам в ході визволення Правобережжя і західних областей України (1943—1944 рр.).

Елесін Ю. І. (Київ) — Партійне підпілля на чолі всенародної боротьби за зрив економічних планів німецько-фашистських окупантів у Придніпров'ї і Донбасі (1941—1944 рр.).

Демкін П. О. (Київ) — Діяльність КПРС по здійсненню провідної ролі робітничого класу в зміцненні дружби народів СРСР. (1971—1979 рр.).

Белозерова А. І. (Київ) — Партійне керівництво розвитком соціально-політичної і трудової активності трудівниць села. (На

матеріалах Української РСР. 1965—1975 рр.).

Денісов Є. Б. (Донецьк) — Діяльність КПРС по розвитку і удосконаленню радянського способу життя. (На матеріалах сільських партійних організацій Української РСР. 1971—1975 рр.).

Кліменко Ф. П. (Київ) — Партійне керівництво сільським будівництвом в умовах розвинутого соціалізму. (На матеріалах Української РСР).

Колбін В. Г. (Донецьк) — Діяльність партійних організацій України по формуванню у робітників промислових підприємств активної життєвої позиції (1971—1975 рр.).

Мірошніченко В. Г. (Київ) — Діяльність Компартії України по організації шефства міста над селом в галузі культури (1966—1970 рр.).

Окладная Г. М. (Харків) — Діяльність Комуністичної партії України по підготовці і вихованню науково-педагогічних кадрів вищої школи в період між XXIV і XXV з'їздами КПРС.

Оніщенко С. І. (Ворошиловград) — Партійне керівництво підготовкою кадрів сільськими професійно-технічними училищами в роки дев'ятої п'ятирічки. (На матеріалах партійних організацій України).

Пирог А. А. (Київ) — Партійне керівництво дальшим розвитком радянської торгівлі в роки дев'ятої п'ятирічки. (На матеріалах Української РСР).

Рисіч І. Л. (Київ) — Діяльність КПРС по дальшому поглибленню соціалістичної демократії в процесі розробки і здійснення економічної політики партії. (Досвід Компартії України. 1971—1976 рр.).

Сутковий В. Л. (Харків) — Діяльність партійних організацій України по здійсненню планів соціально-економічного розвитку на селі в роки дев'ятої п'ятирічки.

Драчко А. Г. (Київ) — Діяльність комсомолу по підготовці і вихованню робітничих кадрів (1945—1955 рр.).

Лозовський Н. А. (Одеса) — Діяльність КПРС по вихованню робітничої молоді в дусі радянської загальнонаціональної гордості. (На матеріалах УРСР. 1971—1975 рр.).

Мельничук Л. С. (Вінниця) — Трудовий подвиг комсомолу України в роки Великої Вітчизняної війни.

Романов В. Е. (Дніпропетровськ) — Діяльність Комуністичної партії по підвищенню ролі літератури і мистецтва в патріотичному вихованні молоді в передвоєнні роки (1933—1941 рр.).

Ткаля В. Ф. (Миколаїв) — Боротьба Комуністичної партії за єдність і згуртованість рядів комсомолу (1919—1924 рр. На матеріалах України).

Терлецька Т. О. (Одеса) — Діяльність Комуністичної партії по ідейно-політичному вихованню студентської молоді в 1921—1928 рр. (На матеріалах України).

Буйко Г. В. (Донецьк) — Діяльність партійних організацій України по підви-

щенню ролі суспільних наук у формуванні комуністичної переконаності студентської молоді (1971—1976 рр.).

Коваленко В. Я. (Черкаси) — Діяльність партійних організацій по підвищенню виробничої і громадсько-політичної активності комсомольсько-молодіжних трудових колективів (1971—1976 рр.).

Моспанова А. М. (Київ) — Діяльність партійних організацій Донбасу по забезпеченню комплексного підходу в комуністичному вихованні робітничого класу в умовах розвинутого соціалізму. (На матеріалах Донецької і Ворошиловградської областей).

Арбузов Г. Ф. (Харків) — Твори В. І. Леніна — найважливіше джерело вивчення історії боротьби більшовиків проти непролетарських партій у 1917—1923 рр.

Бортніков Л. Ф. (Харків) — Матеріали з'їздів і конференцій Компартії України як історико-партійне джерело (1926—1932 рр.).

Вашкевич В. М. (Київ) — Висвітлення в радянській літературі діяльності Комуністичної партії по перебудуванню промисловості та організації її роботи у східних районах країни (1941—1945 рр.).

Ісакова Н. П. (Київ) — Критика буржуазних фальсифікацій сучасної аграрної політики КПРС.

Котигоренко В. О. (Київ) — Висвітлення в радянській історико-партійній літературі проблем об'єктивної обумовленості зростання керівної ролі КПРС на етапі розвинутого соціалізму.

Курас А. К. (Київ) — Матеріали з'їздів і конференцій РКП(б) як джерело вивчення історії боротьби партії за єдність своїх рядів (1921—1925 рр.).

Тамм А. Є. (Харків) — Діяльність соратників В. І. Леніна по здійсненню політики партії в галузі соціалістичної законності і правопорядку (жовтень 1917—1920 рр.).

Шевчук І. Н. (Київ) — Партійні документи як джерело вивчення організаційної структури Компартії України. 1918—1941 рр.

Шемета М. І. (Київ) — Революційна, партійна і державна діяльність А. В. Іванова (1906—1927 рр.).

МОНОГРАФІЇ

Колективна монографія (Львів) — Керівництво Комуністичної партії господарським і культурним будівництвом в умовах розвинутого соціалізму. (На матеріалах Української РСР).

Комплексна тема (Одеса) — Соціальний розвиток виробничих сільськогосподарських колективів.

Дециньський Л. Є. (Львів) — Діяльність більшовицької партії по завоюванню солдатських і матросських мас в умовах підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції (березень 1917 — лютий 1918 рр. На матеріалах Південно-Західного, Румунського фронтів і Чорноморського флоту).

Коновалов М. А. (Київ) — В боротьбі за робітничі кадри. (Діяльність Компартії України по підготовці кваліфікованих робітників в роки соціалістичної реконструкції народного господарства).

Старожилов Н. В. (Донецьк) — Діяльність партійних організацій рейдових партизанських з'єднань України в роки Великої Вітчизняної війни.

Білан В. Ю. (Київ) — КПРС — керівна і спрямовуюча сила науково-технічного прогресу в промисловості на завершальному етапі будівництва розвинутого соціалізму (1952—1961 рр. На матеріалах УРСР).

Немченко М. А. (Одеса) — Діяльність КПРС по відновленню і розвитку засобів зв'язку в післявоєнний період (1946—1961 рр. На матеріалах України).

Чистяков В. С. (Донецьк) — Керівництво КПРС розвитком соціалістичного зма-

гання в умовах зрілого соціалізму. (На матеріалах промисловості Української РСР).

Черватюк В. Н. (Чернівці) — Діяльність КПРС по удосконаленню підготовки керівних кадрів народного господарства в умовах розвинутого соціалізму. (На матеріалах парторганізацій України).

Пшегодський С. В. (Ніжин) — Комсомол України — активний помічник Комуністичної партії в боротьбі з опортунізмом і націонал-ухильництвом (1921—1934 рр.).

Просяник М. П. (Київ) — Керівництво Компартії України комсомолом республіки в умовах розвинутого соціалізму.

Калакура Я. С. (Київ) — Комуністична партія України в умовах розвинутого соціалізму (Історіографія проблеми).

Метелиця Д. О. (Харків) — Боротьба партії більшовиків за солдатські маси в трьох революціях. Історіографічний нарис.

Художній редактор **Б. В. Сушко.**

Технічний редактор **Л. М. Кравченко.**

Коректор **Н. О. Струк**

Здано до набору 6.08.79. Підписано до друку 18.09.79. БФ 23358. Формат 70×108^{1/16}. Вис. друк. Ум. друк. арк. 14,0. Обл.-вид. арк. 15,07. Тираж 4960 прим. Зам. К-104.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Рєпіна, 3.
Друкарня видавництва «Київська правда», 252030, Київ-30, вул. Леніна, 19.

«УКРАИНСКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ». 1979, № 9 (222), сентябрь. (На украинском языке). Научный журнал Института истории Академии наук Украинской ССР, Института истории партии при ЦК Компартии Украины — филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Основан в 1957 г. Выходит 12 раз в год. Адрес редакции: 252001, Киев-1, ул. Кирова, 4. Типография издательства «Київська правда», 252030, Киев-30, ул. Леніна, 19.

НОВІ КНИГИ

Переписка В. И. Ленина и руководимых им учреждений РСДРП с партийными организациями 1905—1907 гг. Сборник документов. В 3-ти т. Т. 1. 22 [9] января — февраль 1905 г. М., «Мысль», 1979. 382 с.

БРЕЖНЕВ Л. И. — Світ соціалізму — торжество великих ідей. Пер. з рос. К., Політвидав України, 1979. 637 с.

Про завдання партійних організацій республіки по виконанню постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політтех-вищої роботи». Матеріали зборів партійного активу республіки 7—8 червня 1979 р. м. Київ. К., Політвидав України, 1979. 69 с.

Великий подвиг партии и народа — массовое освоение целинных и залежных земель. М., «Наука», 1979. 439 с.

ВОРСНЦОВ Г. А. — США и Западная Европа. Новый этап отношений. М., «Международные отношения», 1979. 343 с.

ГОРОВСКИЙ Ф. Я., КОБКО Г. Л. — Народ — інтернаціоналіст. К., Політвидав України, 1979. 112 с.

ИВАНЯН Э. А. — Белый дом: президенты и политика. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., Политиздат, 1979. 383 с.

ИОВЧУК М. Т., КОГАН Л. Н. — Советская социалистическая культура: исторический опыт и современные проблемы. М., Политиздат, 1979. 208 с.

История Академии наук Украинской ССР. К., «Наукова думка», 1979. 835 с.

Історія Української РСР. У 8-ми т., 10-ти кн. Т. 1. Первісно-общинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму. (З найдавніших часів до середини XVII ст.). Кн. 2. Розвиток феодалізму. Наростання антифеодальної і визвольної боротьби. Друга половина XIII — перша половина XVII ст.). К., «Наукова думка», 1979. 343 с.

Китай после «культурной революции». Политическая система, внутривнутриполитическое положение. М., «Мысль», 1979. 360 с.

КОВАЛЕНКО И. И. — Очерки истории коммунистического движения в Японии до второй мировой войны. М., «Наука», 1979. 272 с.

КОЛОМИЙЧЕНКО И. И., ПОТЕРЯЙКО Я. И. — Борьба КП(б)У против правого уклона за ленинское единство рядов партии. К., «Вища школа», Издательство при Киевском университете, 1979. 196 с.

КРАВЧЕНКО В. О. — Прокляті народом. Українські буржуазні націоналісти — прислужники світової реакції. Харків, «Прапор», 1979. 77 с.

ЛИТВАК Б. Г. — Очерки источниковедения массовой документации XIX — начала XX в. М., «Наука», 1979. 294 с.

ОСТАПЕНКО И. М. — Деятельность Коммунистической партии Украины по дальнейшему развитию промышленности республики [1945—1978 гг.]. Историкографический очерк. Харьков, «Вища школа», Издательство при Харьковском университете. 1979. 128 с.

ПАЛИШКО В. К. — Рост и укрепление партийных рядов в условиях строительства и упрочения социализма. 1926 г. — июнь 1941 г. К., «Вища школа», Издательство при Киевском университете, 1979. 167 с.

ПЕТРОВ В. Т. — Творческое сотрудничество народов СССР. М., «Мысль», 1979. 215 с.

ПРИМЕРОВ Е. В. — Борьба партии за ленинское единство своих рядов [1921—1924]. На материалах парторганизаций крупнейших промышленных центров страны. Львов, «Вища школа», Издательство при Львовском университете, 1979. 219 с.

Протоколы президиума Госплана за 1921—1922 годы. Т. 2. Протоколы президиума Госплана за 1922 год. Кн. 2. М., «Экономика», 1979. 239 с.

Ради мира на земле. Советско-американская встреча на высшем уровне в Вене. 15—18 июня 1979 года. Документы, речи, материалы. М., Политиздат, 1979. 72 с.

РЕМЕЗОВСКИЙ И. Д. — Ульяновы в Киеве. 1903—1904 гг. К., «Вища школа», Издательство при Киевском университете, 1979. 175 с.

Руководящая роль КПСС в условиях развитого социализма. М., «Мысль», 1979. 327 с.

САВИН А. С. — Японский милитаризм в период второй мировой войны. 1939—1945 гг. М., «Наука», 1979. 239 с.

СЕДОВ В. В. — Происхождение и ранняя история славян. М., «Наука», 1979. 157 с.
Советский Союз глазами американцев 1947—1977. Документы и материалы. М., «Мысль», 1979. 348 с.

СОЛОМАТИН М. М. — Безсилля приречених. К., Політвидав України, 1979. 159 с.

Українська РСР у цифрах у 1978 році. Короткий статистичний довідник. К., «Техніка», 1979. 134 с.

ФЕРЕНЦ В. — Путь маоистов. Пер. с венг. М., «Прогресс», 1979. 320 с.

ШТЕЛЬТНЕР Г., ПУРГАНД Х., ШТЕФАН К. — Рабочий класс социалистического сотрудничества в 70-е годы. Политика братских партий по дальнейшему укреплению ведущей роли рабочего класса в строительстве развитого социалистического общества. М., Политиздат, 1979. 254 с.